

SZALMA JÓZSEF

A JOGTUDOMÁNYOK KUTATÁSI MÓDSZEREI (KUTATÁSMÓDSZERTAN)

X 340560
Szalma József

**A JOGTUDOMÁNYOK
KUTATÁSI MÓDSZEREI
(KUTATÁSMÓDSZERTAN)**

Patrocinium
Budapest, 2016

Kiadja: A Patrocinium Kft.

Felelős vezető a Patrocinium Kft. ügyvezetője

A Kiadvány szerkesztéséért felelős: dr. Hegedűs Bulcsú

Nyomdai munkálatok: Vareg Hungary Kft.

© Prof. Dr. Szalma József, 2016

© Patrocinium Kiadó, 2016

Minden jog fenntartva, beleértve a mű sokszorosítását, bővített vagy rövidített változatban történő kiadását is. A szerző írásos hozzájárulása nélkül a mű, illetőleg annak része semmilyen formában nem sokszorosítható.

X 340560

Kézirat lezárva: Budapesten, 2016 november 15.

A borítón Giuseppe Maria Crespi *Buchregal mit Musikschriften* című festménye látható.

Szakmai véleményezők:

Prof. Dr. Hamza Gábor akadémikus, ELTE ÁJK, Római Jogi Tanszék

Prof. Dr. Karácsony András, ELTE ÁJK, Jogfilozófiai és Politológiai Tanszék

ISBN 978-963-413-110-6

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	II
----------------------------	----

ELŐSZÓ	13
--------------	----

I. A JOGTUDOMÁNYOK KUTATÓI TÁRGYÁRÓL ÉS MÓDSZERÉRŐL, A JOG FOGALMÁRÓL, A JOGSZABÁLYOK TÍPUSAIRÓL, A JOGI NORMA ELEMEIRŐL ÉS A JOGSZABÁLYOK ÉRTELMEZÉSÉRŐL	15
---	----

I. A JOGTUDOMÁNYOK TÁRGYÁRÓL, KUTATÓI MÓDSZEREIRŐL, A JOG FOGALMÁRÓL ÉS A JOGÉRTELMEZÉSÉRŐL	15
---	----

1.1. A jogtudományi kutatások tárgya és módszere	15
--	----

1.2. A jogfogalom-meghatározása és a jogi fenomenológia	18
---	----

1.3. A szokásjog	18
------------------------	----

1.4. Az erkölcs	19
-----------------------	----

1.5. A természetjog	19
---------------------------	----

1.6. A hatályos jog	23
---------------------------	----

1.7. A tárgyi és alanyi jog	24
-----------------------------------	----

1.8. A jogdogmatika	24
---------------------------	----

1.9. Egyházi jog. Lelkiismereti és meggyőződési szabadság	25
---	----

1.10. Az egyéni (individuális) és csoportos (kollektív) jogok	26
---	----

1.11. A jogértelmezés módszerei a jogforrási kifejezési technika (jogforráselmélet) fényében	26
--	----

2. A JOGFORRÁSRÓL ÉS AZ ALANYI JOGRÓL	34
---	----

2.1. A jogforrás	34
------------------------	----

2.2. Az alanyi jog	35
--------------------------	----

2.3. Anyagi jogforrás	35
-----------------------------	----

2.4. Az Alaptörvény mint jogforrás	35
--	----

3. A JOGÉRTELMEZÉS EURÓPAI ÉS MAGYAR DOKTRÍNÁJÁRÓL	38
--	----

4. A JOG A TARTÓS ÉS DINAMIKUS (VÁLTOZÓ) JELENTÉSTARTALMÁNAK DISKURZUSA	58
---	----

4.1. Azonos tartalmú jogszabályok jelentésének „statikája” és „dinamikája”	58
--	----

4.2. A szerzett alanyi jogok	59
------------------------------------	----

5. A KÓDEXJOG ÉS A PRECEDENSJOG – A KÓDEXEN KÍVÜLI JOG	62
--	----

5.1. A kódexjog és kódexen kívüli (törvényi) jog	62
--	----

5.2. Pandecta (római) jog – kontra kodifikáció a kodifikációs elméletben	66
--	----

6. A JOGSZABÁLYOK ÉS A JOGSZABÁLYOKBÓL FAKADÓ ANYAGI JOGOSULTSÁGOK OSZTÁLYOZÁSA; A KOLLÍZIÓS MAGÁNJOG, A JOGVÁLASZTÁS; A BÍRÓI GYAKORLAT ÉS A JOGIRODALOM KUTATÁSÁNAK JELENTŐSÉGE; A JOGI TÉNYEK; A TÉTELES JOGI ÉS A TÖRTÉNETI JOGÖSSZEHASONLÍTÁS JOGÉRTELMEZÉSI JELENTŐSÉGE	69
6.1. A jogszabályok és a jogszabályokból eredő jogosultságok osztályozása	69
6.2. Az állami jogalkotói tevékenységtől független jogszabályi rendszerek és jogi szintagmák	71
6.2.1. A természetjog	71
6.2.2. A szokásjog, szokványok, jóerkölc, közrend	71
6.3. A nemzeti jogrendek konvergenciája és divergenciája, az EU közösségi joga, a kollíziós jog	72
6.4. Az anyagi és az eljárási jog	74
6.5. A jogi norma - a jogszabályok nucleusa, alapelemei – a rendelkező rész és a szankció (jogkövetkezmény)	75
6.6. Az állami és az autonóm jogalkotói tevékenység	78
6.7. A jogi tények és a jog értelmezése	79
6.8. A jogválasztás	81
6.9. A bírói gyakorlat jelentősége a jogértelmezés szemszögéből. A jogegységi határozatok	83
6.10. A jogirodalom jelentősége a jogtudományi kutatásokban, a jogirodalom, mint a jogértelmezés eszköze	85
II. A JOGTÍPUSOK, A JOGRENDSZER (KOHERENCIÁJA), A JOGÁGAK ÉS AZ EGYES JOGÁGAK SZERINTI SZABÁLYOZÁSI MÓDSZEREK	86
1. A JOGTÍPUSOK ÉS A SZABÁLYOZÁSI TÍPUSOK SZERINTI JOGÖSSZEHASONLÍTÁS	86
2. A JOGRENDSZERRŐL ÉS A JOGRENDSZER KOHERENCIÁJÁRÓL (ÖSSZHANGJÁRÓL)	90
3. A JOGÁGAK	92
4. A JOGÁGAK SZERINTI SZABÁLYOZÁS ALAPVETŐ SAJÁTÓSÁGAI	96
5. A JOGÁGAK SZERINTI SAJÁTOS SZABÁLYOZÁSI MÓDSZEREKBŐL KÖVETKEZŐ JOGÉRTELMEZÉSI TÁMPONTOKRÓL	98
III. A JOGI DEFINÍCIÓ (FOGALOM-MEGHATÁROZÁS)	100
IV. A JOGÉRTELMEZÉS RENDSZERÉRŐL, FAJÁIRÓL (TÍPUSAIRÓL); AZ ÁLTALÁNOS ÉS AZ EGYEDI JOGI AKTUSOK ÉRTELMEZÉSÉRŐL	101
1. A JOGÉRTELMEZÉS RENDSZERE ÉS OSZTÁLYOZÁSA	101
1.1. A jogértelmezés rendszeréről. A jogértelmezés fogalmáról	101
1.2. Osztályozás	101
2. AZ ÁLTALÁNOS JOGI AKTUSOK JOGÉRTELMEZÉSI MÓDSZEREI	103
2.1. A nyelvtani értelmezés	103

2.2. A logikai értelmezés	108
2.3. A normacél szerinti értelmezés (teleológiai értelmezés)	111
2.4. Az autentikus értelmezés	112
2.5. A jelentési kapcsolatok szerinti értelmezés, a törvény rendszere (Gesetzessystematik) szerinti, v. szisztematikus értelmezés	112
2.6. A történelmi – jogtörténeti és a történeti értelmezés	113
2.7. A tág (külterjes) és a szűk (belterjes) értelmezés	114
2.8. Az alkotmánykonform értelmezés	114
2.9. Az európakonform értelmezés	115
2.10. A tételes jogösszehasonlítási értelmezés	116
2.11. A joghézag és az analógia	117
2.12. A törvényi analógia	117
2.13. Jogi analógia – együttes analógia	118
2.14. A jogelvek joghézagpótló rendeltetéséről	118
3. AZ EGYEDI JOGI AKTUSOK KÜLÖNLEGES ÉRTELMEZÉSI SZABÁLYAIRÓL	119
3.1. A jogügyletek sajátos értelmezési szabályai	120
3.1.1. Az általános jogi aktusokra vonatkozó értelmezési módszerek értelemszerű alkalmazása	120
3.1.2. A jogügyletek sajátos értelmezési módszerének fő kiinduló pontja, tárgya: a szerződést megkötő felek közös akarata, vagy akaratnyilvánítása	120
3.1.3. A jogügyletek jogértelmezés szerint is releváns tipizálása, osztályozása	121
3.1.4. A jogügyleti akarat fogalom-meghatározása, elemei	124
3.1.5. Az akarati és a nyilatkozati elmélet	125
3.1.6. Vegyes elméletek	125
3.1.7. Az általános és különleges jogügyleti akarati elmélet	126
3.1.8. A különleges jogügyleti akaratelmélet hatása az egyes szerződéstípusokra	127
3.1.9. A szerződés típusai szerinti sajátos értelmezési szabályok	127
3.1.10. A vegyes szerződések értelmezése	128
3.1.11. Az akarati és nyilatkozati általános és különleges elmélet hatása a XIX. és XX. századi polgári jogi kodifikációkra, a jogügyletek szabályaira és értelmezésére	129
3.1.12. A titkos fenntartás	129
3.1.13. A fiktív szerződések érvénye és értelmezése	130
3.1.14. A színlelt és palástolt szerződési operáció értelmezése	131
3.1.15. A kerülő szerződés (Umgehungsgeschäfte)	132
3.1.16. A fiduciárius szerződés	132
3.1.17. A falsa demonstratio non nocet elve. (A szerződés nevesítésének téves megjelölése nem befolyásolja a szerződés feleinek a szerződés tartalmi rendelkezéseibe foglalt jogait és kötelezettségeit)	133

3.1.18. Az ingyenes szerződések értelmezése	133
3.1.19. A visszterhes szerződések értelmezése	133
3.1.20. A kollíziós normák értelmezése	134
3.1.21. A szerződés szisztematikus (rendszer szerinti) értelmezése	135
3.2. Az egyes kontinentális európai polgári törvénykönyveknek a jogügyletek értelmezésére és az új magyar Ptk. vonatkozó szabályairól	135
3.2.1. A német Ptk. (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896) jogügyletek értelmezésére vonatkozó szabályairól	135
3.2.2. Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (ABGB, 1811, melyet meghozatala óta több mint hatvan módosítás ért meg) törvényi jogszabályok és a jogügyletek értelmezésére vonatkozó szabályai	138
3.2.3. A svájci Kötelmi törvény (Obligationsgesetz, 1883, 1911, azóta napjainkig többször módosított) jogértelmezési rendelkezéseiről	140
3.2.4. A francia Code civil (Polgári Törvénykönyv, CC, 1804) jogügylet- és törvényértelmezési szabályai	141
3.2.5. Az új Magyar Ptk.-nak a szerződés értelmezését szolgáló szabályai	142
3.3. A bírósági határozatok értelmezése	149
3.3.1. Általában a bírósági határozatok jogértelmezéssel kapcsolatos jellemzőiről. A polgári jogi bírósági határozatok osztályozása	149
3.3.2. A bírósági határozatok jogértelmezési és jogtudományi kutatások szempontjából lényeges elemei	153
3.3.3. Az előkérdés és a praejudiciális kérdéstről szóló állásfoglalás vagy határozat és ezek értelmezése	155
3.3.4. Adhéziós (csatlakoztatott) polgári kártérítési per a büntető eljárásban	156

V. A JOGI FOGANATOSÍTÁSÁRÓL (A VÉGREHAJTÁSRÓL) - A JOGÉRTELMEZÉS

FÉNYÉBEN	157
I. A BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁS FOGALMA, FEJLŐDÉSMENETE, JELENTŐSSÉGE	
FŐBB JOGI JELLEMZŐI ÉS SZAKASZAI	157
1.1. Fogalom-meghatározás, fejlődésmenet, a végrehajtás jogi jelentősége, alanyai, tárgya, jogcíme és módja	157
1.1.1. A bírósági végrehajtás fogalom-meghatározása, jelentősége és elhatárolása a többi eljárásjogi rendszerektől	157
1.1.2. Tendenciális fejlődésmenet	164
1.1.3. A végrehajtás alanyai	167
1.1.4. A végrehajtási jogcím	168
1.1.5. A végrehajthatóság	169
1.1.6. A végrehajtás tárgya	171
1.1.7. A végrehajtás eszköze és módja	172

1.2. A bírósági végrehajtás jogi jellemzői (sajátosságai)	173
1.2.1. A nemperes jelleg és a perre utalás	173
1.2.2. A kényszerítő jelleg (a főszabály szerinti официális elv érvényesülése)	175
1.2.3. A jogorvoslatok korlátozott körben való alkalmazása	175
1.2.4. A Pp. értelemszerű, másodlagos (kiegészítő) alkalmazása	176
1.2.5. A végrehajtásban érvényesülő szociális elv és ennek jogi jelentéstartalma	176
1.3. A végrehajtás fajtái	179
1.4. A bírói végrehajtás főbb szakaszai	180
2. AZ EURÓPAI VÉGREHAJTÁS	180
3. A VÉGREHAJTÁS HAZAI ÉS EURÓPAI ALAKI FORRÁSÁIRÓL	182
3.1. Hazai hatályos alaki jogforrások	182
3.2. Az európai végrehajtási jogforrásokról	183

VI. A JOGTUDOMÁNYI KUTATÁSOK ÉS MŰVEK TAPASZTALATI (GYAKORLATI)

KÉRDÉSEIRŐL- KUTATÁSTECHNIKA	184
I. A MONOGRÁFIA	184
2. A RENDSZEREZŐ MŰ	186
3. A TANULMÁNY	191
4. A TÖRVÉNYMAGYARÁZAT	191
5. A JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIÁK, LEXIKONOK	194
6. A PRAXISELEMZÉS	195
7. A TUDOMÁNYOS VITA	196
8. A KÖNYV- AZAZ TUDOMÁNYOS MŰ RECENZÍÓJA (ÉRTÉKELÉSE, BÍRÁLATA)	199
9. EGYÉNI ÉS CSOPORTOS KUTATÁS	199
10. A PROJEKTUM	200
II. A TÉMAVÁLASZTÁS ÉS AZ EXPLORATÍV KUTATÁS; A KUTATÓI PRAXIS ÉS A KUTATÓI SZEMINÁRIUM (PHD); A KUTATÓI HIPOTÉZIS; AZ EMPRIKUS KUTATÁS (NORMATÍV ANYAG BEGYŰJTÉSE ÉS AZ ADATRENDSZEREZÉS); A TANULMÁNY MEGÍRÁSA ÉS RENDSZERE	200
11.1. Szűkebb, vagy tágabb, általánosabb téma. Az ún. „különbségtételi” témaválasztási szindróma	200
11.2. Az „időszerűség” kérdése és a témaválasztás	201
11.3. Az exploratív kutatás (A PHD - témaválasztással kapcsolatos előzetes kutatás)	201
11.4. A jogintézményi, jogalkalmazási és jogirodalmi háttér jelentősége a témaválasztásnál	201
11.5. A kutatói praxis	202
11.6. A kutatói hipotézis (feltételezés). A kutatói anyagbegyűjtés	202
11.7. A tudományos hozzájárulás kérdése. Eredetiség. A jogi „egzaktság” és az „ellenőrizhetőség”	204

VII. A HAZAI ÉS KÜLFÖLDI JOGTUDOMÁNYI FOLYÓIRATOKRÓL

(A PERIODIKAI KÜTFÖK)	206
1. AZ ÁLTALÁNOS JOGTUDOMÁNYI FOLYÓIRATOKRÓL	206
1.1. Az általános hazai jogtudományi és szakmai folyóiratokról	206
2. A SPECIÁLIS (SZAKÁGI) JOGTUDOMÁNYI ÉS SZAKMAI FOLYÓIRATOKRÓL	209
2.1. A hazai speciális folyóiratokról	209
2.2. A külföldi speciális folyóiratokról	210
2.3. A kari tudományos aktákról	211
2.4. A bírói gyakorlattal kapcsolatos hazai és külföldi forrásokról	212
2.5. A doktori iskolák célja, a közjavak és magánjavak jogi oltalmáról, a doktoranduszok munkáinak, képzésük során DI-n belül megjelentett kiadványairól	213
2.5.1. A célról	213
2.5.2. Közjavak és magánjavak jogi oltalma	214
2.5.3. Közjavak	215
2.5.4. A doktoranduszok publikációiról	216

VIII. A TUDOMÁNYOS JOGI DOKTORI KÉPZÉSRŐL

1. ÁLTALÁN A DOKTORI KÉPZÉSRŐL ÉS ENNEK CÉLJÁRÓL, TARTALMÁRÓL	218
1.1. A doktori képzés célja és a képzés tárgyai	218
1.2. Jogelméleti alapozás	218
1.3. A speciális, kötelező, vagy választható tárgyakról szóló előadások és vizsgák	218
1.4. Hallgatói szemináriumi tanulmányok (jogirodalmi tanulmány és kutatói praxis) védése	218
1.5. A disszertáció megírása és védése	218
2. A MAGYAR (TUDOMÁNYOS) JOGI DOKTORI KÉPZÉS FEJLŐDÉSMENTÉRŐL ÉS HATÁLYOS RENDSZERÉRŐL	219
2.1. A rendszerváltás előtti tudományos fokozatszerzés rendszere	219
2.2. A rendszerváltást követő tudományos fokozatszerzés rendszere	220
2.3. A tudományos és oktatói fokozat funkcionális kapcsolata	220
2.4. A jogi oktatói fokozatokról	220
3. AZ ELMÉLET ÉS A GYAKORLAT SZERVES KAPCSOLATÁNAK VIZSGÁLATA A TUDOMÁNYOS JOGÁSZKÉPZÉSBEN	221
4. A KÜLFÖLDI JOGI TUDOMÁNYOS DOKTORI KÉPZÉSI RENDSZEREKRŐL	222
ZUSAMMENFASSUNG	224
JOGIRODALOMJEGYZÉK	225
JOGFORRÁSOK JEGYZÉKE (JOGSZABÁLYMUTATÓ)	250
TÁRGYMUTATÓ	253

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÄÜF	Általános üzletkötési feltételek
BH	Bíróági határozatok
ABGB, OÄPtK	osztrák Általános Polgári Törvénykönyv, 1811
BGB	német Polgári Törvénykönyv, 1896
BGH	Bundesgerichtshof, német, osztrák, vagy svájci (szövetségi) Legfelsőbb Bíróság
Cc	Code civil, francia Polgári Törvénykönyv, 1804
D.	Döntvéntár (magyar)
EK	Európai Közösség
Cour de cassation	francia Legfelsőbb Bíróság
Fr.	francia (jog)
ITSZ	Ideigelenes Törvényhozási Szabályok, 1861
Kt, sv. Kt	svájci Kötelmi törvény, 1883, 1911
Korm.	Kormány
Kúria, Curia	magyar Legfelsőbb Bíróság
m.	magyar (jog)
Mt.	Munka törvénykönyve (magyar), 2012
LB	Legfelsőbb Bíróság (magyar)
n.	német (jog)
Pp.	Polgári perrendtartásról szóló törvény (magyar), 1952 (több- ször módosított)
Ptk.	Polgári törvénykönyv (magyar), 1959, 2013
Ptké.	a Polgári Törvénykönyv hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról szóló törvény (1960, 2014)
PK	LB Polgári Kollégium (magyar)
tc.	törvénycikk
tv.	törvény
Vhr.	tv. végrehajtási rendelete
Vht.	Bíróági végrehajtásról szóló törvény (magyar), 1994

ELŐSZÓ

E könyv a Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Doktori Iskolájában, Budapesten, 2015 őszén, kutatósmódszertanból tartott előadásaim szerkesztett változatát tartalmazza. Elsősorban a Doktori Iskola hallgatói számára készült.

Megtisztelő lenne számomra, ha e könyv mások, mind a jogalkotói, mind a jogalkalmazói tevékenységben részt vevő szakemberek és más kutatók esetleges érdeklődésére is számíthatna. Arra való tekintettel, hogy e könyv tartalmazza a jogalkotói tevékenységre vonatkozó fontosabb módszertani, továbbá mind az általános, mind a különleges jogi aktusok főbb jogértelmezési módszereire vonatkozó elméleti és gyakorlati ismereteket.

E könyvben figyelemmel voltam a fontosabb mind hazai, mind a külföldi jogtudósok módszertani és jogértelmezési elméleteire, teljességre való törekvés nélkül, inkább egyes jogértelmezési kérdésekre, álláspontokra való példaszerű utalással. Könyvem tartalmazza a magyar és európai bírói végrehajtás alapjait.

E könyv továbbá felöleli a kutatástechnikai, gyakorlati módszertani részt is. Ebben a jogtudományi alkotások „műfajainak” (rendszerző mű, monográfia, tanulmány, PHD disszertáció, törvénykommentár, bírói gyakorlat elemzése, stb.), alapvető ismérveit, a témaválasztás dilemmáit, továbbá a fontosabb általános és különleges hazai és külföldi tudományos folyóiratok és a joggyakorlat forrásait.

Budapest, 2016. január 31.

Szalma József

I. A JOGTUDOMÁNYOK KUTATÓI TÁRGYÁRÓL ÉS MÓDSZERÉRŐL, A JOG FOGALMÁRÓL, A JOGSZABÁLYOK TÍPUSAIRÓL, A JOGI NORMA ELEMEIRŐL ÉS A JOGSZABÁLYOK ÉRTELMEZÉSÉRŐL

1. A jogtudományok tárgyáról, kutatói módszereiről, a jog fogalmáról és a jogértelmezésről

1.1. A jogtudományi kutatások tárgya és módszere¹

Egyik tudományt a másiktól a kutatás (önálló, adott tudományra nézve sajátos) tárgya és módszere választja el egymástól.² A jogtudományi kutatások *tárgya* sajátos, ez nem más, mint a *jogi norma (jogsabály)*, és a *jogintézmény*. Fő módszere a *normatív módszer* – mely eszköze a jogi norma, a jogsabály *jogi jelentése* feltárásának. A normatív módszer ezen kívül a jogsabályok összefüggéseit, rendszerét, szabályozási készségét, képességét és célját kívánja feltárni és elemezni. Ennél fogva, a jogtudományok másik legjelentősebb kutatói módszere a *jogértelmezés*. A jogtudományi kutatás lényegében

¹ Ld. az újabb magyar jogirodalomban: Hamza Gábor (szerk.) Magyar jogtudósok, első kötet, Magyar Felsőoktatás (MF) könyvek, 12, Budapest, 1999, 191. old.; ibid, második kötet, MF könyvek - Professzorok Háza, Budapest, 2001, 196. old.; ibid, harmadik kötet, Bibliotheca Iuridica, ELTE ÁJK, Budapest, 2006, 227. old.; Hamza Gábor – Siklósi Iván (szerk.), negyedik kötet, ELTE ÁJK Bibliotheca Iuridica, Publicationes Cathedrarum, Budapest, 2014, 173. old.; Hamza Gábor – Siklósi Iván (szerk.), ötödik kötet, ELTE ÁJK Bibliotheca Iuridica, Publicationes Cathedrarum, Budapest, 2015, 188. old.; A jogtudományi kutatás főbb módszertani irányai, – A jogdogmatikai kutatás (Szabó Miklós – Jakab András), A jogalkotási javaslatok megfogalmazása a jogtudományban (Cserne Péter – Gajduscheck György), Empirikus kutatás a jogban (Fleck Zoltán – Gajduscheck György), 101–131. old.; A magyar jogtudomány múltja és jelene (Jakab András – Menyhárd Attila – Nagy Ferenc – Kovács Péter – Varjú Márton – Sipta István – Fekete Balázs – Szabó Miklós – Horváth Attila), 159–548. old.; Ld. továbbá: A jogtudományi kutatás főbb módszertani irányai (Szabó Miklós – Jakab András, 51–158. old. [in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.)] A jog tudománya, – tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal, HVG/ORAC, Budapest, 2015. Az összehasonlító módszerről, összehasonlító jogtörténetről, ld. pl. Földi András (szerk.), Összehasonlító jogtörténet, ELTE Eötvös Kiadó, 2012. Ld. a jogtudományi kutatói módszerekről a *külföldi irodalomban*: Helmuth Coing, Juristische Methodenlehre, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1972; Franz Bydlinksi, Recht, Methode und Jurisprudenz, Frankfurt am Main, Alfred Metzner, 1988.

² Ld. pl., v.ö., Peschka Vilmos, A jog sajátosságai, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 128. old.

ugyanazon alpmódszerrel tárja fel a jogi norma jelentéstartalmát mint a jogalkalmazó,³ de célja más, az alkalmazási rendeltetésnél tágabb. Célja, rendeltetése az, hogy egy jogszabálynak, jogintézménynek tartalmát, rendszerét és összefüggéseit kutassa. A jogtudományok normaértelmezése azonban nem öncélú, visszaigazoló jelleggel, a jogszabályok és a jogi norma elemzése útján támpontokat nyújt a jogalkalmazáshoz. Ennek alapján mondható, hogy a jogi normának jogtudomány általi értelmezése egyfelől *funkcionális*, másfelől *univerzális* (az egyetemességre, egzaktásra, pontosságra való törekvés). A jogtudomány azonban nemcsak a jogalkalmazást segíti, ha nem is azonnal, hatást gyakorol a jogalkotásra is. Nincs oly *komplex* törvény (Alaptörvény, Polgári Törvénykönyv, sarkalatos törvény), amely nem a jogtudomány hozzájárulásával nyert volna, koncepciótól kezdve a normatív szövegig, megfogalmazást. E minősítés nem jelenti a normatív scientizmust, csupán ténymegállapítás. Jelentős legújabb példa erre az új magyar Ptk. Ugyanakkor az „egyszerű” törvények sem csupán jogtechnikai jellegűek. Ugyanis ezeknek összehangoltak kell legyenek a többi törvényi jogszabállyal, vagyis a jogrenddel melyet elvi élel az alaptörvény szab meg. Az „egyszerű törvények” a jogrendszer részei, alkotása épp oly összetett mint alapozásuk, az Alaptörvény. Gyakran a részleteken múlik egy alapelv megvalósítása. A „szép”, „tetszetős”, „univerzális”, absztrakt jogelvek megvalósítása csupán a konkrét jogszabályokon múlnak. A célok és a lehetőségek diskurzusa mentén. A célokat azonban nem szabad elhagyni, annak alapján, hogy a lehetőségek korlátozottak. Ugyanakkor a jog szerepe a konfliktusok, a jogviták békés és méltányos megoldásában és az emberi szabadságjogok érvényesítésében is megnyilvánul. Ez azonban nemcsak absztrakt, hanem konkrét kérdés is. Erre van egy kitűnő római jogi szentencia: *Honeste vivere, alterum non laedere, suum quisque tribuere*. Magyarul: Tisztességesen élni, másnak nem ártani, mindenkinek meg kell adni azt a jogot, ami őt megilleti. A kitűnő jogelvnek azonban konkrét mércéi kell legyenek.

A polgári jognak rendkívül fontos operacionalizációs középelve a *mellérendeltség*,⁴ – az, hogy az emberek születésüktől fogva egyenrangúak, pontosabban, az, hogy a polgári jogi jogviszonyban a felek egyenrangúak, függetlenül a felek egyéb jogi státusától. Tehát, amennyiben az egyik fél az állam, vagy szerve a közigazgatás, a másik fél az állampolgár (akár szerződési, vagy kártérítési jogviszonyról legyen szó), az állam nem élhet vissza *felérendeltségi* jogával. Habár az állam, parlamenti jogalkotói szuverenitással rendelkezik, amennyiben polgári jogi kapcsolatba lép (pl. vesz valamit az állampolgártól, szerződést kötve vele) utólag ezt a kapcsolatot törvényével nem módosíthatja, bele avatkozván a polgári jog által szavatolt szerződési akaratautonómia

alapján létrehozott szerződésbe. Ez magának az államnak érdeke, hiszen a Polgári törvénykönyv által, előírta a felek egyenrangúságát, ily módon a jogviszonyokra nézve „lemondott” egyébként vitathatatlan törvényhozói szubordinációjáról. Ha az állam szervei által, jogellenesen az állampolgárnak kárt okoz, a kárért éppúgy felelős, mint más jogi, vagy természetes személy. Ezt elfogadta a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, mely szabályozza a közigazgatási, vagy bírói eljárásban állampolgárnak jogellenesen okozott kárért való felelősséget.⁵ Igaz, hogy az új magyar Ptk. a kárfelelősséget a jogellenesen eljáró bíróságra, vagy közigazgatási szervre telepíti, habár más európai megoldások szerint a kárért az állam felelős és nem a szerve. Ami ebben jó és más kontinentális európai országok megoldásával konvergens, megegyező (pl. a német joggal), az nem más, minthogy a károsult az állam, vagy szervei irányában a jogsértő aktus kapcsán, kártérítési igényének benyújtása előtt élt rendes perorvoslati jogával (pl. fellebbezéssel) az adott eljárásban, a jogsértés elhárítása érdekében. A hatályos magyar Polgári törvénykönyv szerint az „állami” kárfelelősségnek nem feltétele a károsult rendkívüli perorvoslati (pl. felülvizsgálati eljárás) jogának érvényesítése. Ehhez elegendő a rendes perorvoslat benyújtása, és amennyiben ez nem járt eredménnyel, a jogszerűtlen eljárással okozott kárért perelhető az állam, esetünkben az adott közigazgatási, vagy bírósági szerv, az általa okozott kár megtérítésére.⁶ Ennek a magyar megoldásnak, mely szerint elsődlegesen nem az állam felel, hanem az okozó állami szerv, ami nem példanélküli, van egy előnye, mármint az, hogy az eljáró bíróság, vagy államigazgatási, azaz közigazgatás szervnek, fokozottan ügyelnie kell az eljárási és anyagi jog szabályainak, azaz a törvényesség követelményének betartására. A másik megoldásnak – mely szerint a közhatalom által okozott kárért elsődlegesen nem az állami szerv, mely a kárt okozta, hanem maga az állam felelős – előnye az, hogy a károsult állampolgár könnyebben érvényesítheti kártérítési jogát, mivelhogy ez esetben a kártérítésre a fiscus (állami költségvetés) kötelezhető. Ennek a megoldásnak azonban van egy olyan (kompromisszumos) módoszata, mely szerint az állam kárfelelősségi tartozásának teljesítését követően, visszkereseti joggal élhet és az illető állampolgárnak kárt okozó állami szervtől követelheti a fiscus javára a kifizetett kárpótlás összegét. Persze, nem a bírótól, vagy közigazgatási szervtől, hanem az eljáró szerv költségvetésétől. Ám (személyes) szándékosság és súlyos gondatlanság esetében, az eljáró szerv személyi vagyónából is.

⁵ Ld. új Ptk., *Felelősség a közhatalom gyakorlásával okozott károkért* közös felcím alatt, a Ptk. 6:548. (Felelősség a közigazgatási jogkörben okozott kárért), 6:549. (Felelősség bírósági ügyészégi, közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott kárért) paragrafusait, in: Polgári törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 308–309. old.

⁶ Ld. 2013. évi V. törvényt a Polgári Törvénykönyvről, ennek 6:548–6:549. paragrafusait (Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért), pl. in: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 308–309. old.

³ A bírói jogértelmezésről ld., *Blutman László*, Bírói jogértelmezés, az Európai Bíróság gyakorlatában, Kontroll, 2003/1. sz., 6–27. old.

⁴ Ld. Ptk. 1:1. paragrafusát (a törvény hatálya). Pl. in: Polgári Törvénykönyv, 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről, Novissima Kiadó, 2015, 3. old.

1.2. A jogfogalom-meghatározása és a jogi fenomenológia

A jogtudományok kutatási tárgya maga a jog. A legtágabb értelemben a jog alatt a jogtudomány *az emberi együttélés rendjét* irányozza elő (Recht als Ordnung des menschlichen Zusammenlebens).⁷ A jog az állam jogalkotási tevékenységéből fakad és általános érvényét és érvényesülését az állam biztosítja. A jog különböző jogviszonytípusokat szabályoz, gazdasági, családi, személyi kapcsolatokat. Az államilag érvényesíthető jog nélkül nem lehet rendezett társadalom, *joguralom* nélkül anarchia volna, mely fékezne, megakadályozná a gazdasági, szellemi és kulturális fejlődést.

Az állami jogalkotási tevékenységen kívüli részben vagy egészében állami szankciók által érvényesíthető jogon kívül, vannak más normatív rendszerek is. Ilyen pl. a szokásjog, az erkölcs, a természetes jog, szokásjog, szokványok, köztisztviselők autonóm joga, stb.

1.3. A szokásjog

A szokásjog egy társadalmi csoport, vagy nép (nemzet) által általánosan elfogadott íratlan jog, melynek tartalma hosszantartóan alakult ki azonos (konfliktus) helyzetek megoldására nézve. Szankciója általában jogon kívüli, ám számos nemcsak jogtörténeti, pl. Werbőczy Tripartituma, hanem aktuális példa is akad arra, hogy a szokásokat (boni mores, rj. jóerkölcs, jószokások – die gute Sitten, magyar és n.jog, bonnes mores fr.), a jogrend beemeli a soraiba, biztosítván állami kikényszeríthetőségüket. A tágabb értelemben vett szokásjogot, a jogszokásokat azonban meg kell különböztetni a szűkebb értelemben vett *jószokásoktól* (a magyar jogban jóerkölccstől) és a *szokványoktól*. A jószokások, jóerkölcs a mai magyar jogban (új Ptk., korábbi többször módosított Ptk.), jogi sztenderd, egyik korláta a szerződéskötési szabadságnak. Ugyanis semmisesek azok a szerződések amelyek, többek között, ellentétben állnak a jóerkölccsel.⁸ Ez így van, konvergens módon szankcionálva a Ptk., de más Ptk. (fr.⁹, n.¹⁰) erre vonatkozó rendelkezéseiben is. A jóerkölcs fogalma, tartalma, azért mert kaucsuk-norma jellege van, a Ptk.-ban nincs meghatározva, tehát jogértelmezés tárgya lehet. Egyfajta erkölcsi normáról van szó, melynek tartalma koronként új, általánosan elfogadott

⁷ Hart, Der Begriff des Rechts, 1973; Maihofer, Begriff und Wesen des Rechts, 1973; Kuksko-Stadelmaier, Rechtsnormbegriff und Arten der Rechtsnormen, in: Walter, Schwerpunkte der reinen Rechtslehre, 1992, 21. old. Hiv.: Koziol-Welser, Bürgerliches Recht, Band I: Koziol, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 12. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2002, 2. old.

⁸ Ld. a Ptk. 6:97. paragrafusát.

⁹ Code civil, art. 6. Ld. Ghestin, Mélanges Gavalda, Effets pervers d'ordre public, Dalloz, Paris, 2001, 123. old.; Meradal, Mélanges, Breton/Deida, Exception d'ordre public, Dalloz, Paris, 1991, 241. old.; Meulders-Klein, Mélanges Cornu, État de personnes et ordre public, PUF, 1994, 317. old., etc.

¹⁰ Ld. BGB Par. 138 (Sittenwidriges Rechtsgeschäft, Wucher), Par. 657, 661.

jogfelfogásként változhat. A *szokványok* különleges (szakmai) szokások és lehetnek írásosak és íratlanok. Egy szakmai tevékenységben általánosan elfogadott, hosszantartóan kialakult magatartás-szabályok, melyek, azonos esetekben azonos magatartást követelnek meg. Kiemelhetők a nemzetközi kereskedelembe elfogadott szokványok.

1.4. Az erkölcs

Az *erkölcs* egyéni vagy közösségi (általánosan elfogadott) értékítélet, azaz íratlan szabály a „jóról” és a „rosszról”, mi az ami elfogadható és nem fogadható el az emberi kapcsolatokban. Vannak morális alapértékek, amelyek a közerkölcsi és törvényi jogszabályban egyaránt elfogadottak, a jog oldaláról különösképpen az emberi jogok és a személyiségi jogvédelem szabályozása területén. Az erkölcsi, v. morális szabályok állami jogalkotási tevékenységen kívüli szabályok. A morális értékek a jó és méltányos jog révén állami szankciókat nyerhetnek. Ilyen szabályok a személyiség jogainak oltalma, az élet és testi épség oltalma,¹¹ stb. A közerkölcsi értékek, általában tartósak, de idők folyamán változóak.

1.5. A természetjog

A természetes jog, természetjog (Naturrecht)¹² a méltányosság elvét követi, azt, mi az ami

¹¹ Ld. a Ptk. 2:42–2:55. paragrafusait.

¹² Ld. pl. Földi András – Hamza Gábor, A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010, 387, 394, 454, 456, 465, 881, 1341, 1815, 1875, 1882. sz. széljegyzeteket (természetjogászok, ius naturale). Habár a természetjog tulajdonképpen a késői rendi jogban, továbbá a történeti jogi iskolában fogant, mely elsősorban a XVIII–XIX. században jut kifejezésre, tulajdonképpen az európai országok nemzeti doktrínájában újra és újra, ugyan új alapokon és módosult jelentéstartalommal érvényesült. Ld. pl. Landsberg Ernst, Zur ewigen Wiederkehr des Naturrechts, ARWP- Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, 18 (1924–25) sz., 347 (367) old.; ibid, Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, III/2, 1910, 1.o; Theodor Viehweg, Einige Bemerkungen zu Gustav Hugos Rechtsphilosophie, in FS Engisch, 1969, 80. old.; Jürgen Blühdorn, Naturrechtskritik und Philosophie des positiven Rechts, zur Begründung der Jurisprudenz als positiver Fachwissenschaft durch Gustav Hugo, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 41, 1973, 2; Klaus – Christian Könke, Die Entstehung und Aufstieg des Neukantismus, 1986; Herbert Schnädelbach, Philosophie in Deutschland 1831–1933, 5. kiadás, 1994, 198. old.; Anette Brockmöller, Die Entstehung der Rechtstheorie im 19. Jahrhundert in Deutschland, 1997, 47. old.; Hans-Peter Haferkamp, Gustav Hugo zum 250. Geburtstag, Zeitschrift für Europäisches Privatrecht (ZeuP) Nr. 1/2015, 105–127. old.; Gustav Hugo, Lehrbuch des Naturrechts als eine Philosophie des positiven Rechts, besonders des Privatrechts, 4. kiadás, Berlin, 1819, XII; ibid, Selbststanzte Naturrecht, I. kiadás, in: Beiträge zur civilistischen Bücherkenntnis der letzten vierzig Jahre, I. Berlin, 1828, 376. old.; Philipp Heck, Begriffsbildung und Interessenjurisprudenz, 1932, 139. old.; Immanuel Kant, Metaphysische Anfangsgründe

igazságos. A természetes jog fogalma abból a korábbi időkben, különösképpen a késői középkorban, majd a polgári korszakban kialakult és továbbfejlesztett jogfelfogásból származik, amely a jogot, vagy annak rendszerét, annak alapján különbözteti meg, hogy forrása az emberi természetből, különösképpen az emberi értelemről (humani iuris) vagy az Isteni meggondolásból (divinae iuris) fakad-e.¹³ Vagyis voltak olyan

der Naturwissenschaft, Riga, 1786, AA 4, 467. old.; Gustav Hugo, Über die Institutionen des heutigen römischen Rechts, Civilistisches Magazin I (1791), 332. old.; Gustav Hugo, Lehrbuch des Naturrechts als eine Philosophie des positives Recht, besonders Privatrecht, 2. kiadás, Berlin, 1799, 52. old.; Gustav Hugo, Das römische System passt noch besser zum Privatrechte der Alten als der Neuen, Civilistisches Magazin IV (1815), 227. old.; Gustav Hugo, Lehrbuch des heutigen römischen Rechts, 2. Versuch, Berlin, 1799, IX; Gustav Hugo, Lehrbuch der Juristischen Encyclopedie, 4. kiadás, Berlin, 1811, 32. old.; Friedrich Karl von Savigny, System des heutigen römischen Rechts, I–VIII. kötet, Berlin, 1840–1849. Gustav Hugo egyfelől a jogfilozófia és a tételes jog közötti hidat a jogi tapasztalatban, másfelől (a történeti) pozitívizmus határait a jogfilozófia általi kritika lehetőségeiben kereste. (V.ö. Haferkamp, H.P., Zeup, 1/2015, op. cit., 112. old.). A vita idején (XVIII. sz. második és a XIX. század első fele) Németországban a római jog és doktrína hatályos jog volt, a Pandecta elmélettel és rendszerrel összhangban (Usus modernus Pandectarum).

- ¹³ Werbőczy Tripartitumának /Hármaskönyvének – amit Werbőczy az Országgyűlésnek (Diaeta) 1514-ben mutat be, majd Bécsben 1517-ben latin nyelven ad közre nyomtatásban/ több paragrafusa foglalkozik a természetjog (szóhasználat szerint: természeti jog) meghatározásával, annak forrásával és tartalmi jegyeivel. Tartalmazza először a köz- és magánjogra vonatkozó felosztást. Eszerint a közjog kiváltképpen a főhatalmat, az országok kormányzatát és a nyilvános érdeket tartja szem előtt (Ld., a Jogról és a jognak a felosztásairól, II. cím 3. paragrafusát). A magánjog pedig az a külön jog, mely az egyes emberek érdekeit szabályozza, s ez ismét háromféle, úgymint: természeti jog, nemzetközi jog és polgári jog. A *természeti jog* az összes nemzetek közös joga, mivelhogy az mindenütt a természet ösztönzése következtében, nem pedig valamely törvény megállapításából létezik (II. cím 4. paragrafus). A természeti jognak Werbőczy szerint van egy másik jelentése is: Másképpen, a természeti jog alatt értjük azt, ami a mózesi törvényben és az evangéliomban foglaltatik, melynél mindenki köteles úgy viselkedni mással szemben, amint akarja, hogy más viselkedjék ő irányában és *tilos másnak olyat tennie, amit nem akar, hogy más tegyen övele*. (II. cím 5. paragrafus). A természetjog harmadik jelentését Werbőczy a többi jogághoz (természeti jog, nemzetek joga és polgári jog) való viszonyításban láttatja. Tudni kell annál fogva, állapítja meg Werbőczy kódexe, hogy a természeti jog egyéb jogoktól háromféleképpen különbözik. Először eredetére nézve, mivel a világ teremtetésével vette kezdetét. Másodszor méltóságára nézve, mivel a természeti jog minden népeknél egyaránt érvényes, magától Istentől rendeltetett, *állandó és változatlan* marad, míg más jogok, amelyeket valamely nép vagy állam szerzett magának, gyakran változnak (...) (III. cím). Ld. in: Werbőczy Hármaskönyv, Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990, 29–30., 32–33. old.). Az *igazság* fogalmáról szólva Werbőczy megállapítja, hogy az igazságos kétféle lehet, természeti vagy törvényi, – ugyanis az igazság a dolog természeténél fogva (szabható meg), ami természeti jognak neveztetik, majd pedig az emberek közt megállapított bizonyos szabálynál fogva, amit tételes jognak neveztetik. (I. cím, 3. paragrafus). (Op. cit, 27–28. old.). Werbőczy szerint az igazság erkölcsi érénynek érvényesülése, a jogtudomány ennek a jognak a tudása (V. cím, 1.

jogfelfogások is, melyek szerint a természetes jogot nem az emberi értelem, hanem az isteni akarat hozta létre, ennél fogva a természetjog emberi jogalkotás feletti jog. A tételes jogot, az ember alkotja. Ilymódon, a természetes jognak előnye van az ember alkotta joggal szemben. A természetjog tartalmát számos ókori, középkori és újkori filozófus kereste, kezdve Heraklitosszal, Arisztotelesszel, Aquinkói Szt. Tamáson, Tomas Hobbs-on keresztül Puffendorfig. A mai jog szemszögéből szemlélve, vannak olyan álláspontok amelyek szerint a természetjog mint jogi normarendszer alkalmazási szempontból kifogásolható, nem fogadható el, mert tartalma bizonytalan, gyakran ellentmondásos, túlzottan általános, s ilymódon nem nyújt elegendő támpontot a jogi normáktól elvárt jogbiztonsági követelmény biztosításához.¹⁴ Az, ami a természetjogi doktrínából egyértelművé vált, mint pl. az élethez való jog, a modern polgári jogi jogalkotás (magán- és közjogi ágainak) szerves részévé vált.

A természetjognak azonban van egy teljesen *magánjogi* értelmezése is, mely a természetjog forrását az adott helyzetben megszokott, kialakult és *általánosan elfogadott emberi magatartás értékrendjében* keresi. A hatályos jog is lehet „természetes”, hiszen legtöbbször megfelel az általánosan elfogadott emberi értékrendnek. Ilyen értelemben a természetjog forrásai az *emberi jogokban* fogalmazódik meg. Ezekhez tartozik az élethez való jog, az emberi méltósághoz való jog, a személyes szféra (pl. lakás, korrespondencia, titoktartás) és egyéb, joggal is oltalmazott titoktartás tiszteletben tartásához való jog, a szabadsághoz való jog, az ember testi épségéhez és egészséghez való jog, a családi élet sérthetlenségéhez való jog, a gyermekek és az időskorúak különleges oltalmához, a lelkiismereti szabadsághoz való jog. A természetes jog tehát ebben az értelemben az emberi jogalkotás műve, emberi értékrend. A modern természetjogi doktrína elfogadja az egyéni és kollektív emberi jogok békés érvényesítését, a demokratikus jogrend keretében. Ezen alapvető, természetes jogok, legtöbbször a modern polgári és így magyar jogalkotásban (pl. Alaptörvény) is érvényesülő jogok. E természetes (emberi) jogok megsértése, meghiúsulásának esetén, a jogában korlátozott, akadályozott személynek (joggal védett természetes) jogosultsága érvényesítése céljából, jogában áll a bírói úthoz fordulni.¹⁵

paragrafus, op. cit. 34. old.). A *polgári jog* fogalmával kapcsolatban Werbőczy megkülönbözteti, kora európai jogfelfogásával összhangban a *nemzetközi jogot*, ami alatt a *római kódexjogot* érti és a *hazai jogot*. Vagyis a polgári jog alatt kétfélet ért, az egyik az *általános jog*, amely a római polgári törvénykönyvekben foglaltatik, amilyent csak a császár, vagy más főfejedelem alkothat. A másik pedig a *hazai*, mely helyhatósági vagy rendeleti jognak is mondatik, amilyet minden egyes ország, tartomány vagy város alkothat magának (IX. cím, 2. paragrafus, op. cit., 41. old.). Fő vonulatában és áttételesen: „anticipálva”, szinte megelőlegezve a mai európai és nemzeti jogra vonatkozó szabályrendszert.

¹⁴ Ld. pl. *Koziol – Welser*, Bürgerliches Recht, Band I: *Koziol*, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 12. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2002, 304. old.

¹⁵ Ld., az új Ptk. 1:6. paragrafusát. In. Ptk. Patrocinium, Budapest, 2015, 17. old.

Egyfajta „természetes” jognak számít az az eset is, amikor a hatályos törvényi jogszabály a szabályozást „átengedi” a *szakmai*, vagy hivatási (mérnöki, orvosi) szabályoknak. Ez elsősorban a polgári jogra jellemző, pontosabban a kötelmi jog különleges kárfelelősségi szabályaira (pl. orvosi felelősség). Így pl. a hatályos EÜ (Egészségügyi) törvény¹⁶ az *orvos* (egészségügyi intézmény, klinika) beteg iránti kártérítési felelősséget arra az esetre irányozza elő, amikor a diagnózis megállapítása és a gyógykezelés folyamán eltér az orvosi hivatás, szakma szabályaitól és ezáltal a betegnek egészségében kárt okozott (pl. mozgásképtelenné és munkaképtelenné vált). Annak következtében, hogy az orvos betegtájékoztatási kötelezettségét nem tartja be, a beavatkozás kockázatairól nem nyújt teljes információt, műtét esetén az orvosi szabályokat (Protokollt) nem tartja be, stb. a károsult anyagi¹⁷ és erkölcsi (nemvagyoni), kártérítésre, kárpótlásra (sérelemdíj)¹⁸ jogosult. Ilyen továbbá a *mérnöki* felelősség is az épület omlása esetén előidézett kárért, amikor a kár azért következett be, mert az épület tervezésekor, kivitelezésekor a kivitelező nem tartotta be a mérnöki statikai szabályokat, törvényszerűségeket. Azaz a kár nem a tulajdonos karbantartási mulasztásából,¹⁹ hanem a tervezési és kivitelezési szakmai szabályok be nem tartásából következett be. A kártérítési felelősség körében a „természetes törvények” részbeni inkorporációjára az alapvető felelősségi feltétel, az *okozatosság* tekintetében is sor került. Ugyanis főszabályként az a felelős, aki jogellenes magatartásával (cselekményével, vagy mulasztásával) okozta a kárt.²⁰ Az „okot” a Ptk. nem definiálja, ezt a „természetes okságra” bízta. Ez pedig nem más, legalábbis a feltételek egyenrangúságának elmélete szerint, de a jogi mércéket is figyelembe vevő okkiválasztó doktrína szerint is, mint az a feltétel, mely nélkül a kár nem következett volna be.²¹ Pl. autóbalesetnél a gyorskijárat, piros lámpajelzés időpontjában zebraán való áthaladás.

Vannak továbbá a jogtudomány és a jogalkotás által általánosan elfogadott szabályok, melyek nélkül nem képzelhető el az *ésszerű* jog. Így pl. a jogász *tapasztalat*, *tudás*, *szakma* hozta létre az értékpapírbizonylat, pontosabban a váltójogban a forgatmányt, mint a névre szóló értékpapír átruházásának egyik jogintézményét, eszközét.

¹⁶ Ld. pl., 1997. évi LIV. törvény (Eütv.) 13. paragrafusát. Ld. pl. Dósa Ágnes, Az orvos kártérítési felelőssége, 2. átdolgozott kiadás, HVG/ORAC, Budapest, 2010, 104., 204., 209. old.

¹⁷ Ld. a Ptk. 6:518–6:568. paragrafusait (jogellenes károkozás), továbbá 6:137–6:184. paragrafusait (szerződésszegés).

¹⁸ Ld. a Ptk. 2:52. paragrafusát. Ld. József Szalma, Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischen Recht, Wirtschaft und Recht in Ostereuropa (Wiro) Verlag C. H. Beck München und Frankfurt a. M., 2016/3.

¹⁹ Ld. az új Ptk. 6:560. paragrafusának (1) bekezdését. In: Ptk., Patrocinium, Budapest, 2015, 310. old.

²⁰ Ld., az új Ptk. 6:529., 6:521. paragrafusait, in: Polgári törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 304. old.

²¹ Ld. pl., Szalma József, Okozatosság és polgári jogi felelősség, Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért, Miskolc, 2000, 25., 56. old.

Ennek ellenében történő szabályozás, e jogintézménynek jogrendből való kiiktatása ellentétben állna az általánosan elfogadott „jogi törvényszerűségekkal”, hiszen a jogi tapasztalat az értékpapírok főszabály szerinti szabad forgalmazását tartja jogi és gazdasági értéknek.

A viszonylag újabb és a legújabb magyar jogirodalom nemcsak a természeti, hanem a *társadalmi törvényszerűségeket* megfelelő törvényeket tartja helyes és jó jognak, jogalkotásnak, vagyis azt a jogot, törvényt, mely megfelel a társadalom objektív törvényszerűségeinek és az ember szocializált természetéből fakadó elvárásnak.²² Így a klasszikus csőd- és felszámolási jog, a vállalkozás fizetéseképtelenségének feloldását abban látta, hogy a felszámolás során hitelezők a megmaradt vagyonból a tartozás és e vagyon arányában nyerjenek (részleges) kielégítést. A modern inszolvenzia jog (Insolvenzordnung) ezzel szemben, az eladósodott vállalkozást, melynél az eladósodás előfordulóan fiktív és a hitelezők kijátszását célozza meg, előirányozza a hitelezői és bírói beavatkozás útján történő fakultatív szanálást, annak érdekében, hogy a vállalkozás gazdasági talpraállítása révén tartozásait teljes egészében teljesítse.²³

A természetjog elméleti forrásai, fragmentumai megtalálhatók a rómaiak által is (Cicero) értelmezett görög filozófiában. Ezekben az eszméi állam, a demokrácia és hatalomkorlátozás kontextusában jelenik meg a természetjog.²⁴

1.6. A hatályos jog

A *tételes*, az állam által érvényre juttatott, hatályos jog világosan, előre megfogalmazott, mindenki által megismerhető szabályrendszer, az emberi társadalom, az emberi kapcsolatok *helyes és jó* szabályozására törekszik és egyúttal jogbiztonságot is nyújtó rendszer. A tételes jog gyakran *felveszi jogi szabályainak sorába az erkölcsi és szokásjogi normákat, szakmai szabályokat*. Ily módon ezeknek – az eredetileg állami jogrendsze-

²² Ld. pl. Peschka Vilmos, a társadalmi folyamatok és a jogalkotási folyamat összefüggéseinek néhány problémája, Állam és Jogtudomány, 6/1963, 174. old. és a köv.; Ibid, A jog sajátossága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987 és Appendix, 1989; ibid, Jog és érték, Állam és Jogtudomány, 4/1964; ibid, Érték és kategóriák a jogalkotásban, Jogtudományi Közlemény, 4/1981 sz. Ld. továbbá, Prugberger Tamás A jogi normák a természeti és társadalmi törvényszerűségek összefüggésrendszerében, in: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica, Tomus XXXI/I.

²³ Ld. az 1991. évi (többször módosított) XLIX. törvényt a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról, azaz ennek 1. paragrafusa (1)–(3) bekezdéseit, 24. paragrafusának (1)–(7) bekezdéseit, továbbá 25–27. paragrafusait. In: Csődeljárásról és felszámolási eljárásról szóló törvény, Patrocinium, Budapest, 2014, 7., 32–44. old.

²⁴ Ld. pl. András Dorotya, A törvények szellemisége és természete Cicero de legibusában, in: „Unius rei”, Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből, szerk. P. Szabó Béla – Újvári Emese, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2014, 5–22. old.

ren, azaz az állam parlamenti jogalkotási tevékenységen kívüli normáknak – nemcsak tételes jogon kívüli morális szankciója van (pl. a nem túl demokratikus kirekesztés), hanem ezekhez az állam, általa szavatolt jogkövetkezményeket is hozzá fűzi. A tételes jogon kívüli normák állami bíróságok előtti alkalmazásának csak akkor van helye, ha rájuk a tételes jog kifejezetten hivatkozik.

1.7. A tárgyi és alanyi jog

A jogtudományi irodalom a jognak két további meghatározását, felosztását veszi figyelembe a jog közelebbi definíciója, fogalom-meghatározása céljából. Ezek a tárgyi és alanyi jog. A *tárgyi* (objektív) jog alatt a jogtudomány a törvényi (és egyéb általános) jogszabályokat érti. Az *alanyi* (szubjektív) jog alatt pedig az általános érvényű jogszabályok által biztosított és azok alapján megszerzett jogosultságokat. Alanyi jogosultság csupán akkor áll fenn, ha ez az objektív jog, a jogrend által szabályozott. Egymagában azonban a törvény vagy más általános jogi aktus fennforgása nem hoz létre alanyi jogot. Ennek létrehozásához szükséges a törvénnyel vagy egyéb általános jogi aktussal szabályozott jogi tény, mint feltétel. Pl. a házastársak közötti eltartási kötelezettség létrejövételének feltétele a házasság megkötése.

1.8. A jogdogmatika

A *jogdogmatika* többjelentésű jogi műszó és egyúttal kutatói módszer. Általában a jogdogmatika a jogi norma szűkebb, sajátos, gyakran a köznyelvi jelentéstől eltérő jogi jelentését kutatja. Főleg a hatályos jog keretein belül. A „jogi dogma” axiomatikus jelleggel bír a jogalkalmazók és a jogkövetők számára. Normatív tartalma mindaddig kötelező, amíg a jogszabály meg nem változik, tehát alkalmazási szempontból nem vitatható. (Lex dura saed lex). Természetesen, a jogtudományi kutatás magától értetődően tartalmazza a tételes jog kritikáját is, pl. de lege ferenda módszert. Minden tételes jogágnak megvan a maga, sajátos szabályozási módszerének megfelelő „dogmatikája”. Így pl. a polgári jogban a dogmatikai elemzés különösképpen a hatályos bírói gyakorlat elemzését jelentette, jelenti, az élő jog megismerése céljából. A korábbi magyar (precedenciális) jogban fontos volt a jog „megtalálása”, tekintettel a bírói gyakorlatra, azaz ennek a praxisnak alapján a rendszerképzés és az jogértelmezői közösségben a jogi jelentés, norma konszenzusos megfogalmazása és alkalmazhatósága.²⁵ Nagy Ferenc szerint a büntetőjog dogmatikája négy alapjelentéssel bír:

a) *tudományág, szak, diszciplína* amely összefüggő szabályokat, fogalmakat, elveket, típusokat alkot és állít rendszerbe.

²⁵ V. ö.: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.) A jog tudománya, Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal, HVG/ORAC, Budapest, 2015, ebben: Menyhárd Attila, a polgári jog tudománya Magyarországon, 256. old.

- b) A büntetőjogban a büntetőjog szabályai, fogalmai, elvei, típusai kutatásának, értékelésének *joglogikai módszere*.
- c) *Szabály és fogalomalkotó tevékenység* mint alkotási folyamat.
- d) *Produktum, alkotás*, a tételek és a jogintézmények rendszere amely normatív tartalommal bír, vonatkozik rá a hatályos jog és megfelel a módszerbeli igényeknek.²⁶ Eszerint a büntetőjogi dogmatika tudományág, kutatói módszer, melynek célja a hatályos jog fogalmainak, típusainak értelmezése és rendszerezése.

1.9. Egyházi jog. Lelkiismereti és meggyőződési szabadság

Az európai és a magyar reformáció korszakában (XVI. sz.) megtörtént az *egyházi jog* különválása, autonómiája az állami jogtól. Az egyházi jog autonómiája a lelkiismereti szabadságból (mely tágabb jelentésű) és a vallásszabadságból, felekezeti szabadságból (mely szűkebb jelentésű) következik. A házassági és személyi, továbbá a dologi jogosultságok evidenciája és bizonyos értelemben, jogkeletkeztetése a magyar jogfejlődés hosszú évszázadai során az egyházi jog körébe tartozott (ún. hiteles helyek), egészen a polgári korszakig (1848). A civil házasság konstitutív és az egyházi házasságkötés fakultatív jellege a XIX. század második felében történt meg, a házasságról szóló törvény (1894) hatályba lépésével.

A *lelkiismereti szabadság* eredetileg a szabad vallásgyakorlást és felekezeti hovatartozást jelentette (ún. bevett vallások idején, és ezt követően), de a jogfejlődése e szabadságnak ennél tágabb jelentéstartalmat is tulajdonít, egyéb, meggyőződési szabadságot. Utóbbi körébe tartozik a gondolatszabadság,²⁷ a tágabb értelemben a választói szabadság,²⁸ a vélemény/nyilvánítási szabadság,²⁹ és a békés gyülekezési szabadság.³⁰ Tágabb értelemben, továbbá, ide (is) sorolható a tudományos kutatás és művészeti alkotás,³¹ a művelődés³² és oktatás³³ szabadsága.

²⁶ V. ö.: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.) A jog tudománya, Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal, HVG/ORAC, Budapest, 2015, ebben: Nagy Ferenc, A büntetőjog tudománya, 264. old.

²⁷ Ld. az Alaptörvény, VII. cikkének (1) bekezdését. In: Magyarország Alaptörvénye, Patrocinium, Budapest, 2013, 14–15. old.

²⁸ Ld. az Alaptörvény, IX. cikk, (3) bekezdés.

²⁹ Ld. az Alaptörvény IX. cikkének (1) bekezdését.

³⁰ A magyar Alaptörvény VII. cikke (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja, vagy tanítsa.

³¹ Ld. az Alaptörvény X. cikkének (1) és (2) bekezdését.

³² Ld. az Alaptörvény XI. cikkének (1) bekezdését.

³³ Ld. az Alaptörvény XI. cikkének (2) és (3) bekezdését.

1.10. Az egyéni (individuális) és csoportos (kollektív) jogok

Az *egyéni jog* az egyes természetes személyek joga (pl. névviseelési jog, jogképesség, cselekvőképesség, szerzői jog, stb.) alanyi jogainak összessége. Az egyéni jogosultságok lehetnek egyfelől egyes személyhez fűződő (tapadó) elidegeníthetetlen, forgalomképtelen jogok, másfelől vagyoni jogosultságok esetében, forgalomképes jogok (tulajdonjog, kötelmi jog, öröklési jog). A *kollektív jog* egymással szerves kapcsolatban álló egyén közösségéhez fűződő jog, amely a közösség egészét és minden tagját megilleti. Ilyenek a kollektív (munka) szerződésből eredő jogok (pl. minimálbérhez való jog), a társadalombiztosítási jog, az aktív és passzív választói jog, az oktatáshoz való jog. A szabad vallásgyakorlási jog lehet egyéni és közösségi jog is. Az emberi jogok harmadik generációjához tartozik a nemzeti kisebbségi közösségek önkormányzati joga is.

1.11. A jogértelmezés módszerei a jogforrási kifejezési technika (jogforráselmélet) fényében

A *jogértelmezés módszerei*, melyek egyúttal a jogi alaptan,³⁴ a jogelmélet³⁵ tárgyát is képezik, általánosan elfogadottak. Ezek a nyelvtani (szemantikai) értelmezés, a normacél szerinti értelmezés, a logikai értelmezés, az extenzív (tág, külterjes), az intenzív (szűk, belterjes) értelmezés, a történeti értelmezés, a tételesjogi, a jogösszehasonlító értelmezés, stb. Az ún. „*tiszta jogtan*” (Hans Kelsen),³⁶ vagy ennek modern változata, a *jogi hermeneutika*,³⁷ a jog objektív, önálló jelentését kutatja. Részben függetlenül a

³⁴ Ld. pl. Szabó Miklós (szerk.), Bevezetés a jog- és államtudományokba, Miskolc, 2001; Szilágyi Péter, Jogi alaptan, Budapest, 2003; Szabó Miklós, A jogdogmatika előkérdéseiről, Miskolc, 1996.

³⁵ Ld. Visegrády Antal, Jog- és állambölcsélet, Budapest-Pécs, 2002.

³⁶ Hans Kelsen, Reine Rechtslehre, Nachdruck der 2. Auflage, Wien, Verlag Österreich, 2004. Ld. a magyar kiadást: Kelsen Hans, Tiszta jogtan, ford. Bibó István, Budapest, 1988. Ld. továbbá, Hans Kelsen, Az államelmélet alapvonalai (a német kéziratból fordította és jegyzetekkel ellátta, Moór Gyula, Szeged, 1927, utánnymás, Miskolc 1997). Ld. Varga Csaba, Documents de Kelsen en Hongrie: Hans Kelsen et Julius Moór, Droit et Société, 1987/7. sz. 337–352. old. Ld., Szabadfalvi József, Moór Gyula Kelsen-interpretációja, Függelék, in: Hans Kelsen, Az államelmélet alapvonalai, Miskolc, 1997, 105–121. old.

³⁷ Ld. Peschka Vilmos, A jog sajátossága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, ibid, Appendix, „a jog sajátosságaihoz”, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. Az újabb magyar jogfilozófiai irodalomban Karácsony András (in: Jogfilozófia és társadalomelmélet, Budapest, Pallas Stúdió/Attraktor Kft, 2000, 99–126. old.) szerint a hermeneutika nem más, mint értelmezéstan. Felöleli a jogon kívüli (filozófiai, filológiai, teológiai hermeneutikát), a jogon belüli (jogi módszertan, jogdogmatika, jogi érveléstan) tárgyerületeket, továbbá a jogon belül és kívül is elhelyezhető retorikát és topikát. Ugyanakkor az újabb magyar vonatkozó jogirodalom hangsúlyozza az empirikus jogértelmezéstan jelentőségét (Blutman László, Egy empirikus jogértelmezéstan szükségessége, Jogtudományi Közlöny, 2008/1. sz., 3–13. old.). Az empirikus jogértelmezés alatt e szerző a klasszikus értelmezési módszereket érti,

jogalkotó eredeti szándékától. Az ilyen kutatásra elsősorban a nyelvtani és a logikai jogértelmező módszerek alkalmasak.

A másik, pl. *jogszociológiai módszer* azonban a strict, szűkebb értelemben vett nyelvtani értelmezést, a jogi jelentés teljes és pontos feltárására, egymagában nem tartja elegendőnek. Szükséges a jogi norma (jogszabály) *céljának* kutatása (teleológiai módszer – a német jogban különösen kiemelhető: Rudolf von Ihering,³⁸ de mások is, mint Karl Larenz,³⁹ – a francia jogban: Dereux,⁴⁰ Carbonnier,⁴¹ Zuchetta,⁴² – a svájci jogban: Bosshart⁴³), ezért elengedhetetlen a törvényi *indoklás* ismerete. Szükséges továbbá a törvényi jogszabályt kiváltó *ok*, társadalmi körülmény kutatása, továbbá bevett *célja* szerinti szabályozási *hatásának* elemzése. Ez azt jelenti, hogy mind az általános (pl. törvény), mind az egyedi jogi aktusnál (pl. szerződés, végrendelet), figyelemmel kell lenni egyaránt, mind a *szubjektív jelentésre* (törvényhozó, jogalkotó szándéka, a felek

a nyelvtani, logikai, rendszertani értelmezést. (Ibid, op. cit, 3–8. old.). A legújabb magyar jogirodalom [Szabó Miklós, Rendszeres jogelmélet (Előadásvázlat, Miskolc, 2014. 163. old.] szerint megkülönböztethetők a *szakjogtudományok* (melyek egyes jogágakon belül értelmezik a jogot), a *tételes jogtudományok* (melyek a hatályos joggal és a joggyakorlattal foglalkoznak) és a *jogelmélet* (mely egyfelől a filozófiára, másfelől a szakfilozófiára, a jogfilozófia útján keresi a jog jelentését, tartalmát és megismerését (megj.: jogi ontológia és jogi gnoszeológia). Ibid, op. cit. 3–4. old.

³⁸ Ld. Rudolf von Ihering, Von der Zweck im Recht, 3. Auflage, Breitkopf und Härtel, 1896; Rudolf Ihering, Der Zweck im Recht, Bd. I. 5. Auflage, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1916; Rudolf von Ihering, Geist des römischen Rechts, I. Auflage, 1906; Rudolf von Ihering, Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung, 10. Auflage, Aalen, Stientia Verlag, Bd. I, 1968.

³⁹ Ld. Karl Larenz, Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts, Zugleich ein Beitrag zur Theorie der Willenserklärung, Diss. I. Auflage, 1930, und die weitere Auflagen, pl., Alfred Metzner (Verlag), Frankfurt am Main-Berlin, 1966, 92–106. old. Larenz megkülönbözteti mind az általános (pl. törvény), mind az egyedi jogi aktusoknál (pl. szerződés, vagy egyéb jogügylet), a normatartalom szubjektív és objektív értelmezését. Törvényi jogszabálynál azt, mi volt a törvényhozó szándéka, a szerződésnél pedig azt, mi volt a szerződő felek egyetértő akarata. Larenz az objektív értelmezés alatt azt érti, mi az, ami a jogszabály jelentéséhez a szándéktól függetlenül fűzhető. A jogügyleteknél pedig, mi az ami a kereskedelmi forgalomban szokásos, általánosan elfogadott jelentés. Nem az a fontos, mi volt a szándék, hanem az ami az objektív jelentéstartalomból következik. (Ld. Larenz, Die Methode der Auslegung, 1930, ibid, Metzner, Frankfurt/Berlin, 1966, 1., 10–88., 34–69., 70–106. old.). Hozzá fűzhető, hogy Ernst Zitelmann, az objektív elmélet kiemelkedő német teoretikusa, az egyedi jogügyletekre vonatkozóan azt az álláspontot képviselte, hogy a normatartalom nem a felek szándékától, hanem a kereskedelmi forgalomban általánosan elismert jelentéstartalomtól függ. (Zittelmann, Rechtsgeschäfte im Entwurf des BGB, Tomus I, 98. old. Tomus II, 14. old.).

⁴⁰ Ld. Dereux, De l'Interprétation des actes juridiques, Thèse, Paris, 1905.

⁴¹ Ld., Carbonnier, Droit civil, t. II., 496. old.

⁴² Ld. Zuchetta, Les clauses de style dans acte notharié, Thèse, Aix, 1943.

⁴³ Ld., Bosshart, L'interprétation des contrats, Thèse, Genève, 1939.

jogügyleti akarata), mind az *objektív* jelentéstartalomra (a jogforgalomban általánosan elfogadott jogértelmezés). A törvényben nem definiált fogalmaknál, a jogalkalmazásban és doktrínában általánosan elfogadott jelentésre is tekintettel kell lenni. A jogügyleteknél pedig a felek egyetértő akaratának feltárására és a jogforgalomban elfogadott jelentésre is egyaránt figyelemmel kell lenni.

A hatályos magyar jogalkotási törvény⁴⁴ helyesíthetően külön rendelkezéseket tartalmaz a törvényelőkészítői folyamatban az előzetes és utólagos *hatásvizsgálatnak*. Akár az előzetes, azaz a jogi aktus meghozatala előtti, akár az utólagos, a jogi aktus hatálybalépését követő hatásvizsgálat azért bír jelentőséggel, mert enélkül nehezen alakulhat ki koherens, tudatos, célirányos törvényhozás. A jogalkotó egy-egy törvény meghozatalakor valamely társadalmi, közösségi célt kíván elérni. Ezért a jogalkotásnál vizsgálni kell adott cél kapcsán a törvényhozás időpontjában fennálló körülményeket és azokat a normatív-technikai eszközöket, amelyek a cél elérésére szolgálnak. Például, ha a törvényhozó célja a lakosság adó- és egyéb közterheinek csökkentése, melyik legyen a legjobb jogtechnikai eszköz, az egységes, vagy differenciált adókulcs. Az utólagos hatásvizsgálat rendeltetése az, hogy adott törvény eredeti céljai a törvény alkalmazása során, a törvénybe foglalt jogtechnikai eszközök útján megvalósultak-e, vagy csak részben, vagy esetleg megghiúsultak. Ez fontos a törvény esetleges módosítása, vagy kiegészítése szempontjából.

A jogbiztonság megköveteli, hogy az előzetes hatásvizsgálat minél körütekintőbb legyen. Hiszen a jogalkotónak nem lehet az a célja, hogy szabályai állandó változásoknak legyenek kitéve. A törvény *gyakori változtatásai esetenként jogbizonytalansághoz* vezethet, csökkenti a kiszámíthatóságot. Időt kell hagyni, hogy egy-egy törvény kapcsán kiépülhessen a jogépítő bírói gyakorlat és az állampolgárok róla szóló jogismerete és jogtudata lehetővé váljon. A törvény sűrű változásai elnehezítik a jogalkalmazói jogértelmezést is.

A törvény meghozatalakor, a hatásvizsgálaton túlmenően figyelemmel kell lenni a jogalkotónak a törvény *alkotmányos és a vele összhangban álló törvények rendjébe* való beillesztésére.

Hozzá fűzhető, hogy a nemzetközi kereskedelmi forgalomra nézve vannak objektív *definíciók* az egyes kifejezések, jogi terminusok jelentésére vonatkozóan (pl. in INCOTERMS, ezekben pl. CIF, FOB, franco hajó – a teljesítés helye, stb., klauzulák definíciói). Az *angolszász jogalkotásból* származik az a jogalkotói gyakorlat, mely szerint a törvényben használt fogalmak, jogi terminusok pontos jelentését maga a törvény szabja meg, ám csupán az adott törvényben használt kifejezések jelentésére vonatkozóan, nem terjedvén át más törvényben ugyanazon terminus jelentésére. Ez a gyakorlat átkerült a kontinentális jogalkotásba is, és ez különösképpen jellemző *az európai közösségi*, mind a rendeleti (Verordnungen), mind az irányelvi (Richtlinien) *jogra* nézve (acquis communautaire). Az Európai közösségi jognak öt típusa mellett, legjelentősebbek a belső, nemzeti jogra nézve, éppen a rendeleti és az irányelvi jog. A *rendeleti* jog jellemzője, hogy e jogforrástípus a teljesjogú tagországokban, mint

⁴⁴ Ld. A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvényt.

Magyarország, klasszikus ratifikációs eljárás nélkül a hazai bíróságok előtt közvetlen alkalmazást nyer, melynek jogcíme az Európai Unióhoz való csatlakozási szerződés (2004). Az irányelvi jog nem nyer közvetlen alkalmazást a tagországokban, de jelentős hatást vált ki a nemzeti törvényhozásokra. Rendeltetése a belső, nemzeti jog harmónizációja, közelítése (Rechtsannäherung, Rechtsharmonisation),⁴⁵ a közösségi joghoz.

A törvényben előfordulhatnak a *nem világos, nem egyértelmű* megfogalmazások, melyeknek áthidalását a jogértelmezési módszerek szolgálják. A *bírói jogalkalmazás* alapvető módszere a *szubszummáció*, azaz a jogi norma által előírányzott rendelkezés (dispozíció) és jogkövetkezmény (szankció), alkalmazása a megállapított tényállásra. Ez azonban nehézségeket okozhat, ha a jogi norma nem világos, vagy amennyiben az adott tényállásra nézve a törvényben nincs alkalmazható rendelkezés (*joghézag* – Lücken in Recht). Nem világos rendelkezés, vagy joghézag esetében a jog alkalmazójának vagy a jogértelmezés, vagy a *jogpótlás* (Lückenfüllung) módszereihez kell folyamodnia. A jogi norma akkor sem értelmezhető, ha nem egyértelmű, azaz *többjelentésű* (Mehrdeutigkeit). A jogalkotó ezt azzal tudja elkerülni, hogy a rendelkezés által felölelt *tényállás* pontos és *szűk leírást* nyer.⁴⁶ A magyar kodifikációs elmélet és gyakorlat, beleértve az új Ptk.-t (legtöbb esetben joggal) kerüli a definíciókat. (Omnis definitio in iure civili periculosa est... – Iavolenus). Találók az 1959. évi Ptk. miniszteri indoklása, mely szerint „a törvénykönyv tényállásokat, rendelkezéseket és szankciókat tartalmazzon, egyes fogalmak megértését bízva a *közfelfogásra*, mások megmagyarázását, egyes tételek általánosítását, bizonyos *összefüggések feltárását* pedig hagyja a *jogtudomány* és a *jogi oktatás* tevékenységi körében.” (...) „Ez következik a törvények rendeltetéséből, de ugyanakkor hozzá járul a törvény egyszerűségéhez és mellőzhető absztrakcióktól való mentesítéséhez. Ennek megfelelően *nem definiál* olyan fogalmakat amelyeket maga nem használ.” Vékás Lajos az új magyar Ptk. kommentárjában ehhez az indokláshoz hozzá fűzi, hogy az új Ptk. megalkotása során, a jogalkotó a definíciók tekintetében hasonló megfontolásokból indult ki. Mégis *akadtak olyan jogviszonyok, amelyeknél a definíció elkerülhetetlennek* mutatkozott. Ezeknél a jogalkotó az ún. *normatív definíciótípust* választotta, tehát azt, hogy a jogviszony feleinek *jogait és kötelezettségeit* megszabja. Ennek példáját Vékás a *szerződési és társasági jogban*

⁴⁵ Ld. pl. *Keckés László*, EU-JOG és jogharmonizáció, Bővített, negyedik kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2011.

⁴⁶ Ld. Franz *Bydlinski*, Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff, Wien, 1991, 428. old.; u.ő, Recht, Methode und Jurisprudenz, Wien, 1988; u.ő, Fundamentale Rechtsgrundsätze, Wien, 1988, 128. old.; u.ő, Unentbehrlichkeit und Grenzen methodischen Rechtsdenkens, Archiv für die zivilistische Praxis, 188., 447. old.; u.ő, Themenschwerpunkte der Rechtsphilosophie bzw. Rechtstheorie, Juristische Blätter, 1994, 361. és 433. old.; *Kramer*, Juristische Methodenlehre, 1988; *Larenz-Canaris*, Methodenlehre der Rechtswissenschaft, 1995; *Schapp*, Methodenlehre des Zivilrechts, 1998; *Gustav Radbruch*, Rechtsphilosophie, 1973, 119. old.; u.ő, Gerechtigkeit als rechtspraktischer Maßstab, Mazer-Maly, Festschrift, 1996, 107. old.; *Walter*, Aufbau der Rechtsordnung, 1974.

felmerülő definíciókban mutatja meg. E tekintetben Vékás megállapítja, hogy az „új Ptk. szerinti szerződéstípusok vagy társasági típusok esetében is normatív tartalmúak a definíciók, azaz a felek jogait és kötelezettségeiket rögzítik.”⁴⁷

Hozzá kell kiegészítésül fűzni, hogy a csupán *általánosításokon* alapuló jogi szabályozás, ugyan „bőséges” teret nyújt a jogértelmezésnek, ám ezáltal „szabályozási készsége” csökken, a jogalkalmazás tekintetében pedig egyenesen „veszélyes”, hiszen szabad teret ad(hat) a jogalkalmazó „jogalkotói” „hozzájárulásához”. Ez azonban nem a jogalkalmazó feladata, a strict hatalomelválasztási rendszerű jogrendszerekben (amilyen a magyar jog is, a polgári korszaktól kezdődően). Ugyanakkor a túl egyedi, részletező, *kazuisztikus* szabályozás is nem kevés jogértelmezési nehézséget tartalmaz. A minden részletre kiterjedő szabályozás szinte nem ad teret a jogértelmezésnek, hiszen a jogszabályban „minden benne van”, a jogalkotó „mindent kimondott, rögzített”. Egyes késői középkori német kódexek (Porosz Landrecht, XVII. sz.) több mint tízezer normát tartalmaztak, mégsem mutatkoztak teljesnek, és alkalmazásuk során, már az új jogszabály hatályba lépésének elején előfordult, hogy egyes szabályozandó tényállásokat a jogalkotó, eredetileg minden részletre kiterjedő körültként szándéka ellenére, nem irányzott elő, s ily módon előállt a *joghézag* (a korábbi magyar jogi terminológiában – a jogűr). A francia ún. „elegáns” (iurisprudence élégante) szabályozás, mely részben a Code civil-ben jutott kifejezésre, az általános, általánosító normákban és a felettük levő gyűjtőfogalmakban, mint a szerződéskötési szabadság korlátozását jelentő l'ordre public (közrend) és a bonne moers (jószokások, jóerköcs), nem nélkülözhetette az elvek operacionalizációját.⁴⁸ A nehézségek abban mutatkoztak meg, hogy a Code civil ezen általános fogalmakat nem határozza meg, tartalmuk meghatározását a jogértelmezésre (jogtudományra, jogalkalmazóra) bízta. Az általánosító rendelkezés több tényállásra, vagy az egész jogágra nézve kiterjesztett jogszabályok (mint pl. a felek mellérendeltségének elve

⁴⁷ Ld., Vékás Lajos, Bevezető, in: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal (szerk. Vékás Lajos, a szerk. munkatársa, Gárdos Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 23. old.

⁴⁸ Ld., Code civil, art. 6: „On ne peut déroger, par des convention particulières, aux lois qui intéressent l'ordre public et les bonnes moeurs.” (A magánjogi megállapodások nem változtathatók meg, vonhatók vissza, kivéve azon törvények útján, amelyek a közrendet és a jószokásokat érintik, szabályozzák). In: Code civil, Dalloz, Paris, 2003, 32. old. Ld. a francia jogirodalomban: Couturier, Ordre public et protection, Études Flour, Défrénois, 1979, 95. old.; Ghestin, Mélanges, Gavalda, Effets pervers de l'ordre public, Dalloz, Paris, 2001, 123. old.; Pena, Origin historiques de l'art. 6, Revue de la recherche juridique – Droit prospectif, 1992/1, 499. old.; Savatier, Ordre public économique, Recueil Dalloz, 1965, Chronique, 37.; Tunc, Mélanges, R. Savatier, Contrats en droit français et anglais, Dalloz, Paris, 1965, 883. old.; X. Lagarde, Transaction et ordre public, Recueil Dalloz, Paris, 2000, Chronique, 217. old.; u.ő., Office de juge et ordre public de protection, Juris-classeur Périodique (Semaine juridique), 2001, I. 312. old.; Luby, Sanctions de la violation de l'ordre public, Contrats Concurrence Consommation, 2001, Chronique, 3; Mercadal, Mélanges Breton/Derrida, Exception d'ordre public, Dalloz, Paris, 1991, 241. old.; Meulders-Klein, Mélanges Cornu, État des personnes et ordre public, PUF, 1994, 317. old.; Mercadal, Mélanges Breton/Derrida, Exception d'ordre public, Dalloz, Paris, 1991, 241. old.

a polgári jogban) értelemszerűen, szinte kizárják a joghézagot. A részletező szabályozási módszer, ugyan kiküszöböli az általánosító rendelkezések hiányosságait, de az elvárásokhoz képest meglepően gyakran hagyhat maga után joghézagot. A joghézag pótlására vagy a (törvény bevezető rendelkezéseiben gyakran felsorolt) *jogelvek*, vagy az *analógia* (hasonló jogintézmény szabályainak alkalmazása a jogszabállyal nem szabályozott tényállásra), alkalmas. Hozzá fűzhető, hogy az analógia elfogadott a magánjogban, azonban kizárt a közjogban, különösképpen a büntető jogban, a nullum crimen elvének érvénye miatt. Egyedüli kiútnak mutatkozott az, hogy az általános rendelkezések értelmezése, csupán az őket feldolgozó jogintézmények fényében történhet. Így nem fordulhat elő, hogy a jogalkalmazás csupán az alapelvi rendelkezések alapján történjék, és az sem, hogy az egyes jogintézmények „világító torony” nélkül maradjanak.

Megmutatkozott, hogy a jogi szabályozási technika (*nomotechnika, kodifikációs tudomány*) számára nem járható út sem a pusztán általánosításokon nyugvó, sem egymagában a részletekbe bocsátkozó szabályozás. Elengedhetetlen a kettő ésszerű kombinációja. Tehát mind az általánosító szabályozás (jogelvek, elasztikus, tág tartalmú rendelkezések), a különleges, részletező szabályozás harmonikus együttese. Másszóval, szükségesek a törvény tág jelentéstartalmú rendelkezésein kívül, az őket feldolgozó közelebbi rendelkezések, miközben az elvi szabályok mindig az egyes feldolgozó, konkretizáló normák, vagyis a jogintézmények által értelmezhetők. Így pl. a közrendésrelmes szerződések szintagmája igazán az őket feldolgozó, konkrét tilalmak útján értelmezhetők, mint az uzsoratilalom, kartelltilalom, a tisztességtelen szerződési klauzulák és ÁÜF rendelkezések tilalma, stb. Mindenesetre, nem minden jogágban érvényesülnek az általánosító szabályozási módszerek. Ezek inkább a polgári jogban fordulnak elő (pl. tilos másnak jogellenesen kárt okozni). Ezzel szemben, a büntetőjogban, különösképpen a büntetőjogi inkriminációban (ez nem más mint a mód, ahogyan a büntetőjog előíranyozza a jogellenes cselekményeket), a modern polgári korszaktól kezdődően, a büntető anyagi kódexjog egyenesen eltanácsolja az általánosító rendelkezéseket, pl. ilyent, szemléltetésként, hogy „mindenki büntetendő aki rossz, vagy erkölcstelen.” Ez a büntethetőség relativizálásához, jogbizonytalansághoz vezetne. A büntetőjogban tehát a jogi inkrimináció a nullum crimen sine criminis poene et lege elve alapján történik. (Senki sem büntethető olyan cselekményért amit a Btk. különleges része e cselekmény idejét megelőzően, pontos, strict meghatározás útján, nem irányozta elő mint bűncselekményt és az erre vonatkozó szankciót, jogkövetkezményt). A modern büntetőjog a jogbiztonság oltalma céljából, a pontos inkrimináció módszere mellett, az *ártatlanság véelmét* is előíranyozza, ami azt jelenti, hogy ártatlannak számít a vádlott mindaddig, amíg jogi eljárásban ellenkezője be nem bizonyosul.

A legáltalánosabb rendelkezéseket az alkotmány, azaz az Alaptörvény tartalmazza, ami érthető, hiszen az Alaptörvény a jogforrási rendszer csúcsán áll, mellyel a többi jogszabálynak összhangban kell állnia. Ily módon a jogforrási rendszer többi általános jogi aktusainak keretei az Alaptörvényben vannak megszabva.

Az általánosító és egyedi szabályozáshoz fűződik a *deklaratív* (célirányos, ünnepélyes, nyilatkozási) és *normatív* (szabályozási jellegű) jogszabályok típusa, előbbiek inkább az alaptörvényben foglalnak helyet, utóbbiak pedig a kódexekben, sarkalatos és egyszerű törvényekben és más alacsonyabb szintű általános jogi aktusban. Deklaratív jellegű pl. a preambulum, amit a magyar Alaptörvény is tartalmaz. A preambulum az Alaptörvénynek ünnepélyes része, mely tartalmazza az alkotmányozás társadalmi és történelmileg meghatározott indokait, céljait. Előfordulnak azonban a Preambulumon kívül is általános jellegű alkotmányi jogi normák, amelyek deklaratív jellegűek. A deklaratív normák jogi jellemzője az, hogy magában a normában csupán a *rendelkező rész* található meg, hiányzik a szankció, a jogkövetkezmény. Ez nem jelenti, azonban azt, hogy a deklaratív jogi normának nincs szankciója. Csupán azt, hogy az öt feldolgozó jogszabály, jogszabályok által történő konkretizáció, pontosítást követően nyer szankcionálást. A deklaratív normáknak azért, mert megfogalmazásukban közvetlenül nem szankcionáltak, nem teljes normáknak is nevezhetjük. A deklaratív normákkal szemben teljes, vagy normatív jellegű az a jogszabály, általános rendelkezés, amelynél a rendelkező rész mellett a szankció is elő van irányozva.

A német jogelmélet egyik ága, a *Begriffsjurisprudenz*,⁴⁹ szintén a jogi fogalmak meghatározásával kívánta a pontos jogi jelentést elérni és ezáltal a jogértelmezést és jogalkalmazást elősegíteni.

A jogforráselmélet egyik kiemelkedő magyar kutatója szerint az (anyag) *jogforrás* nem más, mint a *jogalkotói tevékenység* (Peschka Vilmos).⁵⁰ Ami igaz, ha a jogforrás alatt ennek csupán etimológiai jelentését vesszük figyelembe. Tehát az etimológiai értelmezés szerint a kutatói tevékenységnek ki kell terjednie a törvényalkotó adott törvényének tervezeteire, javaslataira, ahhoz, hogy „érthetővé” váljon, pontosan értelmezhető legyen a törvény hatályba lépett végleges tételes jogi (dogmatikai) változata. Ezen, jogszociológiai elmélet szerint, habár a jog megalkotása és *hatályba lépése után* „önálló útra tér”, és a jogértelmezés módszerei révén szabályozási jelentéstartalma egymagában feltárható, a pusztán nyelvi és logikai normaelemzés nem elegendő, szükséges a jog okainak, indokainak, céljának és szabályozási eredményének vizsgálata is.⁵¹ A jog hozzáférhetővé tételének

⁴⁹ Ld. pl. Hart, Der Begriff des Rechts, 1973; Kucsko-Stadelmayer, Rechtsnormbegriff und Arten der Rechtsnormen, in: Walter, Schwerpunkte der reinen Rechtslehre, 1992; Maihofer, Begriff und Wesen des Rechts, 1973; Alexy, Begriff und Geltung des Rechts, 1992.

⁵⁰ Ld., Peschka Vilmos, A jogviszonyelmélet alapvető kérdései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960; ibid, A jog sajátossága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988; ibid, Jogforrás és jogalkotás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 290–343. old.; ibid, A modern jogfilozófia alapproblémái, Gondolat Kiadó, Budapest, 1972; ibid, Max Weber jogszociológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

⁵¹ Ld. a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról, azaz ennek 18. paragrafusát (indoklási kötelezettség), 17. paragrafusát (előzetes hatásvizsgálat), 19. paragrafusát (jogszabálytervezetek véleményezése), 21. paragrafusát (utólagos hatásvizsgálat), 22. paragrafusát (a jogszabályok tartalmi felülvizsgálata).

és megismerésének alapvető feltétele a Hivatalos Lapban (Magyar Közlönyben) való *közzététel*.⁵² A tételes jog, hatálybalépésétől kezdve mindenkit egyformán kötelez – a jogalkotót, a jog címzettjét és a jogalkalmazót. A hagyományos latin jogi szentencia szerint – *ignorantiam juris nocet* (a jog megismerésének hiánya sérelmezheti a jogosultságot). Ennek ellensúlyozására szolgál, beleértve a modern magyar jogot is, hogy a jog megismerése mindenki számára adott, vagy a Magyar Közlöny, vagy a Magyar elektronikus jogtár útján. A jog megismerése forrásainak közzé tétele azonban, a jogismeret tekintetében, előfordulón csupán megdönthető vélelmet jelent. Vagyis az *ignorantiam iuris nocet* elve csupán akkor nem érvényesíthető, ha a jogkeresőnek a jogmegismerés tekintetében kimentő oka volt. Főszabály szerint azonban a jog ismeretének hiánya nem kimentő ok, annak alapján, hogy a jog megismerésének lehetősége mindenki számára megadatott. Másszóval, egy magatartás lehet jogellenes, és szankcionálható, akkor is, ha az elkövető, vagy károkozó arra hivatkozik, hogy a tilalomról nem volt tudomása.

A *tételes jogban*, a jogdogmatikában, rendszerint a *jogforrások* alatt a *hatályban levő jogszabályok összességét, rendszerét* értjük. Ebbe a rendszerbe tartozik az *Alaptörvény* (Grundrecht, alkotmány), mely a *jogszabályok (jogforrási rendszer) csúcán* áll, továbbá a *törvények* és egyéb *általános jogi aktusok*, melyek az Alaptörvénnyel az alkotmányosság és törvényesség alkotmányos elveivel, hatalomkorlátozási és hatalommegosztási⁵³ követelményeivel,⁵⁴ összhangban kell álljanak. A tételes jog a jogalkotói tevékenység során *változásoknak* van kitéve. Ezek a változások azonban nem szüntethetik meg a korábbi törvények alapján megszerzett alanyi jogosultságokat (a *szerzett jogok doktrínája* és a jogbiztonság elve szerint).

A *történeti jog* azonban merőben más, a múltban meghozott bármely jogszabály kutatását jelenti, függetlenül attól, hogy a „múlt” adott jogszabálya „a mában” hatályban van-e. A történeti jogot és a történeti kutatási módszert, meg kell különböztetni a *történelmi Alkotmánytól*, melyet különböző korokban meghozott sarkalatos törvények sora képezi (amilyen volt a magyar történelmi Alkotmány, vagy az angol alkotmány), amelyek nem kártalíslak, nem egy, az állam működését szabályozó szisztematikus általános aktusban lelhetők meg, mint a polgári korszak legtöbb európai kontinentális alkotmánya, s amelyeknél az egymást követő aktusok nem szüntetik meg a korábbiakat, hanem azokra rá épülnek, azokat kiegészítve. Pontosabban, az egymást követő társadalmi és történelmi sorsfordulókat is kifejező sarkalatos törvények olyan országszervezési aktusok, melyek a korábbiakat nem negálják, azáltal, hogy tematikájukban őket nem is érintik, s ily módon nem is lehetnek a korábbiakkal ellentétesek. Tehát ezen alkotmány se nem befejezett

⁵² Ld. a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkalmazásról, különösképpen ennek VI. fejezetét (A kihirdetés, a közzé tétel és a Nemzeti Jogszabálytár), 23–29. paragrafusok.

⁵³ Ld., Alaptörvény C) cikkének (1) bekezdését, mely szerint „a magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén nyugszik”. (Ld. Magyarország Alaptörvénye, Patrocínium, Budapest, 2013, 8. old.)

⁵⁴ Ld. Trócsányi László, Alkotmányfejlődési irányok, in: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk), Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, HVG/ORAC, LexisNexis, Budapest, 2012, 33–76. old.

tételes jog, se nem csupán történeti jog, hiszen van „folytatása”, és inkább a jelentős történelmi körülmények által befolyásolt jogi folyamatként jelenül meg. Az új magyar Alaptörvény a kartális és (a magyar) történeti-történelmi alkotmány kombinációjaként minősíthető, az ún. rövid és rugalmas⁵⁵ alkotmányokhoz sorolható.⁵⁶ A *kartális alkotmány* jellemzője, mely a polgári korban az európai kontinentális jogban – olyan legfelsőbb jogi aktus, melyet egy időben, egy rendszerezett kódexben hoznak meg, jelenik meg és amely meghozatalával kifejezetten megszünteti a korábbi alkotmányt. A kartális alkotmány, de egyáltalában az alkotmány jelentősége a hatalom korlátozásában nyilvánul meg, a hatalommegosztás érvényesítése útján (törvényhozói hatalom, végrehajtói hatalom, jogalkalmazói hatalom). Szemben az abszolút (alkotmány nélküli, hatalomkorlátozás nélküli) hatalommal, mely a rendi társadalom egy korai fejlődési szakaszában nyilvánult meg, amikor is az uralkodó kezében tartotta mindhárom hatalmi ágat (abszolút monarchia). A rendi társadalom fejlett szakaszával kezdődően létre jött a hatalom megosztás (relatív monarchia). Igazán azonban a modern alkotmányosság, mint *hatalomkorlátozó tényező*, a magyar alkotmányfejlődésben a polgári korszakban (1848, 1867), pl. a nemesi előjogok törlése, az általános adókötelezettség bevezetése, stb. alakult ki.⁵⁷

A *történeti jogi iskola* elsősorban a római jog továbbélését, értelmezését és a modern polgári jogi kodifikációkra való jogintézményi hatásait kutatja.⁵⁸

2. A jogforrásról és az alanyi jogról

2.1. A jogforrás

A jogforrás a jogi megismerés kútforrása. A jogforrás szokásos felosztása szerint lehet alaki és anyagi. Az *alaki jogforrás* az a forma, alakszerűség, amelyben a jog megjelenül (alkotmány, törvény, kormányrendelet, önkormányzati rendelet, stb.). Az alaki jogforrások egymagukban nem hoznak létre alanyi jogosultságot. Ugyanis ezeknek

⁵⁵ Ld. Trócsányi László, Merev és rugalmas alkotmányok, in: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.), Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, HVG/ORAC, LexisNexis, Budapest, 2012, 30–32. old.

⁵⁶ Ld. Szalma József, Az új magyar Alaptörvény és a precedensjog, in: Magyar Tudomány Napja a Délvidéken (szerk. Szalma József), Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2012, 129–163. old.; Szalma József, A „sarkalatos” törvényekről a magyar jogfejlődésben, Jogtudományi Közlöny, 2012/11–12. sz., 499–505. old.; Szalma József, Magyarország Alaptörvényéről, Magyar Jog, 2011, 651–658. old.

⁵⁷ Ld. pl. József Ruszoly, Beiträge zur neuere Verfassungsgeschichte, Gondolat Kiadó, Budapest, 2009, 54, 93, 235. old.; Ruszoly József, Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1948, válogatott tanulmányok, Püski Kiadó, Budapest, 2002, 67–93. old.

⁵⁸ Ld. pl. Földi András, Adalékok a történeti jogi iskolának a magyar jogi romanisztikára gyakorolt hatása kérdéséhez, in: Sajo András (szerk.) Befogadás és eredetiség a jogban és jogtudományban: Adalékok a magyarországi jog természetrajzához, Budapest, Áron, 2004, 14–32. old.

csupán feltételeit szabják meg. Az alanyi jogok forrása, a törvénnyel összhangban létrehozott egyedi jogi aktus (pl. szerződés). A jogforrást, mint általános jogi aktust, annál fogva, hogy egymagában nem hoz létre alanyi jogosultságot, tárgyi jognak is nevezzük.

2.2. Az alanyi jog

Az alanyi jog akkor jön létre, amikor a tárgyi, általános jogszabályban megszabott tényállás beáll (létrejön a szerződés, a házasság, stb.).

2.3. Anyagi jogforrás

Anyagi jogforrás alatt értjük a jogi szabályozást kiváltó okokat és társadalmi körülményeket.⁵⁹

2.4. Az Alaptörvény mint jogforrás és a sarkalatos törvények

Az új magyar *Alaptörvény*,⁶⁰ az ún. történelmi alkotmányra emlékeztetve, hivatkozva,⁶¹ előíranyozza a *sarkalatos törvények* fogalmát, vagyis azt a törvénytípust, amely szabályo-

⁵⁹ V. ö., Peschka Vilmos, Jogforrás és jogalkotás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 290–343. old.

⁶⁰ Ld., Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), pl. in: Magyarország Alaptörvénye, Patrocinium, Budapest, 2013., 7–43. old. Ld. Trócsányi László, Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus a nemzeti alkotmányok kapcsán, in: Constitution, pour quoi faire? – Entre spécificités nationales et consensus européen – Mire való az alkotmány? Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus – Warum bedarf es einer Verfassung? Zwischen nationalen Besonderheiten und europäischem Konsensus, Nemzetközi kollokvium – Colloque international – Internationale Konferenz, Károlyi József Alapítvány – Helikon Kiadó, Budapest, 2014, 39–50. old. Ugyanebben ld., Martonyi János Előszavát (francia nyelven), 11. old.; Pierre Delvolvé, L'Autonomie constitutionnelle des états dans les droits Européens, u. ebben, 51–80. old.; Jacques Barrot, Le point de vue européen face aux spécificités nationales, 29–38. old.; Salamon László, Magyarország új Alaptörvényének válaszai a XXI. század kihívásaira, op. cit., 247–255. old.; Thorsten Geissler, Die Grundzüge des deutschen Grundgesetzes, op. cit., 220–234; Olivé Duthéillet de Lamoignon, Les Institutions de la Ve-e République, L'identité constitutionnelle de la France et les valeurs Européennes, op. cit. 191–205. old.; Heinz Mayer, Der Einfluss der reinen Rechtslehre auf die Österreichische Verfassungsgerichtsbarkeit, op. cit. 81–92. old.; Daniel Thürer – Die Schweiz – Ein Modell für Europa, op. cit., 256–273 old.; Francis Delpérée, Identités, traditions, constitutions et communautés, l'expérience Belge, op. cit., 206–219. old.; a közép-európai országokra nézve, ld., Kelet-Európa új alkotmányai (Bulgária, Csehország, Horvátország, Szerbia, Lengyelország, Lettorság, Litvánia, Románia, Szlovákia, Szlovénia), szerk. Trócsányi László, JATE, ÁJK, Szeged, 1997., 360. old. A megelőző, 1949. évi, lényegében 1989–1993 között reformált magyar Alkotmányra nézve, ld. Alkotmányjog, Jogszabálygyűjtemény, szerk. Kukorelli István, Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

⁶¹ Ld. az Alaptörvény R) cikkének (3) bekezdését, mely szerint az alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaiával összhangban kell értelmezni.

zási tárgyának jelentősége, meghozatalának módja folytán eltér a „közönséges”, egyszerű parlamenti képviselői többséget igénylő törvényektől. Az Alaptörvény a sarkalatos törvényekre nézve nem tartalmaz fogalom-meghatározást. De lege ferenda, a sarkalatos törvény, ennek történelmi fogalmát is igénybe véve, valamint terminus-technicuszi jelentéstartalma alapján, elsősorban az ország működésére, vagy újabban az *alapjogok*⁶²

⁶² Az *alapjogok* tekintetében, ld. az Alaptörvény I–XXXI. cikkeit. Az I. cikk (1) bekezdése szerint az *ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen* alapvető jogait tiszteletben kell tartani. A (2) bekezdés szerint Magyarország elismeri az ember alapvető *egyéni és közösségi* jogait. A (3) bekezdés szerint az *alapvető jogok törvényben korlátozhatók egy másik alapvető jog oltalma* céljából. A (4) bekezdés szerint az alapvető jogok a jogi személyekre is kiterjednek, amelyek természetüknél fogva nemcsak az emberre (megj. természetes személyre) vonatkoznak. Az alapvető jogok felsorolása során, az Alaptörvény az *emberi méltóságot* (II. cikk), a *szabadsághoz való jogot* (IV. cikk), a *magán- és családi élethez és jó hírnévhez, a személyes adatvédelemhez* (VI. cikk), a *gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való jog* (VII. cikk), a *békés gyülekezési és egyesülési jog* (VIII. cikk), a *vélemény-nyilvánítási jog* (IX. cikk), a tudományos *kutatás és művészeti szabadsághoz való jog* (X. cikk), a művelődéshez való jog (XI. cikk), a munka- és foglalkozás szabadságához (szabad választásához) való jog (XII. cikk), a *tulajdonhoz és az örökléshez való jog* (XIII. cikk), az állampolgársághoz való jog (XIV. cikk), a *gyermek* testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelem és gondoskodás, taníttatás szülői joga és kötelezettsége (XVI. cikk), stb. Az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, benne a magzat védelmét az Alaptörvény II. cikke irányozza elő. Az Alaptörvény III. cikke értelmében tilos a kínzás, embertelen és megalázó bánásmód, emberen való egyetértés nélküli orvosi kísérlet, az emberi test haszoncélú felhasználása. Az alapjogok közé sorolható a *törvény előtti jogegyenlőség* [Alaptörvény, XV. cikk (1) bekezdés] és a hozzá fűződő diszkriminációtiltalom – a fajra, nemre fogyatékosságra, nyelvre, vallásra, politikai meggyőződésre, származásra, vagyoni, születési vagy egyéb helyzetre való megkülönböztetés tilalma [Alaptörvény, XV. cikk, (2) bekezdés]. Ugyanakkor a XV. cikk (4) bekezdése az *esélyegyenlőséget*, (5) bekezdése pedig a *családokat*, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket külön intézkedésekkel védi. Az alapjogok oltalmát az *alapvető jogok biztosa* (Ombudszmann) látja el, az Alaptörvény 30. cikknek (1)–(5) bekezdése szerint. Az Ombudszmanra vonatkozóan az Alaptörvény nem irányoz elő sarkalatos, hanem csupán „egyszerű” törvényt. (Ld. az Alaptörvény 30. cikkének (5) bekezdését). Az Ombudsman, azaz az Országgyűlési biztos európai és magyar jogirodalmának köréből Pl. Gabriele *Kucko – Stadmayer* (szerk.), a német kiadó alapján válogatta: *Szabó Máté – Péterfalvi Attila*, Európai ombudman-intézmények, ELTE Eötvös Kiadó, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2010. Magának az Alaptörvénynek az oltalmát, azaz azt, hogy akár a sarkalatos, akár az „egyszerű” törvények összhangban legyenek vele, az *Alkotmánybíróság* látja el. [Ld. az Alaptörvény 24. cikkének (1)–(9) bekezdéseit]. Az Alaptörvény 24. cikkének (9) bekezdése szerint az Alkotmánybíróság hatáskörének, szervezetének, működésének részletes szabályait sarkalatos törvény határozza meg. A törvények kihirdetése, azaz a zárószavazás előtt, az Országgyűlés, a Kormány és az Országgyűlés Elnöke indítványára a törvény *előzetes alkotmányossági kontrollja* céljából a törvényt megküldheti az Alkotmánybíróságnak [az Alaptörvény 6. cikk, (2) bekezdése szerint], ami azonban nem zárja ki az ún. *utólagos alkotmányossági kontrollt*. [Az Alaptörvény, 6. cikkének, (8) bekezdése szerint.] A *bíróságok* a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban

azaz egyéb kiemelt jelentőségű jogviszonyok szabályozására vonatkoztatható. Jogtechnikailag, hatályos alaptörvényi vonatban azonban a *sarkalatos törvény* – kétharmados törvény, tehát olyan, melynek meghozatalához szükséges a minősített országgyűlési képviselői többség. Az Alaptörvény továbbá, úgy tűnik, zártkörűen, fel is sorolja a sarkalatos törvényeket.⁶³ De lege ferenda, a sarkalatos törvények úgy minősíthetők, mint az Alaptörvény folytatásai, bizonyos értelemben alkotmányerejű törvények sora. A hatályos magyar jogszabályok elemzése alapján azonban, nézetünk szerint, az alkotmány folytatásait nemcsak az ún. kétharmados, azaz sarkalatos törvények képezik. Ezekén túlmenően, az ún. egyszerű többségi vokssal meghozott törvények is lehetnek az Alaptörvény folytatásai, amennyiben ezek az állampolgárok alapvető jogait, jogegyenlőségét, az ország működését és a nemzet alapvető közjogi kérdéseit érintik.⁶⁴ Ilyen lehet ezeknél szűkebb jogterületet felölelő magánjogi kérdések szabá-

értelmezik. (Ld. az Alaptörvény, 28. cikkét). A legfelsőbb bírósági szerv a *Kúria* [Alaptörvény, 25. cikk (1) bekezdés], mely biztosítja, többek között a bíróságok *jogalkalmazásának egységét* [Alaptörvény, 25. cikk, (3) bekezdés]. Az Alaptörvény 23. cikkének értelmében az Országgyűlés *önálló szabályozó szerveket* hozhat létre, melyek feladata a végrehajtó hatalom körébe tartozó egyes feladat- és hatáskörök gyakorlása, melyet sarkalatos törvény szab meg. [Ld. az Alaptörvény 23. cikkének (1)–(4) bekezdését]. Az önálló szabályozó szerv vezetője törvényben kapott felhatalmazás alapján, sarkalatos törvényben meghatározott feladatkörében rendeletet ad ki, amely törvénnyel, kormányrendelettel, miniszterelnöki rendelettel és a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendeletével nem lehet ellentétes. [Az Alaptörvény, 23. cikkének, (4) bekezdése szerint].

⁶³ Ld. pl. a *bíróságok* jogállására vonatkozóan az Alaptörvény 25. cikkének (8) bekezdését, amit az Országgyűlés sarkalatos törvénnyel szabályoz. Ld. továbbá a *nemzetbiztonsági* szolgálatokra vonatkozó alaptörvényi rendelkezést [46. cikk, (6) bekezdés] melyeknek jogállását szintén a sarkalatos törvény szabályoz. A *helyi önkormányzatok* szabályozása az Alaptörvény 31. cikkének (3) bekezdése szerint a sarkalatos törvényre tartozik. Az Alaptörvény 41. cikkének (6) bekezdése értelmében a *Nemzeti Bank* szervezete és működése, a 44. cikk (5) bekezdése szerint a *Költségvetési Tanács* működése, a 4. cikk (5) bekezdése szerint az országgyűlési képviselők jogállása, a IX. cikk (6) bekezdése szerint a *sajtószabadság* biztosításának szabályozása – sarkalatos törvényekre tartozik. Az Alaptörvény 2. cikke szerint a Magyarországon élő *nemzetiségek* részvételét az Országgyűlésben a sarkalatos törvény szabályozza. Ld. továbbá: a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényt.

⁶⁴ Ld. pl., *Szabó Zsolt* (szerk.) Alkotmányjogi törvénygyűjtemény, Patrocinium, Budapest, 2014. E jogszabálygyűjtemény, helyesen veszi fel, többek között, a következő alkotmányjogi jellegű törvényeket: 1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról; 2001. évi LXII. törvény a szomszédos országokban élő magyarokról; 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról; 2010. évi CXXX. tv. a jogalkotásról; 2012. évi törvény az Országgyűlésről; 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról; 2011. évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról; 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról; 2011. évi CLXIII. törvény az ügyészségről; 2001. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról és a 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól; 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről; 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről; 2011.

lyozása is, akár a fogyasztóvédelmi törvény is, mely a monopolhelyzet ellensúlyozását érinti, vagy akár az a törvény a nem lojális, tisztességtelen verseny kiküszöbölését (actio popularis útján) szabályozza, de nem utolsó sorban, az új Ptk. (2013. évi V. törvény)⁶⁵ vonatkozó rendelkezései. Maga a Ptk. ugyan nem sarkalatos törvény, meghozatala és esetleges módosítása csupán egyszerű parlamenti többséggel is megvalósítható. Ám a mai magyar civilisztikai jogirodalom, különösképpen a kodifikációs jogirodalom, méltán minősíti az új Ptk.-t, jelentőségénél fogva a polgári jog alkotmányának, minden kódexen kívüli polgári jogviszonyt szabályozó törvény „világító tornyának”, kiinduló pontjának, háttér-jogszabályának.⁶⁶ Az Alaptörvény a jogszabályok, azaz a jogforrási rendszer csúcsán áll, ezért bármely más törvény, legyen az sarkalatos, vagy sem, vele összhangban kell álljon, ezért a modern jogértelmezés nem véletlenül szól a törvények és egyéb általános jogi aktusok ún. alkotmánykonform értelmezéséről.

3. A jogértelmezés európai és magyar doktrínájáról

A modern európai jogértelmezés megalapozója Friedrich Karl von Savigny volt, aki a jog megismerésének módszereit a római jogra alapozta, ennek (korabeli) jogfelfogásának megfelelően.⁶⁷ A klasszikus római jogban a jogértelmezés előzményei csupán fragmentárisan találhatók meg, követhetők nyomon.⁶⁸ Savigny jogértelmezésének lényege a törvényben levő gondolat, azaz a *törvény tartalmának rekonstrukciója* képezi. Savigny a jogtudományt filozófiai és történeti tudománynak tartotta és ennél fogva az univerzális hermeneutikát támogatta, a normaszöveg értelmezése alapján. Savigny alapozta meg a jog filozófiai, történeti és interpretatív megismerését, utóbbi keretében a nyelvtani, logikai és történeti elemzést és értelmezést.⁶⁹

évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról; 2010. évi CIV. tv. a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól; 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról; 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról, stb.

⁶⁵ Ld. pl. Vékás Lajos (szerk.), Gárdos Péter (a szerkesztő munkatársa), A Polgári törvénykönyv magyarázatokkal, Komplex Wolters Kluwer, Budapest, 2013.

⁶⁶ Ld. pl. Vékás Lajos, Bevezetés, in: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal (szerk. Vékás Lajos, szerk. munkatársa Gárdos Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 22. old. 4. p.

⁶⁷ Ld. Friedrich Karl von Savigny, System des heutigen römischen Rechts, Band I. Berlin, 1840., továbbá ibid, Juristische Methodenlehre, 1802/1803. A Savigny-ről szóló magyar jogirodalom má is aktuális tanulmányaként, ld. Hamza Gábor, Sajó András, Savigny a jogtudomány fejlődésének keresztútjain, in: Állam és Jogtudomány, Budapest, 1980/23. sz., 79–111. old.

⁶⁸ Ld., Molnár Imre – Jakab Éva, Római jog, Szeged, 2001, 53. old.

⁶⁹ V.ö.: Karácsony András, Jogfilozófia és társadalomelmélet, Pallas Stúdió- Attraktor, Budapest, 2000, 100–102. old.

A klasszikus magyar jogelmélet művelői közül, a teljességre való törekvés nélkül, azokat a jogtudósokat emeljük ki, akik a jogértelmezés módszereit is kutatták. A magyar jogfilozófia és jogértelmezés európai szintű művelői Pauler Tivadar, Pulszky Ágost (1846–1901), Pikler Gyula, de nemkülönben Somló Bódog, Moór Gyula, Horváth Barna (1896–1973) voltak.

Somló Bódog (1873–1920)⁷⁰ egyike volt a modernkori magyar jogfilozófia és jogelmélet alapítóinak és legkiemelkedőbb kutatóinak. Foglalkozott a kelsen normatannal, a jogi értékkel, a szociológia és a jogfilozófia kapcsolatával, a jog célszerűségével és a joggal, mint hatalmi elemmel, – továbbá a nemzetközi jogbölcselet alapelveivel, a jog fogalmának meghatározásával. Pozitivistá jogfelfogása szerint a jog alatt azokat a szabályokat kell érteni, amelyeket valamely társadalom legmagasabb rendű hatalma állít fel.⁷¹ A „jó jog” és a „helyes jog” kutatása során rámutat arra is, hogy a hatalmi elem mellett a jogban jelentős értékítéleti szempontok is megjelennek. Nem minden jog „jó” és „helyes.”

Moór Gyula (1888–1950), Somló Bódog tanítványa, elsősorban a stammleri helyes jogról szóló tannal foglalkozott, igaz, ennek kritikai górcső alá helyezésével, azaz a helyes jogtannal.⁷² Jogértelmezésében tagadta az abszolút hatalomra épülő, vagy annak

⁷⁰ Ld. pl., Somló Bódog, Jogbölcselet, Pozsony-Budapest, 1901; ibid. (u.ő), A nemzetközi jog bölcseletének alapelvei, Budapest, 1898; ibid, Jogbölcseleti előadások, Kolozsvár, 1906; Somló Felix; Das Verhältnis von Soziologie und Rechtsphilosophie, insbesondere die Förderung der Rechtsphilosophie durch Soziologie, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. IV, 1910/11. sz., Heft 4, 563–569. old.; ibid, A szociológia és a jogfilozófia viszonya és különösen a jogfilozófia támogatása a szociológia által, in: Varga Csaba (szerk.), Jog és filozófia, Antológia a század első felének polgári jogelméleti irodalma köréből, Budapest, 1981, 125–130. old.; ibid, Kauzális vagy normatív etika, in: Alexander Bernát Emlékkönyv, Budapest, 1910, 125–130. old.; ibid, A jog értékmérő, Huszadik század, XI. évfolyam, 1910, 7. sz., 1–14. old.; ibid, Maßstäbe zur Bewertung des Rechts, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphylosophie, Bd. III, 1909–1910, 508–522, 589–591. old.; ibid, A helyes jog, Huszadik század, XI. évfolyam, 1910/3. sz., 390–395. old.; ibid, das Wertproblem, Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, Bd. 145, 1912, 129–158, Bd. 146, 1912, 64–100. old.; ibid. a helyes jog elméletéről, Erdélyi Magyar Múzeum Egyesület, Jog- és Társadalomtudományi Kiadványai, 1912–1913, V. füzet; 196–203. old.; Somló Felix, Kelsen Hans, Grenzen zwischen juristischer und soziologischer Methode, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. V, 1911–1912, 644–645; ibid, Rechtsbegriff und Rechtsidee, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. VIII., 1914–1915, 525–528. old. Somló Bódog, A szokásjog, in: Emlékkönyv Farkas Lajos tanárságának negyvenötödik éve alkalmából, Kolozsvár, 1914, 339–369. Somló Bódog főműve a Juristische Grundlehre, Leipzig, 1917, – nemzetközi tudományos elismertségéhez vezetett. Somló Bódog tudományos munkásságának értékelését ld. Szabadfalvi József – Somló Bódog, in: Magyar jogtudósok, IV. kötet, szerk. Hamza Gábor, Siklósi Iván, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 55–67. old.; ebben ld. a Somló életműről szóló magyar és külföldi jogirodalmat, 55–56. old.

⁷¹ Ld., Somló Bódog, Jogbölcseleti előadások, op. cit., 31, 40–77. old.

⁷² Ld. Julius Moór, Reine Rechtslehre, Randbemerkungen zum neuesten Werk Kelsens, Zeitschrift für öffentliches Recht, 1935, 330–343. old.; Moór Gyula, Stammler „Helyes jogáról szóló tana”, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 25. Füzet, Budapest, 1911, 87. old.; Moór Gyula,

létrehozását segítő jog helyességét. Jelentősen hozzájárult a természetjognak, a jogforrások rendszerének, jogi személyek⁷³ és a természetes személyek jogalanyiségának, a joghézagoknak, az egyedi jogi aktusoknak jogforrási tanaihoz, a köz- és magánjog differenciálódásának doktrínáihoz. A Brassóban született Moór Gyula egyike a legjelentősebb, legkiemelkedőbb hazai és külföldön is elismert jogfilozófusunknak (Ld. pl. „Bevezetés a jogfilozófiába”, 1923; „Stammler helyes jogról szóló tana”, 1911). Nagy hatást gyakorolt rá Somló Bódog, a Juristische Grundlehre nemzetközileg ismert munkájával (Leipzig, 1917). A budapesti Jogi Karon Somló Bódog után Moór Gyula oktatta a jogfilozófiát, s akinek sikerült a két Vh. között a magyar jogfilozófiát európai szintre emelni. Következnek Szegedi kutatói (1921–1929). Az MTA 1925-ben levelező tagjává választja. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán 1928-tól oktatja a jogfilozófiát. Jelentősek a német nyelven írt publikációinak sora. Fontos munkái közé sorolhatók a „Metafizika és jogbölcselet” (1929); „A természetjog problémája” (1934), és a „Szociológia és jogbölcselet” (1934); továbbá „A szabad akarat problémája” (1943); „Újkantianizmus és újhegelianizmus a jogfilozófiában”; „Was ist Rechtsphilosophie” (1943); „A jogbölcselet problémái” (1945). Német nyelvű munkáiban, többek között, foglalkozott Hans Kelsen tiszta jogtanával (Reine Rechtslehre). A Zeitschrift für öffentliches Recht szerkesztő bizottsági tagja. Személyes tudományos kapcsolatuk során Hans Kelsen őt egyenrangú partnernek tekintette.

Kiemelhető továbbá Ottlik László (1895–1945) szociológus és politológus (aki a kapitalizmussal és a szocializmussal is foglalkozott); Horváth Barna (1896–1973). Utóbbi a két Vh. között jogfilozófiával és jogszociológiával foglalkozott, akinek végülis polgári irányultsága miatt a II. Vh. után, megszüntették akadémiai tagságát,

A jog fogalma és az anarchizmus problémája Stammler jogphilosophiájában, Athenaeum, XX. kötet, 1911/4. sz., 1–35. old. (jog nélkül anarchia lenne); Moór Gyula, A társadalom fogalmáról, Stammler idevágó tanításainak kritikája, Magyar Társadalomtudományi Szemle, V. évfolyam, 1912, 25–38. old.; Moór Gyula, Macht, Recht, Moral (1922); Moór Gyula, Bevezetés a jogfilozófiába (1923); Moór Gyula, Metafizika és jogbölcselet (1929); Moór Gyula, A természetjog problémája (1934); Moór Gyula, Szociológia és jogbölcselet (1934); Moór Gyula, A jogi személyek elmélete (1931); Moór Gyula, A különböző jogforrások, azok egyensúlya és rangfokozata a magyar jogrendszerben (1932); Moór Gyula, A jogrendszer tagozódásának problémája (1937); Moór Gyula, A magánjogi jogügylet mint jogforrás (1938); Moór Gyula, A joghézag kérdéséről (1939); Moór Gyula, Az állam joga és a magánosok joga (1943); Moór Gyula, Az alkotmány (1935); Moór Gyula, A szabad akarat problémája (1943). Utóbbiban elítéli mind a fasisztát, mind a kommunista diktatúrát. Ld. Moór Gyula életművét értékelő magyar és külföldi jogirodalmat: Szabadfalvi József, Moór Gyula, in: Magyar jogtudósok, III. kötet, Bibliotheca Iuridica, ELTE ÁJK, Budapest, 2006, szerk. Hamza Gábor, 187. old. 2. l.

⁷³ Ld., Moór Gyula, A jogi személyek elmélete, A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 2. szám, 1931, Budapest, akadémiai székfoglaló, 7–23. old. Moór Gyula szerint, habár a természetes személyek jogképessége szinte magától értetődő, elsődleges, tételes jogi kérdés, a modern jogrend el nem képzelhető a jogi személyek jogképessége nélkül. Op. cit., 9. old.

megfosztották őt a tanszékétől és a publikációs lehetőségtől, ezért külföldi (USA) tudományos emigrációba kényszerült, külföldön publikált.

A magyar polgári korszaktól kezdődően a *közéletben* is szerepet vállaló jogtudósaink közül számos kiemelkedő alkotó és társadalomformáló egyéniség emelhető ki.

Említsük meg a liberális korszakból Gróf Széchenyi Istvánt, aki arról ismert, hogy 1825-ben birtokainak egy évi jövedelmével támogatta a Magyar Tudós Társaság alapítását, a Magyar Tudományos Akadémia elődjét. A Széchenyi István nevéhez fűződő törvényhozásban, mely a XIX. század első évtizedeiben, egészen 1844-ig terjedő időszak során valósult meg, számos olyan polgárosodást támogató törvény lépett hatályba, mely a gazdaságfejlesztést szolgálta. Kiemelhető e törvényhozásból az első kereskedelmi társaságokra, a bányákra vonatkozó törvények. Nemkülönben a kisajátítási törvény, mely méltányos kártérítés ellenében lehetővé tette, közérdek (pl. utak, terek, kórházak építése) fennforgásának feltételével az ingatlantulajdon megszüntetését, megnyitván, ezen az úton is, a gazdaságfejlesztést, a közérdek érvényesülését. Hitel c. művében (1830) hozzá járult a gazdaságfejlesztés forrásainak elméletéhez. Nem utolsó sorban, e törvényhozás eredménye a magyar nyelv egész országra kiterjedő hivatalossá tétele. (Addig a latin nyelv volt a hivatalos).

Említsük meg a polgárosodás fejlett szakaszából Deák Ferenc⁷⁴ példáját, aki közvéleményünk előtt elsősorban a Haza bölcseként, a kiegyezés (1867) előkészítőjeként ismert. Jogtudósként számos országépítő tudományos eredményt is felmutatott, hiszen ő a modern magyar polgári jog és a büntető jog modernizációjának nemcsak egyik kezdeményezője volt, hanem e területeken e kódexek tervezetéhez, koncepciójának kidolgozásához is hozzá járult.

Az is igaz azonban, hogy a polgári jogi kódex a XIX. században fogant résztervezeteit (pl. A kötelmi jogi részt -1883) Apáthy István, vagy az 1894. évben hatályba léptetett Csjt.-t Grosschmid Béni nevéhez, az első 1900. évi teljes magyar Ptk. kódex-tervezetét, továbbá az 1928. évi Mjt – Javaslatot, Szászi Schwarz Gusztáv, Szladits Károly és más kiemelkedő, nagyhírű és nemzetközileg elismert jogtudósunk nevéhez fűzhetjük. Nemkülönben, az első magyar polgári kori Btk, nemzetközi viszonylatban is elismerést kiváltó kódexünket, mely a modern nullum crimen crimine et poena sine lege elvet követte, Csemegi Károly (1826–1899) alkotta meg (1878. évi V. tc.).

Rajtuk kívül a magyar tudománytörténetben számos más, a jogtörténet, a polgári jog, a római jog, jogfilozófia, a nemzetközi jog, a büntetőjog, stb. területén tevékeny kiemelkedő jogtudós nyert nem kevésbé hangsúlyos értékelést. Figyelemmel a Hamza Gábor által szerkesztett Magyar Jogtudósok I–V c., legújabban V. kötet eredményeire,⁷⁵ a következő jogtudósok életpályájára és tudományos teljesítményére utalunk.

⁷⁴ Ld. Szalma József, Deák Ferenc, a jogtudós - a magyar polgári jogalkotás köz- és magánjogi kodifikációinak megalapozója, Acta facultatis publica-juridicae Universitatis Scientiarum. Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Budapest, 2003, 225–253. old.

⁷⁵ Ld. Szalma József, Gondolatok a „Magyar jogtudósok” sorozat I–IV. kötetéről, Jogtudományi Közlöny, 2015/7–8. sz., 389–398. old.

A késő középkori irodalomban tevékeny tudósunk *Johannes Honterus* (1498–1549), említhető, – a szász származású erdélyi kora reformáció kiemelkedő humanista alakjának munkásságára tekintettel, akinek életútját P. Szabó Béla mutatta be.

Ebben a korban volt tevékeny *Baranyai Decsi Czimor János* (1560–1601), a felsőbaranyai Decsben született, Wittenbergben és Strassburgban tanult, később Erdélyben élő, a magyar jog korabeli állapotairól író teológus – jogász életét és akinek munkásságát Zlinszky János méltatta.

Kitonich Pál (1561–1619), II. Mátyás idején a királyi ügyek igazgatója, eperjesi táblabíró, stb. korának egyik a bírói gyakorlaton, szokásjogon és a Tripartitumon alapulóan első eljárásjogásza volt, akinek főműve a *Directio methodica processus* (...), Pesten jelent meg 1851-ben.

Szlemenics Pál (1783–1856) mind a hazai magán- mind büntetőjog terén, a történeti iskola nyomán volt tevékeny. A magyar kötelmi joghoz, különösen a szerződési jog elméletéhez, a magyar jogi szaknyelv fejlesztéséhez járult hozzá. Főművei a: „Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény” (Pozsony, 1823); és „A magyar törvények történetírása” (Pozsony, 1845). Hiányosnak tartja kora egyes jogi karainak könyvtárait (pl. a Pozsonyi Jogi Karon levőt), de ez korában jellemző volt más karokra (jogakadémiákra), így a pestire nézve is.

Frank Ignác (1788–1850) munkásságáról szólván, Horváth Pál megjegyzi, hogy ő a modern jogtudomány figyelmét elsődlegesen a történelmi fejlődés irányába kívánta terelni, mindenképpen a múlt és a jelen, nemkülönben a jövőendő feltárása érdekében. Habár mentes volt a romantikus mítosz-teremtéstől, ma már anachronnak tűnő kodifikáció-ellenessége a történeti-jogi iskola alapeszméinek követéséből következett. Jelentős könyvtára maradt Pest javára.

A csongrádi születésű *Csemegi Károly* (1826–1899), szül. Nasch, nagyműveltségű, a francia, német és olasz nyelvet és e nyelveknek, jogcsaládoknak polgárosodásra irányuló jogirodalmát ismerő jogász volt, aki az igazságszolgáltatás függetlenségét és ennek a közigazgatástól való elválasztását szorgalmazta. Hozzá járult a Deák Ferenc által megkezdett büntetőjog reformjához. Politikai irányultság tekintetében a függetlenségi, – azaz később, a függetlenség fenntartásával, a kiegyezési Deák-párthoz tartozott. A magyar törvényhozásban, továbbá Kúriai bíróként volt tevékeny.

Farkas Lajos (1841–1921) Bonchidán született, nagyszebeni jogvégzettsége után előbb a Nagyszebeni Jogakadémia (1869), majd a Kolozsvári Királyi Tudományegyetem (1872) római jogász professzora, az MTA levelező tagja (1893) – a kötelmekkel [A római obligatio fogalma a közép és újkori jogi elméletben, (székfoglaló), MTA, Bp. 1913], a fekvő örökséggel – hereditas iacens-szel, továbbá általában a jogügyletekkel, az akarat- és nyilatkozati elv (Willens- und Erklärungs-theorie) fényében foglalkozott. Világos, tömör megfogalmazású (1892 és 1904 között) a több kiadást megérő római jogi tankönyve, amely Savigny nevével fémjelzett történeti iskola – historische Rechtsschule hatását mutatja fel. Nemzeti irányultságú jogfelfogását híven tükrözi, az a képletes,

szintetikus és frappáns véleménye, hogy „a recepcióban az idegen eredet épen úgy elenyészik, akár csak a novatióban (kötelemújításban) a régi obligatio.” Rámutatott Accursius kötelemfelfogására – a iuris vinculumra – mint egy jogi kapcsolatra és Irnerius álláspontjára, mely szerint a kötelem non corporales sed iuris – mai nyelven nem dologi, hanem jogi kötelezettség. Tagadván a kezdetleges római jog jogfelfogását, mely szerint a kötelem nem teljesítése esetén az adós elveszthette személyi szabadságát (sui iurisból alieni iurisszá válva), utalván arra is, hogy a kötelem vagyoni kötelezettség és nem érintheti a kötelezett személyi szabadságát. Tanulmányozza a bíróilag érvényesíthető és nem érvényesíthető, v. természetes kötelmeket (obligationes naturales), továbbá a kötelem jogcímével, okával foglalkozott (causa).

A polgári korszak jogtudósai közül kiemelhető továbbá *Hoffmann Pál* (1830–1907), aki a történeti és észjogi iskola nemcsak követője volt, hanem a korabeli magyar társadalomban alakítója is, a jognak a teológiától és a filozófiától elkülönült, az életviszonyokhoz való alakíthatóságának képviselője, a jog lényegének kutatója volt, – akinek tudományos munkásságát a fentebb hivatkozott Magyar jogtudósok sorozatban, Hamza Gábor méltatta.

Zlinszky Imréről (1834–1880) Zlinszky János értekezett. Megállapítja, hogy Zlinszky Imre a Széchenyi által meghirdetett reformkor utóhatása alatt állt. A deáki (későbbi kiegyezési) és kossuthy (nemzeti) időszak örökségének ellentmondásai során. Egyfelől a telekkönyvi rendtartással (a rendről a polgárra való váltás szemszögéből)⁷⁶, másfelől a rendes és rendkívüli, reformatorius és kasszációs perorvoslatokkal foglalkozott. Több könyve jelent meg a kiegyezési korszak utáni magyar telekkönyvi rendtartásról, amiről később akadémiai székfoglalóját tartotta. E könyvét Imling Konrád folytatta. Nem kevesebb eredménnyel foglalkozott a bizonyítás elméletével, pontosabban a polgári peres eljárás bizonyítási kérdéseivel, továbbá a magyar öröklési joggal. Mindkettő esetében, figyelemmel a korában elért európai jogfejlődésre. Elemezte a sommás eljárás jelentőségét a modern polgári eljárásjogra való áttérés szemszögéből. Megkísérelte élete és munkássága végén, a magyar magánjognak az ő korában hatályos szisztematikus áttekintését (1878–1880), melynek számos postumus, azaz kiegészített kiadása (1888, 1891, 1894, 1899 és 1902) jelent meg, amelyet neves civilisták gondoztak fel (Dárday Sándor, Schwarz Gusztáv, Imling Konrád, Apáthy István, Sztéhló Kornél, Boncz Ferenc és Reiner János). Zlinszky Imre fontosnak tartotta a döntvénytári bírói gyakorlatot, s azt „nem a katedra magasából, hanem a gyakorlat sűrűjéből” elemezte. Grosschmid Béni (Zsögöd Benő), mint elsősorban teoretikus kötelmi jogász nemigen méltányolta Zlinszky Imre munkáját, aki főleg a dologi jog területén a gyakorlatot követő és alakító munkásságot mutatott fel. Hozzá fűzhető, hogy Zlinszky dologi jogi gyakorlaton alapuló álláspontjait Grosschmid mégis követte. Habár a XIX. század második felében fokról – fokra elkészültek a

⁷⁶ V.ö.: *Szalma József*, Ingatlan-nyilvántartás, Telekkönyvi jog és eljárás, Bibliotheca Iuridica, Budapest, ELTE ÁJK, 2005, 35–101. old.

rész kódex tervezetek, majd a századfordulón (1900), a német BGB (1896) hatására az első teljes kódextervezet, s az egyes polgári jogi területeken (kereskedelmi jog, bányajog, telekkönyvi rendtartás, stb.) a partikuláris törvények hatályba is léptek, a joghézagok miatt, fontos volt a bírói gyakorlat joghézagpótló és jogalakító álláspontjainak figyelemmel kísérése, értékelése.

Vécsey Tamás (1839–1912), tanulmányait a Pesti Egyetem Jogi Karán végezte el, majd az eperjesi főiskolán tanította a római jogot. Az ő római jogi tudományos kutatásáról, a római jog mint tanjogról írt értékeléséről, pályafutásáról, a bányajog területén megvalósított jogalkotói hozzájárulásáról, továbbá a Torontál Megyében, Nagyszentmiklóson történő országgyűlési képviselői választásáról – Hamza Gábor írt.

Hajnik Imre (1840–1902) hozzájárulását értékelve, Mezey Barna írja róla, hogy ő a magyar jogtörténet pozitivistá művelője volt, akinek a XIX. század második felében döntő befolyása volt a tudományos közéletre, továbbá kiemelkedő szerepe volt a jogtörténeti kutatásokban, annak az alapozásnak köszönve, hogy jó iskolát végzett a császárvárosi és a budapesti Jogi Karokon. Kutatási eredményeit levéltári forrásokra alapozta. Kiemelt jelentőséget tulajdonított a jogi-komparativisztikai módszernek.

Plósz Sándor az eljárásjog tudományának mindmáig legnagyobb hazai művelője volt, mivel neve elválaszthatatlan a magyar kodifikációs tudomány csúcsteljesítményétől, az 1911. évi Polgári perrendtartási törvény (1911: I. tc. a polgári perrendtartásról) megalkotásától. Ennek első normatív tervezetét Plósz készítette el az 1887. évi német polgári perrend alapulvételével. Majd a sommás eljárás (1893) előkészítésével, mely szinte előzetes modellként szolgált, járult hozzá, az új Pp. megalapozásához, annak több javaslattervezetéhez és végleges szövegének parlamenti elfogadásához. A sommás eljárás vezette be a kontradiktórius elvet, a perrel való szabad rendelkezés elvét, szemben a korábbi formális bizonyítási elvet követő perjogunkkal. Tudományos munkái a keresetjogról, perorvoslatokról, a váltójogról, – kimagaslóak, magyar és német nyelven jelentek meg. A Kolozsvári Egyetem Perjogi Tanszékén (1873), majd a Budapesti Egyetemen volt professzor. Egyetemi oktatói tevékenységét igazságügyi államtitkársági poszt betöltése idején (1894–1903, 1903–1905) jórészt szüneteltette. A Magyar Tudományos Akadémia előbb levelező (1884) majd rendes tagjává (1894) választja meg.

Helle Károly a római jog kutatója és professzora, előbb a kecskeméti (1892), debreceni (1896) és a kassai (1905) Jogakadémia tanára volt. Később a kereskedelmi és váltójog egyetemi tanára a Kolozsvári Egyetemen (1912–13), majd ezt követően a Budapesti Egyetemen lett a római jog (Institutiók) nyilvános rendes egyetemi tanára. Kiemelkedők a vis maior (erőhatalom) mint felelősségkimentő okra vonatkozó kutatási eredményei (1890), a házassági törvénnyel (1894) kapcsolatos tanulmánya, mely első ízben törvényesítette Magyarországon a polgári házasságot, ismertek továbbá a kereskedelmi törvénykönyvvel (1875) különösen a csekkjoggal kapcsolatos tanulmányai (1896). Munkássága kiterjedt a nemzetközi magánjogra is (Budapest, 1902). Jelentős a római jog forrásainak története c. kétkötetes műve (1909, 1911).

A Grosschmid tanítványnak tartott *Szladits Károly* mindmáig hivatkozott kiemelkedő munkái révén a magyar polgári jog, különösképpen a kötelmi jog egyik legjelentősebb, nemzetközi szintén is elismert művelője volt, aki 1895–1928 között a magyar Ptk. Kodifikációs Bizottságában volt folyamatosan tevékeny. 1895-ben diplomázott a Budapesti Egyetem Jogi Karán, – doktori dolgozata az alanyi magánjogok rendszertana volt. 1895–1916-ig az Igazságügyminisztériumban dolgozik. Előbb magánjogból magántanár a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen, majd 1917-ben ugyanott az osztrák magánjog oktatására is megbízást kapott. Ettől kezdődően ezen az egyetemen, (1920-tól Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem), azaz ennek Jogi Karán, 1942-ig, nyugdíjba vonulásáig, volt aktív oktató, nyilvános rendes egyetemi tanári beosztásban. Szladits tudományos munkásságának eredményei rendkívüliek, hiszen ő volt a szerkesztője és részben írója a „nagy Szladitsnak” nevezett hatkötetes magyar magánjognak, melynek megalkotásán rajta kívül számos kiemelkedő korabeli magyar polgári jogász tudósunk vett részt; ő szerkesztette a Magánjogi Döntvénytárt; Fürst Lászlóval közösen állították össze a Magyar Bírói gyakorlatot, Magánjog, I–II. címen (Bp. 1935); ő írta a budapesti Grill Károly Könyvkiadó gondozásában megjelent Kötelmi jog c., továbbá a Magyar törvények és rendeletek c. művet (Bp. 1934).

A fennebb már kiemelt, pozsonyi születésű *Somló Bódog* élet- és pályájáról szóló magyar jogirodalom szerint, egyik legkiemelkedőbb jogfilozófusunk. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Egyetemen kezdte, majd a kolozsvári Jogi Karon folytatta, ahol 1895/96 között jog- és államtudományi doktori fokozatot szerzett. 1896/97 között Lipcsében és Heidelbergben folytatott tanulmányokat. 1899-ben Kolozsvárott jogbölcseletről, majd később, habilitációját követően, magántanári képesítést szerzett. 1903-tól a Nagyvárad, majd 1905-től a Kolozsvári Egyetem tanáraként – jogbölcseletet és nemzetközi jogot adott elő. Jogbölcseleti munkái előbb a természettudományos pozitivizmus és az evolúcionizmus jegyében fogantak, majd „A nemzetközi jog bölcseleti alapelvei” (1898) c. munkájában a nemzetközi jog lényegét azaz jogi természetét kutatva, azt az államok együttműködésének, valamint a hatalmi elem függvényeként, alakulásaként látta. Az állami beavatkozásmentes individualista felfogással szemben állt (Állami beavatkozás és individualizmus c. művében). Kolozsvári jogbölcseleti előadásai (1906), majd a Juristische Grundlehre (1917), a jogfogalomról és a jog rendeltetéséről, később pedig a stammleri helyes jog és az erkölcs viszonyát kutatja. Megalapozza a neokantiánusi jogfilozófia hazai térnyerését. Nagyszabású Jogi Alaptanát 1912-ben kezdi el, mely végül Hans Kelsen ajánlásával 1917-ben, német nyelven jelenik meg, amely kortársi vélemény szerint (Felix Kaufmann) a jogfilozófia sztenderd művei közé emelkedett. Munkássága révén a magyar jogfilozófiát az ország határain túl is ismertté tette.

Említést érdemlő jogtudósaink közé tartoznak továbbá: *Személyi Kálmán*, aki a nagyvárad, majd az impériumváltást követően a Budapesti Egyetem tanára volt Római jogból; *Óriás Nándor*, aki a pécsi Jogi Kar római jogász professzora volt;

Hacker Ervin, aki a XX. század első fele büntetőjogi és kriminológiai irodalmának kiemelkedő szerzőjeként vált ismertté, s aki a Pozsonyi Jogakadémián és a Budapesti Egyetemen végzett. Ő előbb a Pécsi Egyetem, majd a Miskolci Jogakadémia büntetőjogi tanszékeinek egyetemi tanára volt. Kiemelhető továbbá *Magyary Zoltán*, a közigazgatástudomány nemzetközileg elismert kutatója; *Sztéblo Zoltán*, aki (nemzetközileg elismert) római jogász professzorként volt tevékeny; *Benedek Ferenc*, a Pécsi Egyetem kiemelkedő római jogász professzora. Fentebb már részletesen bemutatott *Peschka Vilmos*, aki a jogviszonyelmélet és a jogforráselmélet a jog sajátosságainak nemzetközileg is elismert kutatója volt. Kiemelhető a nemzetközi elismertségű XX. század első felében, közepén és második felében tevékeny római jogász professzor, *Visky Károly*, akinek munkásságával alább részletesebben foglalkozunk, – ezen a helyen említsük meg, hogy, többek között, a római jogi *laesio enormis* és *laesio ultra dimidium pars* (felén túli és aránytalan sérelem az adásvételi szerződésnél) jogi és gazdasági háttérű kérdésével foglalkozott.

Szászy-Schwarz Gusztáv (1858–1920) római jogász és magánjogász professzor életútjáról és kutatásairól Hamza Gábor értekezett. Szászy-Schwarz Gusztáv Pesten született, tanulmányait a budapesti királyi tudományegyetem jog- és államtudományi karán végezte, ahol 1882-ben doktorált, majd több külföldi egyetemen (Bécs, Lipcse, Halle, Göttingen) folytat tanulmányokat (1882–1884 között). Habilitációját követően (1885) előbb a római jog magántanára, rendkívüli tanára (1902), rendes tanára (1894) a budapesti tudományegyetem Jogi Karának, majd 1900–1912-ig ugyanezen a karon a kereskedelmi és váltójog professzora. Kimagasló tudományos és oktatói, valamint kodifikációs teljesítménye alapján magyar *Ihering*-ként említik. Szladits méltatása szerint a legnagyobb magyar pandektista és Marton Géza kedvelt tanára volt. Annak alapján, hogy egyes tematikákkal felölelte a magyar magánjog egészét, munkássága a rendszerező kutató minősítését is kiérdemelte. Hiszen meghonosította az összehasonlító jogi módszert, kutatta az akaratelmeletet (*Willenstheorie*), a birtoktant, az érdekkutató jogtudományt (*Interessenjurisprudenz*). Nemkülönben, annak alapján, hogy méltányolta a bírói gyakorlat jelentőségét a jogtudományi kutatásokban. Habár mindennek ellenére átfogó, saját szisztematikus mű nélkül maradt, a Magyar Tudományos Akadémia 1918-ban méltán választja meg levelező tagjává. A svájci kodifikációs doktrína (*Eugen Huber*), azaz Kt. és Ptk. hatására és példájára, a magyar Ptk.-nál nem javasolja az általános részt. Ezen túlmenően e két kódexet jól ismerte és kodifikációs módszereit méltányolta. Jelentős kodifikációs tanulmányai közül kiemelhető „A magánjogi törvénykönyvről” (1909) c. műve. Az 1914. évi magyar polgári törvénykönyv tervezetének indoklását is ő írta. Kodifikációs tevékenységéhez kapcsolódik, azaz nevéhez fűződik, az 1900. évi első teljes Ptk. tervezet családi jogi és öröklési jogi részeinek kidolgozása. Igaz, véleményével szemben, ennek volt általános része, a BGB hatására. Kodifikációs kutatási köréhez tartozik „A jogi személy magyarázata” (1907) c. munkája, melyben behatóan foglalkozik a kötelezettség és a

felelősség (*Schuld und Haftung*) kapcsolatával. Teoretikus, kodifikációra is kiható művei közül kiemelhető az „Új irányok a magánjogban” (Budapest, 1911), „Magánjogi fejtegetések a felsőbírósági határozatok kapcsán” (1890, 1900) c. művei.

Marton Gézáról (1880–1957), a magyar civilista és római jogi kutatások egyik máig legnagyobb alakjáról Zlinszky János értekezett, hangsúlyt fektetve a jogtudósunk magyar, francia és német nyelven megjelent felelősségtani kutatásaira. Postumus – átfogó felelősségtani műve magyarul a rendszerváltást követően, 1992-ben, Budapesten jelent meg, Zlinszky János és Sólyom László gondozásában. Munkáiban az objektív, kauzális és szubjektív felróhatósági kérdéssel foglalkozik. Ugyanakkor kiemelkedő francia nyelven megjelent tanulmánya az eredmény- és eszközkötelmekről – *obligations résulte et moyens* (1935). Jelentősek a polgári jogi felelősség (szerződési és szerződésen kívüli) felelősség általános elméletének, azaz egységének felvázolására irányuló a szubjektív felróhatóság objektívizálását támogató francia (*Les fondaments de la responsabilité civil – Revision de la doctrine*, 1938) és csupán posztumusz tanulmányként német nyelven (*Versuch eines einheitlichen Systems der Zivilrechtlichen Haftung*, ACP 1963) megjelent tanulmányai. Utóbbit annak idején Rümelinnek küldte meg, de a tanulmány nyomban, Max Rümelin (AcP) fenntartása miatt nem jelenhetett meg. Marton leginkább a francia romanisztikához kötődött. Kutatta a büntető és polgári jogi felelősség kapcsolatát és egymástól való elválását (többek között a vagyon elleni deliktumok rendszeréről szóló tanulmányában – 1915). Magántanárként, előbb a Kecskeméti Református Jogakadémián (1917-től), majd debreceni Jogi Karon volt oktató (1921-től). Kiemelkedő művét, „A római magánjog elemei” tankönyvének első kiadását Debrecenben tette közzé (1922), melynek 1947-ig hat, 1957-től 1963-ig Budapesten (ahol úgyszintén a Jogi Kar Római Jogi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanáraként oktatott és kutatott), még négy kiadása jelent meg. 1939-ben méltán választják meg az MTA levelező tagjává. Foglalkozik nemcsak a római jog oktatásának kérdésével, hanem a jogászképzés egészével is. Méltó tanítványa volt Szászy Schwarz Gusztávnak és Grosschmid Béninek.

Eckhardt Ferenc az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék vezetőjeként volt 1957-ben bekövetkezett haláláig, tevékeny, kiemelkedő oktató és kutató. Családi kötelékei szerint aradi származású volt, már 1919-től harmincnégy évesen lett az MTA tagja. Levéltári kutatásait Bécsben végezte. Nagy szerepe volt a közös levéltár Magyarországot érintő részének haza hozatalában. A gazdaságtörténet, a sajátos, nem kartális, hanem történeti jellegű magyar alkotmánytörténet voltak kutatási területei – írja róla Rácz Lajos. E szerző kiemeli, hogy Eckhardt Ferenc egyik Vécsey Tamásnak szentelt tanulmányában megállapítja, hogy Vécsey még a neoabszolutizmus idején is magyarul adott elő a fiatal hallgatóknak. Maga Eckhardt Ferenc pedig, a „régí jó pozitivisták szemszögéből” rendkívüli figyelmet szentelt a magyar jogtörténet oktatásának, jelentőségének, módszerének. Egyik kiemelkedő műve a Jog- és Államtudományi Kar története, melyben utalt a magyar közjognak a törté-

nelmi körülmények közepette korlátozott tanítására. Foglalkozott a Werbőczy által megfogalmazott szentkorona-tannal, a történeti és organikus tan fényében, továbbá az egyházjoggal, melyet a klasszikus kánonjogtól külön választva kutatott, s melyről írt művei, mintegy folytatásként, túlmutattak a délvidéki Erdélyhelyi Menyhért erre vonatkozó egyébként kiemelkedő eredményein.

Balogh Elemérről (1881–1955) írja Hamza Gábor, hogy ő a Nemzetközi Jogösszehasonlító Akadémia alapítója volt – aki a Bács-Bodrog megyei Bajmokon született és akit 1903-ban avattak doktorrá a pesti egyetemen, majd ügyvédként, a Magyar Állam ösztöndíjasaként külföldön (Bécsben, Londonban, Párizsban, Rómában, Berlinben) folytatott tanulmányokat. Figyelemre méltó, hogy a német BGB mintájára készült első magyar Ptk.-tervezet, továbbá a magyar Pp. kapcsán jelentetett meg Berlinben kiemelkedő német-magyar jogösszehasonlító tanulmányt. Balogh magát a dernburgi, azaz német pandektisztika tanítványának tekintette. A párizsi jogi romanisztika kiemelkedő képviselőjének, Girard professzornak is (aki a francia-német romanisztika közelítésének elvét követte) tanítványa, egy időben munkatársa is volt. E hatások alapján, korára vonatkozóan, a gazdaságnak és a jog fejlődésének kölcsönös hatását, az antik jog római és görög jog forrásait és kölcsönhatásait (inetrpollációk), majd a modern polgári jog kérdéseit kutatta, amiről tanúskodnak külföldön, angolul, németül megjelent tanulmányai. Ő a polgári platformot követve, az I. vh.-t követően kényszerült emigrációba. Római jogi és jogösszehasonlító előadásait német, majd litván nyelven tartotta a kaunasi egyetemen (1922–1928). Később a berlini egyetemen tanított összehasonlító jogot (1928–1932 között), majd onnét tovább emigrálva oktatói és kutatói pályafutását az Amerikai Egyesült Államokban (Cornell, Washington, Harvard, New York University), továbbá a Kanadai egyetemeken (McGill, Toronto) folytatta. Ez idő kezdetén, németországi kutatói és előadói pályafutása során, jelentősek a Zeitschrift für Ostrechtben megjelent, római jogi, kereskedelmi jogi és nemzetközi jogi tanulmányai. Más országokban is folytatott jogösszehasonlító kutatásokat és tartott e tárgykörben egyetemi előadásokat. A párizsi nemzetközi hírnevű, kiemelkedő magánjogász professzor, Julliot de la Morandière Balognak jogösszehasonlító munkásságát méltatva, paradigmátikusán megállapítván róla, hogy ő volt maga a jogösszehasonlítás (1959).

A budapesti születésű *Schwarz András Bertalan* (1886–1953) a kiemelkedő római jogász, korán nemzetközi hírnevet szerző professzor munkásságát is Hamza Gábor méltatta. A Ihering tanítvány nagybátyja, Szász Schwarz Gusztáv ösztönzésére tanulmányokat folytatott a bonni egyetemen, ahol a jogügyleti akarati és nyilatkozási elv kérdéseit (Willens- und Erklärungstheorie) kutató nagyhírű civilista, főleg a nyilatkozási elv mellett síkra szálló Ernst Zitelmann előadásait hallgatta. Jogi tanulmányait Magyarországon fejezte be. Visszatérve Németországba, Lipcsében nyert alkalmazást, ahol római jogi kutatásai alapján szerzett fokozatot. Az I. vh. után visszatért Lipcsébe, ahol 1922-ben rendkívüli tanári kinevezést nyert el, majd

1926–1930 között Zürichben, ezt követően pedig 1930-tól a németországi Freiburgban fogad el professzori állást. Utóbbi rövid ideig tartott, mivel a nemzetiszocialista hatalom állásából felfüggesztette és így tudományos emigrációra kényszerült (Anglia, Oxford). Mivel hazájában, Magyarországon nem jutott katedrához, elfogadta az iztambuli egyetem meghívását, ahol csaknem két évtizedig a római jog és a magánjog oktatója volt. Schwarz professzornak tudható be, hogy a svájci magánjogi és kötelmi jogi törvénykönyvet (1883, 1911) a török jogrendszer – a Kemal Atatürk idején polgárosodási irányt véve, – recipiálta (1926). Magyarországon, magyar nyelven a római jog, a birtokjog, a kauzális jogügyletek, a vagylagos kötelelem köréből publikált, továbbá számos szócikke jelent meg a századforduló során megjelenő többkötetes Magyar Jogi Enciklopédiában. Grosschmid hatására, kutatásai kiterjedtek a modern civilisztika témáira is. Ennek keretében, a korában uralkodó pozitizmuson tágitva, jogösszehasonlító kutatásai kiterjedtek az idegen jog megfelelő recipiálásának lehetőségeire és kérdéskörére. Számos tanítványa közül egyesek a török egyetemek jogi karain váltak oktatóvá.

Bónis György (1914–1985) eredetileg a kolozsvári, majd a szegedi egyetem kiemelkedő történész- (ld. pl. A jogtudó értelmiség a Mohács utáni Magyarországon – akadémiai doktori értekezés) és római jogász (ld., *Einflüsse des Römischen Rechts in Ungarn*, 1964) professzora, aki a szegedi katedráról való távozását követően a budapesti levéltárban kutatott. Életútjáról, oktatói és kutató munkásságáról Nagyné Szegvári Katalin írt a hivatkozott Magyar Jogtudósok c. könyvsorozatban.

A szintén erdélyi származású (Parajd) *Brósz Róbert* (1915–1994) római jogász professzor életútjáról és kutatói, oktatói, eredményeiről Földi András írt tanulmányt. Brósz Róbert a Debreceni Egyetem Jogi Karán folytatott tanulmányai során (1933–1937) Marton Géza tanítványa volt. Rómában elvégezte a római jogi postgraduális kurzust (1940/1941). A budapesti Jogi Karon Brósz Róbert 1967-ben nyert a Római Jogi Tanszéken tanszékvezetői kinevezést. Kandidátusi disszertációját a nem teljes jogú római polgárok helyzete kutatásának szentelte. A későbbiek során számos tanulmányt írt a római magánjog köréből (osztható és oszthatatlan dolgok fogalma, superficies solum cedit, peculium, eltartási szerződés, stb.). Nemkülönben foglalkozik a római szokásjoggal. Utolsó nagyobb munkája Gaius Intitútiójának magyar nyelvre való átültetése volt (Budapest, 1990). Tanulmányai, munkái, magyar és német nyelven jelentek meg.

A római jog professzora, *Pólay Elemér* (1915–1988) tudományos munkásságát, kutatói és oktatói pályafutását Molnár Imre mutatta be. Molnár kiemeli, hogy Pólay professzor a magyar romanisztika második vh. utáni egyik – nemzetközi viszonylatban is elismert kutatója, aki a Bács-Bodrog megyei Zomborban született. A trianoni békediktátum szabta kényszerből Miskolcra került, ahol a Jogakadémián végezte el tanulmányait (1933–1937). A Pécsi Egyetemen előbb a jogtudományi (1937) majd az államtudományi (1938) doktori fokozatot szerzett. Berlinben folytatta a

tanulmányait (1938). A római jogot előbb a miskolci és debreceni, majd 1949-től a szegedi egyetemen oktatja, ahol mintegy tíz éven keresztül (1951–1961) a római jogi és polgári jogi tanszéket vezette. Az 1965. évfolyam téli szemeszterében római jogi kutatási eredményeiről Münchenben, Heidelbergben, Freiburgban és Kölnben tart előadásokat (1965): Meghatározó szerepet vállalt a II. vh. után a római jog oktatásának megtartása érdekében. Hét monográfiája, 140 tudományos publikációja jelent meg, magyar, német, francia, angol és más nyelveken. Hazai és nemzetközi tudományos tekintélyét a külföldön megjelent tanulmányai alapozták meg.

Pulszky Ágost (1846–1901) jogfilozófus tudományos teljesítményéről Szabadfalvy József nyújtott összegzést, mely szerint az ő életművének eredménye elsősorban a modern magyar jogfilozófia megteremtése, önállósulási kísérlete volt. Pályája kezdetén a történeti-szociológiai, majd pályájának végén a jogpozitivisták szemléletet követte. Jelentősek azok a munkái, melyek a „parlamentáris alkotmányt” tárgyalják, vagyis a modern parlamentarizmusnak szenteltek. A parlament struktúráját, angol mintára vett tudományos álláspontja szerint, két nagy párt, a liberális és a konzervatív politikai irányzat képezheti, melyek egymást felváltva kormányoznak. Pulszky szerint az európai kontinentális országokban az 1848-as forradalmakat követően jött létre a modern polgári parlamentarizmus. Munkásságának csúcspontját képezi „A jog és állambölcsélet” (1885) c. műve, mely angol nyelven is megjelent Londonban (1888), – ahol ez ugyan hűvös, de pozitív fogadtatást nyert. Munkáiban figyelme kiterjed a gazdasági és szociális viszonyokra nézve jelentős állami szerepvállalásra. Közéleti tevékenysége során csupán kisebb tanulmányokat publikál. Ezeknek témái szerteágazóak, foglalkoznak az egyetemi oktatással, a munkáskérdéssel, a nemzetiségi problémával. Történeti jellegű tanulmányaiban Pázmány Pétert a magyar történelem egyik legkiemelkedőbb államférfijának tekinti. Híve volt ugyan az általános választói jognak, mivel ez korában már általánosan elfogadottá vált az európai országokban, de az ország kormányzását elsősorban a pártok által megjelenített értékekre bízta. Ebben azonban észrevételezte az ún. pártszellem, a korrupció és az általános politikai jelszavak jelenségeit. 1908-ban részt vesz Bosznia Hercegovina katonai annexiójában, a reguláris osztrák-magyar hadsereg önkénteseként, abban a reményben, hogy ez hozzá fog járulni a balkáni ország politikai, gazdasági és kulturális felemelkedéséhez, de utóbb, az ottani tapasztalatok birtokában, kétellyel és kiábrándultan vonult vissza. Magántanári képesítést 1872-ben szerez, jogbölcseleti tárgykörből. Az angol jogbölcselet történetéhez c. munkájával. A Magyar Tudományos Akadémia 1887-ben választotta meg levelező tagjává, de rendes taggá nem vált. Országgyűlési képviselő is volt, több mandátumban, – többek között a délvidéki, Bács-Bodrog megyei Verbászón választják meg (1887). A liberális és konzervatív irányzatot váltó politikai karrierje nem volt mindig és maradéktalanul eredményes. Oktatói területen azonban eredményesebb, akár jelentős iskolateremtőnek is tekinthető, hiszen tanítványai között voltak Pikler Gyula, Somló Bódog, Jászi Oszkár, Szabó Ervin. Munkáinak stílusa, a róla szóló tudományos vélemények szerint ugyan nehézkes, ám

ehhez hozzá fűzhető, hogy tartalma és érvelése mélyenszántó. (Jászi Oszkár tanítványáról megjegyezhető, hogy ő először az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának okairól, majd nem szükségéről, majd amikor az amerikai tudományos emigrációjában látta, mi történik az utódállamokban, tudományos műveivel e monarchia, ha nem is helyreállításáról, de az abszolút szakaszt nem számítva, a relatív, parlamentáris szakaszról pozitív, európai értékeiről szólt). Pulszky állam- és jogfelfogására jelentős hatást gyakorolt az a tény, hogy a gimnáziumot Londonban fejezte be, majd később az angol jogfilozófiát eredményesen kutatta. Apja, Pulszky Ferenc (aki annak idején Kossuth oldalán állt és később emigrációba kényszerült) sugallatára a pesti egyetem Jogi Karán végzett, ahol 1868-ban avatják doktorrá. Politikai pályája során elsősorban a Deák pártban (mely a 48-ról le nem mondó, de az 1867-es évi, a relatív monarchiát megelőlegezően, kiegyezést előkészítette) volt tevékeny. Hazai tudományos példaképének, a klasszikus magyar liberalizmus fő képviselőjét, Eötvös Józsefet tekintette.

Mádl Ferenc akadémikus méltatta *Nizsalovszky Endre* (1894–1976) polgári jogász professzor munkásságát és tudományos életművét. Nizsalovszky Békéscsabán született, jogi tanulmányait Nagyváradon és Debrecenben végezte el. Berlini tanulmányútját 1918-ban valósítja meg. 1920-tól az Igazságminisztérium Törvényelőkészítő Osztályán működik közre. Miután 1929-ben Budapesten magánjogból magántanári habilitációt nyer, – 1930-ban, a Debreceni Egyetemen a kereskedelmi- és váltójog tanárává nevezik ki. A budapesti Műegyetem Közgazdaságtudományi Karán a kereskedelmi és magánjog tanára (1934–1936). 1938-ban meghívják a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol előbb a polgári törvénykezés c. tárgyat, majd 1943-tól a magyar magánjogot adja elő. Fegyelmi elbocsátásáig (1957) tanszékvezető egyetemi tanár. Az MTA levelező (1939), majd rendes tagja (1954). Magánjogi művei közül kiemelhetők: A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata, Bp., 1929; a Magyar magánjog mai érvényében, Dologi jog, Bp. 1928; Kereskedelmi törvény és joggyakorlata, Bp. 1937; Ipari tulajdon, tisztességtelen verseny, iparjog, 1938; Kötelmi jog, Polgári jog általános része, Családi jog, 1943. „Tanulmányok a jogról” c. posztumusz műve Budapesten, 1984-ben jelent meg. Jelentős a jogalkotói tevékenysége, különösen a jelzálog terén. Síkra szállt az ellenzékiesség joga és a szólásszabadság mellett.

Szászy István (1899–1976) kiemelkedő nemzetközi köz- és magánjogász professzor, akadémikus életéről és tudományos munkásságáról Burián László írt külön tanulmányt. Szászy István Budapesten született. Édesapja, *Szászy Béla*, – aki maga is kiemelkedő magánjogász, jogtudós volt, – Kecskeméten volt jogakadémiai tanár. Szászy István édesapja részt vett a Magánjogi Törvény Javaslatok kidolgozásában (1913), valamint 1922-ben e törvénykönyv V. szövegét megalkotó kodifikációs bizottság elnökeként, a kodifikációs munkálatokban. Fia, Szászy István, Budapesten érettségizett (1917), jogi doktorátusát a budapesti egyetemen 1922-ben szerezte. Az 1923–24. évek során Párizsban, az École des Sciences Politiques diplomáciai tagozatán szerzett oklevelet. Budapestre vissza térve 1925-ben diplomáciai szakvizsgát tett, majd 1926-ban ügyvédi

vizsgának tesz eleget. Pályáját a Magyar Királyi Külügyminisztériumban kezdte, majd átkerült az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Osztályára (1926–1937). Magántanári oktatói pályafutását a Budapesti Egyetem Jogi Karán kezdte (1931) nemzetközi jog tantárgykörben. Meghívásra Londonban és Hágában is tart előadásokat (1934). Tudományos kapcsolatot tartott a bécsi híres nemzetközi jogász professzorral, Alfred Verdross-szal. Részt vállalt Edouard Lambert professzorral az 1937-ben függetlenné váló Egyiptom polgári törvénykönyvének kidolgozásában, mely 1941-ben nyer befejezést. A Kolozsvári Egyetemen 1942–45 folyamán magánjogból nyilvános rendes egyetemi tanár. 1946-tól már Budapesten tanított. Kiemelkedők a nemzetközi kollíziós magánjogra vonatkozó hazai könyvei, tanulmányai. Ezek közül említésre méltóak az állami jogutódlásról (Bp. 1928); a szerződési akaratautonómiával, a nemzetközi kereskedelmi szerződési kapcsolatok terén jogszabályválasztással kapcsolatos művei: A szerződő felek jogszabályválasztó joga a nemzetközi kötelmi jogban (Bp., 1929); Az alkalmazandó jog meghatározása a nemzetközi vételi szerződéseknél; A külföldi állampolgárok belföldön szerzett jogainak oltalma (1930); A renvoi (utalás) problémája az angol gyakorlatban; továbbá a magyar nemzetközi magánjogi törvénytervezetről írt munkája; A Magyar Magánjog Általános része, különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre; stb. E művek jelentős hozzájárulásként tekinthetők a nemzetközi kollíziós magánjog és polgári jog tudományához. Számos tudományos munkája jelent meg rangos angol, amerikai, német és francia folyóiratokban (International Labour Law, The American Journal of Comparative Law, Annuaire de l'Institut de Droit International, Journal de Droit International, Studien des Instituts für Ostrecht, stb.) melyek nemzetközi eljárásjogi, végrehajtási, munkajogi, választott bírósági stb. kérdésekkel foglalkoznak. A háború befejezése után megválasztották az MTA levelező tagjának, majd 1963-ban az Institut de Droit International előbb levelező, majd rendes tagjának, az összehasonlító és nemzetközi jog tudományához való hozzájárulása elismeréséül. Tegyük hozzá, hogy Szászky szkeptikus volt abban a tekintetben, hogy az ún. kollíziós magánjog kapcsoló normái jelentősége csökken; még akkor is, ha növekedik a (nemzetközi) közösségi jog. Ennek mai aktualitása az, hogy a korábban nemzetközinek nevezett valójában nemzeti kollíziós normák (utalás, visszaütalás, lex fori, lex loci delicti commissi, közrend elve – l'ordre public, die gute Sitten, mint a külföldi jog kiiktatásának belső jogcíme, stb.), amelyek lehetővé teszik a nemzetközi elemmel bíró magánjogi kapcsolatok jogvitáira nézve, a külföldi jog hazai fórumokon való alkalmazását, vagy kizárását, napjaink Európájában nemzetközivé váltak. Ugyanis a kötelmek és a deliktumok terén, a Róma I és II Egyezmény szerint, e kollíziós normák azáltal váltak valódi nemzetközi normákká, hogy ezeken a területeken a kollíziós szabályok az európai közösségi jog normáivá alakultak. Megszűnt e területeken a belső nemzeti kollíziós normák jelentősége. Egyenes következménye ez a Maasstrichti Egyezménynek (1993), mely létrehozta az Unió közös gazdasági térségét (Binnenmarkt). Szászky gondolata a mai doktrínára és gyakorlatra nézve is abban igaz, hogy a nemzeti kollíziós normák egyéb színtere megmarad, de megjegyezhető, hogy

jelentősége annak arányában csökken, amennyiben növekszik az európai színterre emelt kollíziós jog. Szászynak mai is igaza van abban, hogy a nemzetközi kollíziós jog szerepe csökken a jogválasztás útján, továbbá nemzetközi kereskedelmi jogügyletek terén az írott és íratlan szokványok alkalmazása miatt.

Pázmány Zoltán (1869–1948), a rendkívüli idegen nyelvtudású, műveltségű római jogász professzor, olasz, angol és francia publikációiról, a nemzetközileg elismert tudós életútjáról, munkáiról, Pókecz Kovács Attila értekezett. Pázmány Zoltán a Pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemről került át 1923-ban, a trianoni kényszerhatásra, a Pécsi Tudományegyetem Jogi Karára, melynek első római jogász professzora volt. A gimnáziumot Révkomáromban, Esztergomban végezte el, majd Rómában a latin tannyelvű pápai Gergely Egyetemen filozófiát tanul, végül Budapesten szerez bölcsészeti doktorátust, jogi doktorrá pedig 1894-ben avatják. Pályája igazságügyi szolgálattal kezdődik – előbb joggyakornok a szabadkai királyi törvényszéken (1892), majd aljegyző a délvidéki bácstopolyai királyi járásbírósnál. Később aljegyző a fiumei királyi törvényszéken. Egyetemi oktatói pályáját a kecskeméti evangélikus jogakadémián kezdi (1895/96), a pozsonyi katolikus királyi jogakadémián folytatja, mint a római jog nyilvános egyetemi tanára (1904). Megelőző évben (1903) megszerzi az egyetemi magántanári képesítést a Budapesti Egyetemen, római jogból. Nyilvános, rendes egyetemi tanárrá, római jogból, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen 1914-ben nevezik ki. Budapesten (1921–1923) majd oktatói karrierje végéig (1939) Pécssett, a Jog- és Államtudományi Karon, római jogból, egyetemi tanár. A II. Vh. után felvidéki birtokát elvesztette, pécsi egyetemi nyugdíját nem érte meg, pozitív felterjesztés ellenére. Jelentősebb munkája az reformátusról-haszonélvezetről szól, melyben összehasonlító áttekintést ad a vonatkozó francia, olasz, spanyol, holland, svájci, német jogról (1902). Legjelentősebb műve a Római jog intéstitúciói c. tankönyve, mely több kiadást megért, melyben a történeti iskola hagyományait követi, behatóan foglalkozva a római államfejlődéssel, továbbá a római magánjoggal (személyek joga, dologi jog, kötelmi jog, öröklési jog, perjog). Nemzetközi tudományos konferenciákon vesz részt, német, angol és francia nyelven papirologiai kutatásairól publikált, kezdeményezője volt a római magánjog elveire épülő nemzetközi magánjogi unifikációnak. Átvitt értelemben ma már ez teljesült, hiszen a korábbi nemzeti, de nemzetközinek nevezett kollíziós jog egy része (kötelmek, deliktumok) átkerült az európai közösségi jogba.

Visky Károlyról (1908–1984), a hazai és nemzetközi romanisztika elismert kutatójáról⁷⁷ és honi oktatójáról, tudományos eredményeiről, életéről és életművéről szóló

⁷⁷ Ld. pl. in: Roberto Ruggiero – Salvatore Riccobono – Filippo Vassalli, *Lezioni 1930–1932, Scuola di Diritto Romano e Diritti Orientali – raccolte da Károly Visky* (a cura di Gábor Hamza, introduzione di Oliviero Diliberto, trascrizione e note al testo di Livia Migliardi Zingale), Pubblicazioni del Dipartimento di Scienze Giuridiche Università degli Studi di Roma „La Sapienza”, Jovene editore, Napoli, 2015, ebben: Gábor Hamza: Károly Visky (1908–1984) Nota biografica, 9–15. old.

átfogó tanulmányt Hamza Gábor írt. Visky Károly jogi tanulmányait a debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Karán végezte, ahol előbb (1930) jogtudományi, majd államtudományi doktorátust szerzett (1933). A római egyetem Scuola die Perfezionamento in Diritto Romano négyesemeszteres kurzusát fejezi be (1930–1932), majd ösztöndíjasként két felszemeszteres Párizsi tanulmányokat folytat (1939). Marton Géznál habilitált (1942), „A vis maior a római jog forrásaiban” c. munkájával. A II. Vh. után több országos hivatalban (Országos Földhivatal, a gazdasági Főtanácsban – ennek Jogi – Törvényelőkészítői Bizottságában, a Földművelésügyi Minisztériumban, az Országos Árhivatalnál, stb.) volt alkalmazásban. Kandidátusi disszertációját (Szellemi munka és ars liberalis a római jog forrásaiban címmel) 1971-ben védte meg, és ez által elnyerte az állam- és jogtudományok fokozatát. Utóbbi munkája német nyelven is megjelent – Geistige Arbeit und die „artes liberales“ in den Quellen des Römischen Rechts címmel (Bp. 1977). Akadémiai doktorátusát (az állam- és jogtudományi doktori fokozatot) „A császárkori gazdasági válság nyomai a római jogforrásokban” c. munkájával, azaz védésével 1977-ben nyerte el. Címzetes egyetemi tanára az ELTE ÁJK Római Jogi Tanszékének. Ezen és a szegedi JATE –n oktatta a római jogot. A Spuren der Wirtschaftskrise der Kaiserzeit in der römischen Rechtsquellen (Bp. 1983) című könyvében a császárkori gazdasági krízis okaival foglalkozik.

Varga Ferenc (1858–1940), a magyar büntetőjog tudományának klasszikusáról Nánási László írt értékelő tanulmányt. Varga Kecskeméten született, szülőhelyén végezte az elemi iskolát. A nagyváradi és a kassai katolikus gimnázium tanulója volt. Érettségije után a kassai jogakadémia hallgatója, amit eredményesen végzett el. Budapesten különböző igazságügyi posztokat lát el, majd a jogalkotói tevékenységben is alkalmazást nyer, elsősorban a büntető eljárás területén. Jelentősebb munkái közül említésre méltó „Az esküdtek kézikönyve” (1898), „Eljárás az esküdtbíróóságok előtt” (1900). E munkái alapján hozzá járult az esküdtbíróági eljárással kapcsolatos 1897:XXXIII. tc. előkészítéséhez. Munkásságához tartozott a Büntetőjogi Döntvénytár c. folyóirat (1912–1915 között) szerkesztése. Pályájának jelentős szakaszában a Kúria IV. majd I. büntető tanácsában látta el az elnöki posztot. Jogfelfogására jellemző egyik frankhamisítási ügygel kapcsolatos perbeszéde (1926), mely szerint egyfelől a Kúria szava az utolsó szó, mely ellen nincs apelláta, másfelől a törvénynek, igazságszolgáltatásnak csak akkor van helye, értelme és célja, ha az élet követelményeit az ország erkölcsi érzéseivel összhangba hozza. Véleménye szerint a krimen okait is figyelembe kell venni, és ez egymagában nem függ a büntetőjogi (enyhe vagy szigorú) jogszabályoktól, így az általános megelőzés fontos pillére a helyes és ésszerű gazdasági élet (Szociológia és büntetőjog – 1902). Állásfoglalása szerint a bíróságok munkáját a szakszerűség és nem a közhangulat kell vezérelje. Az ügyésznek, habár a vádat képviseli, éppúgy figyelemmel kell lennie a vádlott ellenére mint a javára szóló tényekre. (Ld. pl. „Ügyészség és politika” c. munkáját, 1907). A bíróságra vonatkozó munkáiban hangsúlyozza a bírói függetlenség követelményét, ami azt jelenti, hogy a

bíró külső kényszer nélkül, a törvény alapján ítélhessen (1935). A szólás- és sajtószabadságról szólván Varga kihangsúlyozza e szabadság messzemenő érvényesítésének szükségét, de a sajtószabadságban nincs benne a bűnözés szabadsága. Szemben állt a parlamenti képviselők immunitásába burkolt jogi felelőtlenségével (1927), kritikusan szemlélve kora parlamentjét.

Holub Józsefről (1885–1962), aki előbb történelem-latin szakos oklevelet, majd bölcsészdoktori (1910), az államtudományok doktori fokozatát is eléri (1920) és aki a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában és kéziratárában működik közre – Kajtár István értekezett. Egyetemi karrierjét a Budapesti Tudományegyetemen kezdi, ahol a diplomatika magántanára (1920), majd a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen folytatja ahol a Magyar Történeti Tanszékének rendkívüli (1923) és rendes (1924) egyetemi tanáraként működik közre. Ugyanezen egyetem Jog- és Államtudományi Kara meghívja a Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszékre (1938), majd 1949-től az általános jogtörténet tárgyat adja elő. Francia, német, osztrák, olasz, svájci kutatóútjai és nemzetközi történelmi kongresszusokon (1923, 1933, 1938), való részvétele lehetővé teszi, hogy megismerje a külföldi történetírás eredményeit és Európa felé közvetítse a magyar történetírás eredményeit (l. pl. in: Revue Historique de Droit Français et Étranger-ben, 1922–1955 között megjelent tanulmányait).

Csizmadia Andor jogtörténész professzor (1910–1985) oktatói és tudományos munkásságát a Magyar Jogtudósok c. sorozat könyvben Kajtár István tanulmánya méltatja. Csizmadia jogtudományi tanulmányait Szegeden és Budapesten fejezi be (1933). Előbb aljegyző Győrben, később a kolozsvári és a nagybányai (1944) önkormányzataiban tölt be felelős tisztségeket, majd 1945-től a központi, szociális minisztériumban volt tevékeny. Egyetemi oktatói karrierjét előbb a műegyetemen kezdte, majd az egri jogakadémián és a közgazdasági karon folytatta. A Pécsi Egyetem Jogi Karán a jogtörténeti tanszék vezetője (1958–1980). Ezen a karon a dékáni posztot is betöltötte, e kar alapításának 600. évfordulója idején. Levelező tagja lett az Osztrák Tudományos Akadémiának. Jelentősebb művei közé sorolhatók a kodifikációra és a jogforrásokra, a sarkaltos törvényekre, továbbá a reformkorra vonatkozó tanulmányai (Széchényi, Eötvös, Deák). Foglalkozott az emberi jogok, a családjog és a falusi közösségek jogának vizsgálatával, továbbá a Szent Korona tanával, jogtörténetével.

A fiatalon, tragikusan elhunyt, nemzetközileg is elismert, külföldön is publikáló római jogász, Diósi György (1934–1973), – aki az ELTE ÁJK Római Jogi Tanszékének előbb asszisztense, majd docense volt, – tudományos munkásságáról a kötet utolsó tanulmányaként Hamza Gábor írt méltatást.

Jekelfalussy József (1848–1901) kitűnő, a „legnagyobb magyar statisztikus” tudós volt. Az 1896-os millennium évében „Az ezer éves magyar állam és népe” c. kötethez járult hozzá. 1888-ban az Országos Statisztikai Hivatal aligazgatója. Számos munkája jelent meg: – „Magyarország műveltségi állapota” (1882), „Népünk hivatása és foglalkozása” (1880), stb. Jelentősek helységnévtári (1882), továbbá nemzetiségi viszonyokra

vonatkozó tanulmányai (1884, 1890), a pénzügyi és bűnügyi statisztikai munkái és hivatalszervezési (Országos Statisztikai Hivatal) munkássága.

Grosschmid Béni (Zsögöd Benő, – 1851–1938), korában egyike a legnagyobb elismertségű⁷⁸ magyar kötelmi jogász professzoroknak, aki alaptanulmányait Nagyváradon, Bécsben és Budapesten végezte el. A Nagyváradai Jogakadémián –1882-től, a Kolozsvári Ferenc József Tudományhetemen –1887-től és a Budapesti Tudományegyetem ÁJK-n 1890–1928 között a magyar magánjogi tanszékein volt tevékeny, előadván a váltójogot, kötelmi jogot, családi jogot, öröklési jogot, kereskedelmi jogot. Az MTA levelező tagja volt. Részt vett a XIX. és XX. század fordulóján a polgári jog (magánjog) kodifikációs munkálataiban, különösképpen a családi- és öröklési jog területén. Kétkötetes, több kiadást megért munkája – Fejezetek kötelmi jogunk köréből (pl. I–II. Bp. 1932–1933) új irányt mutatott a magyar kötelmi jog kutatásának, bár ebben nagy figyelmet szentel a német BGB-re. Ebben utal az ún. propulzív, v. kényszerítő és reflexív, ún. kisugárzó (ma már diszpozitívnek minősíthető) kötelmi jogszabályokra; a természetes kötelekre; a vagylagos kötelezettségeket tartalmazó kötelek választás útján történő koncentrációjára; a fajlagos, zártfajú és egyedi kötelek elválasztására; a pénztartozásnál a kirovó és lerovó összegre; továbbá a polgári jogi felelősségre, ebben a kártérítés mértékére; a jogalap nélküli gazdagodásra, mint külön kötelemfakasztó forrásra. Figyelme a kötelek területén kiterjed a Hitelre és reáluzsorára (1902), melynek fő jellemzője a másik fél szorult helyzetének kihasználása, annak „érdekében”, hogy a kihasznált szerződő fél hátrányára az uzsorás aránytalan előnyhöz juthasson. Külön kiemelhető a „Házassági Törvény” c. kétkötetes munkája I–II. 1908, amelyben előadja az 1894. évi XXXI. törvény tartalmát és keletkezésének folyamatát, különös figyelmet szentelve a házassági vagyonszétválásnak, a házassági szerződésnek. Ebben hangsúlyozza a házasságkötés kötelező polgári jogi alakítását, a közszerzemény és a különvagyon meghatározását. Almási szerint a házassági törvény jórészt Grosschmid műve. Grosschmid álláspontja szerint előfordul, hogy a végintézkedés a törvényes öröklés megkerülési módja, ami ma vitatható álláspont, tekintettel a végrendeletkezési szabadságra és a kötelesrészre. A polgári jog egészét átfogó tanulmánykötete még 1880-ban jelent (Magánjogi tanulmányok I–II., 1880). Fontosak továbbá a mai polgári jog szemszögéből

is, a kereskedelmi jogra vonatkozó tanulmányai („Kereskedelmi jog és eljárás”, 1882; „Kereskedelmi jogunk különválásáról”, 1883–1834) továbbá „Kereskedelmi jogunk egynemű alapfogalmához”, 1884–1885). Az 1875. évi kereskedelmi törvénykönyv (1875:XXXVII. tc.) fényében vizsgálja a „kereskedelmi ügy” fogalmát, a kereskedelmi szokások alkalmazásának módját. Véleménye szerint nem szükséges a kereskedelmi jog és a polgári jog egymástól való szétválasztása, mert szerinte ez veszélyeztetni a jog egységét és biztonságát. Ezt az „egységesítést” kísérelte meg napjainkban az új magyar Ptk. is, de tegyük hozzá, a kereskedelmi jog számos sajátosságának szabályozása révén, mind az ún. statitkus (vállalkozások jogállása), mind az ún. dinamikus részben (kereskedelmi szerződések). Jelentős továbbá az egyetemi előadásait tartalmazó Magánjogi előadások – Jogszabálytan c. műve (Bp. 1905), melyben áttekintését nyújtja a magyar szokásjog írott és íratlan kútfoínak, beleértve a Hármaskönyvet, ami az XX. sz. 50-es éveiben bírálatokat váltott ki. Szladits ugyan ezért annak idején nem marasztalta el, magyar jogtörténeti szempontból jelentősnek tartotta. Annál inkább, mert Grosschmid egyik tanulmánya (1928) szerint az angol jogban több van Werbőczyből mint „mibennünk”. Grosschmid művének értékelői szerint az ő művei a családi és öröklési jogban konzervatív, a kötelmi jogban modern és előremutató volt. Kérdés, hogy ez az általános értékelés teljesen helytálló-e, hiszen a családi jogban a polgári házasságot támogatta, az öröklési jogban pedig az ági öröklési jog tárgyát külön választotta a szerzett vagyontól és ezek az álláspontok talán ma is „modernnek” tűnnek. Grosschmidot „eredetinek” tartják értékelői és ez elsősorban abban pontos megállapítás, hogy szándékában volt a magyar kötelmi jog megalapozása, amiben munkája eredményes volt. Ez azonban annyiban eredeti, hogy eltér, esetenként szemben áll, a sokáig, más forrás híján, a magyar precedensjogban jogszabályként alkalmazott osztrák Ptk. megoldásaival. Megkockáztatom, hogy annyiban sem eredeti, hogy Grosschmid az általa modernebbnek tartott német kötelmi jogot, jogelméletet favorizálta, helyezte előtérbe, vette figyelembe.

A verőczei (ma Virovitica, Horvátország) születésű, Nagy Ferenc (1852–1928), aki Bécsben és Budapesten végezte jogi tanulmányait, továbbképzés céljából pedig Berlinben, Lipcsében Göttingenben és Párisban tanult, a kereskedelmi jog és váltójog nemzetközileg elismert professzora, előbb a budapesti Tudományegyetem Jogi Karának magántanára (1877-től), később pedig a Nagyváradai Jogakadémia rendes tanára (1879), a Kolozsvári Egyetem Jog- és Államtudományi Karának egyetemi tanára, dékánja (1886), majd ismét és véglegesen a Budapesti Egyetem ÁJK egyetemi tanára (1890–1928) volt. Az MTA levelező (1890) majd rendes tagja (1903). Részt vesz a magyar Ptk.-tervezet kodifikációs munkálataiban (1894). Kiváló munkája „A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I–II.” (1884) mely megéri 8. kiadását (1914) mind az elmélet, mind a praxis alpművévé vált. Az I. kötet a kereskedelmi jog státuszjogát (kereskedők, kereskedelmi társaságok, cégjegyzék, bejegyzés, könyvvezetés, közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság), a II. kötet pedig a kereskedelmi ügyletekkel foglalkozik. Nagy, szemben Grosschmiddal, a kereskedelmi jog önállóságát,

⁷⁸ Ld. pl. a róla és munkáinak értékeléséről szóló következő újabb és korábbi tanulmányokat: Harmathy Attila, A kötelmi jogról, Grosschmid „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” című műve alapján, in: Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013 (szerk. Juhász Ágnes), 25–42. old.; ld. ebben a kötetben Balogh Judit, Lábadi Tamás, Leszkóven László, Papp Tekla, Barta Judit, Juhász Ágnes, Juhász Nikolett, Prugberger Tamás, Sándor István és Sági Judit Grosschmid munkásságáról és munkáiról szóló tanulmányait; Vékás Lajos, Grosschmid „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” c. művének centenáriuma, Jogtudományi Közlöny, 1999/9. sz., 361–367. old.; Vörös Imre, Grosschmid – reloaded, Tudósítás a jogállamiság határvidékeiről, Jogelméleti Szemle, 2012/3. sz., 118–136 old.; Almási Antal (szerk.), Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből c. művéhez, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1932–1933.

sajátosságait hangsúlyozza a klasszikus polgári jogviszonyokhoz képest. Szerinte, míg a polgári jog az adóst, a kereskedelmi jog a hitelezőt védi, a kereskedelmi jogban jellemzőek a sajátos jogforrások, a kereskedelmi szokványok alkalmazása. Számos egyéb munkája jelent meg a váltójog (avallum), tengerjog, biztosítási jog, stb. köréből.

Teghze Gyula (1897–1937), jogfilozófus jogi tanulmányait Budapesten, Eperjesen, Prágában és Debrecenben végezte. Oktatói pályáját a Kecskeméti Református Jogakadémián kezdte el (1895), majd a debreceni Jogakadémián folytatta (1910). Fontosabb művei: „A szerves társadalomtan elméletek és az állam személyiségének teoríája” (Bp. 1900); „A jogbölcelet vizsgálódási köre, feladatai, módszerei” (Debrecen 1910); „Nemzetközi jog” (1925); „Társadalom-, állam- és jogbölcelet” (1924, későbbi kiadás 1937). Foglalkozott a Trianon által a magyarságot sújtó tragikus jogkövetkezményekkel (1922).

A nagyváradi születésű *Bozóky Géza* (1875–1960), jogi tanulmányait Nagyváradon és Budapesten végezte el (1899, 1902), 1900-ban Párizsban tanul; 1907-ben a Kolozsvári Egyetemen kereskedelmi és váltójogi magántanári képesítést nyer; 1910-ben a Pécsi Püspöki Jogi Líceum nyilvános rendes egyetemi tanára; 1912-től pedig a Pozsonyi Királyi Jogakadémia professzora. Trianon után Pécsre kerül, ahol az Erzsébet Tudományegyetemen a kereskedelmi és váltójogot oktatja 1945-ig, ahol a dékáni és a rektori posztot is betölti. Fontosabb művei kiterjednek a polgári perjogra, a kereskedelmi társaságokra és a váltójogra. Bozóky szerint a kereskedelmi jog az általános magánjognak egyik ága, ami ma is pontos jogági besorolás. A magánjogtól való elkülönülésének okaként a könnyebb nemzetközivé válást jelöli meg. („Kereskedők és kereskedelmi társaságok”, Bp. 1928). Ebben jogösszehasonlítási alapon foglalkozik a kereskedő, a kereskedelmi üzlet fogalom-meghatározásával; a védjegyjog, a tisztességtelen gazdasági verseny, a kereskedelmi képviselő, a kereskedelmi társaságok, stb. jogával. Egyes műveiben (előszóban) foglalkozik a Magyarország kárára történő trianoni határmódosító határozatok méltánytalan voltával.

4. A jog a tartós és dinamikus (változó) jelentéstartalmának diskurzusa

4.1. Azonos tartalmú jogszabályok jelentésének „statikája” és „dinamikája”

A jogi szabályozás egyik fontos követelménye, célja, hogy adott jogszabály *egyértelmű*,⁷⁹ hatálya idején *azonos jelentéstartalmú* legyen, azaz az azonos jogi jelentés vonatkozzék a jogszabály *hatálybalépésétől* kezdődően *megszüntetéséig*. Ezt a *jogbiztonság* követeli meg, különösképpen a polgári jogi jogviszonyok területén, de más típusú jogviszonyokra is egyaránt érvényes.

⁷⁹ Ld. a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról. E törvény 2. paragrafusának (1) bekezdése szerint a jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie. (Ld. pl. in: Alkotmányjogi törvénygyűjtemény, szerk. Szabó Zsolt, Patrocínium, Budapest, 2014, 75. old.).

4.2. A szerzett alanyi jogok

A korábbi jogszabály helyébe lépő új jogszabály nem szüntetheti meg a *korábbi törvény szerint jogszerűen szerzett alanyi jogosultságokat* (a szerzett jogok doktrínája értelmében).⁸⁰ Az új jogszabálynak csupán *jövőbeni hatálya* lehet, visszaható hatálya nem, kivéve a büntető jog területén, amennyiben az új büntetőjogi inkrimináció a korábbi inkriminált bűncselekmények tekintetében enyhébb.⁸¹ Fontos, akár tételes jogi követelmény is, hogy az új jogszabály *megismerésére* a jogalkotó kellő időt rendeljen el (*vacatio legis*), mielőtt még az hatályba lépne.⁸²

A hatályos magyar jogszabályalkotási törvény meghatározása szerint, a jogszabályok megalkotásakor biztosítani kell, hogy a jogszabály:

- a) megfeleljen az *Alaptörvényből* eredő tartalmi és formai követelményeknek;
- b) illeszkedjen a *jogrendszer egységébe*;
- c) megfeleljen a *nemzetközi jogból* és az *európai uniós jogból* eredő kötelezettségeknek és a jogalkotás *szakmai* követelményeinek.⁸³

Szakmai (jogállamisági) és tételes jogi szabály az, hogy *alanyi jogosultságot csak törvényben* és nem törvény „alatti” jogszabályban lehet szabályozni. Ugyanis a rendeleti jog, ha az kormányzati jog, csupán a törvény alapján szerzett alanyi jogosultságok megvalósítására alkalmas és nem új jogosultságok létrehozására, vagy régiek megszüntetésére.⁸⁴

Szükséges szakmai és normatív követelmény a jogszabály tartalmának és jogrendszerbe illeszkedésének biztosítása, beleértve az előzetes *hatásvizsgálatot*, amelynek alapján a jogalkotó felméri a szabályozás várható következményeit.⁸⁵

Doktrinális szemszögből régtől általánosan elfogadott tétel, hogy a jogban, jogi normában, az is benne van, ami „*van*” és az is ami „*lesz*”. (Der Zweck im Recht). Több oknál fogva. A jogszabályt ugyan „*ma* hozzuk meg”, de *jövőbeni* hatállyal. A jogi szabályozás azonban ezáltal nem válik bizonytalan „*futuristává*”, mivel szabályozási alapja a korábbi, hosszantartó tapasztalat. A jogi norma, vagy a jogintézmény, nem

⁸⁰ Ld. a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról. E törvény 2. paragrafusának (2) bekezdése értelmében jogszabály hatályba lépését megelőző időre nem állapíthat meg kötelezettséget, kötelezettséget nem tehet terhesebbé, valamint nem vonhat el vagy korlátozhat jogot, és nem nyilváníthat valamely magatartást jogellenessé.

⁸¹ Ld. 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról, azaz a törvénynek a jogszabály időbeni hatályára, módosítására és hatályon kívül helyezésére, továbbá szabályozási menetre vonatkozó rendelkezéseit. (Ld. a hiv. tv. 7–15. paragrafusait).

⁸² Ld. a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról. E törvény 2. paragrafusának (3) bekezdése értelmében a jogszabály hatálybalépésének időpontját úgy kell megállapítani, hogy elegendő idő álljon rendelkezésre a jogszabály alkalmazására való felkészülésre.

⁸³ Ld. a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról, azaz e törvény 2. paragrafusának (4) bekezdését.

⁸⁴ Vö: a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról, azaz e törvény 2., 3., 4., 5. paragrafusait.

⁸⁵ Ld. a 2010. évi CXXX. törvényt a jogalkotásról, azaz e törvény 16–17. paragrafusait.

értelmezhető egymagában, hanem a jog rendszerén belül, más jogintézményekhez viszonyítva és azokkal összhangban. Az egyes jogi normák rendelkező része nemcsak a szó szerinti jelentést tartalmazza, hanem a szó szerinti jelentésen túlmenően, a jogi norma célját, szándékát, rendeltetését is. Ez lehet a normaalkotó eredeti szándéka, de e cél újabb jelentést is felvehet. Ugyanis kialakulhatnak azonos norma alkalmazása során olyan új tényállások, amelyek a normacél alá tartozhatnak. (*Jogi attrachálás*, vonzat).

Adott jogszabály, anélkül, hogy módosítás érte volna, a jogértelmezés útjain az eredeti jelentéstartalomhoz képest, újabb, sőt kivételesen (extenzív, v. kiterjesztő értelmezés révén) *ellentétes tartalmat* is felvehet. Ez előfordulhat főleg a *kódexek* esetében, melyek rendszerint hosszabb életűek (mint pl. az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv, 1811, a francia Code civil, 1804., a német BGB, 1896, stb.). Ugyan módosításokkal, ám meghozataluk óta, országukban ma is érvényben vannak. E kódexek *meghozataluk idején érvényes jogfelfogást, jogi szemléletet* tükrözik. Hosszabb idő elmúltával a jogfelfogás *változhat*. Mondjunk erre csupán egy szemléltető példát. Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv⁸⁶ eredeti, meghozatala idején megfogalmazott *házasságközvetítési szerződés* tilalmáról szóló rendelkezés⁸⁷ idővel anachronná („elévültté”, avittá) vált. E szerződés tilalmának Ptk.-ba való felvételét az a modern polgári jogi jogelv váltotta ki, mely szerint a házastársak szabad, másoktól nem befolyásolt egyetértő akaratukkal kötik meg házasságukat. Ezen elvet megelőző (rendi) szokásjog a szülő, vagy más (kortes) személynek nemcsak közvetítését, hanem jóváhagyását, sőt hatását is tartalmazta. Az OÁPtk. ezt a szokásjogot kívánta kiiktatni, annak érdekében, hogy a házasságkötést a felek számára szabaddá tegye, szabad akaratára bízva. Ez annak idején kiváltotta a házasságközvetítés tilalmát. Idővel azonban e tilalom elfogadhatatlanná vált. A XX. század során számos házasságközvetítő szervezet, intézmény jött létre, annak következményeként, hogy professzionális (orvosi, pszichológiai, stb.) segítséget nyújtson a házasulandóknak, továbbá, hogy a jegyeseknek, saját akaratuk, felkérésük, megbízásuk alapján, közvetítsenek a jövőbeni potenciális házastárssal való kapcsolat létrehozásnak elősegítése céljából. E jogfelfogás-változás azt eredményezte, hogy a jogalkalmazás jogértelmezés útján az eredeti kódex-tilalmat végülis engedélyezte. A jogalkotónak két lehetősége volt, az első az, hogy az eredeti tilalmat a Ptk. módosításával kiiktassa a jogrendből, a másik pedig az, ami valójában meg is történt, hogy a legfelsőbb bírósági praxis alakítsa e tilalom újabb jogfelfogásnak megfelelő jelentéstartalmát. Ehhez hozzá járult a korabeli polgári korszakot megalapozó jogtudomány értelmezése is. Az új értelmezés szerint a házasságközvetítési szerződés érvényességét, vagy semmisségét e szerződés célja szerint kell megítélni. Amennyiben a házasságközvetítő szerződés konkrét esetben cél-,

azaz eredménykötelem (Ergebnissobligation, n., obligation de résultat, fr., Code civil, art. 1147⁸⁸) volt, vagyis az egymás felé közvetített feleket minden áron házasságkötésre kötelezte, akkor az ilyen szerződés semmisnek minősült. Amennyiben azonban a szerződés a közvetítőt csupán a felek kapcsolatba hozásának kötelezettségével bízta meg, tehát eszközkötelemet tartalmazott (Mittelobligation, n., obligation moyens, fr. Code civil, art. 1147), és ennél fogva a felek szabad akaratán múlt, hogy a házasság létre fog-e jönni vagy sem, a szerződés érvényben maradhatott. Az OÁPtk. házasságközvetítési szerződés megkötésére vonatkozó tilalmát a törvényhozó, idő múltával, a jogfelfogás változása ellenére, nem szüntette meg, de jelentéstartalmát a tudományos jogértelmezés és bírói jogalkalmazás jelentősen módosította, függően attól, mi volt adott esetben a szerződés célja (kauzája, jogcíme – le cause d’obligation). A jogértelmezés ezúttal a tilalmat engedéllyé alakította át, a szerződés céljára való tekintettel. Ami, persze, inkább kivételes, mint gyakori jogi-jogértelmezési jelenség. Ahoz fűződik, hogy a kódexek stabilak, „nehezen” módosíthatóak. Mégis, hasonló esetben, helyesebbnek tűnik a kódexmódosítás, mint az extenzív (kiterjesztő) értelmezés. Megjegyezhető, hogy az Osztrák Általános Polgári törvénykönyvet meghozatala óta, egyéb jogintézmények tekintetében, napjainkig, több mint hetven módosítás érte, ennek zöme a XX. század végétől kezdődően napjainkig, az európai közösségi jog jogharmonizációs hatására. A német BGB-t pedig a XXI. sz. elején, 2002–2006 közötti időszakban több mint négyszáz módosítás érte,⁸⁹ főként az európai közösségi jog (acquis communautaire, gemeines Recht) hatására, – a német tudós kritikusok szerint, nem mindig szerencsésen. Megjegyezhető, hogy a 2002–2006 között többször módosított német BGB kifejezetten tiltja a házasságközvetítést, amennyiben ez térítés ellenében történt.⁹⁰

⁸⁸ Ld. a francia jogban, Leturmy, Responsabilité délictuelle du contractant, Revue trimestrielle de droit civil (Sirey), 1998, 839. old.; F. Maury, Distinction des obligations de moyens et de résultat en général, Revue de la recherche juridique – Droit prospectif, 1998/4. sz., 1243. old.; Bonneau, Responsabilité médicale, Gazette du Palais, 1994, 1., Doctrin, Aléa thérapeutique, 857. old.; Gouesse, Petites affiches, 25. janv. 2000, Guigue, Gasette, 2000. 1., Doctrin, 520, stb.

⁸⁹ Ld. pl. Zivilrecht, Wirtschaftsrecht, Stud-Jur Nomos Textaufgaben, 10. Auflage, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001; Prütting – Wegen – Weinreich, BGB Kommentar, 2. Auflage, Luchterhand, 2007, Einleitung, (Europäische Privatrechtsentwicklung, Die Europarechtskonforme Auslegung), 6–7. old.

⁹⁰ Ld., BGB, 556. paragrafusát (Ehevermittlung – Házasságközvetítés). Ennek értelmében díjazás ellenében történő házasságközvetítés, annak érdekében, hogy a házasság létre jöjjön, alaptalan. Ld. pl. Prütting – Wegen – Weinreich, BGB Kommentar, 2. Auflage, Luchterhand, 2007, 1264. old. A kommentár szerint, hivatkozva a Legfelsőbb Bíróság álláspontjára, a házasságközvetítői szerződés nem hatálytalan és nem is semmis. (BGH FamRZ, 83,987). Ez azt jelenti, hogy a szerződés mint olyan, nem hatálytalan, csupán azt, hogy a kifizetett díjazás (eredménytelen közvetítés esetén) nem igényelhető vissza. (Op. cit., 1264. old. 3. széljegyzet). Ennél fogva a német BGB vonatkozó rendelkezéseinek bírói értelmezése szerint a házasságközvetítői szerződés nem tekinthető semmisnek, amennyiben eredménytelen volt, azaz nem jött létre a házasság, az időközben kifizetett díjazás nem követelhető vissza, tehát egyfajta természetes kötelem.

⁸⁶ Ld. pl. Szalma József, Az ABGB (OÁPtk.) továbbélése a Monarchia utódállamaiban – különös tekintettel a volt Jugoszláviára és utódállamaira, in: Rácz L. (szerk.), A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Budapest, Martin Opitz Kiadó, 2011, 103–108. old.

⁸⁷ Ld. pl. Kodex des österreichischen Rechts, bearbeitet von Franz Mohr, Lexis-Nexis. Wien 2012–2013, ABGB (Oáptk.), 879. paragrafusa 2. bekezdésének 1. pontját

A jog állandósági követelményének és a jogfejlődés eredményezte változásainak konkurenciája, diskurzusa, „versenye” nem „fekete-fehér” kérdés. Korántsem csupán az egyik, vagy a másik javára szóló válaszok lehetségesek. Szükséges a differenciált hozzáállás. Vannak jogviszonytípusok, különösképpen a polgári jog területén, melyek stabilabbak (nihil novum sub solem – semmi új a nap alatt). Ezeken a területeken is van komoly jogfejlődés, de a jogalkotónak kellő figyelemmel kell lennie a szerzett (alanyi) jogokra, a visszaható hatály elkerülésére, a jövőbeni hatály érvényesítésére. A jogbiztonság, az állampolgárok oltalmának érdekében. Másfelől, a jog dinamikája (pl. rendszerváltás) megkövetelte a korábbi autoritativ és distributív jogrendszer túlhaladását. Hosszú távon, ez jelentős, rendkívül pozitív változásokhoz vezetett. Különösképpen az alapjogok, emberi jogok érvényesítése, de nem különben a gazdasági fejlődés, a vállalkozások érvényesülése területén.

Vannak olyan jogosultságok, a civiljog (magánjog) területén, amelyeknél a jogalkotó jogfejlődésre és a kialakult, általánosan elfogadott szabályokra való tekintet nélkül, nem hozhat bárminemű, tetszőleges jogszabályt. Ilyen lehet pl. a forgatmány, egy követelés átruházása kapcsán, a váltójogban. Vagy ilyen lehet a birtokháborítási perben az előző helyzet helyreállításának kérelme kapcsán felmerülő vi clam et praecario kifogás. A jogalkotó, habár a törvényhozói hatalommal rendelkezik, ugyan hozhat olyan jogszabályt, amely a közfelfogással ellentétes, de ez vezethet a jog kerülésének jelenségéhez (Umgehung, n., l'abus de droit, fr.).⁹¹

5. A kódexjog és a precedensjog – a kódexen kívüli jog

5.1. A kódexjog és kódexen kívüli (törvényi) jog

A kódex szabályozása a *teljességre* törekedik⁹², vagyis szabályozása kiterjed nemcsak

⁹¹ Ld. pl. Josseland, Louis, De l'esprit des droit et de leur relativité, Théorie de l'abus de droit, Paris, 1927.

⁹² Ld. pl. Szalma József, Szabályozási módszerek a magyar polgári jogban, 1985–2005, in: Jakab A. – Takács P. (szerk.), A magyar jogrendszer átalakulása, 1985–2005/1990, Jog, rendszerváltás, EU-csatlakozás, Budapest, Gondolat Kiadó, 669–680. old.; ibid (u.ő.), A sarkalatos törvényekről a magyar jogrendszerben, Jogtudományi Közlöny, 2002, 9, sz. 378–386. old.; ibid, Természetjog és a polgári jog kodifikációja, Magyar Jog, 2003. évi 3. sz., 129–139. old.; ibid, Reflexiók az új Ptk. tervezeteire a polgári jogi felelősségi alapelvek tekintetében, Jogtudományi Közlöny, 2008. évi 10. sz. 497–504. old.; ibid, Az új magyar Ptk. az inkorporációs szabályozás szempontjából, Magyar Jog, 2008. évi 1. sz. 10–15. old.; ibid, A precedensjogról, Új Magyar Közigazgatás, 2011. évi 11. sz. 37–41. old.; ibid, Entwicklungstendenzen bei der Abgrenzung der zivilrechtlichen von der strafrechtlichen Haftung, Journal on European History of Law, Brünn, 2012. évi 1. sz. 32–43. old.; ibid, Haupttendenzen im ungarischen deliktischen Haftpflichtsrecht in der zweiten Hälfte des 19. bis 20. Jahrhunderts mit besondere Besichtigung der Österreichische Einflüsse, Rechtsgeschichtliche Vorträge, Jubiläumsband, 50. sz., Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der UEW an der Lehrstuhl für ungarische Rechtsgeschichte der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 2007, 362–375. old.; ibid, Haupttendenzen in ungarischen Deliktsrecht, in: The

egy, hanem több jogviszonytípusra, egy jogágon belül, vagy ezen túlmenően több jogágra, felölelve mind a *magán*-, mind a *közjogi* kapcsolatokat. A kódex általi jogi szabályozásra való törekvés a *római jogra* vezethető vissza.⁹³

A jog egészének, azaz mind a köz- mind a magánjogi kapcsolatokat, jogviszonyokat egy törvénytestben való szabályozását felvállaló kódexek a korai és késői rendi társadalomban (XI–XVI. sz.) figyelhetők meg. Magyarországon ilyen volt *Werbőczy Tripartitum corpus nostram hungaricam*-ja (1514; majd 1517, Bécs, Singrenius kiadó, p. 130; Debrecen, 1565, Hofhalter kiadó, p. 175),⁹⁴ mely egyfelől országszervezési, köz-

legal Development in the Former Socialist Countris and the Challenges of the European Union, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 321–335. old.; ibid, Az új magyar Ptk.-ról, jobbító szándékú észrevételekkel, Valóság, Budapest, 2012. évi 10. sz. 10–22. old.; ibid, A precedensjogról, Jogtörténeti Szemle, MTA folyóirata, 2012. évi 4. sz. 34–39. old.; ibid, Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht im ungarischem Recht, Journal on European History of Law, Brünn, 2013. évi 2. szám, 118–122. old.; ibid, Arbeitsvertrag, Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht im ungarischen Recht, Annales Universitatis Stientiarium Budapestensis de Rolando Eötvös nominatae, 2013. évi 54. évfolyami szám, 441–451. old.; ibid, A munkaszerződés, a szolgálati szerződés és a kollektív szerződés, Magyar Jog, Budapest, 2014. évi 1. sz. 52–57. old.; ibid, Der Einfluss des ABGB in der Rechtsprechung des ungarische Obersten Gerichtshofes (Curia), – Präzedenzien zum Schadenersatzrecht in der zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: G. Kohl, Ch. Neschwara, T. Simon (Hrsg) Festschrift für Wilhelm Brauner zum 65. Geburtstag – Rechtsgeschichte mit internationaler Perspektive, Wien, Manz Verlags- und Universitäts- Buchhandlung, 2008, 671–686. old.; ibid, A polgári és kereskedelmi jog kapcsolata az új Ptk. fényében, in: Miskolczi Bodnár Péter – Grad Gyenge Anikó (szerk.), Megújulás a jogi személyek szabályozásában, KRE ÁJK, Budapest, 2014, 34–60. old.; ibid, Az új magyar alaptörvény és a precedensjog, in: Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, szerk. Szalma J., Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2012, 129–163. old.; ibid, Rekodifikation des ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuches aus dem Jahre 1959 (beginnend im Jahre 1998), Annales Universitatis Stientiarium Budapestensis de Rolando Eötvös nominatae, 2001, 54–80. old.; ibid, Tárgyi és alanyi felelősség, különös tekintettel a magyar Ptk. vonatkozó rendelkezéseire és ezek rekodifikációjára, Annales Universitatis Stientiarium Budapestensis de Rolando Eötvös nominatae, 2002. évi sz. 20–67. old.; ibid, Kodifikáció vagy (és) inkorporáció – A Ptk. újrakodifikálásának módszere, különös tekintettel a Koncepció I. és II. változatára, valamint a normatív szöveg előkészítésére, Kodifikáció, Budapest, 2003. évi 5. szám, 23–27. old.; ibid, Deák Ferenc, a jogtudós – a magyar polgári jogalkotás, köz- és magánjogi kodifikációk megalapozója, Acta facultatis Politico-Juridicae Universitatis Stientiarium Budapestensis de Rolando Eötvös nominatae, 2003, 225–253. old.

⁹³ Ld. pl. Gábor Hamza, Origine e sviluppo degli ordinamenti giurisprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano, Andavira Editore, Santiago de Compostela, 2013, 37–58., 59–73., etc. old. Ebben a tanulmánykötetében Hamza hangsúlyozza, hogy a jogharmonizáció nem azonos az unifikációval. (Op.cit., 17. old.). E tekintetben „szemben áll” Gandolffi-val, aki a jövőben európai egységes szerződési jogot kívánt volna, kodifikációs szinten érvényre juttatni (Giuseppe Gandolffi, L' Avant-project du Code Européen des Contracts, Milano, 2001) létre hozni.

⁹⁴ Ld. pl. in: (Werbőczy István), Werbőczy Hármaskönyv – Tripartitum. Latin-magyar kétnyelvű

jogi, másfelől személyi jogi, tulajdonjogi, azaz magánjogi szabályokat is tartalmazott. A polgári korszak kezdetétől (XIX. század eleje) a jogi szabályozás *differentiálódik* a *jogágak* (közjog-magánjog, polgári jog, büntető jog, államigazgatási- közigazgatási jog, stb.) mentén.⁹⁵ Tehát az ebben az időszakban fogant kódexek már csupán *jogágak szerint teljesek és nem az egész jogrendszer szintjén*. Ilyen pl. a magyar jogban a *Csemegi* féle büntetőjogi kódex (1878:5. tv.),⁹⁶ vagy az 1875. évi *Kereskedelmi* törvénykönyv.⁹⁷ A XIX. sz. második felében, az Országbírói Értekezlet (1861) után, de különösen a kiegyezéskortól (1867) létrejövő magyar magánjogi részkodifikációk tervezetei mentén – pl. Apáthy féle kötelmi jog (1883), továbbá a századforduló utáni teljes kódexek (1900, 1913, 1914, 1928) tervezetei és javaslatai kapcsán alakul ki a magyar kodifikációs jogirodalom.⁹⁸ Ami, persze, újabban, nemkülönben kifejezésre jutott az új Magyar Ptk. rekodifikációs határozatát követően (1998).⁹⁹ A kódexen kívüli törvények, azaz az ún. külön-törvények (Sondergesetze, Nebengesetze)¹⁰⁰ egy jogágon (pl. polgári jog) belüli jogviszonytípust közelebből, vagy „mélyítve” szabályoznak

(reprint) kiadás, Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990, ebben: *Bónis* György, A Hármaskönyv, VII–XIII. old.; *Gazda* István, Szerkesztői előszó az új kiadáshoz, XIV–XXXII. old.; Alsó Csernátóni *Csiky* Kálmán, A fordító előszava (az 1894-es évi kiadáshoz), XXXIII–XL. old. Ld. még: *Hamza* Gábor, *Werböczy* István (1458? – 1541). In: Magyar jogtudósok ötödik kötet (szerk: Hamza Gábor és Siklósi Iván) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 9–22. old.

⁹⁵ Ld. pl. János *Zlinszky*, Wissenschaft und Gerichtsbarkeit, Quellen und Litertaur der Privatrechtsgeschichte Ungarns im 19. Jahrhundert, Klosterman, Frankfurt am Main, 1997, 203. old.

⁹⁶ Ld. pl. *Mezey* Barna (szerk), Magyar jogtörténet, Osiris, Budapest, 1997, és ennek későbbi kiadásait, 281–292. old.

⁹⁷ Ld. Pl., *Horváth* Attila, A magyar magánjog történetének alapjai, Gondolat kiadó, Budapest, A kereskedelmi jog története, 351–554. old. Ld. továbbá, az 1875. évi kt. irodalmát: *Apáthy* István, A magyar kereskedelmi törvény tervezet, Haeckenast, Budapest, 1873. Ld. továbbá, *Szalma* József, Deák Ferenc, A jogtudós, Jogtudományi Közlöny, 2004/2. sz., 45–499. old., ibid, Deák Ferenc, a jogtudós – a magyar polgári jogalkotás, köz- és magánjogi kodifikációk megalapozója, Acta facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis, de Rolando Eötvös nominatae, Budapest, 2003, 225–253. old.

⁹⁸ Ld. pl. *Dell' Aadam* Dezső, Az anyagi magyar magánjog codifikatioja, Atheneum, Budapest, 1877.

⁹⁹ Ld. *Szalma* József, A polgári jog kodifikációjának általános módszerei és a magyar Ptk. rekodifikációja, in: Kodifikáció, tanulmányok szerk. *Takács* Péter, Budapest, ELTE ÁJK, 2002, 40–70. old.; *Szalma* József, Szabályozási módszerek a magyar polgári jogban 1985–2005, szerk. *Jakab* A. – *Takács* P., A magyar jogrendszer átalakulása, 1985–1990, Jog, rendszerváltozás, EU csatlakozás, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 669–680. old.; József *Szalma*, Rekodifikation des ungarischen Bürgerliches Gestsbuches aus dem Jahre 1959 (beginnend im Jahre 1998), Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Juridica, Tomus XLI–XLII., Millenniumi kötet, Budapest, 2000–2001, 2002, 55–80. old.

¹⁰⁰ Az osztrák jogban Franz *Bydlinszky* (Zivilrechtskodifikation und Sondergesetze, Walter Festschrift, 1991, 105. old.) szerint a kódexen kívüli külön törvények (Sondergesetze) valójában a kódex mélyítése útján, annak adaptálását, módosításának előkészítését szolgálják.

(pl. Ingatlan-nyilvántartás). Megmutatkozott ugyanis, hogy a kódexek nem képesek kielégíteni a hozzájuk fűződő teljesség követelményét. Ha ugyan ilyen igyekezet az európai kontinentális középkori (pl. bajor) jogalkotástörténetben esetenként fenn is állott, a kódex „túlbb”, sőt áttekinthetetlen esetjog lett, több tízezer szabályt is felölelt, és ennek ellenére sem mutatkozott teljesnek. Így a kódex szerepe az lett, hogy szabályozási körébe elsősorban a stabil, időtálló jogviszonytípusokat és a klasszikus (római jogra alapuló) jogintézményeket, továbbá a jogágra jellemző alapelveket (pl. a polgári jogi kódex polgári jogra jellemző mellérendeltségi elvre alapuló jogviszonyokat) vegye fel szabályozási körébe.

Az idő múlásával, tapasztalat szerint, változásnak kitett jogviszonyok szabályozása a *kódexen kívüli törvényhozás* feladatává vált. Egy-egy jogágon belül létrejött kódexek és a kódexen kívüli törvények kapcsolata a több törvényttestben való szabályozás ellenére megmaradt. A külön törvények elvben nem lehettek ellentétesek a kódexszel, a külön törvények a kódex folytatásaivá váltak. Ha mégis sor került az ellentétre, a lex specialis derogat legi generali szabálya szerint a speciális, azaz kódexen kívüli külön törvény alkalmazási előnyre tett szert a lex generális, azaz általánosnak tekintett kódexszel szemben. Ez a megoldás (korabeli jelentéstartalmában) azonban ma már nem általánosan elfogadott. Ugyanis a lex specialis elve megkérdőjelezi a jogi koherenciát. Inkább jellemző az, hogy a kódex a rajta kívüli, azonos jogágba tartozó törvények kapcsolata szerves, s a kódex számukra jogi háttéranyagot képez, kiinduló pontjául szolgál a kódexen kívüli törvényhozásnak. Ezt a koncepciót vallotta a jogalkotó az új magyar Ptk. (2013) megalkotásánál.¹⁰¹ Ez azt jelenti, hogy ma már a lex specialis nem lehet ellentétben a lex generalisszal, mert az előbbi csupán az utóbbi folytatása, szabályozási mélyítése lehet.

Mint fennebb említettük, a kódexen kívüli jogra nézve a német kodifikációs jogirodalom a kódexen kívüli törvényeknek két típusát ismeri. Az első a die Nebengesetze, vagyis a párhuzamos törvény, a másik a die Sondergesetze, különleges törvény. E felosztás az ún. *általános és különleges magánjogra* való bontásból következik. Az *általános polgári jog* a polgári jognak az a része, azokat a jogszabályokat, azaz jogosultságokat tartalmazza, amelyek *minden állampolgárt* megilletnek. Ezzel szemben a *különleges magánjog* azokat a jogszabályokat és jogosultságokat tartalmazza, amelyek csak *meghatározott jogalanyok körében* alkalmazhatók és speciális normákat tartalmaznak. Ilyen pl. a kereskedő (Kaufleute) státusza, vagy a munkavállaló jogállása, valamint más jogi státuszok szabályozása, mely csupán külön jogkörre, jogviszonytípusra nézve

¹⁰¹ Ld. pl. *Harmathy* Attila, Mintakövetés – Hazai adottságok, in: Európai jogi kultúra – Megújulás és hagyomány a magyar civilisztikában (szerk. *Fuglinszky* Ádám – *Klára* Annamária), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, 17–28. old.; *Vékás* Lajos, Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései, HVG-Orac, Budapest, 2001; *Vékás* Lajos (szerk.) *Gárdos* Péter (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex-Wolters Kluwer, Budapest, 2013 (Az új Ptk. kódex-jellege és jelentősége), 20–22. old.

érvényes, azaz amennyiben a magánjogi jogviszony az általánostól eltérő, különleges szabályozást igényel. Így az általános magánjogtól eltérőek a különleges magánjogi rendszerek, mint a *kereskedelmi jog*, a *társasági jog*, a *munkajog*, a *versenyjog*, a *magánbiztosítási jog*, a *szellemi alkotások* joga a találmányi joggal, a *kartelljog*, stb.¹⁰² (A magyar jogirodalomban ezt akár a nagy Szladits is megerősíti). Ebből következnek a különleges magánjogi rendszerek kódexen kívüli törvényekkel történő szabályozása. Ugyanis a polgári jogi kódex az általános, mindenre egyformán érvényes szabályokat, a különleges magánjogi törvények pedig az általános magánjogtól eltérő szabályokat tartalmazzák. Ez a felosztás alkalmazható az új magyar Ptk. meghozatala után a kódexbe nem inkorporált, vagy teljesen nem inkorporált (be nem kebelezett) sajátos magánjogi jogviszonyokat szabályozó törvények, mint pl. az egészségügyi törvény, az Ingatlan-nyilvántartási törvény (kivéve az alapelveket, melyek a Ptk.-ban inkorporálást nyertek), a biztosítási törvény, stb.

5.2. Pandecta (római) jog – kontra kodifikáció a kodifikációs elméletben

Németországban a BGB (1896) megalkotását két kiemelkedő jogtudós, *Thibaut*¹⁰³ és *Savigny*¹⁰⁴ vitája előzte meg. Thibaut a *kódex mellett*, Savigny pedig a *kódex ellenében* szállt síkra. Savigny ellenezte a kódex meghozatalát, mert az szerinte megállítja a jogfejlődést, a kódex idején fennálló jogfelfogást tükrözve. Hosszú távon „győzött” Thibaut. A vita háttérében két ok volt. Németországnak egyfelől a nemzetállamiságra, másfelől a modern polgári jogegyenlőségre való törekvése. Németországban ugyanis, a késői középkorban, egészen a polgárosodás kezdetéig (1830–1840), az egyes tartományi rendi jellegű lokális kódexek (Landrecht) voltak hatályban, ami akadályozta a jogforgalmat, és ezzel szemben a gazdasági fejlődés megkövetelte az országos kódexet. Németországban egészen a XIX. századi negyvenes évekig, elsősorban a továbbfejlesztett római jog (usus modernus Pandectarum) volt hatályban, amely egyfajta közös jognak, vagy nemzetén túlmenő jogrendszernek, továbbá fejlődőképes jognak minősült. Savigny sem volt „vesztes”, legalább „hosszabb távon”, nem volt az, hiszen az általa képviselt Európai jog, ma a „közösségi jog” (alapötlet szinten) egyfajta modernizált változata a római jognak. Másrészt, maguk a nemzeti kódexek is sok tekintetben recipiálták a római jogot. Pl. rendszerezés tekintetében (pandekta rendszer, institúciós rendszer) vagy a jogintézmények tekintetében (pl. *laesio enormis* et *ultra dimidium pars* – a szolgáltatások szembetűnő aránytalansága a visszerhes szerződésekben). – Nincs az a modern kontinentális európai

¹⁰² Ld. pl. *Prütting, Wegen, Weinreich*, BGB Kommentar, 2. Auflage, Luchterhand, 2007, Einleitung, 3. oldal, 15. széljegyzet.

¹⁰³ Ld., *Thibaut*, Über die Notwendigkeit eines allgemeinen Bürgerliches Rechts für Deutschland, 1814.

¹⁰⁴ Ld. Friedrich Karl von Savigny, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 1814.

polgári jogi kódex, beleértve az új magyar Ptk.-t (2013),¹⁰⁵ mely nem tartalmazná a római jog e méltányosságot érvényesítő intézményét a Justinianuszi kódexből, úgy mint vagy felén túli sérelmet, vagy a későbbi morális filozófiában (XIII–XVI. sz.) kialakuló ehhez hasonló uzsoratilalmat, vagy mind a kettőt. Az új magyar Ptk. mindkettőt tartalmazza.¹⁰⁶

A kodifikációs jogtörténet újabb tudományos, huszadik század végén kifejezésre jutó „párharcát” Helmut *Coing*¹⁰⁷ és Wilhelm *Brauneder* „vívták” meg egy olaszországi tudományos konferencián.¹⁰⁸ Coing szerint a kódexeket megelőző szokásjog, különös-

¹⁰⁵ Ld. Ptk. 6:98. paragrafus (Feltűnő értékaránytalanság). E rendelkezés szerint (1) ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a sérelmet szenvedő fél a szerződést megtámadhatja. Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta. (2) A felek az (1) bekezdésben megállapított megtámadási jogot – fogyasztói és vállalkozási szerződés kivételével – szerződésben kizárhatják. Ld. pl. Ptk., Novissima Kiadó, 2015, 161. old. Megj.: A szokásos megoldás szerint (általában a kereskedelmi törvénykönyvekben), hogy maga a törvény zárja ki a kereskedelmi szerződéseknek (persze, nem a fogyasztói szerződéseknek) a *laesio enormis*-t, annál fogva, hogy a szerződő felek professzionálisak és ezért ismerniük kell az árviszonyokat. Az OÁPtk. 935. paragrafusa szerint, a magyar Ptk.-val szemben, felén túli sérelem (934. paragrafus) alkalmazása *szerződéssel nem zárható ki*. (Ld. pl. in. Kodex des österreichisches Rechts, Bürgerliches Recht, ABGB, LexisNexis, Wien, 2012/2013, 105. old.). Habár az OÁPtk. felén túli sérelemre vonatkozó BGBl 1979/140 módosítása továbbra is fenntartja a jogintézmény szerződési kizárásának mellőzését, tilalmát, – ennek a jogintézménynek az alkalmazására akkor nem kerül sor, amikor az egyik fél kifejezetten nyilatkozott, arról, hogy a dolgot különleges kedvtelésből (besondere Vorliebe) vette meg és ezért ráállt a szokatlanul magas árra, – vagy amennyiben a valóságos árat ismervén, elfogadta az aránytalan értéket, – továbbá amennyiben a felek közötti jogviszonyból következően vélelmezhető, hogy ők visszerhes és ingyenes elemekkel vegyes szerződést kötöttek, – továbbá amennyiben a megtámadás időpontjában a szolgáltatások közötti kezdeti aránytalanság többé nem áll fenn, – valamint amennyiben a dolog értékesítésére a bíróság előtti nyilvános árverés útján került sor.

¹⁰⁶ Ptk. 6:98. paragrafusa (feltűnő értékaránytalanság), 6:96. paragrafusa (uzsorás szerződés).

¹⁰⁷ Ld. *Coing*, Helmut, Europäisches Privatrecht, Bd. II. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1989, Band I. Älteres Gemeines Recht (1500–1800), München, 1985; Band II: 19. Jahrhundert, Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern, München, 1989. Coing e művei által egyike a XX. század legjelentősebb kodifikációs jogtörténeteseinek. Hatalmas, többkötetes művében, munkatársaival együtt, elkészítette a késői középkori kodifikációk és a modern polgári kori kodifikációk kritikai értékelését. Jelentős, hogy az egyes nemzeti kódexek bemutatásánál, adott ország kiemelkedő polgári jogásza működött közre. Vonatkozott ez a magyar kódexjogra is.

¹⁰⁸ Ld. erről a szerző Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémián, Újvidéken megtartott 2004. évi levelező, majd 2010. évi rendes taggá váló választásának alkalmából tartott székfoglaló előadásait, valamint a Szlovén Tudományos Akadémián, 2010-ben megtartott előadását. Magyarul ezen előadások előzménye a Jogtudományi Közönyben (Budapest) megjelent konvergencia és divergencia a polgári jogban c. tanulmány volt. E munkákban a szerző, a precedensjog minden előnyét tiszteletben tartva, a kódex mellett szállt síkra. (Ld. Irodalomjegyzék).

képpen a kereskedelmi jog területén, határon átvélt volt, szemben a kódexjoggal, mely a XIX–XX. század során „nemzetivé tette és határokhöz fűzte” a polgári jogot, mely igazából sohasem volt „nemzeti”. Brauner válasza szerint a nemzeti kódexek nem veszítették el „nemzetközi” jellegüket, hiszen a polgári jog területén, közös bennük az, hogy a római jog recepcióján alapulnak, hogy számos újabb, XIX–XX. századi nemzeti kódex (megj.: spontán, vagy oktrojált módon) recipiálta a korábban létrejött kódexeket.

A kódexjognak és a precedensjognak is volt és van az európai térségben „párharc”. A kódexjog előnye az, hogy stabilitásánál fogva a jogbiztonságot segíti elő. Ezért az európai térség kontinentális nemzetállamai rendre meghozták polgári törvénykönyveiket, a XIX. és XX. század során. A precedensjog javára – mely ma is domináns az angolszász jogban, mely nem fektet hangsúlyt a kódexre, hanem a (legfelsőbb) bírói jogot tartja jogforrásnak – a rugalmasság szól. E rugalmasság a magyar precedensjogra is, amíg érvényben volt, jellemző volt. A veszélyes üzemi felelősséget (tárgyi felelősség) a magyar Kúria XIX. századi gyakorlata bevezette a vasúti társaságok elterjedésével, terménytűzkárok okozása esetében, szinte egyidőben a német és francia ezirányú törvényi szabályozás útján történő jogfejlődéssel.¹⁰⁹

A kódexjog a kontinentális európai jogrendszerekben vált dominánssá, míg az angolszász jogban, azaz Nagy-Britanniában és az USA-ban maradt a *precedensjogi jogforrási rendszer*. (Bár korunkban ezekben a rendszerekben is, különösképpen a polgári jog területén, tért hódít, ha nem is a Kódex, de a partikuláris törvényhozás, ami a precedens helyébe lép.) Ennek a (precedensjognak) a lényege, hogy a folyamatban levő jogvita azonos tényállású korábbi legfelsőbb bírói határozat szerinti jogi álláspont (és nem az általános jogi aktus, a törvény) alapján nyer feloldást. A kontinentális jogban a bíró a törvényhez, az angolszász jogban, törvény hiányában, a Legfelsőbb Bíróság adott vitás jogesetre alkalmazható álláspontja, amelynek kiterjesztése más hasonló jogesetekben is mérvadó. Természetesen, a XX. század folyamán napjainkig, mint említettük, a precedensjogi rendszerekben bizonyos jelentős jogviszonyok szabályozása céljából, kódexeket alkotnak, így pl. a múlt század hatvanas éveiben, az USA-ban meghozták a kereskedelmi jogi törvényt. Így azokra a jogviszonyokra nézve, amelyek törvénnyel szabályozottak, nem érvényes a precedens, a bírói jog.

Ki kell azonban hangsúlyozni, hogy az EU teljes jogú tagországainak bíróságait, így Magyarország bíróságait is, a csatlakozási szerződés alapján, a közösségi jog alkalmazása tekintetében, kötelezi az EU Bíróságának határozata.¹¹⁰ Ennek alapján

¹⁰⁹ Ld. pl. József Szalma, Der Einfluss des ABGB in der Rechtsprechung des ungarischen Obersten Gerichtshofes (Curia), in: Festschrift für Wilhelm Brauner zum 65. Geburtstag, Rechtsgeschichte mit internationaler Perspektive, Hrsg. Gerald Kohl, Christian Neschwara, Thomas Simon, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2008, 670–698. old.

¹¹⁰ Ld. pl. Koziol-Welser/Kletečka, Bürgerliches Recht, Band I., Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 14. Auflage, Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2014, 44. old.

mondható, hogy az EU jogában, mint az irányelvek, mind a rendeletek sorában, egyúttal a precedensjog is érvényesül az EU-Bíróság gyakorlata útján.

6. A jogszabályok és a jogszabályokból fakadó anyagi jogosultságok osztályozása; a kollíziós magánjog, a jogválasztás; a bírói gyakorlat és a jogirodalom kutatásának jelentősége; a jogi tények; a tételes jogi és a történeti jogösszehasonlítás jogértelmezési jelentősége

6.1. A jogszabályok és a jogszabályokból eredő jogosultságok osztályozása

Szükséges a jogtudományi kutatásoknál a megfelelő normatani (jogelméleti) megközelítés. Ebbe tartozik a *jogi normák, jogszabályok osztályozása*. Nem mindegy, hogy az adott, kutatott norma kényszerítő (közjogi), vagy diszpozitív (magánjogi) jellegű. Ugyanis a *kényszerítő* jogi (tiltó) normák esetében elsősorban, rendszerint, csupán törvényi vagy egyéb olyan primáris alaki forrást kell a kutatónak figyelembe vennie, amely az adott jogviszonyt kimerítően szabályozza, mind a diszpozíció, mind a szankció tekintetében. A *diszpozitív* (megengedő), vagy magánjogi normák kutatásánál elengedhetetlen, mind az ún. „primáris”, elődleges (törvényi), azaz általános jogi aktus, mind az ún. szekundáris jogszabály (egyedi jogi aktus, pl. szerződési jogügylet) elemzése. Ugyanis a polgári jogi diszpozitív (megengedő) jogi szabályozás alapvető jellemzője a *szubszidiaritás*. A polgári jog diszpozitív szabályozási módszere azt jelenti, hogy a felek jogviszonyaikat egyedi jogi aktusaik által másként is szabályozhatják, mint ahogyan azokat a törvényi rendelkezések teszik. Ez egyenes következménye a szerződéskötési szabadságnak, mely a polgári jog egyik döntő alapelve és amelyet csak a kényszerítő jogszabályok, a jószokások és a jóerkölc korlátoznak. Amennyiben a szerződő felek nem élnek a szerződési vagy más jogügyleti szabadsággal, a szubszidiaritás értelmében az *előzetesen diszpozitív törvényi jogszabály kényszerítő jellegűvé válik*.

Maga a közjogi és magánjogi szabályozási módszer is, egymástól lényegesen eltérő, többek között, a jogági függőségben, a diszpozitivitás vagy a kényszerítő következtében. Olyan területeken, jogviszonyokban is megmutatkozik ez a különbség, ahol a *köz- és a magánjog egyaránt imperatív, kényszerítő normákat tartalmaz*. Ilyen a *polgári jogi és büntetőjogi deliktum inkriminációjának* (szabályozási módjának) esete. Mind a polgári, mind a büntető jog egyaránt tiltja a deliktumot, a jogellenes, másnak kárt, vagy közrend- közérdeksérelmet okozó kár előidézését. Azonban a két inkriminációs módszer közötti lényeges különbség abban mutatkozik meg, hogy míg a polgári jogi inkrimináció általános, addig a büntető jogi egyedi. A polgári jogi általános inkriminációjának, szintagmája szerint, tilos másnak jogellenesen kárt okozni – melyet az új magyar Ptk. is elfogad.¹¹¹ Ezzel szemben a büntető jogi inkrimináció különös,

¹¹¹ Ld. Ptk. 6:518., 6:519. paragrafusát, pl. in: Polgári Törvénykönyv, 2013. évi V. törvény, 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény ha-

speciális – annál fogva, hogy nem lehet büntetőjogi felelősségrevonás a cselekmény elkövetése előtt, az adott cselekmény (büntetőjogi deliktum) pontos és részletes előirányzata, azaz a Btk. különös részében való leírása és szankcionálása nélkül (nulum poene sine crimine et sine lege).

Az **alapjogok** olyan jogosultságok, melyeket az Alaptörvény szab meg, tehát lényegében törvényi közvetítés nélkül, közvetlenül alkalmazhatóak, mivel az Alaptörvényen alapulnak és amelyeket törvény tartalmában nem tagadhat meg. Ezek közé sorolhatók az élethez való jog, a szabadsághoz való jog, legtöbb a személyiségi jogok közül. A személyiségi jogok azok a jogosultságok, amelyek szorosan a személyiséghez tapadóak, a személyiségtől nem választhatóak el, nem forgalmazhatóak. Ilyen pl. a névviselési jog, a szellemi alkotások (szerzői jog, találmányi jog) szerzőnek, az alkotónak identitását érintő jogosultság, tehát a szerzői, alkotói identitás – a szerzői jog nemvagyoni komponensének oltalma.

A **forgalomképes** jogosultságokat (Verkehrstheorie) általában a vagyoni jogosultságok merítik ki (a tulajdon, és a tulajdonból derivált egyéb dologi jogosultságok, mint pl. a szolgálat, a szellemi alkotások vagyoni – azaz felhasználói komponense, a kötelmi jogosultságok, stb.). Az alapjogok forgalomképtelenek, elidegeníthetetlenek.

Az alanyi **jogosultságok kötelezettségekkel** járnak, ennél fogva a jogirodalom, a jogtudomány a jogok és a kötelezettségek korrelációját (kölcsonösségét, viszonyítását) is vizsgálja. Így pl. a tulajdon egyike azon dologi jogosultságot jelenti, amely a legteljesebb (használat, rendelkezés, gyümölcsöztetés)¹¹², kizárólagos¹¹³ (másnak azonos dologon való azonos jogát kizárja, kivéve, ha a használati jog szerződéssel, pl. bérlet útján kerül ideiglenes vagy tartós átruházásra). A tulajdonfogalomban tehát a tulajdonos jogosultságán van a hangsúly. Ennek ellenére, a tulajdonjog kötelezettségekkel is jár, amilyen pl. mások azonos jogának tiszteletben tartása.¹¹⁴ A tulajdonosnak a szomszédjogok értelmében telki tulajdonát nem használhatja oly módon, hogy használatával a szomszédos telek tulajdonában kárt okozna. Tehát a tulajdonos tulajdonjogával nem élhet vissza.

tálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről, Novissima Kiadó, Budapest, 2015, 214. old.

¹¹² Ld. Ptk. 5:22–5:27. paragrafusát (Használat, hasznok szedése, terhek viselése és veszélyviselés), 5:30–5:34. paragrafusait (rendelkezési jog), 5:21 (birtoklási jog).

¹¹³ Ld. Ptk. 5:13. paragrafusának (1), (2), (3) bekezdését. A (2) bekezdés szerint a tulajdonost megilleti különösen a birtoklás, használat, a hasznosítás, a hasznok szedésének és a rendelkezés joga. A (3) bekezdés szerint a tulajdonosnak joga van minden jogosulatlan behatás kizárására.

¹¹⁴ A Ptk. 5:23. paragrafusának (2) bekezdése szerint a tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen a szomszédokat szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné.

6.2. Az állami jogalkotói tevékenységtől független jogszabályi rendszerek és jogi szintagmák

6.2.1. A természetjog¹¹⁵

A természetjog egyik válfaja, ága, tanítása a *történeti jogi iskolának*. A történeti jogi iskola (Hugo Grotius, Puchta, Dernburg, a kánonjogban Aquincói Szent Tamás – iustum praetium, v. méltányos ár) felül kívánt „emelkedni” a tételes jogon és kereste a jogtörténetben a közös jogintézményeket. Ezt ennek egyik vonulata a római jogban találta meg, de nem mint hatalmi rendszerben, hanem mint az egyes jogintézmények fejlődéstörténetében. Képviselői voltak mind Németországban, mint Franciaországban. Követői voltak és vannak a történeti és a mai magyar jogelméletben. A természetjog másik irányát képezte az a tudományos irányvonal, amely a jog általános értékeit a belső (nemzeti) jogfejlődésben keresi, kutatja. A természetjog elmélete a mai (európai közösségi) jogra is jelentős hatást gyakorolt. Különösképpen a közösségi jogban kifejezésre jutó emberi jogi doktrínában és szabályozásban.¹¹⁶

6.2.2. A szokásjog, szokványok, jóerkölcs, közrend

A *szokásjog* az íratlan és kódexen kívüli jog, de előfordulóan és kivételesen írott jog (mint Werbőczy Hármaskönyve), mely hosszantartó, azonos jogviszonytípusra nézve általánosan elfogadott jogszabály, v. jogszabályi rendszer, amelynek tartalmáról és alkalmazási szükségéről általános jogtudat áll fenn. Főként íratlan tartalmánál fogva viszonylag bizonytalan, s így a modern polgári jogban csupán akkor alkalmazható, ha a kódex, vagy törvény kifejezetten hivatkozik rá.

A *szokványok* a szokásjog írott változatai és egyes jogviszonytípusokra vonatkoznak. Ilyenek pl. a hazai és nemzetközi kereskedelmi szokványok.

A *jóerkölcs* szintagmája a magyar jogban nem normarendszert, hanem a jogügyletek érvényére vonatkozó értékítéletet tartalmazza. Nevezetesen, semmis az a jogügylet, mely ellentétben áll a jóerkölccsel¹¹⁷ (a német jogban: Geschäfte gegen die Guten Sitten,¹¹⁸ a francia jogban: les contrats contre les bonnes foi et bonnes moeurs¹¹⁹).

¹¹⁵ Ld. pl. Szalma József, Természetjog és a polgári jog kodifikációja, Magyar Jog, 2003/2. sz., 735–776. old.

¹¹⁶ Ld. pl. Kecskés László, EU-jog és jogharmonizáció, negyedik kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2011, 21–60. old. (Európai egység gondolatok jelentkezése, Robert Schuman és Jean Monet, op. cit., 40–42. old.).

¹¹⁷ Ld., új Ptk. 6:95. paragrafus, pl. in: Polgári törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 228. old.

¹¹⁸ Ld. a német BGB 138. paragrafusát (Sittenwidriges Rechtsgeschäft), in: Prütting-Wegen-Weinreich, BGB Kommentar, 2. Auflage, Luchterhand, 2007, 155. old.

¹¹⁹ Ld. Code civil, pl. – 201. szakaszát mely szerint a putatív, azaz nem valós házasság, ellentétes a jószokásokkal és ezért semmis, „Le mariage qui a été déclaré nul produit, néanmoins, ses

A *közrend* (l'ordre public) fogalma sem jelent jogszabályrendszert. Csupán a szerződéskötési szabadság (autonómia) egyik korlátjaként szerepel, mellyel ellentétes szerződés semmis.¹²⁰

Az állami jogalkotói tevékenységen kívüli szabályok állami szankciót csak akkor nyerhetnek, ha őket a törvény beemelte a törvényi jogszabályok körébe, egyébként általában erkölcsi szankciók illetik.

Az *általános üzletkötési feltételek* (ÁÜF)¹²¹ olyan általános jogi aktusok amelyek a vállalkozások szabnak meg, egyoldalúan, általában monopolisztikus jelleggel, mivel a vállalkozással fogyasztói szerződést kötő fogyasztók csupán csatlakozhatnak a feltételekhez, tartalmukra általában nem gyakorolhatnak hatást. (Kivételt képez az új magyar Ptk. vonatkozó rendelkezése). Az ÁÜF tartalmazza a fogyasztókkal kötendő szerződés vállalkozó által megszabott feltételeit. Amennyiben a fogyasztó a vállalkozóval szerződést köt, az ÁÜF a fogyasztói szerződés részévé válik. A versenyjog és a fogyasztóvédelem a tisztességtelen ÁÜF semmisségét irányozza elő. Ezt az új magyar Ptk. is elő irányozza, az érvénybentartás lehetőségével és feltételeivel.

6.3. A nemzeti jogrendek konvergenciája és divergenciája, az EU közösségi joga, a kolliziós jog¹²²

Az európai közösségi jog az épülő Európában a minimum és a maximum között mozog. A közösségi jog elengedhetetlen, ha az EU az egységes európai piacra épül, – ebben a munkaerő, a tőke és a szolgáltatások szabad áramlására, beleértve az ehhez kapcsolódó konvergencia és alkalmazható tudást (Maasstricht, 2003), és az őt követő Bolognai (képzési) folyamatot. Magánjogi szempontból szemlélve, a közösségi jog mai fejlődése arra mutat, hogy a belső jog közösségi jog általi áthidalása szükséges, amennyiben a Binnemarkt – Közös piac – megvalósítása a cél. A belső magánjogi jogrendszerek, habár közös, római jogi hagyományokon alapultak, a közös elemeken túlmenően, eltérő elemeket is tartalmaztak. Ennél fogva jött létre a *kollíziós magánjog*. A kollíziós magánjog alapvetően, a klasszikus szuverenitáselmélet nyomán, nemzetközi kollíziós magánjog – elnevezése ellenére, – gyakorlatilag belső, azaz nemzeti jog volt, és részben ma is az. Lényege abban volt, és ma is abban van, hogy a nemzetközi elemmel bíró jogviszonyok esetén, a kollíziós magánjog intézményei (utalás, visszautalás, lex loci

effets à l'égard des époux l'osrqu'il été contracté de bonne foi" in: Code civil, Dalloz, Paris, 2003, 223. old.

¹²⁰ Ld. pl. *Szalma* József, A jószokások (jó erkölcs) és a közrend megsértésének jogkövetkezményei a magyar jogban, *Magyar Jog*, 2011/11. sz., 37–41. old.

¹²¹ Ld. az új Ptk. 6:77–6:81. paragrafusait, pl. in: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 224–225. old.

¹²² Ld. pl. Szalma József, Az összehasonlító polgári jogról, – Tézisek a polgári jog harmonizációról, konvergenciális, divergenciális és univerzális tendenciáiról, Jogtudományi Közlöny, 1999/6. sz., 245–252. old.

delicti commissi, lex fori, közrendkontroll- l'ordre public, stb.) lehetővé tegyék a belső, hazai bíróságok általi külföldi jog alkalmazását, továbbá a külföldi bíróságok jogerős és végrehajtható határozatának előzetes elismerése útján történő végrehajtását. Számos tekintetben, különösképpen a szerződési és deliktualis jog területén a közösségi jog túlhaladta a belső, nemzeti kollíziós normákat és ugyan azonos tartalommal, de egységesítve ezeket, részben az európai, azaz közösségi, nemzetközi szintre helyezte (Róma I, II, stb.).¹²³ Kifejezésre jutott azonban a nemzeti jogrendek „ellenállása” az ún. „szuverenitásvesztés” miatt. Gyakorlatilag a gazdaságilag fejletlenebb és ebben a tekintetben igazán nem teljesen felzárkóztatott közép-európai államok és régiók miatt. Ennél fogva a nemzetközi kollíziós magánjogban újra kifejezésre jutott a külföldi jognak a belső jogban való alkalmazásának szűrője, a közrend (l'ordre public).

A kereskedelmi (vállalkozói) jogban a külföldi elem és külföldi és belföldi jog alkalmazásának konfliktusát régóta meg kísérelték áthidalni a nemzetközi kereskedelem alanyai, mégpedig egyfelől a bilaterális, vagy multilaterális kereskedelmi jogi egyezmények útján, de ezeken túlmenően is, a nem kodifikált kereskedelmi szokásjog (lex mercatoria) spontán, vagy szerződéses alkalmazása révén. Ugyanakkor létre jött a nemzetközi kereskedelmi választott bíróságok joga, mely a nemzetközi kereskedelmi jogviszonyokra nézve lehetővé tette a választottbíróvási szerződési klauzula útján a belső, állami bíróságok kiiktatását, rábízván jogvita esetére ennek megoldását a választottbíróvási bíróságokra. A nemzetközi kereskedelmi jogviszonyok tekintetében kialakult a jogválasztás kikötése, mely azt jelentette, hogy a szerződő felek szerződésükben közös megegyezéssel kijelölik azt a (külföldi) jogot, amelyet jogvitájukra nézve alkalmazni kívánnak a választottbíróvási eljárásban, mely a választottbíróvási jogot is kötelezi. Kezdetben, a múlt század kilencvenes évek során megkülönböztetést nyert a nemzetközi választottbíróvási intézménye a belső választott bíróságok intézményétől, annak alapján, hogy az első a nemzetközi kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos jogvitákra, a második pedig az országon belüli vállalkozók jogvitáira volt illetékes. A Maastricht-i Egyezmény (2003), mely létrehozta az európai közös piac intézményét (Binnenmarkt) anachronná tette a választottbíróvási felosztását hazai és nemzetközi ügyekre illetékes bíróságokra, hiszen az egységes közösségi piacon nincs külföldi és belföldi vállalkozás, mindegyik egyben belföldi és külföldi is. Ezt híven tükrözik a párizsi, UNIDROIT által megalkotott választottbíróvási modell törvény (1994) – mely komoly hatást váltott ki a nemzeti választott bírósági törvényekre, így a vonatkozó magyar törvényre is. A modell törvények általában a jogtudomány alkotásai, melyeknek jelentős hatása volt és van a nemzeti jogalkotásokra, tudományos megalapozottságuk folytán.

¹²³ Ld. *Szalma* József, Az európai és magyar kollíziós magánjog változásairól – Vörös Imre akadémikus tudományos munkásságáról, in: A világ magunk vagyunk, Liber Amicorum, Imre Vörös, szerk. *Horváthy* Balázs – *Fekete* Balázs – *Kreisz* Brigitta, Budapest, HVG/ORAC, 2014, 495–505. old.

6.4. Az anyagi és az eljárás jog

Az anyagi jog célja az egyes jogágakon belül (polgári jog, büntető jog, államigazgatási jog) létrejövő jogviszonyok szabályozása. Az eljárás jog *funkcionális*, adott jogágban szabályozott anyagi joggal szavatolt jogosultságainak megvalósítási útját, eljárását szabályozza (polgári perrendtartás,¹²⁴ büntető eljárás, államigazgatási, vagy közigazgatási

¹²⁴ V.ö. Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, 32–34. old. ad 6) széljegyzetszám; Udvary Sándor, Polgári perrendtartás, kiegészítve jogegységi határozatokkal és a bírói gyakorlattal, Novissima Kiadó, Budapest, 2012, ld. ebben a Pp. 2. paragrafusához fűződő joggyakorlatot, különösképpen a per ésszerű időn belüli befejezéséhez való jogról, a jóhiszeműséggel ellentétes joggyakorlásról, stb., 5. old.; Cserba Lajos – Gyekiczky Tamás – Kormos Erzsébet – Nagy Adrienn – Nagy Andrea – Wopera Zsuzsa – Polgári perjog, általános rész, Complex Wolters Cluwer csoport, Budapest, 2008, 78. old.; Osztoivits András (szerk. és szerző) – Pribula László – Szabó Imre – Udvary Sándor – Wopera Zsuzsa, Polgári eljárásjog I, A polgári eljárásjog általános szabályai, HVG-ORAC, Budapest, 2013, ebben: a tisztességes eljáráshoz való jog, 23. old., az időszzerű ítélkezéshez való jog, 34. old., a jóhiszemű joggyakorlás, 38. old., a rendelkezési és tárgyalási elv, 39., 43. old.; Osztoivits András – Pribula László – Udvary Sándor – Wopera Zsuzsa (szerk. és szerző), Polgári eljárásjog, II., Perorvoslatok, Különleges eljárások, Egyes nemperes eljárások, HVG-ORAC, Budapest, 2013; ld. az 1952. évi III. törvényt a polgári perrendtartásról (Pp.) 1. paragrafusa tekintetében - a törvény célja: a természetes és más személyek vagyoni és személyi kapcsolataiban felmerült jogviták bíróság előtti eljárásban való pártatlan eldöntése, pl. In: Polgári perrendtartás, Kiegészítve a vonatkozó jogegységi határozatokkal, Patrocinium, Budapest, 2015, 11. old.; ld. továbbá az 1994. évi LIII. törvényt a bírósági végrehajtásról, azaz ennek 1-9. paragrafusait, ld. in: Bírósági végrehajtás, Novissima Kiadó, Budapest, 2014. 3-5. old.; az osztrák eljárásjogi irodalomban ld., Walter H. Rechberger – Daphne-Ariane Simotta, Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts, Erkenntnisverfahren, 6. ergänzte Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2003, a szerzők szerint a polgári eljárásjog feladata, célja, hogy a ZPO 6. paragrafusával összhangban, biztosítsa a magánjogi keresetek oltalmát, azaz kötelezettségek megvalósítását, és a jogi béke helyreállítását és oltalmát, 6-7. old.; Peter G. Mayr – Hans Broll, Zivilverfahrensrecht., 6. aktualisierte Auflage, Verlag Österreich, Wien, 2007, tartalmazza a szövetségi alkotmány eljárásjogi alapjait (19. old.), az alapjogok európai Chartáját (22. old.), a bírói hatáskörrel és illetékességről szóló jogszabályokat (29, 31. old.), a Polgári peres eljárásról szóló törvényt (53, 59. old.), a munka- és szociális jogokról szóló törvények eljárásjogi szabályait (151. old.), az állami szervek felelősségéről (175. old.), a fogyasztói jogok oltalmáról szóló tv. eljárásjogi szabályait (181. old.), a házasságról szóló törvény eljárásjogi szabályait (185. old.), a perenkívüli eljárásról szóló törvényt (197. old.) a végrehajtási törvény szabályait (235. old.), tehát azokat a eljárásjogi jogszabályokat, amelyek a magánjogi igények megvalósítását segítik elő; Georg E. Kodek – Peter G. Mayr, Zivilprozessrecht, facultas.wuv, Wien, 2013. A szerzők szerint a polgári eljárásjog célja az állami bíróságok előtti eljárás, továbbá a választott bíróságok eljárása alapjainak szabályozása, a magánjogi igények megállapítása, marasztalása és végrehajtása céljából, 27. old. Az osztrák jog eljárásjogi szabályainak jelentős kiadványai közé sorolhatók a Kodex des österreichischen Rechts kiadványai, nevezetesen, a Zivilgerichtliches

eljárás, végrehajtási eljárás). Míg az anyagi jog szabályai részei lehetnek akár a magán (polgári jog), akár a közjognak (büntető jog), az eljárásjogi rendszerek még akkor is, ha a magánjog alanyi jogosultságai megvalósítására hivatottak, maradéktalanul a közjog körébe sorolhatóak. Mégis, megjegyezhető, hogy a magyar polgári eljárásjog reformja helyeselhetően, a magánjogi jogosultságok érvényesítését szolgálja. Történik ez a modern európai értékeknek megfelelő eljárásjogi alapelvek érvényesítése útján. Nevezetesen, a perrel való rendelkezési jog, a felek egyenrangúságát szolgáló elv, a tárgyalási elv, a másik fél meghallgatásának elve, a közvetlenség elve, a bizonyítási eljárás kontradiktórius szabályainak, a polgári per időben való megvalósításának, az emberi jogok tiszteletben tartásának, stb. érvényesítésére irányuló szabályok alkalmazásának köszönve.

A jogi norma rendelkezési részének elemzése: közvetett és közvetlen jogellenesség. A *joggal való visszaélés* olyan magatartás, mely mások azonos jogát sérti. A *törvénykerülés* (agere in fraudem legis) pedig olyan, amely összhangban áll a törvény szavával, de ellentétes a törvényben megszabott jog rendeltetésével, céljával, szellemével. *Jogellenes* nemcsak a törvény lexikális jelentésével (közvetlen jogellenesség), hanem szellemével való ellentétes magatartás is (közvetett jogellenesség). Míg a közvetlen jogellenesség szankciója a sértett jogszabályban található, addig a közvetett jogellenesség – törvénykerülés – esetében a megkerült jogszabályban. Mind a közvetlen, mind közvetett jogellenesség akkor áll fenn, ha az adott magatartás kényszerítő jogszabályt sért. Megengedő jogszabállyal ellentétes magatartás nem tekinthető jogellenesnek.

6.5. A jogi norma – a jogszabályok nucleusa, alapelemei – a rendelkező rész és a szankció (jogkövetkezmény)

A jogi norma, jogszabály rendelkező részének tényállási *terjedelme* szerint megkülönböztethetők a *tág* (absztrakt) és *szűk* (restriktív) tartalmú rendelkezések. A tág tartalmúak közé soroljuk az ún. *absztrakt* szabályokat, amelyek több tényállástípust, azaz jogviszonytípust tartalmaznak. Ezek közé tartoznak az ún. bevezető, átmeneti (hatálybaléptetési) rendelkezések. Ide tartoznak továbbá az *alapelvek* is, ha a törvény

Verfahren kiadvány, mely a polgári eljárásjog, végrehajtási eljárás, fizetésképtelenségi eljárás, peren kívüli eljárás és az európai eljárásjogi szabályokat tartalmazza, ld. pl. Kodex des österreichischen Rechts, Zivilgerichtliches Verfahren, 23. Auflage, Stand 2006, bearbeitet von Heinrich Stumvoll, Lexis-Nexis, ARD Orac, Wien, 2006; Peter G. Mayr, Europäisches Zivilprozessrecht, facultas.wuv, Wien, 2011. A német Zivilprozessordnung (in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005, BGBl. I.S. 30 02, 2006., Nr. 431, és 207, 1781. old.), in: Zivilprozessordnung, Gerichtsverfassungsgesetz, Rechtspflegegesetz, Kostenrecht, EuGVO, 44. Auflage, Beck-Texte im dtv, München, 2008, rendelkezései között nem találunk olyan jogszabályt, mely a polgári peres eljárás célját elvi szinten szabná meg, de az egyes rendelkezésekből kitűnik, hogy az anyagi polgári jogi jogosultságok megvalósítását szolgálják, ld. pl. a keresetről szóló jogszabályokat, 253-299. old.

ilyent tartalmaz. Ilyenek pl. az új Ptk. családi jogi könyvének bevezető rendelkezései.¹²⁵ Ezekhez a normatípusokhoz tartoznak továbbá az ún. *generálklauzulák*, mint a polgári jogban a jóhiszeműség és tisztesség (Treu und Glauben), a jóerkölcs és a jószokások követelményei (die gute Sitten, a közrend) törvénykerülés tilalma (agere in fraudem legis et partis), a károkozási tilalom, stb. A generálklauzulák további jellemzője, hogy rendszerint közvetlenül nem alkalmazhatóak, mert legtöbb esetben a diszpozíció (rendelkező rész) mellett nem tartalmazznak közvetlen szankciókat. Alkalmazásuk az egyes általuk felölelt jogintézmények által történik, amelyek különböző típusaik által megfelelő szankciókat is tartalmazznak. Így a jóerkölcs szintagmája (régí és új magyar Ptk.) felöleli a szerződés semmisségére vonatkozó szabályokat, különböző szankciókkal, mint pl. az előző helyzet helyreállítását, a részleges semmisséget, a konverziót, stb. A generálklauzulák kivételesen egyes feldolgozó jellegű jogintézmények segédlete nélkül is alkalmazhatóak, amennyiben eset körülményeire tekintettel nem akad őr feldolgozó konkrét jogintézmény, azaz *joghézag* esetében. Ebben az esetben a generálklauzula esetleg hiányzó szankciója közvetett módon pótolható. Ugyanis a generálklauzulák a polgári jogban *kényszerítő* jellegűek. Minden kényszerítő jogi norma jogügylet útján történő megsértése a jogügylet semmisségéhez vezet. A törvénykerülés esetében a szankció a megkerült jogszabály (kényszerítő norma) szankciója. Amennyiben pl. a felek a színlelt (pl. ajándékozás) és palástolt (pl. adásvétel) szerződést azért kötötték meg, hogy egy számukra kedvezőtlen kényszerítő jellegű jogi normát kerüljenek meg (pl. adásvétel esetében magasabb forgalmi adókamatláb), akkor a felek között az akarati elv értelmében érvényes adásvételre és nem az általuk színlelt ajándékozássra vonatkozó adókamatlábát kell alkalmazni.

A kiterjesztő értelmezésnek határa van, melyet egyfelől az absztrakt jogi norma jelentéstartalma szab meg, másfelől az a jogtechnikai, értelmezési szabály, mely szerint a *kivételeket* szűken kell értelmezni (exceptiones non sunt extendendae). Ha a jogi norma a kivételeket zártkörűen sorolja fel, akkor ezeknek a felsoroltakon túlmenő esetekre való kiterjesztése nem fogadható el. Ha azonban a jogi norma a kivételeket nyitott felsorolás útján szabja meg, tehát megengedi a felsorolt kivételeken kívül a norma alkalmazását más hasonló esetekre, akkor a hasonlóság feltételével elfogadható a normakiterjesztés.

Általában, az absztrakt jogi normák *szabályozási készsége* („képessége”) kisebb, szankciói, ha vannak, nem differenciáltak, mivel számos egymástól különböző tényállásokra, jogviszonytípusokra terjednek ki. A szabályozási készség azzal is csökkenhet, ha az absztrakt jogi normát nem követik az őr feldolgozó szűkebb körű, sajátos tényállásokat

¹²⁵ Ld. Ptk. IV. könyv, Családi jog, első rész, alapelvek, - 4:1. paragrafus (a házasság és a család védelme), - 4:2. paragrafus (a gyermek érdekének védelme), - 4:3. paragrafus (a házastársak egyenjogúságának elve), - 4:4. paragrafus (a méltányosság és a gyengébb fél védelmének elve). Hasonló alapelvek szerepelnek a szerződési jogra általános részére nézve is, mint pl. a szerződési szabadság (Ptk. 6:59. paragrafusa).

közelebből szabályozó jogintézmények. Megfordítva, az egyes jogintézmények, azaz a konkrét jogszabályok, melyek az adott jogviszonyt „közelebből” szabályozzák, a szabályozási készsége nagyobb. Ha pl. a visszatérő szerződéseknél érvényesülő ún. (viszonylagos) értékegyenlőségi elvének tág tartalmát leszűkítjük az uzsoratilalommal, a szolgáltatások feltűnő aránytalanságával, vagy a megváltozott körülmények miatti szerződésfelbontással, fűzve ezeket a konkrét jogintézményeket a szerződéskötési szabadság elvéhez, a jogelv a jogintézmények által pontosított szankcióhoz vezet. Pl. a szerződés az uzsoratilalom megsértése esetén semmis, a laesio enormis esetén meg-támadható, a megváltozott körülmények (clausula rebus sic stantibus), az utólagos, szerződés teljesítése idején külső, előre nem látható és elháríthatatlan körülmények miatt létrejövő szembe-tűnő aránytalanság esetén módosítható (a hatályos magyar jogban), felbontható (külföldi jogrendszerekben). Amennyiben ezek a jogintézmények nem pontosítanak a feldolgozó normák általi tényállásokat és ezeknek különböző szankcióit, akkor csupán semmisségi szankciót alkalmazhatnánk, ami nem lenne méltányos, nem lenne differenciált. A pusztán jogelveken, feldolgozó, konkretizáló jogintézmények nélküli jogalkalmazás méltánytalansághoz vezethetne, mert szimbo-likusan szólván, ezekben összekeveredne a fehér a feketével, a „színek” szintagmája alapján. A jogelvek, absztrakt normák rendeltetése, a közvetlen alkalmazás helyett inkább a „világító torony” szerepköre. Ugyanakkor az absztrakt jogi normák, melyek kiterjedhetnek minden jogviszonytípusra (pl. méltányosság), vagy egyes jogviszonytípusokra, valójában a formális jogi logika szerint nem engedik meg, nem hagynak helyet a joghézag fogalmának és jelenségének, hiszen az absztrakt normák, tág, átfogó jelentéstartalmuk alapján minden jogviszonytípust felölelnek. Tehát azokat is amelyek nincsenek közelebből szabályozva. A jogalkalmazás gyakorlata azonban megmutatta, hogy a joghézag előfordulhat, mert a bírói ténymegállapítás azt mutathatja, hogy adott jogviszonyra nézve nem alkalmazható valamely „közéleben álló” jogintézmény. Ilyen esetben jobbnak tűnik az analógia, mint csupán az absztrakt jogszabály közvetlen alkalmazása. Persze, ez a polgári jogra vonatkozik. A büntető és szabálysértési jogban tilos az analógia alkalmazása, a nullum crimen elve miatt. A modern büntetőjogban az inkrimináció nem valósítható meg generálklauzulák útján. Az ilyen inkrimináció előfordult a jogalkotás történetében, a rendi társadalom korai szakaszában, de ennek a polgári korban megalkotott büntető jogi kódexei véget vetettek.

A kiterjesztő értelmezés mellett a joghézag másik megoldása a polgári jogban az *analógia*, melynek alkalmazására csupán kivételesen kerülhet sor. Az analógia nem más, mint egy szabályozott jogviszonytípus szankcióinak alkalmazása a szabálya-zotthoz hasonló szabályozatlan jogviszonyra. Elvben a jogban a (régí magyar jogi elnevezés szerint) jogűr, ritkán fordulhat elő, annál fogva, hogy vannak absztrakt, általános érvényű jogi normák, melyek konkrét (őket feldolgozó) szabályok nélkül is kivételesen alkalmazást nyerhetnek. A csupán alapelveken nyugvó jogalkalmazás és jogértelmezés veszélyeket is hordozhat magában. Ha most elvonatkoztatatható

példával azt mondjuk, hogy a jogszabály a „szín” fogalma, ebbe belefér a fekete és a fehér is. A túl absztrakt jogi normákra, melyeknek nem akadna törvényi feldolgozása, operacionalizációja, vonatkozik a klasszikus római jogi szentencia: *summum ius summa iniuria*. Vagyis az absztrakt jogon alapuló ítélkezés, értelmezés, gyakran vezethet méltánytalansághoz. A *szűk* tartalmú rendelkezéseket az egyes jogintézmények, konkrét jogszabályok szabják meg, melyek szabályozási tárgyak szerint csupán zártkörű tényállásokat ölelnek fel. Fennebb említett példánk szerint csak a „fehéret” szankcionálják, a „feketét” nem ölelik fel.

A magyar jogban a „*jogszabály*” fogalma alatt, egyik értelmezése, bármely *általános jogi aktus, alaki jogforrás egészét* érti (pl. törvényt, kormányrendeletet, önkormányzati rendeletet, stb.). Jogszabály alatt azonban, másik lehetséges értelmezés szerint, érthető adott konkrét jogintézmény, jogi norma, a jog nucleusa, a rendelkező (diszpozíció) és jogkövetkezményi (szankció) részével. Tehát a jogszabály jogi homoníma, mivel e terminus technicus alatt érthető az általános jogi aktusban szabályozott jogviszony, szűken körülírt, megszabott tényálláshalmazt és szankciót tartalmazó, rész. A jogi nucleus rendelkező része tartalmazhatja a rendelkezés feltételét (a diszpozíció hipotézisét), amely a jogi norma alkalmazásának feltételét szabja meg. A jogi norma rendelkező része tehát tartalmazhatja azt a tényálláshalmazt, jogviszonyt, amelyre vonatkozik, és azt a feltételt mely szükséges a norma, azaz a szankció, jogkövetkezmény alkalmazásához.

6.6. Az állami és az autonóm jogalkotói tevékenység

A jogtudományi kutatások kiemelt kutatási tárgykörét képezik nemcsak az *állami jogalkotási* tevékenységből eredő, hanem e jogalkotási tevékenység körén kívüli ún. *autonóm* általános jogi aktusok is. Ezek az autonóm általános aktusok az állam által elismert nem a szűkebb értelemben vett állami (országos szintű) jellegű joganyagok jogalkotási tevékenységének eredményét képezik, mint pl., az önkormányzati normák, (a közjogi viszonyok tekintetében), a kereskedelmi szokások és a szokványok, az alapítványi aktusok, a vállalkozások, egyesületek alapszabályai, az általános üzletkötési feltételek (a polgári és kereskedelmi jog) területén.

A jogtudományi kutatások módszerei azonban túlmenőek a jog normatív tartalmának csupán jogértelmező módszerrel történő feltárásán. Amennyiben a kutatás egy jogintézmény tartalmára vonatkozik, elengedhetetlen az adott jogintézmény *bírói*, v. államigazgatási határozatok *gyakorlatának* elemzése. Szükséges, hogy a jogi norma rendelkező részébe foglalt tényállás és annak szankciója révén, a kutató összevesse a jogalkalmazásban azonos norma kapcsán az egyes határozatok szerinti tényállásokat és a kimondott jogi következményeket. A bíróság, – a kontinentális jogrendszerekben, így a polgári korszaktól, pontosabban a hatalommegosztás elvének érvényesülése során, a magyar jogban is, – a jog alkalmazásának szerve és nem jogalkotó, mint a

parlament (országgyűlés), és nem is a jog alkalmazása feltételeinek biztosítását szolgálja, amire az államigazgatás hatalmi ága van rendelve. A bírósági határozatok tehát nem képezik forrását a jognak. A jog forrásait az általános jogi aktusok képezik, a bírósági határozatok pedig csupán egyedi jogi aktusok és egy jogvita megoldását, feloldását célozzák meg (a magánjogban) vagy egy közjogi jogsértés szankcionálását végzik el (büntető jog, szabálysértési jog). A bírósági határozatok tehát a jogalkalmazás és nem a jogalkotás példái. Mégis, a bírósági határozatok a jogtudományi kutatások fontos tárgyát képezik. Ezek, típusaik szerint különbözőek lehetnek, amiket a jogtudományi kutatásoknak figyelembe kell vennie. Ugyanis a bíróságok határozatai, a polgári jogban, lehetnek megállapítóak (arra vonatkozóan, hogy egy jogviszony fennáll-e), elutasítóak (arra vonatkozóan, hogy egy kereseti kérelem kapcsán lefolytatott polgári peres eljárás eredménye szerint az igény alaptalan), vagy marasztalóak (amikor a bíróság helyt ad a keresetnek). A büntető és szabálysértési eljárásban azonban a bíróság csupán marasztaló, vagy elutasító ítéletet hozhat.

6.7. A jogi tények és a jog értelmezése

A jogszabály rendelkező része által előírányzott tények vonzata szabja meg adott jogviszony fennállásához, módosításához vagy megszűnéséhez szükséges eseményeket (Jogi attrahálás, vonatkoztatás). A jogalkalmazói és a tudományos értelmezés, legalábbis a jogdogmatikai, egymástól lényegében nem különböznek abban, hogy a jogszabály által megszabott tényekre nézve mérvadó jog választása és alkalmazása, egy logikai műveletet képez. Ugyanis, a megállapított tényekre alkalmazzák a jog rendelkező részét, azaz a hozzá fűzött szankciókat, jogkövetkezményeket. Ezt a műveletet jogi szubszummációnak nevezi a jogirodalom – azaz a tények a jogszabály alá rendelésének. (Dare mihi facta, dabo tibi ius, állítja a hagyományos római jogi szentencia).

Eközben azonban felmerül a kérdés, hogy a jogértelmezőnek mely jogszabályt kell alkalmazza, mely jogszabályhoz mérten kell megállapítania a tényállást. Ami fából vaskarikának tűnhet. (Figuratív: Macska csóválja a farkát, vagy a macska farka csóválja a macskát). De nem így van. Általában az mondható el, hogy a jogkereső (felperes, ügyész, stb.) keresetében hivatkozik jogának igazolásául arra a jogszabályra amelyre jogosultságát, vagy jogsérelmét, vagy a jogellenességet alapozza. Az értelmezési eljárásához azonban ez a hivatkozás, különösen az официális eljárásokban, nem mindig lehet elegendő, hiszen a felek jogszabályra való hivatkozása lehet téves is.

Az igazi megoldás abban mutatkozott meg, hogy maga a hivatkozott, vagy nem hivatkozott jogszabály szabja meg a megállapítandó tényállást. Ha a felperes keresetében az uzsora feltételezett tényállására hivatkozik és ennek alapján a szerződés semmisségének megállapítását kéri, akkor a tényállást az uzsoratilalomról szóló Ptk. rendelkezései szerint kell megállapítania a bíróságnak. Ez pedig az, hogy visszerthes (és nem ingyenes) szerződésről legyen szó, hogy a kölcsönös szolgáltatások egymáshoz képest feltűnően

aránytalannak, hogy ez az aránytalanság a szerződésben kezdettől fogva fennállt és hogy ez az aránytalanság abból ered, hogy az egyik fél visszaélt a másik fél kiszolgáltatott helyzetével.¹²⁶ Ezeket a tényeket maga a hivatkozott jogi norma rendelkező része, azaz annak hipotézise, feltétele irányozza elő. Tehát a tények halmazát maga a jogi norma, a jogszabály irányozza elő, ezt nevezzük a *tények* jogszabály általi *attrahálásának*, *vonzatának*. A jogszabály rendelkező része által előírányzott tények hiánytalan megállapítása (jogi szempontból *releváns tények*) – feltétele a jogszabály által előírányzott szankciók alkalmazásának. A ténymegállapítás a *bizonyítási eljárás* útján történik, a bírói jogértelmezési és szupbszumpciós eljárásban, a *bizonyítási eszközök* (felek, tanúk meghallgatása, szakértői véleményezés, okiratelemzés, helyszíni szemle) elrendelése útján.

A *bizonyítási teherviselés* a büntető eljárásban a vádemelőt (vádłót) illeti meg, az ártatlansági vélelem miatt. A polgári perben a bizonyítási teherviselést nem az eljárás (Pp.), hanem az anyagi jog (Ptk.) szabja meg. Így pl. a polgári kártérítési peres eljárásban a kár létrejöttének bizonyítási terhe a felperes károsultat illeti meg. A polgári deliktualis kártérítési perben a kárfelelősség egyes feltételei *vélelmen* is alapulhatnak, ami megkönnyíti a bizonyítási eljárást. A vélelem azt jelenti, hogy ellenkező bizonyításáig egy tény fennálltnak tekinthető. Így pl. ha az okozatosság a károkozó és a kár között (objektív felróhatóság) bizonyítást nyert, a szubjektív felróhatóság (vétkesség) jogszabály alapján vélelmezett. A bizonyítási teherviselés illetően áthárul, s nem a felperes károsultat terheli, hanem az alperes károkozót. Ebben az esetben az alperes kell bizonyítsa, hogy a törvényi vélelem nem helytálló, vagyis, hogy azt megdöntse. Ugyanígy felmerülhet a szerződésszegés miatt bírósághoz benyújtott kártérítési perben az okozott kárra vonatkozó vélelem. Ugyanis, ha a felperes bizonyítási teherviselése alapján bizonyítást nyer a szerződésszegés ténye, ha az alperes ellenkezőjét nem bizonyítja, vélelmezhető, hogy a szerződésszegést követő összes kárt a szerződést megszegő alperes okozta. Az alperes azonban bizonyíthatja, hogy szerződésszegése és valamely beálló kár között nincs okozati összefüggés, hiszen pl. az harmadik személy közrehatásának, magatartásának tudható be.¹²⁷

A tények megállapítását illetően, a polgári eljárásjog lényeges különbséget mutat fel a büntető eljáráshoz képest. A polgári eljárásra jellemző a felek perrel való szabad *rendelkezésének elve* (nemo ultra petitum partium), vagyis a bíróság elvben csupán azokat a tényeket és bizonyítékokat veszi fel, amelyekre a felperes, azaz az alperes hivatkozik. A rendelkezési elv mellett ezt a polgári eljárásjogban uralkodó ún. *formális igazság* elve támogatja. Ezzel szemben, a büntető eljárásban, ahol a bíróság az eljárást *hivatalból* indítja és folytatja (officiális elv), a bíró a bizonyítási eljárás, azaz a ténymeg-

¹²⁶ Ld. Ptk. 6:96. paragrafusát, 6:95. paragrafusát, 6:88. paragrafusát. Az ügyész közérdeksérelm esetén fennálló keresetindítására vonatkozó jogát, ld. Ptk. 53/A. paragrafusában. (Ld. in: Ptk. Novissima Kiadó, Budapest, 2015, 159. old.)

¹²⁷ Ld. pl. Szalma József, Okozatosság és polgári jogi felelősség, Miskolci Egyetem és a Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2000, 88. old.

állapítást nemcsak az ügyész által javasoltak alapján végzi el, hanem saját megítélése alapján, figyelve azokra a tényekre és megállapításukhoz szükséges bizonyítékokra is kiterjedhet, amelyek eredetileg nem szerepeltek a vádemelésben, arra való tekintettel, hogy a büntető eljárás az ún. *materiális igazságot* keresi.

A fentiek alapján a jogi tények alatt értjük a *jogi tények összességét, melyek fenn kell forogjanak ahhoz, hogy a jogkövetkezmény beálljon*. A jogi tények *különbözőek* lehetnek. A jogi tények lehetnek természetes események, emberi magatartások és cselekmények, ezeknek sajátosságaival. *Természetes események* pl. emberi születés – amihez a jogképesség fűződik, egy *egyedi dolog* esemény (casus) miatti *tönkremenetele* – amihez a tulajdon megszűnése fűződik, vagy *idő múlása* (amihez a jog elévülése fűződik). *Cselekmény* alatt értjük azt a külső jelenséget, melyhez egy emberi akarattal befolyásolható magatartás fémjelez. Ilyen pl. a szerződési akaratmegegyezés, melynek jogkövetkezménye a kölcsönös szerződési kötelezettségek létrejövele. Megkülönböztetjük a jogszerű és jogszerűtlen, jogellenes cselekményt. *Megengedett jogcselekmény* a szerződés felek akarata szerinti létrejövele, *jogellenes cselekmény* pl. a károkozás, aminek jogkövetkezménye a kártérítési kötelezettség beállta. Egy személy vagy dolog sajátos jegyei is lehetnek jogilag releváns tények. Így pl. a természetes személy *kora*, adott esetben a nagykorúság, olyan tény, amihez jogkövetkezmények fűződnek (cselekvőképesség). Tényállásalemek lehetnek *létező jogviszonyok* is, pl. szülői-gyermekei jogviszony, melyhez az eltartási kötelezettség fűződik.¹²⁸

A jogi tények közé sorolhatók a *fikciók* is. A fikció az a jogi tény, mely esetében a fikció tárgya vizsgálatának idején még nem létezik, de feltételezhető megvalósuláshoz fűződően, már a vizsgált időpontban beáll a jogkövetkezmény, mely egyébként, főszabályként csak létező tényhez, pl. személyhez, vagy dologhoz fűződik. Ilyen pl. a nasciturus pro jam nato vélelem, mely szerint a jog a magzatot is létező személyként minősíti és ehhez a magzat öröklési jogát fűzi. A fikció a polgári jogban szabályozási technikaként, módszerként minősül.¹²⁹

6.8. A jogválasztás

A *közjogi* jogszabályok mindenkire (állampolgárookra, jogi és természetes személyre, államigazgatási szervekre, önkormányzatokra és bíróságokra) egyaránt kötelezőek, főszabályként *nincs jogszabályválasztás*, kivéve az autonóm közösségek (önkormányzat, vállalkozások, stb.) autonóm, alapszabályi szabályozási hatáskörébe utalt jogviszonyokat. Ezzel szemben, a magánjogban, annak ellenére, hogy ezeket a jogviszonyokat tejjességükben törvény (Ptk.) szabályozza, oly módon valósul meg a jogválasztás, hogy

¹²⁸ Ld., v.ö., *Koziol – Welser – Kletečka*, Bürgerliches Recht, Band I. Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 14. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2014, 17–18. old. 59–68. széljegyzetszám.

129 V. ö. Koziol – Welser – Kletečka, Bürgerliches Recht, Band I. Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 14. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2014, 16–17. old. 57–58. széljegyzetszám.

a felek magánjogi jogügyleteik által eltérhetnek a törvény által nyújtott diszpozitív szabályoktól és jogügyleti akaratuk alapján, érdekeiknek megfelelően, a közrend tiszteletben tartásának feltételével szabályozhatják kölcsönös jogaikat és kötelezettségeiket. A nemzetközi magánjogi viszonyokban, a nemzetközi elemmel bíró magánjogi vagyoni jogi kapcsolatok esetén¹³⁰ a belső törvényi utalás útján külföldi jog alkalmazása is megvalósulhat a hazai bírói fórum előtt.¹³¹ Újabban a nemzetközi kollíziós jog, mely elnevezése ellenére nemzeti, mert eddig a klasszikus szuverenitás értelmében a külföldi jog alkalmazása hazai fórumok előtt csupán a hazai törvény alapján alkalmazható volt, s ez megfelelő feltételek mellett jóvá hagyja a külföldi törvény alkalmazását a hazai bíróságok előtt, – igazán nemzetközivé vált, mivel az EU-s közösségi jog elsősorban a kötelmi szerződések és a kártérítés területén, korábban nemzeti hatáskörben levő kollíziós normáit felvette a közösségi jog sorába (RÓMA I,II)¹³² ami következménye a Maaszhtrichti szerződésnek (1993), mely létre hozta az európai tagországok közös piacát (Binnenmarkt). Az „igazi” jogválasztás, mely a felek akaratának megfelelően kiiktathatja a hazai materiális jogot a hazai választottbírói bírósági fórum előtt is, a nemzetközi és hazai kereskedelmi jogi szerződések területén valósulhat meg, a felek szerződési úton történő jogválasztási és fórumválasztási klauzulája alapján.¹³³ A ke-

¹³⁰ A jogválasztás öröklési ügyekre vonatkozóan, ld. az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EV sz. 2012. július 4-ei rendeletét az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési bizonyítvány bevezetéséről, EU Hivatalos Lapja L 201. sz. 107. old. 2012. júl. 27, ld. in: Deutsche Notarzeitschrift, 2014, május, Jogválasztás, 223–339. old.

¹³¹ Ld., Burián László – Kecskés László – Vörös Imre, Magyar nemzetközi kollíziós magánjog, Logod Bt, Budapest, 2001, 93. old., 261. széljegyzet.

¹³² V. ö. Palásti Gábor – Vörös Imre (szerk.), Az európai kollíziós kötelmi jog, KRIM Bt, Budapest, 2009, ebben: Csongor István, A szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló rendelet hatálya, op. cit. 19–30. old.; Csöndes Mónika, Jogválasztás a Római Egyezménytől a Róma I. Rendeletig, op. cit. 31–63. old.; Burián László, A jogválasztás a nemzetközi deliktuális jogban, különös tekintettel a Róma II. rendeletre, op. cit. 141–145. old. Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK Rendelete a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról, Róma I., Hivatalos lap L 177, 04/2008, 6–16; Az európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK Rendelete a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról, Hivatalos Lap L 199, 31/07/2007, 40–49. old.

¹³³ Ld. pl. Boóc Ádám, A nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás, HVG/ORAC, Budapest, 2009, 229–254. old.; Horváth É. – Kálmán Gy., A nemzetközi eljárások joga, különös tekintettel a választottbíráskodásra; Horváth Á., A választottbíráskodásról szóló törvény gyakorlati alkalmazása, Jogtudományi Közlöny, 54 (1999) 335–340. old.; Kiss, K., A választottbírói ítéletének érvénytelenítése közrendbe ütközésre való hivatkozással, A hazai és nemzetközi gyakorlat összehasonlítása, Gazdaság és Jog, 13 (2005), 10–14. old.; Szász I., A választottbíráskodásról és szabályozásáról, Gazdaság és Jog, 2–3 (1993), 8–11. old.; Ujlaki, L., A választottbíráskodás jogági elhelyezkedése és tipológiája, Jogtudományi Közlöny, 46 (1991), 216–225. old.

reszkedelmi szerződés felei kizárhatják az állami bíróságok illetékességét, és jogvita esetére kiköthetik a hazai választottbírói bíróságok illetékességét. Ugyanakkor a nemzetközi kereskedelmi szerződések esetében kiköthetik a külföldi választottbírói bíróságot és bármely külföldi anyagi jog alkalmazását.

Felmerül a kérdés, hogy a felek által kikötött anyagi jog, mely nem az eljáró választottbírói bíróság joga, mely értelmezést kell nyerni, az eljáró bíróság saját értelmezése szerint, vagy az illető jogban szokásos, bevett értelmezést. Gondolom, helyeselhető az utóbbi, ez a mérvadó, mivel a kikötött jog szavával és rendeltetésével, tehát teljes jelentésével van leszerződve a felek között.

Meg kell jegyezni, hogy a párizsi választottbírói modell törvény (2004), mely beépült az európai országok, így Magyarország választottbírói törvényébe is, többé, a Maaszhtrichti egyezmény miatt, nem különbözteti meg a „hazai” és „külföldi” választott bíróságokat, hiszen minden választott bíróság az egységes európai piac tekintetében egyaránt „hazai” is és „külföldi” is. A magánjogi jogügyletek, jogviszonyok tekintetében (pl. családi jog, öröklési jog, kötelmi jogi szerződések) nincs lehetőség az állami anyagi és eljárási jogi normák (Ptk.) szerződés útján történő kiiktatására, sem az állami bíróság hatáskörének kizárására. Persze, kivételt tesz e főszabály alól a mediáció intézménye.

6.9. A bírói gyakorlat jelentősége a jogértelmezés szemszögéből. A jogegységi határozatok

A bírói gyakorlat (Curia) a magyar jogban hosszan tartóan, egészen az 1848. évi XV. törvényig, továbbá az 1861. évi ideiglenes törvényhozási intézkedésig (ITSZ), de részben az 1867. évi kiegyezési alkotmány után is közvetlenül jogforrásként és nemcsak jogalkalmazásként szerepelt. Ezért a magyar jogdogmatika, vagyis a jog szabályainak tudományos feltárása, fejlődésmenetének ebben a szakaszában elsősorban a bírói gyakorlat, főként a legfelsőbb bírósági gyakorlathoz kötődött és e gyakorlatból, induktív úton jutott el, a gyakorlat elemzése, rendszerzése útján, a jog tartalmáig. Ez a kutatói hagyomány mára is megmaradt a magyar jogtudományi kutatásokban, nemcsak a hagyomány miatt. Annak ellenére, hogy időközben a jogforrás többé nem a precedens, hanem a törvényi és más jogszabály vált. A törvényi jogforrások érvényesülése azt jelentette és jelenti, hogy a kutatásnak immáron elsődleges tárgya nem a bírói határozat, hanem a törvényi és egyéb alkotmánnyal és törvénnyel előírt jogi aktus. Miután elváltak egymástól a törvényhozói és bírósági hatalom, oly módon, hogy az Országgyűlés kizárólagos hatáskörébe a jogalkotás, a bíróságok hatáskörébe pedig a jogalkalmazás került, érthető, hogy a jogtudományok kutatói tárgyaként ezen túl elsődlegesen a jogalkotói szándék került, azaz a kutatás a törvények és törvényi jogszabály és nem annyira a praxis felé fordult. Mégis, a jog valós tartalmának csupán a törvényekben való feltárása nem bizonyult és nem bizonyul elegendőnek. A bírói gyakorlat, melynek követnie kell a törvény szavát és szellemét,

ugyanis nemcsak pusztán, bármely kreativitás nélküli, formális logikai szubszumpciót (tényállásra alkalmazott törvényi jogot) jelent. A bíróság ezen túl ugyan nem alkothat jogot, ehelyett az előtte felmerülő jogvitát kell feloldania a törvényi vagy egyéb általános jogszabályi rendelkezés alapján, ám a jogértelmezés útján, a szabad bírói meggyőződés alapján, határozatának indoklása révén mélyíti a jog tartalmát, a jogi jelentés keretében.

A hatályos magyar jogban az alsó fokú bíróságokra nézve kötelező kuriális *jogegységi határozatok*, melyek nem konkrét jogvitára, hanem több hasonló típusú esetre vonatkoznak, elvben nem jogforrások, csupán azonos esetekben egymástól eltérő alsóbb fokú bírósági álláspontok jövőbeni közös nevezőre hozását szolgálják, valamilyen módon mégis egyfajta jogforrást is jelentenek. Legalábbis abban az értelemben, hogy a jogegységi határozat a legfelsőbb jogalkalmazói hatalom értelmezés útján éri el a valós jogi jelentést, amit addig a praxis különbözőképpen értelmezett. A rendszerváltó országok jogában (pl. szlovén, horvát; szerb jog) előfordul olyan megoldás is, mely szerint a legfelsőbb bíróság hozhat nem konkrét jogvitára nézve, hanem ettől függetlenül, általános érvényű jogértelmezési állásfoglalásokat, de ezek az alsóbb fokú bíróságokat nem kötelezik. Mivel a bíróságot, az anyagi jog alkalmazása során nem „felsőbb bírósági utasítás”, hanem a törvény kötelezi. Mégis, ezek az álláspontok az alsóbb fokú bíróságok eljárásaiban, a legfelsőbb bíróság által kifejtett jogértelmezési érvelés révén hiánytalanul kifejezésre jutnak. Más kérdés az eljárási jog, ahol a rendes perorvoslatok esetében, sőt felülvizsgálati eljárás során köteles kiiktatni a LB utasítása alapján az eljárási jogi sérelmet. Ezek az eljárási jogi felsőbb bírósági utasítások azonban egyedi jogesetre vonatkoznak. A francia jogban a Cour de cassation-nak nincs hatásköre a kötelező jogegységi határozatok meghozatalára, s csupán egyedi esetekben járhat el felülvizsgálati kérelem alapján és azokról alakíthat ki álláspontot. A német BGH, szövetségi legfelsőbb bírósági is csupán egyedi esetekről hoz határozatot, konkrét jogeseteken túlmenően kötelező, vagy fakultatív elvi álláspontokat nem hoz. Kivételt képeznek a munkajogi jogviták, melyeknél a LB kötelező precedens értékű határozatokat hozhat. Az a megoldás, hogy a LB csupán jogalkalmazói és nem jogalkotói hatáskörrel bír, a strict hatalomági elválasztásból következik: a parlament törvényeket hoz, a bíróság a törvényeket nem alkotja, hanem alkalmazza. A hatályos magyar megoldás előnyére szólhat az, hogy a kötelező jogegységi álláspontok, a törvény legfelsőbb bírósági értelmezése alapján hozzá járul az alsóbb fokú bíróságok egységes jogalkalmazásának eléréséhez. A LB, Curia ugyanis se nem vesz el a törvényből, se nem ad hozzá valamit, csupán értelmezi annak jogi jelentését a jogegység elérése céljából. A tételes, azaz a hatályos jog kutatása során elengedhetetlenül figyelembe kell venni a bírói jogértelmezést, mivel a jogalkalmazás során a bíróságoknak vitathatatlan kreatív szerepe van.

6.10. A jogirodalom jelentősége a jogtudományi kutatásokban, a jogirodalom, mint a jogértelmezés eszköze

Jogtörténeti szemszögből szemlélve, az irodalom, pontosabban a jogtudomány csupán ritkán, de előfordulóan volt közvetlen jogforrás. A jogtudománynak jogforrási jelentősége volt a klasszikus római jogban (a jogtudósok tudományos állásfoglalásai, a responsák¹³⁴ (pl. Flavius, Aelius, Portius Cato Licinianus, Sulpicius Rufus, Tullius Cicero). A jogtudománynak jogforrási jellege volt továbbá a modern svájci jogban, mégpedig a joghézag előfordulása esetében. E kivételektől eltekintve inkább jellemző a jogtudomány jogértelmező szerepe. Az európai kontinentális jogfejlődés, különösen a kódexek kialakítása tekintetében, megmutatta, hogy a jogtudománynak jelentős befolyása volt (és van) a jogalkotásra, és a jogalkalmazásra.

A *jogelmélet*, a *jogfilozófia*, a *jogtörténet* és a *jogintézménytörténet* jogirodalma nem annyira a tételes joggal, hanem inkább a jog alapvető közös jellemzőivel, struktúrájával, rendszerével, céljával, rendeltetésével, értékítéleti meghatározásával és fejlődésmentével foglalkozik. Jelentőségük a jog univerzális és nemzeti vonatkozásban való megismerésében rejlik.

A *jogösszehasonlítás* tárgya nem a tételes jog, de közelít ahhoz, azáltal, hogy a hazai jogot, jogtípust, jogviszonytípust és jogintézményt más jogrendszerek hasonló jogintézményeinek összevetése fényében vizsgálja, keresvén a közös nevezőket és az eltéréseket.¹³⁵ A jogösszehasonlító módszer tudományos megismerési módszer, mely alapvető követelménye a jogtudományi kutatásoknak. A hazai jog tudományos megismeréséhez elkerülhetetlen, elengedhetetlenül szükséges a hasonló külföldi jogintézmények elemzése, jogirodalma, azaz a jogrendszerek kölcsönös hatásának vizsgálata.

A modern jogtudománynak rendkívüli szerepe van a kódexek megalkotásában, így az új magyar Ptk., továbbá a Pp., a Bt., Bte., stb. megalkotása tekintetében. A kódexek különleges, magas szintű tudást igényelnek. Ugyan formailag őket az Országgyűlés tárgyalja és hozza meg, de lényegében a jogtudomány alkotásainak is tekinthetők. Természetesen a kódexen kívüli törvények előkészítése is magas szintű tételes jogi és elméleti jogismeretet igényelnek.

¹³⁴ Ld. pl. Hamza Gábor – Földi András, A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996 és későbbi kiadások, 84–92. old. Ld. továbbá, ibid, 2015. kiadás 84–92. old.

¹³⁵ Ld. Szalma József, Az összehasonlító polgári jogról – tézisek a polgári jog harmonizációs, konvergenciális, divergenciális és univerzális tendenciáiról, Jogtudományi Közlemény, 1999. évi 6. szám, 245–252. old.

II. A JOGTÍPUSOK, A JOGRENDSZER (KOHERENCIÁJA), A JOGÁGAK ÉS AZ EGYES JOGÁGAK SZERINTI SZABÁLYOZÁSI MÓDSZEREK

1. A jogtípusok és a szabályozási típusok szerinti jogösszehasonlítás

A jogtudományi kutatások tárgyát a jogrendszer egésze képezi, képezheti tehát annak típusa. Eörsi Gyula,¹³⁶ igaz, egy korábbi jogrendszer szemléletének és realitásának (ún. szocialista jog) körében, de részben ettől függetlenül is, megkísérelte megkülönböztetni a jogtípusokat, jogcsoportokat és jogcsaládokat. Ebből maradandónak mutatkozott az, hogy a kontinentális Európában két nagy szabályozási jogcsalád különböztethető meg, az ún. *germán* (német, osztrák, svájci, stb.) és az ún. *frankofon* (francia, olasz, spanyol, portugál, stb.) szabályozási rendszer és módszer.

Ezek közül a magyar jogi szabályozás, a polgári korszaktól kezdve, inkább a germán szabályozási jogcsaládhoz tartozik.

A germán jogi szabályozásra jellemző a jogszabályok *részletező*, minúciózus, de alapelvektől nem mentes szabályozási módszer. A frankofon szabályozási rendszerre inkább jellemző az *általános*, több tényállásállagot felölelő jogi szabályozás, de nem mentesen a feldolgozó, részletes szabályozástól. A szabályozási módszernek jelentős hatása van a jogértelmezésre, azaz a szabályozási módszer a jogértelmezés függvénye.

Az európai kontinentális jogalkotói rendszereknek *közös nevezője a törvényi*, jelentősebb, pontosabban a jogrendben kiemelt jogviszonytípusokra nézve (polgári jog, államigazgatási és büntető anyagi és eljárási jog) a *kódex* által történő szabályozás.

Nemkülönben, a kontinentális nemzeti jogrendszereknek közös forrása a *római jog*. Habár a kontinentális európai jogrendszerek *nemzeti jellegű* jogforrások, a ró-

mai jogi alapozás miatt, jogintézményi szinten és doktrinális alapon, magas szintű konvergenciát (egybeváogóságot, hasonlóságot) mutatnak fel. Ezért a jogtudományi kutatásokban jelentős szerepe van a *jogösszehasonlításnak* éppen a konvergens (meg-egyező) és divergens (eltérő) jogintézményi elemek feltárása céljából.

Mint fennebb már utaltunk rá, a *jogösszehasonlítás* doktrinális jog, a különböző nemzeti jogrendszerek jogintézményeinek összehasonlító elméletével és gyakorlatával foglalkozik. A jogösszehasonlítás a tudományos jogértelmezés egyik rendkívül jelentős módja. Két fontosabb változata van. Az egyik, változat a *hazai hatályban levő jogintézmények* hatályban levő *külföldi* jogszabályokkal és joggyakorlatával, elméletével való összehasonlítása, a jogintézmény jobb megismerésének céljából. A másik az *összehasonlító jogtörténet*, melynek célja, hogy egy vagy több jogintézmény kialakulását és fejlődésmenetét elemezze, úgyszintén a hazai és külföldi történeti jog megismerése céljából. Különösképpen a római jogi hagyományokon épülő jogrendszerekben, amilyen a magyar jog is.¹³⁷

Az európai kontinentális jogra nézve, a polgári korszaktól kezdve, jellemző, hogy az alapvető jogforrás a *törvény*. A hatalmi ágak szigorú egymástól való elválasztása révén, a *bírói állásfoglalások* nem részei a jogalkotásnak és nem tekinthetők jogforrásnak, s csupán jogalkalmazási rendeltetésük van. Ennek legkonzekvensebb képviselője a *francia jog*. A *Cour de cassation* (Legfelsőbb Kaszációs Bíróság, fr.) csupán egyedi rendkívüli perorvoslati ügyekben jár el. Nincs helye a legfelsőbb bírósági határozatok, más hasonló esetekre való kiterjesztésének. Természetesen, a kasszációs eljárás kihatással van az „alacsonyabb” szintű bíróságok gyakorlatára, de őket csupán az egyedi jogesetben elbírált legfelsőbb bíróság által képviselt jogi álláspont kötelezi, általában, más hasonló esetben nem. Ugyanis, a bírói függetlenség értelmében, a bíróságokat nem a legfelsőbb bírósági határozat, hanem a törvény kötelezi. Nincs lehetőség arra, hogy a legfelsőbb bíróság konkrét jogeseten túlmenő, ezektől független elvi álláspontot hirdessen meg, mintegy „másodlagos” jogforrási célzattal. E jogfelfogás szerint a jogegységet a törvények biztosítják, a bíróság feladata nem az, hogy a törvényi jogszabályokon túlmenő bírói jogfelfogás szerinti szubszidiárius jogforrást alkosson.

A *kontinentális* jogi szabályozási módszernek és jogforrási rendszernek előnye az, hogy a törvény jövőbeni hatállyal bír, hogy előre ismert, mind a tilalmak, mind a szabadságok tekintetében.

A másik, nem kevésbé európainak minősíthető az *angolszász precedenciális* szabályozási, azaz jogforrási rendszer. A jog forrása e rendszer szerint a legfelsőbb bírósági állásfoglalás. Igaz, ezeknek több típusa van, mint pl. az equity (méltányosság), common law (közösségi jog), az esetjog (cays law). A Legfelsőbb Bíróság egyes esetekben meghozott korábbi ítélete, jogi álláspontja, kötelezően alkalmazandó az alsóbb fokú

¹³⁶ Ld. Eörsi Gyula, *Összehasonlító polgári jog*, Budapest, 1975. V. ö.: Földi András (szerk.), *Összehasonlító jogtörténet*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, A jogcsaládok, 55–66. old.; Gábor Hamza, *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009, 17–37. old.; Fuglinszky Ádám – Klára Annamária, *Európai jogi kultúra, Megújulás és hagyomány a magyar civilisztikában*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, ebben: Harmathy Attila, *Mintakövetés – hazai adottságok*, 17–28. old.; Szamel Katalin – Balázs István – Gajduschek György – Koi Gyula (szerk.), *Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása*, Komplex Wolters Cluwer, Budapest, 2011, ebben pl. Gajduschek, *A közigazgatás szervezeti jellemzői – Összehasonlító aspektusból*, op. cit., 37–57. old.; Coing, Helmut, *Europäisches Privatrecht*, I., München, 1985.; Knieper, Rolf, *Möglichkeiten und Grenzen der Verpfanzbarkeit von Recht*, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Bd. 72 (2008), 946. old.

¹³⁷ Ld. pl. Földi András – Kelemen Miklós – Kistelegi Károly – Márkus Eszter – Pomogyi László – Schweizer Gábor – Siklósi Iván, *Összehasonlító jogtörténet*, szerk. Földi András, ELTE Eötvös Kiadó, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2012, 219–619. old.

bíróságok gyakorlatában, amennyiben a bíróság elé tárt jogvita tényállásában hasonló, azaz azonos, a már korábban meghozott legfelsőbb bírósági határozatban foglalt tényálláshoz. A jogforrást kereső bíróság tehát a múltban meghozott bírósági ítéletekben találja meg a jogi normát, keresvén azt a jogesetet mely tényállásában hasonló az aktuálisan tárgyalt esetre. Amint ezt megtalálja, a régi eset szentenciáját alkalmazza az újra. Ma már szó sincs arról, hogy a precedensi jogforrású jogrendszerekben a jogforrás csupán a bírói jogra támaszkodik, ugyanis ezekben a jogrendszerekben bizonyos jogterületekre vonatkozóan vannak törvények, amelyek a parlament törvényhozási tevékenységének eredménye (pl. az USA-ban az 1957. évi kereskedelmi törvénykönyv). Amennyiben tehát a precedenciális jogrendszerben adott jogviszonyt történetesen a törvény szabályozza, akkor e jogviszonyra nézve nem a bírói precedens, hanem a törvény a mérvadó.

A magyar jogalkotás- és jogalkalmazás hosszú évszázadokon keresztül tartó történetében a polgári korszaktól (1830–1844 - Széchenyi törvényhozás, majd 1848-tól a jogegyenlőségi törvényhozás, pl. az 1848. évi XV. törvénycikk) kezdődően, a törvényi és nem a megelőző bírói (kuriális precedens-jog) vált uralkodóvá. A magyar nemzeti jogtörténet ezzel foglalkozó művei (pl. Mezey Barna¹³⁸, Horváth Attila¹³⁹) fontos tendenciális fejlődésmentet mutatott ki. A magyar rendi társadalomban egészen ennek késői fázisáig, az Országgyűlésnek (akkoriban Diéta) nem törvényhozási, hanem legfelsőbb ítélkezési feladata, hatásköre volt. Csupán a késői fázisban vette át fokozatosan a törvényhozási funkciót, ami eredetileg, az uralkodó funkciója volt.¹⁴⁰ A magyar rendi társadalomban ennek mai szempontból minősítve, abszolút korszakában, mely nem különbözött a korabeli európai kontinentális országok jogforrási rendszerétől, az uralkodónak, mint szuverénnek, törvényhozási, jogalkalmazási (ítélkezési) és ítéletvégrehajtási hatalma volt. A késői rendi társadalomban azonban az uralkodótól a Diéta átvette a legfelsőbb bírói hatalomgyakorlást. Innét van az, hogy a korabeli magyar jogfelfogásban a Diéta nem törvényt hozott, hanem ítéletet mondott. A törvénykezés kifejezés nem jogalkotást, hanem mai szóval, jogalkalmazást jelentett. Különösképpen a Széchenyi névvel fémjelzett akkori értelemben vett liberális korszakban, a Diéta, az Országgyűlés szerepe többé nem az ítélkezésben, hanem kizárólag a törvényhozásban nyilvánult meg. A magyar Kúria átveszi a jogalkalmazó szerepét, de azon jogviszonyok tekintetében, melyek törvényben nem szabályozottak, ítéletei jogforrásként szerepeltek. E nem szabályozott jogviszonyok tekintetében meghozott

¹³⁸ Mezey Barna, Magyar jogtörténet (A rendi és a polgári Magyarország magánjoga), Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 74–148. old.

¹³⁹ Ld. Horváth Attila, A magyar magánjog történetének alapjai, Gondolat Kiadó, ELTE ÁJK, Bibliotheca Juridica, Budapest, 2006, 35–56. old.

¹⁴⁰ Ld. pl., Mezey Barna (szerk.), Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 1997 (és a későbbi kiadásokat), 23–32. old. Ld. továbbá, Szalma József, Parlament und Zivilgesetzgebung in Ungarn (szerk. Máté Gábor – Mezey Barna): Ständerversammlungen bis zum Parlamentarischen Regierungssystem in Ungarn, Studien zur Parlamentarismusgeschichte, Budapest, ELTE ÁJK, 2001, 121–145. old.

állásfoglalásai elvi értékűek, jogforrásként szolgáltak a megyei és járásbíróóságok gyakorlatában. A XIX. század magyar kuriális bírói gyakorlata európai színvonalú volt, nemcsak a magyar jogirodalom minősítése szerint.

A polgári forradalom (1848), mely a törvény előtti jogegyenlőséget, a hierarchikus társadalom eltörlését, azaz elvi megszüntetését hirdette meg [1848. évi XV: tc. 1) és 2) paragrafus], bukása után (1849) az abszolút hatalom eltörölte az Országgyűlés törvényalkotói (1849–1861) hatáskörét. Majd csak az Országbírói Értekezlet Ideiglenes Törvényhozási Szabályai (1861) tették lehetővé az Országgyűlés törvényhozói hatalmának visszanyerését. Mivel azonban az alkotmányjogi keretek, akár az 1867. évi kiegyezésen alapuló alkotmányos rend után sem voltak elegendőek a teljes mértékben megvalósuló önálló törvényhozáshoz, így a törvénnyel nem szabályozott jogviszonyok tekintetében hosszú időn keresztül mérvadóak maradtak a magyar Kúria jogépítő állásfoglalásai, továbbá a magyar szokásjog, amennyiben ez elenyésző részben (főleg a római jogi doktrína tekintetében) alkalmazható volt a polgári átalakulást követően.¹⁴¹

Mindenesetre, az 1848. évi, mindössze két bekezdésből álló XV. törvény hosszú távon meghatározta a jogforrások fejlődésmentének rendszerét, mert e törvény 2 bekezdése előírta a polgári törvénykönyv meghozatalát, jelezvén a precedensjog felváltását a törvényi jogszabályokkal.

A mai (hatályos) magyar jogalkotási rendszerben, az Alaptörvény értelmében, egyértelmű az Országgyűlés kizárólagos jogalkotási hatásköre. Ugyanakkor, a Kúriának részben, precedenciális hatásköre is maradt, de nem közvetlenül, hanem közvetetten. Ugyanis a Kúria, azon túlmenően, hogy egyes jogesetben kasszációs feladatokat lát el, osztályain keresztül, konkrét jogeseteken túlmenően, jogegységi álláspontokat fogalmazhat meg, melyek kötelezőek az alsóbb fokú bíróságokra. E megoldás nem jelenti – a magyar Országgyűléssel párhuzamos kuriális jogalkotási hatáskört, úgy gondolom, csupán azt fémjelzi, hogy a törvényi jogértelmezés során az alsóbb fokú bíróságokra nézve, a jogegység biztosítása céljából, a Kúria kötelező jogértelmezési álláspontokat alakíthat ki. Tehát a jogegységi kuriális álláspont értelmezésem szerint nem jogforrási, hanem csupán kötelező jogértelmezési jellegű. Marad a törvény mint jogforrás, de jogegység megőrzése céljából kötelező az általános érvényű kuriális álláspont. Ez nem egyedülálló a magyar jogforrási rendszerre nézve, kötelező legfelsőbb bírósági álláspontok vannak a szomszédos országokban is (Szlovákia, Horvátország, Csehország, Szlovákia, Szerbia). A magyar jogra nézve ez érthető, hiszen hagyományai a precedenciális jogra utalnak. Igaz ugyan, hogy a precedensjogi hagyomány mellett, a jogi koherenciát elsősorban a világos, jól megfogalmazott törvények által kell elérni.

¹⁴¹ Ld. pl. József Szalma, Der Einfluss des ABGB in der Rechtsprechung des ungarischen Obersten Gerichtshofes (Curia) – Präzedenzien zum Schadenersatzrecht in der zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Kohl G., Neschwara Ch., Simon T. (Hrsg), Festschrift für Wilhelm Brauner zum 65. Geburtstag – Rechtsgeschichte mit internationaler Perspektive, Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2008, 671., 686. old.

Amennyiben azonban a strict hatalomági elválasztásból indulnánk ki, vagyis abból, hogy a törvényhozó dolga a jogalkotás, az államigazgatásnak a törvények alkalmazása feltételeinek biztosítása, a bíróságnak pedig csupán a jogalkalmazás a feladata, elvben a bíróságnak nem lehetne közvetetten jogalkotási feladata, esetünkben a Curiának alsóbb fokú bíróságokra nézve kötelező jogegységi álláspontja. Ugyanis a jogegységi álláspont nemcsak jogértelmezés eszközévé válik, hanem jogforrássá is. Amennyiben a törvényi jogforrás a jogalkalmazás során különböző értelmezést nyert, ennek oka az lehet, hogy a jogalkotó nem világos törvényt hozott meg. Ez esetben szükséges a törvénymódosítás. A polgári perben fenn áll a rendes és rendkívüli perorvoslati rendszer, ezek közül az első többek között, az anyagi jog téves alkalmazásának elhárítását szolgálja, a fellebbezési rendszerben. Amennyiben a törvény bírói gyakorlatban való eltérő értelmezése abból fakad, hogy a törvény akár az előzetes, akár utólagos alkotmányjogi kontroll ellenére alkotmány, avagy alaptörvényellenes, ennek elhárítását az alkotmányossági indítványozásra alkotmánybíróság hivatott elvégezni.

A jogegységi Curiális álláspontnak jogforrási, vagy csupán jogértelmezési minősítése szerintem attól függ, hogy a jogegységi álláspont tartalmaz-e olyan elemeket, amelyek az általános jogi aktus objektív, azaz legfeljebb kiterjesztő értelmezés útján elért jelentéstartalmán túl mutatnak, vagy csupán a norma lehetséges értelmezésén belül.

Hozzá fűzhető, hogy pl. a francia Kassációs Bíróságnak nincs kötelező jogegységmeghatározó hatalma. Annál fogva, hogy a francia jogfelfogás szerint a bíróság nem alkothat a törvényhozótól közvetetten független jogi normákat. Szerepe csupán a jogalkalmazásra szorítkozik. Ez azt jelenti, hogy a legfelsőbb bíróság szerepe ebben az országban csupán kasszációs jelleggel bír, alsóbb fokú bíróságokra való újratárgyalási visszautalásként az anyagi, vagy eljárási jog téves alkalmazása miatt. Ezért a legfelsőbb bíróság csupán egyedi esetekben járhat el, vagyis csupán konkrét jogesetben benyújtott rendkívüli perorvoslatok mentén. Nincs lehetőség arra, hogy konkrét perorvoslaton túlmenően, több esetre vonatkozó (kötelező) álláspontot alakítson ki, ugyanis a törvényben a jogalkotó jóvoltából „minden meg van mondva”, „semmit sem kell hozzá tenni” és semmit sem szabad ebből elvenni.

2. A jogrendszerrel és a jogrendszer koherenciájáról (összhangjáról)

A jogrendszer a társadalom általános jogi aktusokon alapuló szervezése. A jogrendszer fogalma alatt általában a rételes, érvényes, *hatályos jogi normák összessége* érthető.

A jogrendszer alapvető jellemzője a jogi koherencia, tehát a *jogszabályok egymással való összhangja*. A jogrendben a normatív technika, jogalkotás szakmai szabálya szerint nem lehet az, hogy ugyanazon jogviszonytípusra, jogilag releváns magatartásra nézve egyik törvény vagy jogszabály tiltó, a másik megengedő lehessen. A modern jogban, így a magyar jogban is, ezt az összhangot, az esetleges inkoherencia esetére, az *Alkotmánybíróság* valósítja meg. Az Alkotmánybíróság rendeltetésénél fogva, alkotmányossági indítványozás alapján az, hogy a jogrendből kiiktassa azokat a törvényeket,

vagy egyes törvényi rendelkezéseket, amelyek ellentétben állnak az alkotmányban megfogalmazott alapvető értékekkel, értékrenddel. A magyar Alaptörvény megerősíti a rendszerváltás során kialakult írott szabályt, mely szerint az Országgyűlés a törvény meghozatala előtt alkotmányi jogi kontroll céljából az Alkotmánybírósághoz fordul. (Előzetes kontroll). A rendszerváltás idején az ún. előzetes kontroll intézményének indoklása abban állt, hogy az Alkotmánybíróság e kontroll által lehetővé teszi, hozzá járul a jogharmonizációhoz. Ami valóban, meg is valósult.

Általában azonban, az európai jogrendszerekben az alkotmánybírósági kontroll nem előzetes, hanem *utólagos*. Ez abból következik, hogy a jogalkotó a parlament és az alkotmánybíróságnak nincs a parlamenttel (országgyűléssel) párhuzamos, akár „negatív” jogalkotói hatalma. A rendszerváltás sikeres megvalósítása után és Magyarország uniós csatlakozását követően, a magyar jogrendben megmaradt az *előzetes* kontroll. Az újabb indoklás szerint azért, mert a jogharmonizáció permanens, csatlakozás utáni kötelezettség marad, ami igaz, hiszen az európai közösségi jog is fejlődik, vagy változik, bővül, vagy csökken.

Persze, a civilisztikai jogi logika azt a kérdést vethetné fel, hogy amennyiben egy törvény – jogszabály már megérte meghozatala, hatálybaléptetése előtti alkotmányossági kontrollt, marad-e a szokásos és általában elfogadott „utólagos” kontrollnak helye. Hiszen ha marad, akkor az utólagos kontroll akkor lehetséges, a ne bis in idem elve értelmében, ha az előzetes kontroll csupán a törvény egyes részeinek alkotmánnyal való összhangját vizsgálta, tehát van olyan része a törvénynek ezután, mely az előzetes kontroll során nem volt figyelembe véve. Ha azonban az előzetes kontroll felölelte volna a törvény alkotmányossági ellenőrzését ennek egésze szempontjából, óhatatlanul arra a következtetésre juthatunk, hogy az utólagos alkotmányossági kontroll „bis in idem” eljárás, vagyis a törvény nemcsak előzetesen, hanem utólagosan is, akár másodszor, alkotmányossági kontroll alá esik.

Persze, a törvények alkotmányosságának igénye mindenképpen óvatosságra, akár előzetes, akár utólagos kontroll lehetőségére int, a formai logika ellenére. A pragmatikus megoldás azonban úgyszintén eredményezhet formai kifogást és megkérdőjelezheti a törvényhozó hitelét, szakmaiságát, beleértve a törvényeket jogtechnikai alapon előkészítők hozzáállásának kompetenségét. Márpedig ez nem kérdőjelezhető meg, sem jogtechnikai, sem jogpolitikai okoknál fogva, de talán mégis, ha már van előzetes és utólagos alkotmányossági kontroll.

Természetesen, az Országgyűlés, a Kormány, vagy Köztársasági elnök alkotmányossági kontroll céljából egy meghozandó törvény alkotmányosságának előzetes megítélése céljából procedurális értelemben is figyelmet érdemel. Az általuk Alkotmánybírósághoz való fordulás vonatkozhat a törvény egészére, vagy egy részére. Ha a kérelem a törvény egészére vonatkozik, akkor értelemszerűen nincs helye az utólagos kontrollnak. Itt most nincs szó az *alkotmányjogi panaszról*, amely, persze mindig utólagos, és az adott törvény alkotmányellenes úton történő jogalkalmazással okozott egyéni jogsérelemmel kapcsolatos.

3. A jogágak

Habár a jogrendszer elemeinek egymással ellent nem mondó általános jogszabályok, jogi aktusok összességéből áll, ez korántsem egynemű normák összessége.¹⁴²

A jogi normák, jogszabályok alapvető, még a római jogból származó felosztása szerint a jogrendszer közjogi és magánjogi normákból¹⁴³ áll össze. A *közjog* (jus publicum) az a jogág melynek szabályai mindenkit egyaránt érint (qui omnes pertinet). Ide tartozik az alkotmányjog,¹⁴⁴ az államigazgatási (közigazgatási) jog,¹⁴⁵ a büntető jog,¹⁴⁶ a szabálysértési jog.

¹⁴² V.ö. *Jakab* András, *Közjog, magánjog, polgári jog – a dogmatörténet Próteuszi és az új Ptk. tervezete, Állam- és Jogtudomány, 2007/1, 3; Jakab* András, *A jogrendszer horizontális tagozódása, Jura, 2005/2., 91. old.*

¹⁴³ Ld. *Mezey* Barna, *A közjog és magánjog összefüggéseinek államelméleti és jogfilozófiai kérdései, Jogállam, 1994/3–4. sz.*

¹⁴⁴ Ld. pl. *Trócsányi* László, *Az Alaptörvény elfogadása és fogadtatása, in: Varga* Norbert (szerk.), *Az új Alaptörvény és a jogélet reformja, Szeged, SZTE ÁJK Doktori Iskola, 2013, 293–302. old.; ibid, Alaptanok, in: Trócsányi* László – *Schanda* Balázs (szerk.), *Bevezetés az alkotmányjogba, Budapest, HVG/ORAC, 2012, 19–76 old.; Mezey* Barna (szerk.), *Hatalommegosztás és jogállamiság, Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 94–149. old.; Visegrádi* Antal, *Államtan, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2004; Takács* Péter (szerk.), *Írások a XIX. századi államtudomány köréből, Szent István Társulat, 2003; ibid, Államelmélet, Miskolc, Bíbor Kiadó, 1997; Péter* Zoltán, *Természetjog – Államtudomány, Budapest, PPKÉ Jogbölcséleti Intézet, 1997; Petrétei* József, *Magyarország alkotmányjoga, II. Államszervezet, Pécs, Kodifikátor, 2013; Hronouszky* Nóra, *Alkotmányjog, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus, 2013; Rixer* Ádám (szerk.) *Állam és közösség, Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére, Budapest, KRE ÁJK, 2012; Herbert* Küpper, *Ungarns Verfassung vom 25. April 1911, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2012; Jakab* András – *Körössényi* András (szerk.), *Alkotmányozás Magyarországon és máshol, Budapest, Új Mandátum, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet, 2012; Drinóczy* Tímea – *Jakab* András, *Alkotmányozás Magyarországon, 2010–2011, Budapest-Pécs, Pázmány Press, 2013.*

¹⁴⁵ *Jakab* András, *A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon, in: Jakab* A. – *Menyhárd* A., *A jog tudománya, HVG/ORAC, 2015, 193–208. old.; Patyi* András, *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei, Budapest, Logod Bt, 2002; Paulovics* Anita, *Az általános és különös eljárási szabályok a közigazgatásban, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003; Lőrincz* Lajos, *A közigazgatástudomány alapjai, Budapest, HVG/ORAC, 2007; Barabás* Gergely (szerk.) *Nagykommentár a közigazgatási hatósági eljárási törvényhez, Budapest, Complex, 2013; Tamás* András, *A közigazgatási jog elmélete, Budapest, Szent István Társulat, 2005.*

¹⁴⁶ Ld. *Korinek* László, *Bűnözési elméletek, Budapest, Duna Palota, 2006; ibid, A bűnügyi tudományok helyzete, Magyar Tudomány, 2007/12, 1570. old.; Király* Tibor, *Magyar büntető eljárási jog, I–II., Tankönyvkiadó, 1974; Cséka* Ervin, *A büntetőeljárás jog vázlata, I–II., Szeged, JATE Press, 1995–1996; Róth* Erika, *Előadások a büntetőeljárás jog köréből, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000; Róth* Erika – *Farkas* Ákos, *A büntetőeljárás, Budapest, KJK, 2004.*

A *magánjog* (iuris privatum) az a jogág, mely csupán az egyéni jogosultságokat érinti, szabályozza. Ide tartozik a polgári jog,¹⁴⁷ ezen belül a személyi jogosultságok köre, a családi jog, a kötelmi jog, a kereskedelmi jog, az öröklési jog. A magánjog oltalmi területe egyfelől a vagyoni, másfelől a személyiségi jogosultságokra terjed ki. A vagyoni jogosultságok megsértésének alapvető szankciója, a jogsértés előtti vagyoni helyzet helyreállítása, vagyoni jellegű kártérítés útján történik. A *személyiségi jogok* (az élethez, testi épséghez, egészséghez, a szabadsághoz való jog, személyes szféra – lakás, levéltitok – tiszteletben tartásának joga, tisztességhez való jog (die Ehre) névviselési jog, a szellemi alkotások joga,¹⁴⁸ – a szerzői és találmányi jog, stb.), megsértése lehet

¹⁴⁷ Ld. *Menyhárd* Attila, *A polgári jog tudománya Magyarországon, in: A jog tudománya (szerk. Jakab* A. – *Menyhárd* A.), 218–248. old.

¹⁴⁸ Ld. pl. újabban: *Tattay* Levente, *A közszereplők személyiségi jogai, Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2010, 384. old.; ibid: Intellectual Property Law in Hungary [Encyclopedia of Laws/Intellectual Property Law], Alphen an den Rijn, Kluwer Law International, 2010, 305. old.; ibid, Neuregelung des geistigen Eigentums in Ungarn – GRUR International, 2011/4. 295–302. old.; ibid, *Pintz* György – *Pogácsás* Anett, *Tattay* Levente (szerk.): *Szellemi alkotások joga, Budapest, Pázmány Press, 2011. 395 old.; ibid, Jurisdiction and Applicable Law in Intellectual Property Report of Hungary In: Toshiyuki Kono: Intellectual Property and Private International Law, comparative perspectives, Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing Kiadó, 2012., 638–680. old.; ibid, Culpa in contrahendo in elektronischem Geschäftsverkehr In: Culpa in contrahendo in Zentral und Osteuropa, Manz Kiadó, Wien, 2012. –207–221. old.; ibid, A Tokaj eredetmegjelölés és a hét nemzetközi egyezmény, *Gazdaság és Jog, 2012/4. 23–24. old.; ibid, Entwicklungsgeschichte der Rechte des geistigen Eigentums in der Europäischen Union – GRUR International, 2013/11. szám, 1012–1024. old.; ibid, Versenyképesség, innováció és a szellemi alkotások az Európai Unióban, Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle, 2014/4., sz. 5–27. old.; ibid, Szellemi alkotások jogvédelme az Európai Unióban, Budapest, Pázmány Press 2014., 416. old. Ld. továbbá *Csécsi* György vonatkozó munkái: *A know-how definiálásának problémái, Magyar Jog, 1998. évi (45. évf.) 12. sz. 740–744. old.; Védjegyjog és piacgazdaság, monográfia, Novotni Kiadó, Miskolc, 2001, 216. old.; ibid, Európai védjegyjog, különös tekintettel az Európai Unió és Magyarország védjegyjogára. In: Csatlakozás-jogközelítés. Az acquis communautaire adaptálása a magyar jog- és intézményrendszerbe, szerk.: Fazekas Judit – Asztalos Zsófia – Sós Gabriella, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2003. X. fejezet, 321–340. old.; ibid, A know-how szerződések minősítéséről. *Gazdaság és Jog, 2004. évi (12. évf.) 2. szám 11–14. old.; ibid, A merchandising, mint sajátos jogi és gazdasági jelenség. In: Sárközy Tamás Ünnepi kötet (szerk. Pázmándi Kinga), HVG-Orac, Budapest, 2006, 63–74. old.; ibid, Ohorona intellektuálnoj vlasztinosztyi v ugarszkomu pravi (monográfia), Kijev, Logosz, 2006. 183 old.; ibid, A szellemi alkotások joga (egyetemi jegyzet) Novotni Kiadó, Miskolc, 2007, 4. (átdolgozott) kiadás, 272. old.; *Csécsi* György, *A szellemi alkotások jogának atipikus szerződései és az új Ptk. In: A magánjogi kodifikáció eredményei: Miskolci konferenciák 2006–2007: Tanulmánykötet (szerk. Gondosné Pusztahelyi Réka) (POT konferenciakötet), Novotni Kiadó, Miskolc, 2008, 269–281. old.; ibid, A formatervezési mintaoltalom elvi kérdései, rendszertani sajátosságai. In: Pro Vita et Scientia – Ünnepi kötet – Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából. Tattay – Pogácsás – Molnár (szerk.), Szent István Társulat,******

nemvagyoni jellegű (pl. sajtósérelem esetében a helyesbítő cikk megjelentetése). Nemvagyoni jellegű a jogsértés megállapítása, vagy a jogsértés megszüntetésére irányuló marasztalás. Vagyoni jellegű a személyiségi jogok megsértéséből keletkező vagyoni jellegű kár térítése, pl. szerzői jogbitorlás esetén az elmaradt jövedelemterítés.

A köz- és magánjog azonban egymástól élesen nem határolható el, hiszen a magánjogban is kifejezésre jutnak a közérdekek.¹⁴⁹

A másik jogáginak minősíthető felosztás az anyagi és az eljárás jog. Az *anyagi jog* forrása a polgári jogi,¹⁵⁰ büntető jogi kódex.¹⁵¹ Az *eljárás jog* forrása a polgári perrend-

Budapest, 2012., 59–70. old.; ibid, A szellemi alkotások jogának fogyasztóvédelmi aspektusai, In: Szalma József (szerk.) A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, 2012, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2013. 103–112. old.; Ld. továbbá, Grad-Gyenge Anikó, Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre, Médiatudományi Intézet, Budapest, 2015, 170 old.; a korábbi kiadványok közül, a nemzetközi és hazai jogirodalomra és jogszabályokra való utalásokkal, ld. Lontai Endre, Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001, 256. old.; Ld. a tételes törvényeket: A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvényt; a szabadalmi ügyvivőkről szóló 1995. évi XXXII. törvényt; a védjegyről és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvényt; a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXXVI. törvényt; a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvényt.

¹⁴⁹ Ld. pl. Trócsányi László, A közjog és a magánjog elhatárolásának ismérvei, A közjog – magánjog elhatárolásának relatív jellege, in: Trócsányi László – Schanda Balázs, Bevezetés az alkotmányjogba, HVG/ORAC, Budapest, 2012, 22–23. old.; Menyhárd Attila, közjog és magánjog és a preferált vizsgálati módszerek, in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, – Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 250–260. old.; Jakab András, A jogrendszer horizontális tagozódása, Jura 2005/2. sz, 91. old.; u.ő, Közjog, magánjog, polgári jog – dogmatörténet Próteuszai és az új Ptk. tervezete, Állam és Jogtudomány, 2007/1., 3. old.

¹⁵⁰ Ld. pl. Menyhárd Attila, A polgári jog tudománya, in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, – Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 218–265. old.

¹⁵¹ Ld. a hatályos Btk-t in: Büntető Törvénykönyv – 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, Egységes szerkezetben a 2015. december 1. napján hatályba lépő rendelkezésekkel, Patrocinium, Budapest, 2015. Ld. a büntető anyagi és eljárás jog jogági jellegéről és belső rendszerére vonatkozó következő fontosabb irodalmat: Mezey Barna, A büntetőjogi felelősségre vonás intézményi hátterének kialakulása a 18–19. században – Az önálló magyar büntetés-végrehajtás jogi és szervezeti keretének kiépítése, Budapest ELTE ÁJK, 1990; Kínálty Tibor – Máthé Gábor – Mezey Barna, A polgári büntetőjog története, in: Magyar jogtörténet (szerk. Mezey Barna), Budapest, Osiris Kiadó, 266–305. old.; Nagy Ferenc, A magyar büntetőjog általános része, Budapest, HVG/ORAC, 2010, 259–262. old.; ibid, A büntetőjog tudománya (büntető anyagi, eljárásjogi és kriminológia fejlődésmenete) in: Jakab András–Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, – Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 261–333 old.; Béli Gábor – Kajtár István, Az osztrák (német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (A Praxis Criminalis) – Dolgozatok az állam- és jog-

tartás,¹⁵² a büntető eljárás, az államigazgatási eljárás,¹⁵³ polgári és büntető végrehajtási eljárás. Míg az anyagi jog lehet egyaránt magánjogi (polgári jog) és közjogi (büntető jog) jellegű, addig általában az eljárásjogi rendszerek közjogiak, függetlenül attól, hogy funkcionálisak, mert vagy a magánjogok, vagy közérdeket érvényesítését szolgálják. A büntető eljárás, az államigazgatási eljárás elindításának és lefolytatásának módja miatt, közjogi, hiszen megindítása és vezetése, bizonyítási módja hivatali. Ezzel szemben a polgári peres eljárás, alapvető közjogi hovatartozása ellenére, több magánjogi vonást tartalmaz, hiszen elindítása nem hivatalból történik, a pervezetés is a diszpozitivitás (perrel való szabad rendelkezés) elvén alapul, ugyanis a felperes lemondhat követeléséről, egyezsége köthet az alperessel, módosíthatja keresetét, a bíróság elvben csupán azokat a bizonyítékokat veszi fel, melyet a felperes vagy az alperes javasol és csupán kivételesen jár el hivatalból, amikor a felperes túllép a kereseti kérelemmel való szabad rendelkezés határán, és megsérti az eljárásjogi közrendet (perjogi visszaélés, közérdekkel ellentétes eljárásjogi kezdeményezés).

Az anyagi polgári jog hagyományos, *pandekta rendszer* (Usus modernus pandectarum) szerinti felosztása ötrészes tagolású, nevezetesen tartalmazza az általános részt, a kötelmi jogot, a dologi jogot, a családi jogot és az öröklési jogot. A magyar jogban, azaz kodifikációs hagyományban, nem jellemző az általános rész, úgy mint olyan, amely a polgári jog közös szabályait (főleg a jogügyleteket illetően) tartalmazza. Ez inkább a német BGB sajátossága. Ám a magyar kodifikációs hagyományban előfordul az általános rész is (pl. az 1900. évi tervezetben és későbbi tervezeteiben is). Az új Ptk. az általános rész helyett csupán bevezető rendelkezéseket tartalmaz. Az *institúciós rendszer* hármas tagolású, ezek szerint a polgári jog alkotó elemei a személyekre, dolgokra és keresetekre vonatkozó rész. Az európai polgári jogi kódexek közül ehhez a felosztáshoz leginkább az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv áll. Erre többek között az is utal, hogy az OÁPTk. a kötelmi jogi részt a személyi jogosultságok általános kifejezésével takarja. Ez persze, megfelel annak is, hogy a *kötelmek* csupán két meghatározott személy között váltanak ki hatályt (inter partes), míg a *dologi* jogviszonyok (tulajdon, szolgálat, stb.) mindenkivel szemben érvényesíthetőek (erga omnes hatály). A kötelmi jog és az öröklési

tudományok köréből, XIX., Pécs, JPTK ÁJK, 1988, 29–39. old.; Finkey Ferenc, A magyar büntetőperjogi tudomány három százados fejlődésmenete 1619–1914 (Sárospatak, Jogászok a Kultúráért Alapítvány), 2000, 16. old.; Pauler Tivadar, Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez, Budapest, MTA, 1878, 1–10. old.; Csatskó Imre, Büntetésjogi elméletek, tekintettel a büntetés fajaira, különösen a halálbüntetésre, miképp gyakoroltatt ez régi s újabb népeknél? 1–2. k., Bécs-Győr, Strauss-Sommer-Streibig Kiadó, 1843.

¹⁵² Ld. a Pp. fejlődésmenetét, fejlődéstörténetét, in: Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, 52–69. old.

¹⁵³ Ld. Jakab András, A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon, in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, – Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 193–217. old. Tételes jog: a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény.

jog *dinamikus* részei a polgári jognak, mivel a vagyoni alanyi jogosultságok átruházását szabályozzák. A kettő közötti lényeges különbség az, hogy a kötelmi jog élők közötti (inter vivos), az öröklési jog pedig halál esetére szólnak szabályozza a vagyoni javak forgalmazását, átruházását. A szűkebb értelemben vett kötelmi jog a *kereskedelmi*, vagy vállalkozói jogtól abban különbözik, hogy az előbbinek szerződése a szükségletek kielégítése, utóbbi pedig ezen túlmenően, a nyereség céljából forgalmazza a javakat. A kereskedelmi jog két alapvető részből áll: ún. státuszjogi és dinamikus részből. Az első a vállalkozások jogállását, a másik a vállalkozások közötti szerződéseket szabályozza. Míg a kötelmi jogi szerződések elsősorban a természetes személyek között jönnek létre, addig a vállalkozói szerződések a jogi személyek között. Vállalkozói szerződések azok, amelyeket lajstromoztatott (cégbíróságnál) üzleti tevékenység keretében kötnek meg a felek. Kötelmi szerződések azok, amelyek ezen kívül köttetnek meg, valamely szükséglet kielégítése céljából. Vannak azonban olyan nevesített szerződések, amelyek vegyesek, annak alapján, hogy egyik felük lehet természetes személy, a másik pedig jogi személy (pl. adásvétel). Ilyenek pl. a *fogyasztói* szerződések. Ezeket egyébként egyoldalú vállalkozói szerződéseknek nevezzük. Vannak azonban kétoldalú vállalkozói szerződések, melyeknek mindkét fele vállalkozó. Egyoldalú vállalkozói szerződés a hitel. A *munkajog* gyakorlatilag két részből áll, az egyik a *szociális jog*, mint a társadalom, egészség- és nyugdíjbiztosítás, ami túlnyomóan közjogi jellegű, a másik a *munkaszerződések joga*, mely a munkaviszonyt szabályozza, és többnyire magánjogi jellegű. A kollektív munkaszerződések joga, mint korrektív jog, a kettő között áll. Magánjogi jellegű a munkával kapcsolatos polgári jogi felelősség is, szerződésszegési vagy deliktális alapon, továbbá saját, vagy másokért való felelősség szabályai alapján.

A polgári eljárásjog két típust tartalmaz, az első a polgári *peres* eljárás, rá jellemző egy jogvitával kapcsolatos kontradiktórius eljárás, a másik a *nemperes* (v. peren kívüli) eljárás, mely egy törvény alapján (ex lege) végbemenő jogváltozás bírói megállapítását célozza meg (pl. törvényes öröklés esetén, az ex lege, v. ipso lege öröklési rendszer szerint, amilyen a magyar jog is, amit az új Ptk. is követ¹⁵⁴, az örökösök meghatározása). A nemperes eljárások körébe tartozik a *végrehajtási* eljárás is. Nemperes eljárásra jellemző az, hogy a bíróság a törvény alapján megvalósult jogváltozást állapítja meg. Jogvita esetén a nemperes eljárás felei peres eljárásra utalhatók, ennek jogerős eldöntése után az időközben félbeszakított nemperes eljárás folytatható a vitás jogi kérdés peres eljárásban hozott jogerős határozat alapul vételével.

4. A jogágak szerinti szabályozás alapvető sajátosságai

A *magánjogi szabályozásra* jellemző e jogszabályok *diszpozitív* (megengedő) jellege. Ami azt jelenti, hogy a jogszabály által nyújtott megoldástól a felek megegyezően, egyedi jogi aktusuk pl. szerződés útján szabadon eltérhetnek, természetesen, a közrend,

¹⁵⁴ Ld. Ptk. 7:1. paragrafus: az ember halálával hagyatékra mint egész száll át az öröksőre.

közérdek korlátai keretében. Amennyiben azonban a felek nem szabályozzák egyedi jogi aktusukban jogviszonyukat, másként, ahhoz képest amit a diszpozitív jogszabály sugall, akkor a diszpozitív törvényi jogszabály kényszerítővé válik. Ezt a jogtechnikát a polgári jogi szabályozásban *szuppletorikus*, vagy *szubszidiárius* jogi jelenséggé minősíthetjük – vagyis azt a folyamatot, amiben az eredeti diszpozitív – megengedő jogszabály impertatívvá, kényszerítővé válik. A diszpozitivitás annak a következménye, hogy a polgári jogi kapcsolatban a felek autonómok, alanyi jogosultságaikkal szabadon rendelkezhetnek, összhangban a szerződési autonómia elvével.¹⁵⁵ Ez azt jelenti, hogy a szerződő felek szabadon szabják meg, választják a szerződés másik alanyát, tartalmát (a kölcsönös jogosultságokat és a kötelezettségeket), a szerződés tárgyát, típusát. Amennyiben a polgári jogi normák kényszerítő jellegűek volnának, kizárt volna a szerződéskötési szabadság. Persze e szabadság mellett éppen ennek korlátozásaként, a polgári jogban is előfordulnak tilalmak, kényszerítő jogszabályok (pl. károkozási tilalom, vagy tilos szerződések). A kényszerítő jellegű jogszabályok a polgári jogban kivételesek. A polgári jogi szabályozásnak másik alapvető szabályozási elve a polgári jogi jogviszony alanyainak egymás közötti jogállása szemszögéből szemlélve, a *mellérendelési* (egyenrangúsági, vagy koordinációs) elv. A felek a polgári jogviszonyban egymással szemben nem hierarchikus kapcsolatban állnak, hanem kölcsönös jogok és kötelezettségek révén koordinációs jogi helyzetben. Tipikus a visszerthes szerződési jogviszony, amelyben mindkét fél egymás iránti, kölcsönös szolgáltatással tartozik. A mellérendelési elv még akkor is érvényesül a polgári jogi kapcsolatban, ha csupán az egyik fél tartozik a másik félnek, mint pl. a kártérítési jogviszonyban a károkozó a károsultnak, kártérítés, vagy kártalanítás útján. Ugyanis bármely károkozó kötelezett (adós), bármely károsult jogosult (hitelező), azonos (jogosulti, vagy kötelezetti) jogi helyzetben van.

A *közjogi* szabályozás alapvető jellemzője az, hogy a jogszabályok ab initio, kezdettől fogva, kényszerítő jellegűek. Akár a közjog anyagi, akár eljárásjogi normái szintjén.

¹⁵⁵ Ld. a Ptk. 6:59. paragrafusát (szerződési szabadság), 6:63. paragrafusát (a szerződés létrejövetele és tartalma). 1:3. paragrafusát (a jóhiszeműség és tisztesség elve), 1:5. paragrafusát (a joggal való visszaélés tilalma). A szerződési szabadság a polgári jogi normák diszpozitivitását követeli meg, ami azt jelenti, hogy a felek szerződésükkel eltérhetnek a Ptk. diszpozitív szabályaitól. Ezt a Ptk. 6:59. paragrafusának (2) bekezdése erősíti meg: A felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akarattal eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja. A szerződéskötési szabadság korlátait a Ptk. 6:95. paragrafusa irányozza elő (tilos szerződések): Semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz. Más jogkövetkezmény mellett is semmis a szerződés akkor, ha a jogszabály ezt külön kimondja, vagy ha a jogszabály célja a szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltása. Ugyanakkor semmis nemcsak a *kényszerítő törvényi* jogszabályokkal ellenkező szerződés, hanem a *jóerkölcsbe* ütköző szerződés is. Ugyanis a Ptk. 6:96. paragrafusa értelmében semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.

Az államigazgatási azaz a magyar jogban újabban, a rendszerváltozást követően nem véletlenül *közigazgatási jog* alapvető szabályozási módszere a szubordináció, *felérendelési* elv. Az államigazgatási jog alanyai egyfelől az állam, vagy derivált alanyai (megye, önkormányzat), másfelől a természetes vagy jogi személy, egymással főszabályként hierarchikus kapcsolatban állnak. Ugyanakkor az alsóbb fokú államigazgatási szervet kötelezi a *felsőbb állami szerv utasítása*. A jogértelmezés tárgyát az államigazgatási (ügyintézési) jog törvényi anyagi és eljárási szabályai képezik. Az államigazgatási jogi szabályozás másik jellemzőjét az ún. a felérendelt jogalany, az államigazgatási, vagy közigazgatási szerv *diszkréciós joga* jellemzi. Ez azt jelenti, hogy az államigazgatási-közigazgatási jogban a felérendelt szerv nagyobb mérlegelési jogkörrel rendelkezik, mint a bíró, a bírósági eljárásban. A bírósági eljárásban ugyanis a bírót csupán a törvény, vagy egyéb általános jogi aktus szabálya kötelezi, elvben nem kötelezi őt a felsőbb bíróság közvetlen utasítása, konkrét jogesetben, jogi álláspontjának kialakítása tekintetében, összhangban a bíróság függetlenségének elvével. Ugyan a hatályos magyar jogban a Kúriának lehet alsóbb fokú bíróságokat kötelező jogi álláspontja, ám ez nem konkrét jogesetekre vonatkozik, hanem azonos tényállású esetekre. Ez nem jelent konkrét, alsóbb fokú bíróságok előtt tárgyalt jogesetre való hatást. Csupán a jog egységét szolgálja a jogalkalmazásban és nem a konkrét esetben történő utasítást.

A büntető anyagi jog normái is kényszerítő jellegűek. A jogbiztonság követelménye miatt, a bűncselekmények szabályozási módszere a *nullum crimen* elvet követi, mely szerint nincs büntethetőség, ha a Btk. az adott cselekményt a cselekmény elkövetése előtt nem tiltja. A büntetőjogi inkrimináció mindig különleges, *speciális*, tehát minden bűncselekményt és ezeknek szankcióit pontosan leírja. Ezzel szemben a polgári jogi inkrimináció *általános*, és alapvetően abban a megfogalmazásban nyer kifejezést, hogy tilos másnak jogellenesen kárt okozni. Általános szankciója a polgári jogi deliktumnak a kártérítési kötelezettség.

5. A jogágak szerinti sajátos szabályozási módszerekből következő jogértelmezési támpontokról

Mint ahogy a polgári jogban zömükben diszpozitív jogszabályok az uralkodóak, a jogértelmezés során figyelembe kell venni a felek egyedi jogi aktusában kifejezett akaratát, ha van, természetesen, a közrend (jóerkölcs), a közjó határai keretében.

A magánjog a szerződési szabadság mellett még egy szabályozási sajátossággal rendelkezik. Ez pedig a felek mellérendelése – egyenrangúsága a magánjogi jogi kapcsolatban. A magánjog értelmezési tárgya az egyedi jogi aktus, a szerződés, végrendelet, egyoldalú akaratnyilatkozat. Ezeket a törvény (Ptk.) által előírányzott egyedi jogi aktusokról szóló rendelkezések fényében kell értelmezni. A közjognak, a jogszabályok kényszerítő jellege mellett alapvető sajátossága a szubordináció, vagyis a közjog alanyainak (egyfelől az állam, állami, önkormányzati szerv, másfelől az állampolgár, természetes és jogi személy, mint pl. vállalkozás) felé- és alárendelése. Az államigazga-

tási jogviszonyban fennálló szubordináció és diszkréciós jog ellensúlyozását a polgári korszaktól kezdődően az egyedi államigazgatási aktusoknak (végzések, határozatok) bírói kontrollja szolgálja (közigazgatási bírósági eljárás). A közjogi viszonyban a jogértelmezés tárgyát elsősorban a vonatkozó közjogi törvényi jogszabályok képezik.

A közjogban uralkodó kényszerítő jogi normák egyedi jogi aktusok útján nem változtathatók meg, s így értelmezésük strict (belterjes), különösképpen a büntetőjogi inkrimináció tekintetében.

Az EU közösségi jogában, rendeleteiben és irányelveiben gyakran találkozunk a jogszabályban használt kifejezések *definícióival*. Ez jellemző az angolszász jogalkotásra is, ebben az előforduló törvényi jogban (és nem a precedensjogban). A törvényi jogi definíciók azonban a német pandektisztikában, különösképpen a *Begriffjurisprudenz*, Begriffspyramide (Puchta¹⁵⁶, Windscheid¹⁵⁷, Dernburg¹⁵⁸) elmélete mentén jutott kifejezésre, nyert érvényt. Abban a hitben, hogy a pontos törvényi fogalom-meghatározások hozzá járulnak a törvény joghézagtól való mentesítéséhez.¹⁵⁹

A pontos törvényi definíciók, habár rendeltetésük az, hogy szinte szükségtelenné tegyék, kiiktassák a jogértelmezést, minden jogi szintagma, kifejezés fogalom-meghatározása útján, ebben nem jártak várt eredménnyel. A definíciók ellenére szükség mutatkozott a definíciókon túlmenő jogértelmezésre. Ebben a definíciók szükségét támogató doktrína ugyanúgy járt, mint a részletező jogi szabályozás: A definíció hívei, ugyanúgy mint a részletező szabályozás hívei, akik a teljeskörűségekre való törekvést támogatták, a teljeskörűségi törekvés ellenére, előfordulóan joghézaggal találták szemben magukat.

A definíciók mindez mellett, mégis hasznosak, jelentősen hozzá járulnak a jogértelmezés megkönnyítéséhez. Különösképpen azok a törvényi definíciók, amelyek nem „univerzálisak”, és csupán az adott törvényben használt kifejezések definíció útján történő értelmezését segítik elő, nem terjedvén túl e törvény keretein. A tudományos definíciók, melyek a jogelmélet, vagy a jogdogmatika módszerein alapulnak, hozzá járulnak a jogi fogalmak jelentésének feltárásához.

¹⁵⁶ Georg Friedrich Puchta (1798–1846) nevéhez fűződik a jogi fogalmak piramidális („hierarchikus”), meghatározásának elmélete, azaz az ún. fogalmi jogtudomány megalapozása. Ld. pl. Hamza Gábor – Földi András, A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010, 135. old. 461. sz. széljegyzet.

¹⁵⁷ Ld. pl. Windscheid, Bernhard, Wille und Willenserklärung (Eine Studie), Archiv für die zivilistische Praxis, Tübingen, Leipzig, Bd. 63, 1880, 71–112. old.

¹⁵⁸ Ld., Dernburg, Heinrich, Pandecten, I. kötet, 2. kiadás, 1888; ibid, Die allgemeinen Lehren des Bürgerlichen Rechts, 3. kiadás, 1906; ibid, Lehrbuch des preussischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs, I. Allgemeinen Lehren und das Sachenrecht, 3. kiadás, Verlag der Buchhandlung des Waisen-Lausen, Halle, 1881; ibid, Das bürgerliche Recht des deutschen Reichs und Preussens, Halle, 1906.

¹⁵⁹ Ld. pl. Szabó Miklós – Jakab András, A jogdogmatikai kutatás, in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 51–52. old.

III. A JOGI DEFINÍCIÓ (FOGALOM-MEGHATÁROZÁS)

A jogi definíció vagy fogalom-meghatározás lehet normatív (törvényi, jogszabályi) vagy tudományos, azaz elméleti jellegű.¹⁶⁰

A fogalom-meghatározás a jogtudományi kutatásoknál lehet továbbá *exploratív*, kiinduló (pl. a kutatói hipotézis meghatározásánál) és *végleges* (mint a kutatási eredmények konklúziója, végkövetkeztetése).

A jogi definíció alapvető követelménye, hogy *pontos és teljes* legyen és az adott jogfogalmat, jogintézményt minden (lényeges) *jellemzőjével* együttesen szabja meg. Előfordulhatnak azonban a *nem teljes* jogi definíciók is, melyeket enumeratív, *felsorolási* fogalom-meghatározásoknak minősíthetünk. Ezek tartalmazzák a jogi fogalom, jogintézmény főbb jellemzőit, megtoldván őket *felsorolással*, vagy csupán egymagában felsorolásokkal szabják meg az adott jogi fogalmat (*eklektikus* definíció). Ezek a felsorolások is lehetnek teljesek, zártkörűek (enumeratív definíció) és részlegesek, példaszzerűek (*exempli causa*). A jogi definíciók lehetnek *pozitívek*, afirmatívak, ami azt jelenti, hogy a jogfogalom pozitív, fennálló jellemzőit tartalmazzák, de lehetnek *negatívak* is, tehát olyanok is, amelyek azt határozzák meg, mi az ami adott fogalomra, jogintézményre nézve nem jellemző. Van olyan definíció is, amely a pozitív és a negatív elemek *kombinációjából* áll (negatív és pozitív eklektikus definíció). A negatív, v. negáló rész pedig gyakran *kivételként* (*exceptiones*) jelenül meg a főszabály alól. A jogértelmezési doktrína szerint a kivételeket szűken kell értelmezni (*exceptiones non sunt extendendae*), náluk megengedhetetlen a tág (extenzív, v. külterjes) értelmezés, kivéve az olyan kivételezési felsorolást, melynél a felsorolás nyitott. A jogirodalom szerinti általánosan elfogadott követelménye a jogi definíciónak, hogy főszabály szerint a jogfogalom pozitív elemeit, jellemzőit ragadja meg, tehát azt, hogy mi a jogfogalom jellemzője és nem azt, ami nem jellemzi.

Az adott jogintézmény nem teljes jogi definícióinak körébe sorolhatók azok, amelyek csupán a jogokat és a kötelezettségeket szabályozzák.

IV. A JOGÉRTELMEZÉS RENDSZERÉRŐL, FAJAIRÓL (TÍPUSAIRÓL); AZ ÁLTALÁNOS ÉS AZ EGYEDI JOGI AKTUSOK ÉRTELMEZÉSÉRŐL

1. A jogértelmezés rendszere és osztályozása

1.1. A jogértelmezés rendszeréről. A jogértelmezés fogalmáról

A jogértelmezés a szó tudományos értelmében azért alkot *rendszert*, mert csupán egy jogértelmezési módszer nem elegendő a jog megismeréséhez, ehhez szükséges a jogértelmezés módszereinek kombinációja. A jogértelmezés alatt értjük az értelmezés tárgyát képező jogszabály valós jelentésének feltárását. Ennek érdekében a jogtudomány kialakította a jogértelmezés *módszereit*.

1.2. Osztályozás

A jogértelmezés módszerei attól is függenek, vajon az *értelmezés tárgya általános* (törvény, rendelet, önkormányzati rendelet, általános üzletkötési feltétel, stb.), vagy *egyedi jogi aktus* (jogügylet, mint szerződés, végrendelet, bírósági határozat, ügyintézési végzés, stb.). Vannak közös jellemzők, mint a nyelvi-nyelvtani, logikai, rendszerező, stb. értelmezés, de eltérő sajátosságok is (hiszen az egyedi jogi aktus, amennyiben magánjogi jellegű, elsődleges létrehozó, jogkeletkeztető eleme, tényezője az ügyfelek egyetértő vagy egyoldalú jogügyleti akaratnyilvánítása). Általános jogi aktusnál pedig az illető aktus létrehozójának, – pl. Országgyűlés, önkormányzat, stb., ennél fogva a *célirányos* értelmezésnek, – a jogalkotói szándéka szerinti rendeltetést is vizsgálnia kell a jogalkalmazónak, a jogértelmezőnek. Habár az általános és egyedi jogi aktusok létrehozói egymástól különböző jogalanyok, jogértelmezés szempontjából, a közös nevezőjüként, egyfelől a jogi rendeltetés, cél, másfelől, ennek jegyében, a kívánt joghatás állapítható meg.

Míg a tárgyi jogforrásnál (törvény) a *jogalkotói indítékokat és szándékokat* is figyelembe kell venni, addig az alanyi jogokat létrehozó jogforrásnál (jogügylet), az általános és egyedi jogi aktusok értelmezésénél is eltérő értelmezési módszerek juthatnak kifejezésre. A szerződési jogi aktusnál tehát uralkodó a *felek közös jogügyleti akaratának* vizsgálata,¹⁶¹ a törvényi jogi aktusnál pedig a *törvényhozó célja*. Azon túlmenően, hogy közös az illető jogi aktusban kifejtett normák, azaz jogok és köteleességek objektív

¹⁶¹ Ld. pl. új Ptk. 6:63. paragrafus (1) bekezdését, továbbá 6:86–6:87. paragrafusait. Ld. pl. in. Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 222., 226. old. Ezek a szabályok, habár kiinduló pontok, korántsem tekinthetők kimerítőeknek.

¹⁶⁰ Vö. Szabó Miklós – Jakab András, A jogdogmatikai kutatás, A jog fogalmi rendszere, Fogalom-meghatározások, Definíció: a fogalom meghatározása, in: A jog tudománya (szerk. Jakab András – Menyhárd Attila), HVG/ORAC, Budapest, 2015, 56–78. old. A szerzők szerint a fogalom és a definíció egymástól megkülönböztetendő, mivel a fogalom a tárgy sajátosságainak, lényegének megragadására irányul. Ezzel szemben a reáldefiníció kapcsolatot kíván teremteni a tárgy és a név között. A nomináldefiníció a név konvencionális jellegét hangsúlyozván a jelentést nem a tárgyhöz, hanem a nyelvhasználatához köti. Op. cit., 56–57. old.

jelentéstartalmának vizsgálata. A magánjogi egyedi jogi aktusoknál, mivel náluk a jogügyleti akaratnyilvánítás az uralkodó, mint jogkeletkeztető forrás – azonban a szubjektív értelmezés is kifejezésre jut, tehát pl. az, hogy mi volt a végrendelkező, az örökös eredeti belső szándéka, indítéka (causa).

A jogértelmezés osztályozása attól is függ ki a *jogértelmezés alanya*. Eszerint a jogértelmezés alanya lehet (az általános jogi aktusoknál) maga a *jogalkotó*, vagy a *felek* (az egyedi aktusoknál), vagy maga a *bíróság* a jogalkalmazás során.

A *jogértelmezés főszabályként nem jogkeletkeztető* jellegű, tehát csupán általános és egyedi jogszabályban megszabott jogok és kötelezettségek feltárására szolgál. Tehát maga a jogértelmezés nem nyújt sem többet sem kevesebbet annál amit a törvény megad. Nem hoz létre új jogosultságot. Azonban az ún. *kiegészítő jogértelmezés* (Larenz), habár elsődleges célja az eredeti jogalkotói szándék szerinti értelmezés, előfordulón jogkeletkeztető jelleggel bírhat. Ilyen pl. az általános jogi aktusoknál ún. *autentikus*, vagy *jogalkotói értelmezés*. Ez a magyar jogban szinte kivételesen fordul elő. Talán azért, mert a hatályos magyar jogban ha azonos normák bírói alkalmazása során előfordul, egymástól eltérő gyakorlat alakul ki a Curia konkrét jogesettől függetlenül, ún. *jog-egységi határozatot* hozhat, főszabályként ágazatonként, a polgári jogi, közigazgatási vagy büntető jogi kollégiuma által, mely a jövőben, azaz a folyamatban levő ügyekben, kötelezi az alsóbb fokú bíróságokat, vagy ügyintézési szerveket. A másik oka annak, hogy a jogalkotói értelmezésre a magyar jogban szinte nem található példa, az, hogy a jogalkotásról szóló törvény értelmében a törvény országgyűlési kihirdetését követően, a jogalkotó meghozza a hatályba léptetési törvényt (pl. az új Ptk. esetében), azaz a Kormány a törvényt végrehajtó rendeletét (Vhr). Ezek jórészt az autentikus értelmezés egy fajtát képezik, nem csupán a hatályba léptetés idejét szabják meg, hanem közvetve, a törvény alkalmazásának közelebbi feltételeit. A Vhr. rendelkezések, mivel gyakran nem parlamentari eredetűek, hanem kormánysszintűek, nem hozhatnak létre a törvényen túlmenő alanyi jogosultsági jogcímet, mivel ezek a törvény csupán hatályba léptetésének idejét, feltételeinek biztosítását és végrehajtását szolgálják.

A *tudományos értelmezés* a jogalkalmazóra nézve nem kötelező, de rá, érveinél fogva, hatást gyakorolhat, vagy a jogi jelentés feltárásánál, vagy a jogszabály jogalkotói módosításánál. Iura novit Curia, mondja a latin közmondás, a bíróság ismeri a jogot. Függetlensége miatt a bíróság nem hivatkozhat közvetlenül a tudományos álláspontra. A tudományos értelmezés lehet strict (belterjes), vagyis a törvényi norma objektív jelentéstartalmának kereteiben történő értelmezés (*de lege lata*), továbbá az ezen túlmenő értelmezés (*de lege ferenda*). Különösen amennyiben a jogviszony szabályozási keretei a jogtudomány állása szerint túlhaladtak, vagy kritikai görcső alá helyezhetőek. A *de lege ferenda*, vagyis a tételes jogon túlmenő értelmezés nem azonosítható az ún. kiterjesztő (extenzív, külterjes) értelmezéssel. Előbbi a tételes jogszabályon túlmenő, tőle független, – utóbbi pedig a tételes jogi szabályozáshoz ragaszkodó, egyfajta vele analóg értelmezést jelent.

A *szubjektív és objektív értelmezési mód*¹⁶² kapcsolatban áll a jogértelmezés alanyai-val. Az *objektív értelmezés* általában a bírói értelmezéshez fűződik. A bírónak ugyanis pártatlannak kell lennie. A *szubjektív értelmezés* inkább a jogügylet alanyaihoz kapcsolódik és elsősorban a jogügyleti akaratnyilvánításnak tulajdonít döntő szerepet. A bírói és tudományos jogértelmezés az objektív (tárgyilagos) értelmezési módot követi.

2. Az általános jogi aktusok jogértelmezési módszerei

2.1. A nyelvtani értelmezés

A nyelvtani értelmezés az általános jogi aktusban, pl. törvényben de egyéb, pl. egyedi jogi aktusban használt kifejezések és jogi szintagmák szótani, nyelvtani és mondattani értelmezése útján valósul meg. A magyar jog értelmezése során tehát a magyar nyelv grammatikája, nyelvtana és szintaxisa, mondattana a mérvadó.¹⁶³

A nyelvi értelmezés minden értelmezésnek alapja, lényegében a törvényben fogalt szó, kifejezés, vagy mondat jelentését tárja fel. Két alapvető lehetséges jelentésréteg állapítható meg, a sajátos *jogi* és a *köznyelvi* jelentés. A jogi jelentés a jogalkotói jelentés, különösképpen, ha a jogalkotó az általa használt szavakat a törvényben, vagy más jogi aktusban definiálja. Ha ilyen a jogszabályban nem szerepel, akkor az adott kifejezés jelentése az általánosan elfogadott jelentés, pl. a jogforgalomban, a kereskedelemben kialakult vagy a szokványok útján megfogalmazott jelentés a döntő. Általános jogi aktusnál, tehát a nyelvi értelmezés objektív, míg az egyedi jogi aktusoknál, különösképpen a jogügyleteknél a szubjektív értelmezés is kifejezésre juthat (pl. az ingyenes jogügyleteknél), tehát az, hogy adott kifejezésen a felek egyetértő jogügyleti akaratnyilatkozata mit értett. A nyelvi értelmezés azonban nem haladhatja túl a szó lehetséges jelentését.¹⁶⁴ A normatív szövegben használt szó vagy kifejezés *kiterjesztő* (extenzív, külterjes) értelmezéséről akkor beszélünk, amikor a szó legtagabb, legasztraktabb jelentését vesszük igénybe; restriktív, vagy *zártkörű* értelmezéséről akkor, ha a szóhasználat szűkebb (belterjes) jelentéstartalmát vesszük az értelmezés alapjául.¹⁶⁵

Az általános és egyedi jogi aktusban használt kifejezéseknek általában a jogalkotónak, ügyfeleknek a jogügylet létrehozásánál a *köznyelvi jelentést* kell követniök. Óhatatlan azonban a *jogi szakkifejezések* (terminus technicus) használata. Ezek a

¹⁶² Ld. pl. Reinhardt, Die Vereinigung subjektiver und objektiver Gestaltungs-kräfte in Verträgen, Festschrift für Schmidt-Rimpler, 115. old.

¹⁶³ V.ö.: pl. Wesley Newcomb Hochfeld, Az alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben, in: ford. Szabó Miklós – Szabó Miklós – Varga Csaba (szerk), Jog és nyelv, Budapest, PPKE Jogbolcséleti Intézet, 2000, 59–96. old.

¹⁶⁴ Ld. pl. Larenz, Methodenlehre, op. cit, 324. old.; Probst, Die Grenze des möglichen Wortsinns: methodologische Fiktion oder hermeneutische Realität? – Festschrift E. A. Kramer, 2004, 249. old.

¹⁶⁵ Ld. Bydlinski, Methodenlehre, op. cit, 441. old.

kifejezések szerves részei szókincsünknek és tágabb értelemben a *szaknyelvek* sorában foglal helyet. A (magyar) szaknyelv általában, így a *jogi szaknyelv* kifejezései is, *egyalakú* (homoníma) szó, vagy kifejezés, vagyis olyan szó, melynek azonban több (akár köznyelvi; akár szaknyelvi) jelentése is lehet. Előfordul, hogy a szó jogi szaknyelvi jelentése a köznyelvitől jelentős mértékben eltér, s így értelmezésénél, a szaknyelvi jelentést kell figyelembe venni. Így pl. cselekvőképesség szavunk köznyelvi jelentése szerint cselekvésre, valamely tevékenységre való hajlandóságot, készséget fejez ki. Ezzel szemben, e kifejezés jogi szaknyelvi jelentése jognyilatkozati, jogügyleti képességet jelent, vagyis azt, hogy egy természetes személy saját akaratnyilatkozatával létre hozhat, módosíthat, vagy megszüntethet egy jogügyletet.¹⁶⁶ Valamilyen cselekvést jelent a jogi szaknyelvi jelentés is, de ennek elkülönült, csupán a polgári jogban bevett és definiált tartalommal és jogi tartalommal, hatállyal. Amint a köznyelvben, úgy a jogi szaknyelvben is előfordulnak *szinonímák*, azaz jogi szinonímák, vagyis *többalakú szavak* ugyanazzal, vagy árnyalataiban megközelítően *azonos jelentéssel*. Pl. törvénykerülés, továbbá a joggal, vagy törvénnyel való visszaélés (agere in fraudem egis et in fraudem partis) szintagmái döntően azonos jelentésűek. Ami a jogban azt jelenti, hogy valaki ugyan a törvény, vagy más jogszabály kényszerítő rendelkezéseinek szószerinti jelentésével összhangban jár el, de magatartása ellentétben áll a kényszerítő jogszabály céljával, szellemével, rendeltetésével. Ennél fogva a törvénykerülés is jogellenességnek számít, éppúgy mint az a magatartás – mely fennebb már részben tárgyalt – a jogszabály szavával (szó szerinti jelentésével) ellentétes (az ún. közvetett és közvetlen jogellenesség).¹⁶⁷ A törvénykerülésnek a szankciója a megkerült jogi norma által előírt szankció. Vannak olyan vélemények (pl. Maday Denis – Dénes, svájci szerző, Gesetzsammlung c. művében) amelyek a törvénykerülés külön alapvető tilalmát szükségtelennek tartják. Ha abból indulunk ki, hogy a törvénynek nemcsak szó szerinti jelentéstartalma van, hanem célja, rendeltetése szerinti jelentése is, márpedig ha ez így van, egy törvényi tilalom magában foglalja mind a szó szerinti, mind a rendeltetés szerinti tilalmat. Formális logikai elemzés azt mutatja, hogy a külön törvénykerülést előíró, tiltó norma, vagyis a törvénykerülés tilalma, nem más mint a tilalom tilalma, ami, ad absurdum, a két negáció folytán engedélyezés. Ezért a legtöbb polgári jogi kódex (német BGB, francia Code civil, osztrák OÁPt, Svájci Kt.) nem is tartalmaz törvénykerülési tilalmat. Ez azonban a vonatkozó jogirodalom szerint igazán nem azt jelenti, hogy ezek a törvénykönyvek „megengedik” a törvénykerülést. Ellenkezőleg. Adott tilalom tiltja a kerülést is.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Ld. Ptk. 2:8–2:41. paragrafusait.

¹⁶⁷ Ld. az új Ptk. 1:5. paragrafusát (a joggal való visszaélés tilalma). Pl. in: *Vékás L. – Gárdos P., Polgári törvénykönyv magyarázatokkal*, Complex Kiadó, Budapest, 2013; 29–34. old.

¹⁶⁸ Vö a Ptk. 6:96. paragrafusával: semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet *jogszabály megkerülésével* kötöttek. Hozzá kellett volna tenni: „melyet *kényszerítő jogszabály megkerülésével* kötöttek.” Ugyanis a *diszpozitívval ellentétes szerződési klauzula*

A szabályozási *egyértelműségi* követelmény miatt, a jogalkotónak a jogi homonímának használata esetében, kiegészítő, a több jelentést tartalmazó kifejezéshez jelentésmeghatározó, vagy jelentéskiválasztó rendelkezést is elő kellene irányoznia. Ennek hiányában egymagában a nyelvtani értelmezés nem mutatkozhat elegendőnek, más értelmezési pótmódszerek is szükségesek.

A jogi szinonímák esetében, esetleges, lehetséges árnyalatbeli különbözőségük miatt, a törvényhozónak a többalakú szóhasználat során csupán csak az egyiket kell használnia. Pl. a törvénykerülés, a joggal való visszaélés kifejezések egyikét és ezt következetesen kell használni, nem váltva ezt fel a másik kifejezéssel, a „stílus” kedvéért.

A magyar jogi szaknyelv, különösképpen a polgári korszaktól kezdve, vált árnyalttá, rendkívül gazdaggá, de kezdeményei ettől jóval régebbiek. Csupán a fennebb többször hivatkozott *Werböczy Hármaskönyvét* említsük (1517), mely eredetileg Bécsben ugyan latin nyelven jelent meg, de már e század (XVI. sz.) *hatvanas éveitől magyarul is* közlésre került.¹⁶⁹ A magyar jogi szaknyelvre jelentős hatást gyakorolt a római jog, valamint az a tény, hogy Magyarország jogi szaknyelve elsősorban a latin nyelv volt, egészen a Széchenyi törvényhozás végéig. Ettől kezdve azonban a magyar nyelv egész (történelmi) területére nézve hivatalossá lett, 1844-től. Werböczy Tripartitumának magyarra fordítása, a XVI. sz. közepén, jelentős hozzájárulást jelentett, a közjog és a magánjog területén, a magyar jogi szaknyelv fejlődéséhez.¹⁷⁰

A magyar jogi szaknyelv fejlesztéséhez jelentős hozzájárulást *nyújtott a hazai törvények magyar nyelven történő közzé tétele*, ami elsősorban a jogtudománynak köszönhető. Az első között volt Georch Illés (1772–1835), aki *Honnyi törvény* címen, három kötetben adta közzé a legfontosabb törvényeket (1804–1809 közötti évek során).

Kölcsey és Kazinczy köznyelvünk nyelvújítói mellett, párhuzamosan haladt a jogi szaknyelv tudatos fejlesztése, melynek célja a jogi műszavak és az egységes jogi szak-

nem kerülő jellegű, összhangban a szerződési szabadság elvével.

¹⁶⁹ Ld. pl. a debreceni, 1565 évben Hoffhalter által gondozott magyar nyelvű kiadást, mely ugyan kivonatos és nem teljes fordítás. Hasonló a gyulafehérvári, 1568. évi, szintén Hoffhalter által megjelentetett kiadás. Kivonatos magyar nyelvű fordítás a kolozsvári, 1571. évi, Heltai által gondozott kiadás. Az első teljes magyar nyelvű, azaz latin-magyar nyelvű kiadást ifj. Heltai Gáspár jelentette meg, Debrecenben, 1611-ben, majd ezt követte a bártfai 1632. évi, a 1639. évi debreceni, 1698. évi kolozsvári, Misztótfalusi által kiadott latin-magyar kiadás, stb. Werböczy Tripartituma, a latin és magyar nyelvű kiadás mellett számos más nyelven is megjelent (németül, Bécsben 1599-ben Wágner Ágoston fordításában, horvát nyelven, 1574-ben, Nedelic gondozásában jelent meg). Magyarról, horvatra az 1565-ös évi magyar kiadás alapján horvát nyelvre Ivanus Pergosic (Pergosics Iván) fordította. Sőt a Szerb Királyi Akadémia gondozásában szerb nyelven is megjelent, 1909. évben. Ennek alapjául a horvát nyelvű kiadás szolgált. Ld. *Gazda István, Szerkesztői előszó az új kiadáshoz*, in: Werböczy, Hármaskönyv, Téka, Budapest, 1990, 16–31. old.

¹⁷⁰ Vö. *Mezey Barna* (szerk.) *Magyar jogtörténet*, Osiris, Budapest, 1997 – a magyar jogi nyelv kezdetei, 41. old.

terminológia megteremtése volt. Így, az MTA 1843-ban teszi közzé a *törvénytudományi műszótár*at, mely több mint húszezer jogi szaknyelvi kifejezés jelentéséről ad számot.¹⁷¹

A jogtudományi művek azonban akár a késő középkorban, akár különösképpen a polgári korszakban, folyamatosan fejlesztették, pl. Wenzel Gusztáv (1812–1891),¹⁷² Hajnik Imre (1840–1902),¹⁷³ Kolozsvári Sándor (1840–1922), Óvári Kelemen (1844–1925),¹⁷⁴ Timon Ákos (1850–1925)¹⁷⁵ sokrétű és árnyalt jogi szaknyelvünket.

A magyar jogi szaknyelv fejlődésére jelentős hatást gyakorolt a *felsőfokú jogoktatás, jogtanítás*, mely Pécsen (1395) és Budapesten (Óbudán, 1395), de a mai országterületen kívüli, akkoriban, azaz a történelmi Magyarországhoz tartozó területek egyetemein (pl. Pozsony – 1467),¹⁷⁶ is megvalósult.

A magyar tannyelvű jogoktatás megalapozásához, továbbá szaknyelvünk kialakításához és fejlesztéséhez, jelentsen hozzájárultak a XX. század második felétől kezdődően létrehozott *rész kódexek* is. Ezek, normatív, szabályozási értékeik mellett, szaknyelvi szempontból is jelentős impulzust nyújtottak (pl. az Apáthy nevéhez fűződő 1883. évi kötelmi jogi kódex), továbbá az 1900-as és az 1928. évi Mjt, a *teljes polgári kódex tervezete és javaslata*. Fontos hozzájárulást jelentett továbbá a XIX. század során megjelent és hatályba is lépő *partikuláris törvények* sora, mint pl. a harmincas-negyvenes évek során a bányatörvény, a társasági törvények, majd az 1875. évi *Kereskedelmi törvénykönyv*. Az abszolutizmus idején (1849–1861) az OÁPt (1811) egyes *fordításai* is megjelentek magyarul (pl. a Teleszky fordítás).

A nyelvi, nyelvtani értelmezés során a jogértelmezőnek meg kell vizsgálnia, hogy a jogalkotó az adott fogalmat, kifejezést *köznyelvi*, vagy *szaknyelvi* vonatkozásban használja. Ez kitűnhet a szabályozási tárgyból. Pl., ha a váltójogi szabályozási kontextusban a törvényhozó a „forgatmány” (Indossament) kifejezést használja, ennek csupán a szaknyelvi jelentését kell figyelembe venni, vagyis ezen a névre szóló értékpapírban foglalt

jogosultságok egyik átruházási módját kell érteni. Vagy, ha a versenyjogi törvényben használt verseny kifejezést értelmezzük, akkor ez alatt a szaknyelvi jelentést kell figyelembe venni, és nem a köznyelvi, egyébként többértékű versengési jelentést. Ugyanígy a törvényi szövegek környezetből következtethető ki, hogy a jogalkotó szóhasználatába a köznyelvi jelentésre „gondolt-e”. Pl. festmény, szobor, képzőművészeti alkotás, szépirodalmi mű, stb. esetében. Kétely esetében a szaknyelvi jelentés a mérvadó.

A jogi szaknyelvben, azaz a polgári jogi törvényi jogszabályokban gyakorta fordulnak elő az ún. *generálklauzulák* (pl. jószokások, jóerkölcs, közrend), melyek *tág jelentéstartamúak*. Ezek alatt nem a köznyelvi jelentést kell figyelembe venni. Pl. a „jószokások” (die gute Sitten, bonnes moeurs, boni mores) kifejezés alatt legtöbbször nem azt, hogy a szokásokat (szokásjogi normákat) kell alkalmazni, hanem csupán a szerződési szabadság egyik korlátját kell érteni. Ezek a kifejezések a szerződési jog szakkifejezései és általában a szerződéskötési szabadság korlátozásait jelentik. Vagy ilyen kifejezés a kártérítési jogban a *méltányosság*, ami a kártérítés összegének kivételes csökkentését, vagy a felelősségtelepítést érinti. Ezeknek a generálklauzuláknak a jelentéstartalmát, a bírói gyakorlat és a jogirodalom határozta meg. A jogi szabályozásban, elsősorban a polgári jogban, elengedhetetlennek mutatkoztak a generálklauzulák, mivel a Polgári Törvénykönyv nem ölelhet fel minden esetet. Ugyanakkor a jogirodalom méltán emelte ki, hogy a generálklauzulákat kerülni kell (Hedemann: Flucht in Generalklausel), amennyiben pedig a törvényhozó mégis igénybe veszi őket, akkor ezeknek a jelentését az illető generálklauzula alá tartozó, „bevonzott” törvényi jogintézmények által kell értelmezni. Pl. a szolgáltatások megközelítőleg egyenlő mértékének elve, a visszatérítés típusú szerződések különleges hatályát előíró feldolgozó jogintézmények fényében értelmezendők, mint pl. uzsoratilalom, felén túli sérelem (laesio enormis), megváltozott körülmények (clausula rebus sic stantibus), stb. Míg a *polgári jogi szabályozásban a generálklauzulák elfogadott, a büntető jogban, kifejezetten nem ajánlatos rendelkezések*.

A külföldi jogszabályok magyarra való *fordítása* rendkívül fontos eleme nemcsak a jogösszehasonlításnak. A jogtudományi kutatói státusz elnyerésnek elengedhetetlen legalább egy idegen nyelv ismerete. Általában az idegen szaknyelv ismerete feltétele a széleskörű jogismeretnek és a jogi kultúrának. Ugyanakkor jelentősek a *jogi szakszótárak* is, amik ma már elfogadható szintűek, építvén arra, hogy a jogi szakszótár és idegen nyelvű szótár több évtizedes múltat tekint vissza (pl. a Karcsay féle német magyar és magyar német jogi szakszótár). A magyar jogi szakszótárak sora vehető figyelembe, magyar-német, német-magyar, magyar-francia, francia-magyar, magyar-angol, angol-magyar vonatkozásban.¹⁷⁷

¹⁷¹ Ld. erről, Szeidl Ágnes, *Jogi szövegek fordítása – gyakorlati megközelítésben*, in: *A jog tudománya* (szerk. Jakab András – Menyhárd Attila), HVG/ORAC, Budapest, 2015, 721–744. old.; Sieglinde Pommer, *Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung*, Frankfurt a. Main, Lang, 2005. *Szalma* József, *Serbische und kroatische Übersetzungen des ABGB*, in: *Rechtssysteme im Donauraum*, Red. Ellen Bos, K. Pócsa (Hrsg.), Budapest-Nomos Verlag, 2014.

¹⁷¹ Ld. Schedel (Toldy) Ferenc, *Törvénytudományi műszótár*, Buda, Magyar Tudós Társaság, 1843.

¹⁷² Wenzel Gusztáv főbb művei: *A magyar és erdélyi magánjog rendszere*, I. Buda, Egyetemi Nyomda, 1863; u.ö., *Egyetemes európai jogtörténet*, Budapest, Atheneum, 1873.

¹⁷³ Hajnik Imre, győri jogakadémiai tanár, a jogösszehasonlítást szorgalmazó jogtudós főbb művei: *Magyar Alkotmány és jog az Árpádok alatt*, 1872; *Egyetemes európai jogtörténet – a középkor kezdetétől a francia forradalomig*, I., 1875; *Magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt*, 1899.

¹⁷⁴ Kolozsvári és Óvári járultak hozzá a hazai hiteles jogforrások gyűjtéséhez és megjelentették *A magyar törvénytár 1000–1895. c. művet*, 1897 és 1900 között (Corpus juris). Ezen kívül megjelentették a rendi és vármegyei statumok nyolckötetes gyűjteményét (Corpus Statutorum Hungariae Municipalium), az 1885–1900. évek között.

¹⁷⁵ Ld. Mezey Barna (szerk.), *Magyar jogtörténet*, Osiris, Budapest, 1997, az önálló katedrák kialakulása, 52–53. old. Egyébként Timon Ákosnak fontos hozzájárulása volt a magyar alkotmány- és jogtörténethez, miközben különös tekintettel volt a nyugati államok jogfejlődésére. Magyar alkotmány- és jogtörténet – különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére c. munkája 1902–1925 között hat kiadást ért meg.

¹⁷⁶ Ld., Mezey Barna (szerk.) *Magyar jogtörténet*, Osiris, Budapest, 1997, 38. old.

A jogszabályok *fordításainak* szigorú követelményeknek kell megfeleljen, a cél-nyelvi fordítás meg kell feleljen a kiinduló nyelv normatív szövegének jelentésével. Megkülönböztetjük törvényszövegeknél az ún. *autentikus, hivatalos fordítást*, amelyben egy országnak több hivatalos nyelve van, s e hivatalos nyelvek egyenrangúak, pl. Svájc (német, francia, olasz, rétótómán). Ez volt a helyzet a volt OÁPt-k-val, mely 1849–1853 között, egyesek szerint 1861-ig hatályban volt a történelmi Magyarország egész területén. Ugyanis, az OÁPt-k hivatalos, magyar nyelvű autentikus fordítása a Reichsgesetzblattban (Birodalmi Hivatalos Lap), 1853-ban jelent meg. Ilyen esetben a normatív szöveg hivatalos lapban megjelent tartalomában, adott nyelven volt kötelező. A normatív szövegek másik fordítástípusát az ún. *magánfordítások* képezik, ami a külföldi törvény magánkezdeményezés alapján való közzétételét jelenti, aminek természetesen nincs kötelező ereje, mint az autentikus fordításnak, ennél fogva, tudományos, kulturális jelentősége van.¹⁷⁸ A magánokiratok *közjegyzői fordítói közreműködés* által nyerhetnek közhitelességet és idegen nyelven is teljes bizonyító erővel bírnak.

Ma az EU jogában az összes teljes jogú tagállamok (jelenleg 27) nyelve egyenrangú, így a magyar is. Az EU rendeletei, irányelvei is autentikus szöveggé, az EU Hivatalos Lapjában, magyar nyelven is megjelennek.

2.2. A logikai értelmezés

Habár gyakran előfordul a „sajátos jogászai gondolkodásmód”¹⁷⁹ szintagmája, érdemben nem állítható, hogy elkülönült, az általánostól eltérő „jogi logika” volna, a jogi hermeneutika rendkívül fejlett irodalma és doktrínája ellenére. A logika a filozófia egyik ága, mely a helyes gondolkodást szolgálja, mégpedig a következtetésekre vonatkozóan. A logika filozófiája kialakította a helyes következtetések „törvényszerűségeit”. Ezek közül, a jogértelmezés szempontjából, a legfontosabb az általánostól a különlegesig (dedukció) és megfordítva, a különlegestől az általános felé irányuló (indukció) következtetés. A deduktív következtetés módszere a jogértelmezés során kifejezésre jut az absztrakt (elvonat) jogi normának, jogszabálynak, mint általánosnak, a konkrét tényállásra, mint különösre való alkalmazása során. Az induktív módszer pedig hasznos – a tényállásból mint egyedi és konkrét esetről való kiindulás, az általános felé haladás útján, a jogkeresésnél. A deduktív és induktív módszer bizonyos értelemben a jogi gondolkodásra is kihat. Habár nehéz egyes jogrendszerekre nézve a sajátos jogi gondolkodás feltárása, Harmathy Attila, Grosschmid Jogszabálytan, Magánjogi előadások, Fejezetek kötelmi jogunk köréből c. műveit elemezve, megállapítja, hogy Grosschmid, annak ellenére, hogy a római jog és az angol jog inkább

induktívnek, a német jog pedig inkább deduktívnek minősíthető, – az induktív és a deduktív módszer megkülönböztetése viszonylagos, Grosschmid szavaival élve: „minden deductio végelemzésben induction, vagyis a tapasztalati észlelésből leszárt eredményeken alapszik” (Grosschmid, Magánjogi előadások).¹⁸⁰ Hozzá fűzhető, hogy a francia jogi gondolkodásra is jellemző az általánostól a különleges felé való haladás és következtetés, vagyis a jogelvekből való kiindulás és a konkrét jogintézmény ezen elvek fényében történő elemzése. Kell ugyanis legyen egy kiinduló pont egy konkrét jogintézmény vizsgálatánál. Így pl. a francia civilisztikai jogirodalom a felülírt erkölcsi szempont szerint (le régle moral) vizsgálja a visszerthes szerződéseknél a szolgáltatások viszonylagos egyensúlyát szolgáló különleges jogintézményeket (pl. a laesio enormis, azaz a kölcsönös szolgáltatások szembetűnő aránytalanságát).

Ha mégis volna külön „jogi logika” akkor ennek empirikus (tapasztalati) tanításai szerint a kivételek erősítik a főszabályt, továbbá a kivételeket szűken kell értelmezni.

A „jogi logika”, ennek tapasztalati tanulságai szerint a definíciók „veszélyesek”, mert a definíciók a teljességre való törekvés ellenére, hézagok lehetnek.

A jogi logika, objektivitásra való törekvése ellenére, tartalmaz szubjektív elemeket, hiszen a meggyőzés és az érvelés, továbbá a retorika (szép jogászai beszéd) gyakran az egyik peres ügyfél javára szólnak. Ez persze, nincs ellenében az objektív igazság feltárásának követelményével, hiszen akár a polgári peres eljárásban, akár a büntető eljárásban, kifejezésre jut a kontradiktórius („audiatur et altera pars”, „hallgasd meg a másik felet”) elv, azaz figyelemmel kell lenni másik fél érvelésére és meghallgatásra. A bíró ezáltal a felek tényállás- és bizonyítékfelvételi javaslatait, érvelését figyelembe veheti a hivatkozott jogszabály fényében. Ennél fogva lehet tárgyilagossá. A jogtudományi művekben is kifejezésre juthat a különböző állásfoglalásokra kiterjedő tudományos ismertetés és ezek mellett és ellenében szóló érvek.

Az ún. *formális logika* nem mindig alkalmas a „jogi igazság” felderítésére. A jogalkalmazás során ugyanis a szisztematikus értelmezés szerint, figyelembe kell venni a méltányosságot. A méltányosság ugyan korrekciós elv, de ez nem terjedhet túl a konkrét jogszabály jelentéstartalmi határain.

A méltányosság kapcsán megemlíthető, hogy a bíró, a jogalkalmazó iránti követelmények közé tartozik a magas szintű jogvégezetségen alapuló *jogismeret*, a jó bírói *judicium* (jogi logika), a jogi kultúra, a megfelelő *tapasztalat*. Ma is elfogadhatónak, találónak tűnnek, Werbőczy Tripartitumában kifejezésre jutó mércék, arról, hogy ki lehet bíró: ugyanis a bírónak függetlennek, az eljárásban résztvevő felek iránt pártatlannak, erkölcsileg feddhetetlennek kell lennie és a hatályos jogszabályt tiszteletben kell tartania kivéve, ha az (mármint a jogszabály) ellentétes a bevett szokásokkal.¹⁸¹

¹⁷⁸ Ld. Szalma József, Serbische und kroatische Übersetzungen des ABGB, in: Rechtssysteme in Donauraum, Red. Ellen Bos, K. Pócsa (Hrsg), Budapest-Nomos Verlag, 2014.

¹⁷⁹ Vö. Pólay Elemér, A római jogászok gondolkodásmódja, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988, 94. old.

¹⁸⁰ Ld. Harmathy Attila, A kötelmi jogról Grosschmid „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” című műve alapján, in: Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 29. old. 7. p. 31. old. 11. p.

¹⁸¹ Ld. pl., in: Werbőczy István, Tripartitum, Téka, Budapest, 2000, 51–59. old., XIV. cím:

Werbőczy kitűnő volt mint jogalkotó, ezt korában európai szinten művelte (erről tanúskodik a számos Tripartitumának idegen nyelvű kiadása). Az Ő korának köz- és magánjogát foglalta logikus egységbe, mivel az akkori kodifikációs gyakorlat a kodifikációtól elvárta a teljességet. Kódexének normái ezen felül a királyi rendeleteket és a szokásjogot tartalmazta. Így a jogszokásokat is kodifikálta, melyek az ország egy és fél százados idegen hódító általi uralma alatt, megőrizte közös jogunkat. Annak ellenére, hogy második Ulászló nem tette rá a kódexre hatályba léptetési pecsétjét, a kódex eljutott az ország összes megyéjébe, pontosabban a megyei bíróságokhoz. Így a kódex hosszú időn át, szokásjogi alapon nyert alkalmazást a helyi bíróságok előtt. Werbőczy szerint a szokásnak háromféle ereje van:

- a)
 - aa) *magyarázó ereje*, mivel ez a törvénynek legjobb magyarázója;
 - ab) amikor a törvény *kétes értelmű*, a *helyi szokásokhoz* kell folyamodnunk és ha ez kellő felvilágosítást nyújt, nem szabad eltérni attól az értelemről, amelyet a szokás neki tulajdonít.
- b) A második rendeltetése a szokásnak Werbőczy szerint az, hogy *törvényrontó ereje* van, mivel lerontja a törvényt midőn azzal ellenzéssel áll.
- c) Harmadik rendeltetése szerint a szokásnak *törvénytöltő ereje* van, mivel pótolja a hiányzó törvényt.¹⁸² Werbőczy kodifikációjára a római jogi hatás mellett, a korabeli német rendi kodifikációk is hatást gyakoroltak, különösképpen abban, hogy a szokás „erősebb” mint a törvény. Werbőczy Tripartituma logikus egységbe foglalja a kódex különböző jogrétegekből (törvény, szokásjog) felvett normáit és azok alkalmazásának sorrendtartását is szabályozta.

Mik szükségesek a bíráskodásban, hogy az igazság cselekvénye legyen? Werbőczy szerint az igazságra való hajlandóságra, a bírói tekintélyre és joghatóságra, a bíró helyesen mérlegelő belátására. E fejezet 4. paragrafusában szerint a bíróságnak nem szabad jobban kedveznie az egyik, mint a másik félnek. Az 5. paragrafus szerint a bíróság ne legyen túlságosan szigorú, se túlságosan kegyelmes. Werbőczy a 6. paragrafusban utal a bírói ítéletkézés (korabeli) romlására, s szerinte korában ennek több oka lehetett, a haszonvágy, a hatalomtól való félelem, a gyűlölet – (midőn ellenségünk ellen rosszat forralunk), továbbá akár a szeretet is (midőn barátunknak vagy rokonunknak valamit megtenni igyekszünk). (Op. cit. 53–54. old.). A XVI. cím a perbeli cselekményekről és a bizonyítékok felvételéről szól, a tárgyilagosságról, továbbá a bírónak a saját lelkiismeretéről – azaz meggyőződésének jelentőségéről. Werbőczy szerint a jó bíró mit sem tesz saját önkényes véleményéből, hanem a törvények és a jog szerint határoz. (Op. cit., 54–55. old.).

¹⁸² Ld. in: Werbőczy István, Tripartitum-Hármaskönyv, Téka, Budapest, 2000, XII. cím, 49. old. Ld. továbbá hivatkozott műben a XIII. címet is: – Mit kell tartani a törvény, rendelvény és a szokás ellenkezéséről, op. cit. 49–50. old.

2.3. A normacél szerinti értelmezés (teleológiai értelmezés)

A jogszabálynak nemcsak szó szerinti értelme, hanem célja, rendeltetése is van. A cél nem mindig tűnik ki magából az értelmezendő szabályból. Előfordul, hogy a cél az illető jogszabály (törvény) alapelveiből, bevezető rendelkezésiből következtethető ki. Ez leggyakrabban az általános jogi aktus egészére, így az értelmezett jogi normára is egyaránt vonatkozik. Persze, a normacél a törvény egyes jogszabályaiból is kitűnhet, szisztematikus, az a jogi aktus „egészének”, vagy tág jelentésű alapelveinek értelmezése nélkül is. Az egyedi jogszabály ugyanis kifejezetten rendelkezhet a norma által elérendő célról. A normacél szerinti értelmezés különösen a törvénykerülési (joggal való visszaélési) jogvitákban mutatkozott szükségesnek.¹⁸³

Egymástól elhatárolhatóak a kényszerítő jellegű jogszabály célja általában, és a jogszabályok oltalmi célja (Schutzzweck der Rechtsnorm). Így pl., amennyiben a normacél értelmezésből kitűnik, hogy a tilalom csak egy jogügylettípusra vonatkozik, akkor csupán ez lesz semmis, ezen kívüli esetekben a jogügylet érvényes.¹⁸⁴

A normacél szerinti értelmezés az *objektív* értelmezési módszerek közé tartozik. Legtöbb jogirodalmi, metodológiai értekezés és monográfia szerint a törvények teleológiai értelmezése központi, legjelentősebb helyet foglal el az értelmezési módszerek között. E módszer alkalmazóinak, híveinek figyelme arra irányul, hogy a jogi jelentést, azaz a norma megértését a szabályozás céljához fűzzék, ennél fogva a törvény egyes megoldásait ennek a célnak a fényében értelmezzék. A módszer alkalmazói egy-egy jogszabály vizsgálata során azt a kérdést is felteszik, mi a jogszabály alapgondolata, értelme, célja, rendeltetése. Ezek a célok lehetnek *általánosak*, mint pl. a méltányosság, a szociális egyensúly, a jogbiztonság, stb. Előfordul, hogy a speciális, *különleges* célok esetében ezek *egymással ellentmondanak*. Ezek között szükséges a közvetítő középút megnyitása.¹⁸⁵

A norma rendeltetése szerinti értelmezés gyakran hozzá segít a *törvény módosításához*. Ugyanis az eredeti célkitűzések idő múlásával elavulhatnak. Vagy az is előfordulhat, hogy az eredeti normacél továbbra is érvényes, de a hozzá fűzött normatív eszközök,

¹⁸³ Ld. pl. az új magyar Ptk. 1:5. paragrafusának (1) bekezdését. Pl. in: Vékás Lajos (szerk.), Gárdos Péter (szerk. munkatársa), a Polgári törvénykönyv magyarázata, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 29., 33. old. Ld. továbbá BH 1994.187; BH 1997.22; BH 1997.278. A gyakorlat egy része a törvénykerülést nem a normacél szerint, hanem a felek szemben álló érdekeinek egybevetése és mérlegelése útján ítélte meg (BH EBH 2005.1300, BH 1988.137). A LB gyakorlata előfordulón a joggal való visszaélést a színlelt és a palástolt szerződések vonzatában ítélte meg. (EBH 2010.2133). Hivatkozott praxis in: Vékás, Polgári törvénykönyv magyarázata, op. cit., 33. old.

¹⁸⁴ V. ö.: Koziol – Welser – Kletečka, Bürgerliches Recht, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014, 216. old. 607. széljegyzetszám.

¹⁸⁵ V. ö., Koziol – Welser – Kletečka, Bürgerliches Recht, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014, 27–29. old.

szabályozási megoldások, túlhaladtakká váltak, s az újabbak alkalmasabbnak bizonyulnak a változatlan normacél megvalósítására.

Amennyiben a jogértelmezés során *alkalmazott különböző értelmezési módszerek egymással ellentétes jelentést* tárnak fel, *mérvadó a teleológiai értelmezés* szerinti jogi jelentéstartalom.¹⁸⁶

2.4. Az autentikus értelmezés

Az *autentikus értelmezés* alapvető sajátosságairól, vagyis arról, hogy ez a jogalkotó értelmezése, fennebb már volt szó. Újabb jogirodalmi minősítés szerint az autentikus értelmezés nem is tekinthető jogértelmezésnek, hanem új törvénynek.¹⁸⁷ Ugyanis, egy jogszabály, amennyiben a jogalkalmazás során nem mutatkozott egyértelműnek és a különböző jogkövetők és jogalkalmazók eltérően értelmezték, a jogalkotó egyszerűen megváltoztathatja a törvényt. Ha ezt a jogalkotó ún. autentikus értelmezés formájában (alakjában) teszi meg, a különböző értelmezést nyerő jogszabályhoz fűzött autentikus értelmezés, az értelmés forma ellenére, lényegében a korábbi jogszabály megváltoztatásához folyamodott.

2.5. A jelentési kapcsolatok szerinti értelmezés, a törvény rendszere (Gesetzessystematik) szerinti, v. szisztematikus értelmezés

Egy-egy kifejezés, szó, szöveggörnyezetétől függően, más-más jelentést vehet fel. Ezért a szavakat más szavakkal összefüggésben kell értelmezni. Minthogy a törvényben használt szavak jelentését a szöveggörnyezettel összhangban kell értelmeznünk, gyakran fordulhat elő, hogy egy jogi kifejezés jelentését majd csak a törvény rendszerének, a benne foglalt jogintézmények rendjéből, vagy akár sorrendjéből és kölcsönös összefüggéseiből következtethetjük ki. Tehát vizsgálunk kell a jogi szintagma (kifejezés) helyét más jogi szintagmákhoz viszonyítva, a törvényi rendszeren belül. Adott jogi szintagma jelentését a törvényben rendszerinti és nem kivételesen előforduló jelentéstartalom szerint kell értelmezni.¹⁸⁸

A jogszabályok törvényben megszabott rendje szerinti értelmezést segítik a törvényben használt *címek, alcímek*, ami a jogintézmények jogalkotói csoportosítását fémjelzi. Így, egy-egy címen belül a „rokon” jogintézmények szerepelnek [pl. visszterhes szerződések felcíme alatt a törvény tartalmazhatja az uzoratilalmat, a felén túli sérelmet, a clausula rebus sic stantibus (a szerződés megváltozott körülmények miatti felbontását vagy mó-

dosítását, a kellék- és jogszavatosságot)], stb. Ugyan az új Ptk. nem egészen ilyen rendszert követ. A törvényben igénybe vett szisztematizáció azonban nem kötelezi a tudományos kutatót, az illető jogintézmény vizsgálható más rendszerezési kontextusában is.

Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a törvényben használt *címek*, habár rendszerek szerint segítik a szisztematikus értelmezést, egymagukban nem rendelkeznek normatív (szabályozási) tartalommal, s csupán a norma helyét szabják meg a törvényi rendszerben. A cím, az alcím stb. a törvényben nem jelent jogszabályt hiszen nem tartalmaz a jogi alpnormára jellemző diszpozíciót, vagy magyarul, rendelkező részt, sem szankciót, azaz jogkövetkezményt.

2.6. A történelmi – jogtörténelmi és a történelmi értelmezés

A *történelmi, vagy jogtörténelmi értelmezés* csak ritkán előfordulóan nyújt konkrét jogértelmezési támpontokat a hatályos jog alkalmazójának. Ez az értelmezési mód inkább a tudományos kutatásokban jut kifejezésre. Egyes hosszantartóan, akár különféle nemzeti jogrendszerekben alkalmazott (azonos) jogintézmények lényege tekintetében azonban szükséges a jogtörténelmi értelmezés, mely rámutathat a jogintézmény lényeges elemeire, céljára, tartalmának fejlődésmentére a különböző történelmi korszakokban. Így pl. a *laesio enormis* és a *laesio ultra dimidium pars* (hagyományos magyar jogban: felén túli sérelem, a hatályos magyar jogban: a kölcsönös szolgáltatások feltűnő aránytalansága a visszterhes szerződésekben) forrása a Justinianusi Kódexben lelhető meg (VI. század), de helyet foglal a hagyományos kontinentális kódexekben (francia Code civil, osztrák Általános Ptk.), hosszú fejlődésmenté során vált el a hozzá hasonló uzoratilalomtól. Az elválás nem a jogintézmény objektív eleme, hanem szubjektív eleme szerint történt meg. A *laesio enormis* központi szubjektív eleme a szolgáltatások valós értékére vonatkozó tévedés, míg az uzorának a fő szubjektív eleme a másik fél kizsákmányolása, vagyis az, hogy a kölcsönös szolgáltatások feltűnő értékaránytalanságára annak alapján került sor, hogy az egyik szerződő fél kihasználta a másik szerződő fél szorult, vagy függő helyzetét, tudatlanságát vagy tapasztalatlanságát és ennek segítségével magának vagy másnak, a saját szolgáltatáshoz képest aránytalan előnyt kötött ki. Gyakran a törvény a korábbi szabályozást inkorporálja (mint az új magyar Ptk.-ban a régi Ptk. uzoratilalma esetében történt). Ez esetben a jogértelmezésnél jelentőséggel bírhat az azonos jogintézmény kapcsán kialakult korábbi bírói gyakorlat.

Hozzá fűzhető, hogy a hatályos Ptk. szabályozása a *laesio enormis*nak hasonlítható a korábbi Ptk. megoldásához, mivel sem az egyik sem a másik nem tartalmaz szubjektív elemet, mivelhogy a Ptk.-k az ún. objektív *laesio* koncepciót fogadta el. Tehát nem igényli(k) a szolgáltatások valós értékéről szóló tévedés feltételét. Ennél fogva, a „rég”, korábbi praxis itt is figyelembe vehető.

Az ún. *történelmi értelmezés* gyakorlatilag azt jelenti, hogy a jogértelmező adott jogintézménynek a parlamenti vitában kialakult tervezeti, javaslati változásait kíséri

¹⁸⁶ Ld. pl. *Koziol – Welser – Kletečka*, Bürgerliches Recht, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014, 29. old., 102. széljegyzet.

¹⁸⁷ Ld., *Koziol – Welser – Kletečka*, Bürgerliches Recht, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014, 24. old. 86. széljegyzet.

¹⁸⁸ V. ö., *Bydlinski*, Methodenlere, op. cit., 442. old.

figyelemmel. Ezek még akkor is jelentősek a jogértelmezés folyamatában, ha a végleges megfogalmazás nem fogadta el őket. Ugyanis e normatörténeti vizsgálat arra a kérdésre ad választ, hogy az adott jogintézmény mit nem ölel fel, valójában mit nem jelent és a végleges normaszövegben mit jelent. A normaalkotási (törvényalkotási) folyamatban el nem fogadott normaszöveg-javaslatok a jogalkalmazót nem kötelezik, de a hozzájuk fűzött (parlamentari) érvelés tartalmazhat vélelmet a megoldás lehetséges változataira, vagy akár, de lege ferenda, helyességére nézve is.¹⁸⁹

2.7. A tág (külső) és a szűk (belső) értelmezés

A szűk, vagy belső értelmezés (restriktív értelmezés) szerint a normatartalom nyelvi jelentésén belül történik. A tág (extenzív) értelmezés alatt értjük a szó nyelvi tartalmán túlmenően, a norma céljait is, vagy azon túlmenő értelmezést. Főszabály a szűkebb értelmezés, kivétel a tág értelmezés. A tág értelmezésre a generálklauzulák, melyek egyébként is külső jelentéstartalommal bírnak, a szűk értelmezésre pedig a konkrét, részletező jogszabályok alkalmasak. A polgári jogban, a generálklauzulák jelenléte miatt kivételesen előfordulhat, hogy elfogadható a tág értelmezés, abban az esetben, ha a generálklauzulát konkretizáló jogszabály nem öleli fel a tárgyalt jogesetet. Ezzel szemben, a büntetőjogban, az inkrimináció konkretizáló módja és a jogbiztonság miatt, nem megengedett a tág értelmezés. Nem lehet a fennálló bűncselekményi rendelkezést más esetre, tényállásra kiterjeszteni. Ez indokolatlanul széles körbe helyezné a bűncselekmények fogalmát és a büntethetőséget. Törvényi zártkörű felsorolás kizárja a tág értelmezést.

2.8. Az alkotmánykonform értelmezés¹⁹⁰

Előfordulhat, hogy a vizsgált törvényi jogszabály egyes rendelkezésének értelmezése, akár a szisztematikus értelmezési módszer igénybevételével sem alkalmas a pontos és helyes jogi jelentés feltárására. Habár a jogrendben, a jogforrási rendszer csúcsán álló Alaptörvénnyel minden jogi aktusnak összhangban kell állnia, előfordulhat, hogy egy törvényi jogszabály értelmezése során fennforoghat az alkotmánnyal való összhangjának kérdése,¹⁹¹ anélkül, hogy előzetesen alkotmányossági eljárás indult volna. Ilyenkor vé-

¹⁸⁹ V.ö. *Larenz*, *Methodenlehre*, op. cit., 329. old.

¹⁹⁰ V.ö., *Prütting*, *Weinreich*, *Wegen*, BGB Kommentar, Luchterhand, 2007, 9. old. 41. széljegyzet; *Cannaris*, *Die Verfassungskonforme Auslegung und Rechtsfortbildung im System der juristischen Methodenlehre*, Festschrift für E. A. Kramer, 2004, 141. old.; *Griss*, *Die Grundrechte in der zivilrechtlichen Rechtsprechung*, in ÖJK (Hrsg), *Aktuelle Fragen des Grundrechtsschutzes*, 2005, 57. old.

¹⁹¹ E közben figyelembe kell venni, hogy a magyar Alaptörvény 6. cikkének (2) bekezdése szerint az Országgyűlés, az Országgyűlés Elnöke, a Kormány, a zárszavazás előtt a törvényt megküldheti az Alkotmánybíróságnak az Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatára (előzetes

lelmezhető, hogy az illető jogértelmezés útján vizsgált törvény, azaz egyes rendelkezései összhangban állnak az Alaptörvénnyel, tehát értelmezését az Alaptörvény rendelkezéseivel, céljával összhangban kell elvégezni. Az Alaptörvény vonatkozó rendelkezése szerint a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény ehhez hozzá fűzi, hogy az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell *feltételezni*, hogy a *józan észnek* és a *közjónak* megfelelő, *erkölcsös* és *gazdaságos* célt szolgálnak.¹⁹²

2.9. Az európaconform értelmezés¹⁹³

Az európaconform értelmezés elsősorban a közösségi jogra vonatkozik. A közösségi jog *rendeleti* formája (Verordnungen) a csatlakozási szerződés alapján, ratifikáció nélkül közvetlen alkalmazást nyer a hazai bíróságok gyakorlatában. Ennek (rendeleti jog) értelmezése során a közösségi jogban gyakorta előforduló definíciókat kell figyelembe venni, továbbá az európai bíróság gyakorlatát. Az EU-s közösségi *irányelvi* jog (Richtlinien) értelmezése elsősorban a hazai jogalkotó szemszögéből fontos, mivel a csatlakozási szerződés értelmében a belső jogot a közösségi joggal kell harmonizálni, mégpedig az illető szabályozandó jogviszonytípusra vonatkozó közösségi irányelvek (közösségi célnormák) alapján. Az EU-s közösségi jog tekintetében két alapvető elmélet és gyakorlat alakult ki, az első a minimális harmonizáció elve, a másik a teljes harmonizáció. A *minimális harmonizáció* elve abból indul ki, hogy az irányelvek csupán minimális közös célpontokat szabnak meg, ezen túlmenően a nemzeti törvényhozók országuk „sajátos” szabályozását valósíthatják meg, figyelemmel a nemzeti érdekekre és a hazai jogfelfogásra. A másik elmélet szerint vannak olyan jogterületek, amelyek a *maximális harmonizáció* felé tartanak. A XX. század végén és XXI. század első évtizedében ilyen területnek tartották a közös piacot (Maastricht, 1993), azaz az áruk és szolgáltatások szabad áramlását az európai közös piacon (Binnenmarkt) belül. Ennél fogva készültek el az első jelentős, magán- azaz tudományos jellegű kodifikációs modellek (Európai szerződési jog, európai kereskedelmi szerződési jog) és modell törvények (UNIDROIT, Párizs, mint pl. a választottbírósági modell-törvény, mely pl. a német, francia, osztrák, magyar választottbírósági törvény alapjául is szolgált). Az irányelvi jog inkább a minimális, a rendeleti jog inkább a maximális

alkotmányjogi kontroll). Ld. pl. Magyarország Alaptörvénye, Patrocinium, Budapest, 2013, 22. old.

¹⁹² Ld., Alaptörvény, 28. cikk. In: Magyarország Alaptörvénye, Patrocinium, Budapest, 2013, 31. old.

¹⁹³ Ld. pl. *Prütting*, *Weinreich*, *Wegen*, BGB Kommentar, Luchterhand, 2007, 7. old. 35–36. széljegyzet. A német jogértelmezési elméletben vitatott, hogy a közösségi jog német nyelvű szövegében használt kifejezések ugyanazt jelentik e, mint amit az azonos kifejezések a nemzeti jogban. Prütting szerint a hazai kifejezések jelentését a közösségi jog szerinti jelentéssel összhangban kell értelmezni. Op. cit., 35. pont

harmonizációt szolgálják.¹⁹⁴ Legújabbban ez a minimális és maximális harmonizáció az európai fogyasztóvédelmi szabályozás tekintetében vált időszerűvé.¹⁹⁵

2.10. A tételes jogösszehasonlítás értelmezés

A jogalkalmazás során a jogértelmezés tárgyát a belső (nemzeti) és a hatályos jog képezi. A tudományos értelmezés során szinte „kötelező” azonos jogintézmény hazai és külföldi jelentéstartalmának a vizsgálata. Előfordulhat azonban, mint a kúriai döntéseknél, hogy az előzetes elemzésnél szükség mutatkozott arra, hogy a jogtudomány konzultálása útján a külföldi megoldásokat is vizsgálja, különösképpen, ha az adott jogintézmény hazai szabályozása viszonylag új és ennél fogva a praxis sem ölelhetett fel minden, adott normakörbe, normavonzatba tartozó jogesetet, tényállásváltozatot. Ilyenkor helyeselhető a tételes jogi összehasonlítás, mintegy előzetes tudományosnak is nevezhető eljárás. Ennek a feltétele az, hogy a vizsgált jogintézmény megvan a hazai és a külföldi hatályos jogban, hogy annak tartalma megközelítőleg hasonló az egyik és másik jogrendszerben, de a másik jogrendszerben hosszabb életű. De ez nemcsak adott jogintézmény egyik jogrendszerben hosszabb, a másikban rövidebb ideig tartó alkalmazási tapasztalata esetében szükséges. Ez a jogösszehasonlítás akár a klasszikus jogintézményeknél is elengedhetetlen, amikor az összehasonlítás tárgya mindkét jogrendszerben egyaránt hagyományos. Ilyen pl. a színlelt és palástolt szerződések érvényének esete, mely tekintetben szinte konvergencia a hatályos Ptk.¹⁹⁶ szerinti megoldás a német, a francia, a svájci, olasz és más Ptk.-kban. Ezek szerint a színlelt szerződések nem váltanak ki hatályt a felek között, mert azok csak a jogügylet látszatát kívánják, jogkövetkezményeik vállalására akaratnyilatkozatuk nem terjed ki. Ezzel szemben, a palástolt szerződés a felek valóságos jogügyleti akaratának felel meg, ílmódon közöttük érvényes. Az is közös megoldás, hogy a színlelt szerződési „operációban” a szerződő felek harmadik jóhiszemű személy ellenében nem emelhetnek színlelési kifogást. Vitás azonban, hogy a színlelési „operáció” egészében nézve eleve és általában törvénykerülési szándékkal kötött-e meg, vagy ez konkrét esettől függ, s eseti megítélés tárgya lehet-e. Ha igen, ami függ attól, hogy van-e feleknek közös és tudatos törvénykerülési szándéka, akkor akár a palástolt szerződés is érvénytelen. A jogintézmény

¹⁹⁴ V.ö., Karl *Riesenberger* (Hrsg.) *Europäische Methodenlehre, Grundfragen des Europäischen Privatrechts*, Walter de Gruyter Recht, Berlin, 1995, Veröffentlichung der Vorträge der Tagung „Europäische Methodenlehre“ am 3. und 4. Juni an der Europa-Universität Viadrina, Frankfurt (Oder), ebben pedig: Christine *Windbichler/Kaspar Krolow*, *Europäisches Gesellschaftsrecht*, 358–386. old.

¹⁹⁵ Ld. az ennek szentelt bécsi kötetet: *Welser* (Hrsg), *Die Umsetzung der Verbraucherrechte – Richtlinie in den Staaten Zentral- und Osteuropas*, Veröffentlichungen der Forschungsstelle für europäische Rechtsentwicklung und Privatrechtsreform an der Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Band X, Manz Verlag, Wien, 2015, ld. ebben, *Szalma József*, 187–211. old.

¹⁹⁶ Ld. a Ptk. 6:92. paragrafusát.

nagyfokú szabályozási konvergenciája miatt, érdemes a külföldi praxis (joggyakorlat, jogalkalmazás) vizsgálata, mely tartalmazhat olyan esetet is, ami a hazai praxisban még nem fordult elő és a hazai praxis számára is tartogat *alliquid novum*ot (egy új megoldást).

2.11. A joghézag és az analógia

Amennyiben egy tényállásállagra a fennebb kifejtett értelmezési módszerek egyenkénti vagy kombinált alkalmazásával sem szubszumálható valamely jogszabály, az illető tényállás szabályozatlan, szankció nélkül marad, mivelhogy rá nézve *joghézag* állapítható meg. Egy tényállás jogi irrelevanciája (jogi szempontból közömbös minősítése) csak akkor állapítható meg, ha adott esetre nézve nincs joghézag megállapítás. *Ha van joghézag-megállapítás*, a polgári jogban alkalmazott *analógia* szolgál a megállapított joghézag pótlására. Az analógia nem más, mint egy a megállapítottéhoz hasonló, de szabályozott tényállásra vonatkozó jogszabály értelemszerű alkalmazása. A joghézag pótolható *más módon* is, pl. a *jogelvek* és *generálklauzulák* alkalmazása útján, mint pl. a jóhiszeműség és a tisztesség, továbbá az *alkotmányos alapértékek*, *alapelvek* figyelembe vételével.¹⁹⁷

A joghézag pótlása tehát három alapvető módon történik:

- a) A törvényi analógia (Gesetzesanalogie);
- b) a jogi analógia (Rechtsanalogie);
- c) az ún. természetes jogelvek (natürliche Grundsätze) alkalmazása útján.¹⁹⁸

Nem utolsó sorban, a joghézag pótlására az alkotmányban foglalt alapvető azon jogi értékek, alapelvek figyelembe vételével kerül sor, amelyeken a társadalom szervezése nyugszik (pl. a személy szabadsága és méltósága, tulajdonjog oltalma, emberi jogok, jogállamiság, stb.).

2.12. A törvényi analógia

A törvényi analógia, vagy egyedi analógia nem más, mint egy meghatározott (egyedi) törvényi jogszabálynak, jogintézménynek a szabályozotthoz hasonló, de nem szabályozott tényállásra való alkalmazása. Ilyen pl. az osztrák jogban a törvényes képviseletre nézve fennálló jogszabály analóg alkalmazása a jogügyleti képviseletre. A törvényes képviseletre vonatkozó jogszabály szerint, ha a törvényes képviselő (szülő) és az általa képviselt (kiskorú) érdekei szembe kerülnek egymással ingyenes jogügylet létrehozásánál (szülő mint törvényes képviselő saját magának ajándékozta gyermekének tulajdonát), a törvényes képviselő jognyilatkozata érvénytelen. Ez a jogszabály analóg

¹⁹⁷ V.ö., *Koziol – Welser – Kletečka*, *Bürgerliches Recht*, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014. 29–36. old.

¹⁹⁸ Ld. .ö., *Koziol – Welser – Kletečka*, *Bürgerliches Recht*, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014. 31–35., 108–119. old.

módon alkalmazható a jogügyleti-képviselőre is, amennyiben a jogügyleti megbízásra nézve, a képviselői és képviselt közötti érdekellentétéről szóló szabályozás hiányzik.¹⁹⁹ Az ilyen analógia alkalmazásának feltétele az, hogy a *szabályozott tényállásban előírt feltételeknek a nem szabályozott tényállás is eleget tesz*. Az ilyen analógia alkalmazása *kizárt*, amennyiben a szabályozott tényállás szerinti rendelkezés szűk, kizárólagos, – vagyis, ha a törvény oly módon restriktív, hogy nem teszi lehetővé más hasonló esetre való alkalmazását. Az egyedi analógia a dedukciós logikai értelmezési módszert követi.

2.13. Jogi analógia – együttes analógia

A jogi analógia nem egy, hanem több egymással rokon jogszabályból következteti ki a hiányzó általános jogszabályt, alkalmazván ilymódon az indukciós logika módszerét. Az ilymódon kialakított elvi jogszabály a nem szabályozott tényállásokra is alkalmazást nyerhet.²⁰⁰ Ilyen lehet a Ptk.-ban előírt számos konkrét tényállásokhoz fűződő gondossági követelményeknek a nem szabályozott eseteire való analóg alkalmazása, melyeknél a szabályozotthoz képest, tényállásszerűen hasonló gondossági követelmény állhat fenn.

2.14. A jogelvek joghézagpótló rendeltetéséről

A jogelvek alkalmazásával kapcsolatos terjedelmes jogirodalom két forrást jelöl meg, az első az ún. természetjog, a második az alkotmányos értékek, alapelvek. A természetjogi értékek pl. az emberek törvény előtti jogegyenlősége a polgári korszaktól kezdve szerves részeivé váltak a polgári jog középszintű elveinek. Így ezek mára már nem „jogon” kívüli, vagy „jog feletti” normatív rendszerekből „kölsönözhetőek”, hanem a tételes polgári jog szintjén bevett alapelvek közé tartoznak. Az alapvető alkotmányos értékek, melyen a jogrend alapul (magántulajdon, szociális piacgazdálkodás emberi és állampolgári jogok, stb.) úgyszintén számításba kerülnek a joghézag pótlása során. A tág jelentéstartalmú rendelkezések kivételes alkalmazása azonban igazán nem is jelent analóg alkalmazást, hiszen az alapelvek, a jogi értékek, stb. egymagukban

¹⁹⁹ A példa jogösszehasonlítási jellegű, az osztrák jog szerinti. Az OÁPt. 271. paragrafusa (1) bekezdése szerint a törvényes képviselőnek megszűnik a képviselői joga, amennyiben érdekei szemben állnak az általa képviselt érdekeivel, ami általában a közöttük megkötött ingyenes jogügyleteknél jut kifejezésre. A jogügyleti alapon létrejövő képviselőnél, pl. szerződési megbízási képviselő, ilyen jogszabály, mely az érdekellentétet szabályozó rendelkezéseit, azaz hogy a jogügyleti képviselő esetében is, képviselői és képviselti érdekellentét esetén a képviselő jognyilatkozata nem vált ki joghatást. Ld., *Kozioł – Welser – Kletečka*, Bürgerliches Recht, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014, 31. old. 109. széljegyzet.

²⁰⁰ V.ö., *Kozioł – Welser – Kletečka*, Bürgerliches Recht, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014, 33. old. 112. széljegyzetszám.

számos különböző tényállást ölelhetnek fel. Pl. jóhiszeműség, méltányosság, stb. Igazán a jogelvek elsősorban az őket feldolgozó jogintézmények célirányos, azaz rendeltetésszerű értelmezését szolgálják, mintsem a kivételes közvetlen alkalmazást. Vannak azonban olyan, a magyar jogelméletben is kifejtett helyesímelhető, elfogadott álláspontok is²⁰¹, melyek szerint az *alapjogok* (die Grundrechte) őket feldolgozó jogi norma hiányában is, közvetlenül alkalmazhatóak.²⁰² Ilyen jog pl. az élethez való jog. Az alapjogok között szerepel a magyar Alaptörvényben is kifejezésre jutó Európai Alapjogokról szóló Charta, melyeknek közvetlen alkalmazása érvényes a nemzeti, belső jogban, azért, mert ezek az európai közös értékekhez tartoznak.²⁰³

3. Az egyedi jogi aktusok különleges értelmezési szabályairól

Az egyedi jogi aktusok az általános jogi aktusoktól abban különböznek, hogy hatályuk csak a felek között hoz létre alanyi jogosultságokat és kötelezettségeket, hatályuk főszabályként nem terjed ki harmadik személyre. Az általános jogi aktusok, jogforrások pedig mindenkire egyformán kötelezőek. Szó volt már arról, hogy az általános jogi aktusok, pusztán fennforgásuk révén, főszabályként, minden további (tény beállta) nélkül nem hoznak létre alanyi jogosultságot. Míg az általános jogi aktusok az „objektív jogot” tartalmazzák, addig az egyedi jogi aktusok a „szubjektív” jogot. Annál fogva is, hogy a legfontosabb általános jogi aktusok (törvények) alkotója, a törvényhozó (Országgyűlés) alkotása és mindenkire nézve egyenlő jogokat és kötelezettségeket ró. Ezzel szemben, az egyedi jogi aktusok, ezek közül különösképpen a jogügyletek (pl. szerződés), a felek megegyező, egyetértő jogügyleti akaratából következnek, és ezek csupán a felek között hoz létre jogosultságokat és kötelezettségeket. Az általános jogi

²⁰¹ Ld. pl. *Trócsányi László*, Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus a nemzeti alkotmányok kapcsán, in: *Un Constitution, Pour qoi faire- Mire való az alkotmány – Warum bedarf es einer Verfassung*, Nemzetközi kollokvium, Fehérvárcsurgó, Magyarország, 2013, 39–50. old.; ebben ld.: *Alapjogok*, 45–47. old. Trócsányi e tanulmányában felhívja a figyelmet az alapjogok egyes országokban való sajátos értelmezésére. Pl. Franciaországban az Alkotmánytanács, szemben az Államtanáccsal, nem tartotta alkotmányellenesnek azt a törvényt, amely megtiltotta a muszlim vallású nők fátyolviselését. Vagy pl. Svájcban népszavazással döntöttek úgy, hogy nem engedélyezik a minaret építését. Habár mindkét esetben az alapjogok közé tartozó vallásszabadság kérdéséről van szó, ezt más-másként értelmezik, az egyes országok sajátosságaira, történelmi és jelenkori tapasztalataira való tekintettel, hivatkozással.

²⁰² V.ö.: Ld. pl. *Griller*, Der Schutz der Grundrechte vor Verletzung durch Private, *Juristische Blätter*, 1992, 205, 289. old.; *Hager*, Grundrechte im Privatrecht, *Juristen Zeitung*, 1994, 373. old.

²⁰³ Ld. a 2009. december 1-ei *Lisszaboni Egyezményt*, mely az Európai 2000. dec. 7-ei Európai alapjogok Chartája helyébe lépett. A Lisszaboni Európai Unió Alapjogokról szóló Egyezmény tartalmazza az alapjogok katalógusát. Ezek közé tartozik a *törvény előtti egyenlőség*, az *élethez való jog*, a *személyes szabadsághoz való jog*, a *lakás sérthetlenségéhez való jog*, a *szabad tartózkodás joga*, a törvénnyel megállapított bíróság előtti eljárás joga, meghatározott magán- és családi élethez fűződő jogosultságok, stb.

aktusok értelmezésénél tehát a jogalkotó, törvényhozó „akaratát” míg az egyedi jogi aktusoknál a felek egyetértő jogügyleti akaratát kell figyelembe venni.

A jogügyleteken túlmenően, az egyedi jogi aktusok közé sorolhatóak a jogerős bírósági határozatok (polgári peres és nemperes eljárásban), büntetőjogi ítéletek és közigazgatási határozatok. Egyedi jogi aktusokat hozhat a választottbíró, kereskedelmi jogviták tárgyában választottbírói klauzula esetén; továbbá a közjegyző, bizonyos hatáskörébe tartozó nemperes eljárások esetén. Jogerős és végrehajtható bírósági határozatok esetén a jogértelmezés egyfelől a feleket, másfelől a végrehajtást illeti meg. Bár, hozzá fűzhető, hogy a marasztaló bírósági határozatok egyértelműek kelljenek legyenek, úgyhogy főszabályként külön jogértelmezésre nem szorulnak. Természetesen a jogerős bírósági határozatok egyúttal végrehajthatóak, rendszerint a rendkívüli perorvoslatok benyújtása a végrehajtás tekintetében nem bírnak halasztó hatállyal. A jogerős közigazgatási aktusok törvényességi szempontból bírósági felülvizsgálat alá tartozhatnak ezirányú indítványozás alapján.

3.1. A jogügyletek sajátos értelmezési szabályai

3.1.1. Az általános jogi aktusokra vonatkozó értelmezési módszerek értelemszerű alkalmazása

A jogügyletek értelmezésére értelemszerűen érvényesek az általános értelmezési szabályok (nyelvtani, logikai, célirányos, a rendszerszerinti, stb. értelmezési módszerek).

3.1.2. A jogügyletek sajátos értelmezési módszerének fő kiinduló pontja, tárgya: a szerződést megkötő felek közös akarat, vagy akaratnyilvánítása

A közös és általános értelmezési módszereken túlmenően, a szerződésekre és más jogügyletekre nézve mérvadóak a sajátos értelmezési módszerek.²⁰⁴ Mivel a szerződés a felek jogügyleti akarategységéből fakad,²⁰⁵ vagyis az akarategység a jogkeletkeztető tény, szükséges a felek által szándékolt és kifejtett közös akarat vizsgálata.²⁰⁶ Ezzel a kérdéssel az ún. akarat- és nyilatkozati elmélet foglalkozik.

²⁰⁴ Ld. új Ptk. 6:86., 6:87. paragrafusait. In: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 226. old.

²⁰⁵ Ld. új Ptk. 6:63. paragrafusának (1) bekezdését: A szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre. In: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 222. old.

²⁰⁶ A jogügyletek értelmezési tanáról ld. pl. *Lüderitz*, *Auslegung von Rechtsgeschäften, vergleichende Untersuchung, das angloamerikanische und deutsche Recht*, 1960; *Sangrock*, *Zur ergänzender Vertragsauslegung im nationalen und internationalen Schuldvertragsrecht*, 1966; *Bydlinski*, *Privatautonomie und objektive Grundlagen des verpflichtenden Rechtsgeschäfts*, 1967; *Reinhardt*, *Die Vereinigung subjektiver und objektiver Gestaltungsgründe im Verträge*, *Festschrift für Schmidt-Rimpler*, 115. old.

3.1.3. A jogügyletek jogértelmezés szerint is releváns tipizálása, osztályozása

A jogügylet annak alapján, hogy létrehozásához *hány jogügyleti akaratnyilatkozat* szükséges ahhoz, hogy a kívánt joghatás létre jöjjön, alapvetően kétféle lehet – *kétoldalú és egyoldalú*. A jogügylet azon típusát, amelyet csupán két akaratnyilatkozat (ajánlat és elfogadás²⁰⁷) útján hozhatják létre a felek, *szerződésnek*, azaz *kétoldalú jogügyletnek* nevezzük. Ezek azonban megkülönböztethetők egymástól abban, hogy csupán egyoldalúan nyújtott szolgáltatásokat, vagy kétoldalú kötelezettségeket tartalmaznak. Tehát a szerződések egyfelől lehetnek *ingyenes* (pl. ajándékozás) szerződések, amelyeknél csupán az ígérgetevő kötelezi magát, a másik, címzett félnek, a címzettnek azonban viszonzó, viszons kötelezettsége elvben nincs. Másfelől, az ingyenes szerződésekkel a *visszterhes szerződések* állnak szemben, melyeknél a felek kölcsönös szolgáltatásra kötelezik egymást (pl. adásvétel, bérlet, haszonbérlet, stb.). A törvény, a hatályos magyar Ptk. előírja a *visszterhesség általános véelmét*. Ami azt jelenti, hogy a szerződéssel kikötött szolgáltatásért – amennyiben a szerződésből vagy más körülményből más nem következik – ellenszolgáltatás jár.²⁰⁸ Hozzá fűzhető, hogy más Ptk.-k csupán a kereskedelmi szerződésekre nézve irányozzák elő a visszterhesség véelmét. Ami azt jelenti, hogy a visszterhesség véelme más Ptk.-k szerint nem terjed ki a (szűkebb értelemben vett) polgári jogi szerződésekre.

Az *egyoldalú akaratnyilatkozatok*, *jogügyletek* azok, amelyeknél a joghatás kiváltására elegendő egy akaratnyilatkozat, amire tipikus példa a végrendelet.²⁰⁹ Ezek között vannak olyanok, melyek címzetlenek és címzettek. A *címzetlen egyoldalú jogügyletek* olyanok, amelyeknél a nyilatkozó jogügyleti akaratnyilvánításának hatása attól függetlenül jön létre, hogy a jogügyleti akarat tartalmát az érdekelt megismerhették volna. Erre példa a végrendelet. Az egyoldalú akaratnyilatkozatok azonban lehetnek *címzettek* is, vagyis joghatásuk kiváltásához szükséges a jogügyleti akarat érdekelt fél általi tudomásul vétele. Erre legjobb példa a szerződéskötési ajánlat.²¹⁰

A szerződések egyfelől lehetnek *kommutatívak*, amikor mindkét szerződő fél előtt a szerződés megkötésének időpontjában tudomása van a saját és másik szolgáltatásának tartalmáról és értékéről. Másfelől lehetnek *aleatorikusak*, vagyis szerencse jellegűek, melyeknél legalább az egyik fél szolgáltatása, vagy annak értéke a szerződés megkötésének időpontjában ismeretlen, azaz a szolgáltatás fennforgása, vagy értéke egy jövőbeni, bizonytalan, felek által ki nem váltott eseménytől függ (biztosítási szerződés, járadéki szerződés – korábban élethossziglani eltartási szerződés, a szerencsejátékok, stb.).

²⁰⁷ Ld. új Ptk. 6:64–6:69. paragrafusait, pl. in: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 222–225. old.

²⁰⁸ Ld. új Ptk. 6:61. paragrafusát, in: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 221. old.

²⁰⁹ Ld. Ptk. 7:10–7:47. paragrafusait (végrendelet).

²¹⁰ Ld. a Ptk. 6:64–6:68. paragrafusait (ajánlat, ajánlati kötöttség, elfogadási nyilatkozat).

Nem utolsó sorban, a szerződési jogügylet értelmezése szemszögéből fontos a *formális* (kötelező alaki kellékhez fűződő – pl. közjegyzői ellenjegyzés)²¹¹ és *formátlan* (v. konszenszuális, alaki kellékhez nem fűződő, szóbeli) szerződésekre való felosztás.²¹² Az előbbi kötelező alaki kellék kiállításával jön létre, vagyis ahol az alaki kellék a jogkeletkeztető és nem annyira a mögöttes meghúzó akarat (forma ad solemnitatem). Az utóbbi egyszerű akaratmegegyezés alapján jön létre és értelmezésénél ez a döntő. A formális szerződés csak akkor vált ki szerződési hatást, ha a felek eleget tesznek a törvényben előírt, adott szerződéstípus létrehozásához szükséges kötelező alaki kellékeknek.²¹³ A formális szerződésnél az alaki kellékben megfogalmazott akaratnyilvánítás az értelmezés tárgya, a nemformális, v. konszenszuális szerződésnél a szóban kinyilvánított szerződési akarat.²¹⁴ (Ez utóbbi jogvita esetén bizonyítható nemcsak a felek meghallgatásával, hanem tanúval, vagy más erre alkalmas bizonyítási eszközzel). Alakosság megsértése esetén beálló semmisség a teljesített részt nem érinti, ez konvalidálódik, érvényessé válik a teljesítés tényével.²¹⁵ A formális szerződés *utólagos módosítása* csak a szerződésre nézve előírt kötelező forma kiállítása útján módosítható, főleg a szerződés fő, *lényeges elemeire*²¹⁶ (essentia negotii) nézve. Adásvételnél pl. a fő elemek az ár és a dolog. Általában a fő elemek azok, amelyeket a törvény a nevesített szerződéseknél ilyennek tart. Maguk a felek is, előszerződésükben, vagy főszerződésükben megszabhatják, hogy egy egyébként mellékes elem az ő szerződésükben jogilag lényeges, vagyis ennek kikötése nélkül a szerződés érvénytelen. Ilyen lehet pl. a hitelnél a visszaszolgáltatás határideje. A teljesítési határidő általában ún. mellékes elem, ám ha ezt a felek akarják fő, lényeges elemmé alakíthatják át. Az ún. fix szerződéseknél, az egyébként adott szerződés típusára nézve mellékes elem, a határidő lényeges elem, ennek kikötése nélkül a szerződés nem érvényes. A *mellékes elemek* (incidentalia negotii) a formális szerződéseknél nem formális úton módosíthatók; a lényeges elemek azonban forma nélkül nem.

Általában a szerződések *teljesek* és szabályozzák a szerződés fő elemeit és mellékes elemeit is. Előfordul azonban, hogy a szerződés csupán a szerződés fő elemeit tartalmazza, a mellékes kikötéseket nem, ezeknek meghatározását a felek a későbbi erről szóló, pót-szerződési tárgyalásra bízzák. A szerződést, amely csupán a szerződés fő elemeit tartalmazza, *előszerződésnek* nevezzük, nevezi a jogügyleti irodalom és a hatályos magyar jogi szabályozás is.²¹⁷ Ezek a szerződések a mellékes kikötések hiányában is

joghatást váltanak ki a felek között. Az új Ptk. szerint, feltéve, hogy időközben nem álltak be a megváltozott körülmények (clausula rebus sic stantibus).²¹⁸ Az előszerződés teljesítése azonban a mellékes kikötések hiányában, gyakorta meghiúsul, amennyiben a felek ezekről utóbb mégsem tudtak megállapodni. Pl. a fő szerződésben, adásvétel esetén a felek megállapodtak a vétel tárgyát képező dologban és annak áráról, ezt előszerződésükben ki is fejezték, de a kölcsönös teljesítés határidejében sem a főszerződés megkötésének idején, sem később, nem. A mellékes kikötés ténylegesen lényegessé válhat, nélküle ellehetetlenül a szerződés célja, a teljesítés. Ilyen esetben, a határidőről szóló utólagos megegyezés hiányában a felek kérelmére, a bíróság a felek „akaratpótlása” útján úgy tűnik, kivételesen megszabhatja az új Ptk. értelmében, a hiányzó mellékes kikötést, annak érdekében, hogy az előszerződésben foglalt kötelezettségek teljesíthetővé válhassanak. Mintegy a bírói szerződésmódosítás útján.²¹⁹ Az előszerződés tehát teljesíthető, mert tartalmazza a szerződés fő elemeit, azáltal, hogy megkötése után, – vagy a felek, a mellékes kikötésről utólag megegyeznek, vagy ennek hiányában, a bíróság pótolja a felek hiányzó akaratmegegyezését. Ez azonban vitatható, hiszen a felek akaratát a bírósági akarat nem helyettesítheti. Ha azonban az előszerződés tartalmazza a felek szerződés fő elemeire vonatkozó akaratát, és csupán a mellékes kikötések hiányoznak, utóbbiak bírói megszabása nem jogkeletkeztető, hiszen célja az eredeti szerződési akarat megvalósítása.

A *nevesített szerződések* azok, amelyek a Ptk.-ban (pl. adásvétel,²²⁰ bérlet,²²¹ haszonbérlet²²²) vagy más törvényben (pl. a Munka törvénykönyvében, mint a munkaszerződés²²³) szabályozottak. A nevesített szerződések értelmezésénél a szerződésben foglalt, felek által megfogalmazott akarategység mellett, az értelmezés során figyelembe kell venni a törvényben előírányzott diszpozitív és adódóan kényszerítő jellegű szabályokat. Ugyanis, amennyiben a felek szerződésükben másként nem rendelkeznek, a törvényben előírányzott diszpozitív szabályokat is figyelembe kell venni és értelemszerűen, ún. szupletorikus, kötelezővé váló szabályokként kell alkalmazni őket.

A *nevesítetlen szerződések* olyan szerződések, amelyeket a törvény nem szabályoz. Ilyenek létre hozhatók a szerződéskötési akarat szabadság alapján. Ebben az esetben a törvény közrendi kényszerítő jogszabályainak figyelembe vételével, kiváltképpen a szerződő felek akaratmegegyezése az értelmezés tárgya.

Mint már fennebb utaltunk rá, a *kétoldalú jogügyletektől*, melyeknél a jogügylet két megegyező akaratnyilvánítás vált ki jogkeletkeztető hatályt, – megkülönböztet-

²¹¹ Ld. a Ptk. 6:70. paragrafusát.

²¹² Ld. Ptk. 6:63. paragrafusának (1) bekezdését.

²¹³ Ld. Ptk. 6:70. paragrafusának (1)–(3) kezdéseit, továbbá 6:65. paragrafusának (3) bekezdését, in: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 223. old.

²¹⁴ V.ö. új Ptk. 6:58. paragrafusát. In: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 221. old.

²¹⁵ Ld. Ptk. 6:94. paragrafusának (1) bekezdését.

²¹⁶ Ld. a Ptk. 6:63. paragrafusának (2) bekezdését.

²¹⁷ Ld. új Ptk. 6:73. paragrafusának (1)–(3) kezdéseit. In: Ptk. Patrocinium, Budapest, 2015, 224. old.

²¹⁸ Ld. Ptk. 6:73. paragrafusa (3) bekezdésének a)–d) pontjait. In: Ptk. Patrocinium, Budapest, 2015, 224. old.

²¹⁹ Ld. Ptk. 6:192. paragrafusának (1) bekezdését. In: Ptk. Patrocinium, Budapest, 2015, 247. old.

²²⁰ Ld. Ptk. 6:215–6:233 paragrafusait, in: Ptk., Patrocinium, Budapest, 2015, 251–255. old.

²²¹ Ld. Ptk. 6:331–6:348. paragrafusait, in: Ptk., Patrocinium, Budapest, 2015, 271–274. old.

²²² Ld. Ptk. 6:349–6:356. paragrafusait, in: Ptk., Patrocinium, Budapest, 2015, 274–275. old.

²²³ Ld. a 2012. évi I. törvényt a munka törvénykönyvéről, Munkaszerződés, 42–44. paragrafusok. In: Munkajogi jogszabálygyűjtemény, Patrocinium, Budapest, 2014, 18–19. old.

hetők, jogértelmezési szempontból is, az *egyoldalú jogügyletek*, melyeknél elegendő egy jogügyleti akaratnyilvánítás ahhoz, hogy kiváltsa a jogügylet hatályát. Ilyen pl. a végrendelet, a forgatmány útján történő névre szóló váltó, vagy más értékpapírban foglalt, pl. részvény- kötelelem átruházása.

Mint már utaltunk rá, megkülönböztethetők továbbá a címzett és címzetlen jogügyleti nyilatkozatok, melyeket most közelebbről elemzünk. A *címzett jogügyleti nyilatkozatok* közé tartozik pl. az *ajánlat* és az *ajánlat elfogadása*. A címzett jogügyleti nyilatkozatokra jellemző, hogy meghatározott személy (nyilatkozó) adja, meghatározott személynek (címzett), meghatározott tartalommal (pl. a jogügylet lényeges elemei feltüntetésével), jogügylet létre hozásának szándékával (animus contrahendi). A címzett jognyilatkozatnak nem az a lényege, hogy elfogadást nyert-e, hanem csupán az, hogy a *címzett értesült a nyilatkozat tartalmáról*. Szerződéskötési ajánlat ezentúl *ajánlati kötöttséget*²²⁴ hoz létre az ajánlattevő terhére, ami elsősorban az ajánlat feltételeihez való (ideiglenes) kötöttséget jelent. Amennyiben a másik fél, a címzett *elfogadási nyilatkozatot*²²⁵ tesz a korábbi ajánlónak, a szerződés létre jött. Ha azonban a címzett módosító nyilatkozatot tesz, akkor ez új ajánlatnak számít, fordított, a címzettet kötelező ajánlati kötöttséggel. Ezt a folyamatot *szerződéskötési tárgyalásnak* nevezzük. Rosszhiszeműség esetén beáll a prekontraktuális felelősség (culpa in contrahendo).²²⁶ Amennyiben a szerződés létre jött a tárgyalás során egymást követő akaratnyilatkozatok fontosak a későbbiek során létrejött szerződés értelmezésére nézve, ahhoz, hogy a jogalkalmazó értelmezési jogvita esetén megállapítsa a felek egyetértő akaratát.

A *címzetlen* jogügyleti nyilatkozatok olyanok, amelyek anélkül váltanak joghatást, hogy a címzett tudomást szerzett volna a nyilatkozat tartalmáról. Ilyen pl. a végrendelet. A végrendeleti nyilatkozat hatása nem függ attól, hogy a végrendeletben kedvezményezett tudomást szerzett volna a végrendelet tartalmáról.

3.1.4. A jogügyleti akarat fogalom-meghatározása, elemei

Az akarat általában, pszichológiai, lélektani fogalom. Belső elhatározást jelent. Döntést valamely kérdésben. A mindennapi, vagy pszichológiai értelemben vett akaratelhatár-

²²⁴ Ld. az új Ptk. 6:64., valamint 6:65. paragrafusát. In: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 222. old.

²²⁵ Ld. az új Ptk. 6:66. paragrafusát. In: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 222. old.

²²⁶ Ld., Szalma József, Rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalás során beálló polgári jogi felelősség, Prekontraktuális felelősség – Culpa in contrahendo, in: Javítandó és jobbítható elemek a Ptk. kodifikációjában (szerk. Gondosné Pusztahelyi Réka, Juhász Ágnes), Miskolc, Novotni Kiadó, 2012, 219–243. old.; József Szalma, Culpa in contrahendo unter Berücksichtigung der Doktrin und Rechtsprechung in Serbien, in: Haftung aus Verschulden beim Vertragsabschluss in Zentral- und Osteuropa, Hrsg. Rudolf Welser, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2012, 167–206. old.

rozás jogilag irreleváns. Ezzel szemben, a jogügyleti akarat (Geschäftswille) speciális, mert célja egy joghatás elérése. Tehát jogilag releváns.

A jogügyleti akaratnak két eleme van, az egyik a belső, pszichológiai akaratelhatározás mely egy joghatás elérését célozza (*akarat* – Wille), a másik pedig ennek az akaratnak a kifejtése, kinyilatkoztatása, vagyis a jogügyleti akaratnyilatkozat (*nyilatkozat* – Willenserklärung).

3.1.5. Az akarat és a nyilatkozati elmélet

A polgári jog általános elméletében felmerült a kérdés, hogy jogkeletkeztetés azaz a jogértelmezés tekintetében a két lehetséges elem közül melynek van előnye – az akaratnak, vagy nyilatkozatnak. Különösképpen, ha ezek egymással ellent mondanak. Vagyis, amikor a belső akarat nem azonos a nyilatkozattal. Az egyik elmélet szerint a belső, pszichológia értelemben vett akaratnak kell előnyt adni, hiszen a szerződés az akarat, a pszichológiai értelemben vett elhatározás műve. (*Akaratelmélet* – Willenstheorie, képviselői: Savigny, Windscheid, Zitelmann).²²⁷ A másik elmélet szerint a jogértelmezés tárgyát a jogügyletnél csupán a nyilatkozat képezheti, tehát az az akarat, amelyet a nyilatkozattevő a „külvilág” felé felismerhető és megismerhető módon megtett. (*Nyilatkozati elmélet* – Erklärungstheorie, képviselője: Kohler).²²⁸ A kettő között helyezkednek el a különböző vegyes elméletek. Ezek közül, egyesek a nyilatkozati elvre való figyelemmel közelebb állnak az akarat elvhez (pl. a palástolt szerződések esetében), mások az akarat elv figyelembevételével inkább a nyilatkozati elvet (pl. a színlelt vagy fikív szerződések esetében) helyezik előtérbe és vannak olyanok is, amelyek mindkét elv egyensúlyos alkalmazását javasolják (színlelt és palástolt szerződéses operáció egészére nézve), figyelembe véve az adott jogügylet sajátosságait.

3.1.6. Vegyes elméletek

A vegyes elméletek közé soroljuk az értelmezési (Vorstellungstheorie), a forgalmazási (Verkehrstheorie) és a bizalmi (Vertrauenstheorie) elméletet.

²²⁷ Ld. Savigny, Friedrich Kar von, System des heutigen römischen Rechts, III. kötet, Berlin, 1840, 258–184. és 237–242. old.; Windscheid, Bernhard, Wille und Willenserklärung, Archiv für die zivilistische Praxis, 1880, 63. kötet, 72–73. old.; Zitelmann, Ernst, Die juristische Willenserklärung, Jahrbücher über die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Rechts, XVI. kötet, Jena, 1878, 357–436. old.

²²⁸ Kohler, Josef, Studien über Mentalreservation und Simulation, Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, Jena, XVI. kötet, 1878, 91–158. old.; u.ő., Noch einmahl über Mentalreservation und Simulation, op.cit., 325. oldaltól; u.ő.: Ungehorsam und Vollstreckung im Zivilprozess, I: Vollstreckungsklage und Simulation, Archiv für zivilistische Praxis, 80. kötet, 1893, 141. old.

- a) Az *értelmezési elmélet* (Henle)²²⁹ szerint a jogügyleti nyilatkozatot úgy kell értelmezni, ahogyan a jogügyleti akaratnyilatkozat címzettje értette az akaratnyilatkozat tevő nyilatkozatát, és nem úgy, ahogyan az akaratnyilatkozó eredeti belső szándéka, akarata szerint megfogalmazódott.
- b) A *bizalmi elmélet* (Vertrauensstheorie) melynek fő képviselője Dernburg²³⁰ és Lothmar,²³¹ a jogügylet értelmezésének fő tárgya a nyilatkozat. A felek közötti bizalmi elv alapján a jog vélelmezi a belső, pszichológiai értelemben vett jogügyleti akarat és a nyilatkozat közötti összhangot. A felek közös érdeke, hogy a valós, belső akarat és a nyilatkozat között összhang álljon fenn, hogy akaratukat minél pontosabban fejezzék ki, hogy ne legyen közöttük félreértés és hogy jogügylet hatályt váltson ki. A jogügylet hatályát ugyan a belső akarat váltja ki, de értelmezésénél a nyilatkozatból kell kiindulni, ennek kell előnyt adni, a belső és külső akarat vélelmezett harmóniájába vetett felek közötti bizalom alapján.
- c) A *forgalmazási elmélet* (Verkehrstheorie, Kühlenbeck²³²) megkülönbözteti a kereskedelmi, vagy vállalkozói és a polgári jogi szerződéseket. A kereskedelmi szerződések esetében a szerződési nyilatkozat tartalmát úgy kell értelmezni, ahogyan a kereskedelmi jogban általában szokásos, elfogadott, tehát a jogügyleti akaratot objektív, nyilatkozati elemében és nem a nyilatkozattevő eredeti belső, szubjektív szándéka szerint kell értelmezni. Ezzel szemben a polgári jogi szerződések esetében a nyilatkozatot a felek belső, szubjektív akarata figyelembevételével kell értelmezni.

3.1.7. Az általános és a különleges jogügyleti akarat elmélet

Az akarat és nyilatkozati elvre vonatkozó tanításokat az *általános akaratelmélet* (allgemeine Theorie über die Willensgeschäften) és a jogügylettan, ezeknek egyes jogintézményekre való hatását pedig a *különleges akaratelmélet* (besondere Theorie über Willensgeschäften) foglalja össze.

Kivételesen előfordulnak a külföldi jogirodalomban olyan álláspontok, melyek szerint az akarat és nyilatkozati (akár általános, akár különleges) elmélet a modern jogértelmezés szemszögéből anachron, kevés, s csupán doktrinális jelentősége van. Ám a többségi jogirodalmi álláspont ezt cáfolja.

²²⁹ Ld. Henle Rudolf, *Vorstellungs- und Willentheorie*, Leipzig, A. Deichert – Georg Böhne, 1910.

²³⁰ Ld. Dernburg, Heinrich, *Pandekten*, VII. kiadás, 1901/1903; *ibid*, *Lehrbuch des preussischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs*, I. kötet, Die allgemeinen Lehren und das Sachenrecht, 3. kiadás, Verlag der Buchhandlung des Waisen - Lausen, Halle, 1881; *ibid*, *Das bürgerliche Recht des deutschen Reichs und Preussens*, Halle, 1906; *ibid*, *Pandecten*, I. kötet, 2. Kiadás, 1888; *ibid*, *Das allgemeine Lehre des bürgerlichen Rechts*, 3. kiadás, 1906.

²³¹ Ld. Grinz-Lothmar, *Lehrbuch des Pandekten*, Leipzig, 1895, IV. kötet, II. kiadás, 25. old.

²³² Ld. Kühlenbeck, *Von Pandecten zum BGB*, 1903.

3.1.8. A különleges jogügyleti akaratelmélet hatása az egyes szerződéstípusokra

Vegyük szemügyre a különleges akarat és nyilatkozati elmélet hatását az egyes szerződési típusokra nézve elfogadott értelmezési elméletekre.

3.1.9. A szerződés típusai szerinti sajátos értelmezési szabályok

Általánosan elfogadott értelmezési szabály szerint a *kétoldali jogügyletnél*, pl. szerződés esetében, az értelmezés során a felek *közös akaratát* kell figyelembe venni, előnybe részesíteni és nem csupán az egyik fél akaratát. *Egyoldali jogügyleteknél* (pl. végrendeletnél) a *nyilatkozó valós akaratát* kell figyelembe venni és nem a kedvezményezett, v. címzett érdekeit (favor testamenti). Általánosan elfogadott nézet szerint a *visszterhes szerződések* esetén értelmezési jogvita kapcsán, főszabály szerint a szolgáltatások mértékét mindkét fél érdekének és akaratának figyelembe vételével úgy kell értelmezni, hogy a *szolgáltatások megközelítően egyenlő értékűek*, egymással arányban lehessenek. E szerződéstípusnál tehát a szerződés visszterhes jellegénél fogva, a jogügyleti nyilatkozatok figyelembe vételével, a jogértelmező mindkét fél érdekét figyelembe veszi. Pl. adásvételnél a vitatott vételár a szerződés megkötése, adott esetben a jogvita idején fennálló piaci árhoz közelítsen. Ezzel szemben, az *ingyenes szerződések* esetében a szerződési kötelezettségeket úgy kell értelmezni, hogy a *kötelezettség kevésbé legyen terhelő a kötelezett számára*. Pl. ajándékozás esetén az ajándékozó számára az értelmezési doktrína a kisebb és nem nagyobb kötelezettségvállalás szerinti értelmezést javasol, amennyiben ez a szerződés rendelkezéseiből és megkötési körülményeiből, pl. a szerződéskötési tárgyalásokból is kitűnik. A különleges akarat elmélet a *kereskedelmi jogi szerződések*nél a *nyilatkozati elméletet* követi, tehát a szerződésnek a szerződésben használt *kifejezések objektív*, kereskedelmi jogban általánosan elfogadott, és nem a felek által szubjektív úton vélt jelentést. Általában, szinte minden jogrendszerben a kereskedelmi szerződésekre nézve érvényes a visszterhességi vélelem. Tehát az, hogy a szolgáltatásért ellenszolgáltatás jár. A kereskedelmi jogban jogvita esetén abból kell kiindulni, hogy a szolgáltatás nem ingyenes. Logikus következménye ez annak, hogy a kereskedelmi szerződések célja a nyereség, míg a polgári jog szerződések célja valamely szükséglet kielégítése, mely ugyan szintén és rendszerint visszterhes, de ingyenes úton is elérhető (animus donandi – ajándékozási szándék kauza, vagy jogcím célzattal). Az ún. szóbeli, *nem formális szerződésnél* nagyobb nyomatéka van a felek közös jogügyleti *akaratának*, míg a *formális* (pl. kötelező írásbeli forma – forma ad solemnitatem) szerződésben, a szerződés formájában használt kifejezés *objektív* jelentéstartalmát kell feltárni, függetlenül attól, hogy szűkebb értelemben vett polgári jogi, vagy speciális, kereskedelmi szerződésről van szó. Érvényességi jogvita esetében, amennyiben a jogvita tárgyát az képezi, hogy a szerződés konszenszuális-e vagy formális, amennyiben a törvényi jogszabály adott érvényességében vitatott szerződésre nézve nem

írt elő kötelező alaki kelléket, abból kell kiindulni, hogy a szerződés nemformális, a szerződéskötési akaratszabadság értelmében.²³³

3.1.10. A vegyes szerződések értelmezése

A vegyes szerződéseknek két típusa ismeretes. Az első szerint *adott típus mellett más szerződéstípusnak elemeit* is tartalmazza. Adott vegyes szerződés lényegében ingyenes, de a visszerthes szerződés elemeivel. Ilyen pl. a meghagyásos ajándékozás, amikor az ajándékozó a megajándékozottra bizonyos, szolgáltatásának értékét el nem érő terhet, kötelezettséget ró. Az ilyen szerződés tehát tartalmazza mind az ingyenes, mind a visszerthes szerződés elemeit, de uralkodó az ingyenesség. Ebben az esetben az ingyenes szerződések szabályait kell elsődlegesen figyelembe venni. Az ingyenesség azonban megszűnik, ha a felek által ingyenesnek nevesített szerződés címzett, kedvezményezett oldalát terhelő viszonzó, viszonos kötelezettség eléri, vagy meghaladja a másik fél kötelezettségének, szolgáltatásának értékét. Ilyen esetben a felek nevesítése ellenére (pl. ajándékozás) valójában más szerződés forog fenn, pl. vétel.

A másik vegyes szerződéstípus akkor áll fenn, ha a felek által megszabott megállapodás *több nevesített szerződést foglal magában*. Ilyen pl. a vendéglátói vagy panziószerződés. Ebben a vendéglátó nemcsak szállást, hanem ellátást is nyújt. Az ilyen szerződés tartalmazza a lakásbérleti, ételmezés tekintetében a vételi, a felelős poggyász-megőrzés vonatkozásában a letéti és egyéb szerződések elemeit. A vegyes szerződés értelmezési szabályaira nézve a vonatkozó jogirodalom *több elméletet* hozott létre. Az első szerint egy új, felek autonómiája által létrehozott szerződésről van szó, melynél az inkorporált szerződések mindegyikét figyelembe kell venni, ezek sajátosságaival, azzal, hogy e szerződések egymással közös jogi cél által állnak kapcsolatban (pl. panziószerződés esetén: a vendég ellátása).²³⁴ Ezt az elméletet ún. típuskombináció jellemzi, *kombinációs elméletnek* is nevezik. Ezek közé tartozik még az építkezési szerződés, a factoring, a leasing, garanciaszerződés és mások. A másik elmélet szerint a vegyes szerződések tulajdonképpen az *összetett szerződések* körébe sorolható. A vegyes szerződések több egymástól különböző nevesített szerződés jellegzetességeit viselik magukon, pl. egyik ingyenes, a másik visszerthes, stb. Ezen elmélet szerint a több szerződés fő kötelezettségeit kell értelmezésüknél figyelembe venni, vagy ún. „mechanikus” vagy ún. „vegyi” úton, figyelemmel adott vegyes szerződés sajátosságaira.²³⁵ Ezek szerint, a vegyes szerződések értelmezésére nézve három értelmezési módszer alakult ki.

²³³ Ld. új Ptk. 6:59. paragrafusának (1), (2) bekezdését, és 6:70. paragrafusának (1)–(3) bekezdéseit, in: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 221., 223. old.

²³⁴ Ld. *Larenz Karl*, Lehrbuch des Schuldrechts, Band II. Besonderer Teil, Verlag C.H. Beck, München, 1981, Typengemischter Verträge, 425–470. old.

²³⁵ Ld. pl. *Ehrenzweig*, Armin, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Manz Verlag, Wien, 1922., 1927, II. kötet, 182. old. 2. p.

- a) Az első az *abszorpció*s (bekebelezési) elmélet, mely szerint, a bírósági megítélés során annak a szerződésnek kell a több közül előnyt adni, amelynek az illető szerződési jogviszonyban domináns, döntő szerepe van, pl. a panziószerződésnél a bérlet.
- b) A második, ún. *értelmezési* elmélet szerint az *összes* vegyes szerződésbe foglalt szerződés *fő kötelezettségeit* figyelembe kell venni és azokat a jogügylet egésze szempontjából kell értelmezni, külön figyelemmel a szerződés céljára.
- c) A harmadik, az ún. *kredációs* (jogalakító) elmélet szerint a vegyes szerződésben foglalt kötelezettségek megítélését, különösebb mérce nélkül, a bíróság *szabad mérlegelésére* kell bízni. A bíróság a jogviszony konkrét körülményeit is figyelembe kell vennie.

A bíróságnak az értelmezés során a *felek jogügyleti akaratát* kell figyelembe vennie, annál inkább, mert a szerződéskötési autonómia lehetővé teszi, hogy a felek egymás között új típusú szerződést is létre hozhatnak.

3.1.11. Az akarati és nyilatkozási általános és különleges elmélet hatása a XIX. és XX. századi polgári jogi kodifikációkra, a jogügyletek szabályaira és értelmezésére

Meghatározott konkrét jogintézmények köréről van szó. Az akarati és a nyilatkozási elvnek ugyanis a törvénykerülésre, a színlelésre, a fiktív szerződésre, a titkos fenntartással megkötött szerződésre való polgári jogi szabályozására, váltottak ki hatást. Meg kell jegyezni, hogy az akarati- és nyilatkozási elmélet nemcsak a XIX. sz. első és második felében, nem csupán a német, hanem egyaránt és szinte egyidőben a francia polgári jogi elméletben (pl. Saleilles) is kifejezésre jutottak (volonté et déclaration de la volonté). Ezek az elméletek mély nyomot hagytak a polgári jogi kodifikációk jogügyleti szabályozására és a jogügyletek jogkeletkeztető tényeinek vizsgálatára.

3.1.12. A titkos fenntartás²³⁶

A titkos fenntartás olyan esete a jogügyleti akarat és nyilatkozat közötti ellentétnek, amikor a nyilatkozó nyilatkozatát nem gondolja (jogügyleti akaratnyilatkozat tekintetében) komolyan és belső akaratával szinte szuszpendálja, felmondja kinyilatkoztatott jogügyleti akaratát. Más szóval, nyilatkozatával akarja, de belső pszichológiai akaratával nem kívánja a jogügyletet, azaz annak jogügyleti hatályát. A XIX. sz. első felében uralkodó akarati doktrína a titkos fenntartást, mint a valóságos jogügyleti akaratot helyezte előtérbe. Tehát amennyiben a jogügyleti nyilatkozatot a valóságos, belső akarat nem kívánta, akkor a jogügylet nem jött létre. Mivelhogy a valóságos belső (pszichológiai) és nem a külső (kinyilatkozott) akarat a jogügylet jogkeletkeztető tényezője. A XIX. század második felében, a német és a francia civilisztikai

²³⁶ Ld. Ptk. 6:92. paragrafusának (1) bekezdését.

elméletben uralkodó nyilatkozati elmélet, a jogforgalom biztonsága miatt elutasítja a minden esetre szóló (pszichológiai) akarati elmélet hatását. Ugyanis a jogügyleti nyilatkozat másik fele sohasem tudhatja, hogy a nyilatkozó kinyilvánított akarata komoly-e. Márpedig a nyilatkozatnak összhangban kellene legyen, a jóhiszem és jogügyleti bizalom tisztelgésben tartásának követelményével. Ezért favorizálják, helyezik előtérbe, a *bizalmi elvet* (Vertrauenstheorie). Ami azt jelentette, hogy elvben marad a valóságos, belső, pszichológiai akarat, mint jogkeletkeztető tényező, feltéve, hogy a belső és kinyilatkoztatott akarat egymással összhangban állnak. E tekintetben a bizalmi elmélet a belső és külső akarat összhangját vélelmezi, de ez megdönthető. Titkos fenntartás esetén, amennyiben a belső és külső akarat tényszerűen ellentétes, nem érvényesülhet az akarati elv, hanem a nyilatkozati. Tehát, ha a belső (pszichológiai értelemben vett) akarat „nem akarja”, a külső (a kinyilatkoztatott) akarat pedig „akarja” a jogügyletet, a titkos fenntartásnak, azaz a belső akaratnak nincs hatása. Ezt minden kódex elfogadja, így a hatályos magyar polgári jogi kódex is.²³⁷ Titkos fenntartás esetében nem a belső pszichológiai akaratot értelmezzük, hanem a nyilatkozatot, ami interszjektíve ellenőrizhető. A bizalmi elv teoretikusai szerint a jogügylet nyilatkozójának érdekében áll, hogy nyilatkozata összhangban álljon belső jogügyleti akaratával. Ha ez a bizalom in concreto megdől, akkor a nyilatkozatot kell figyelembe venni. A titkos fenntartással kapcsolatos elmélet azt a kérdést is tárgyalta, vajon a belső akaratnak van-e szuszpenzív hatálya a külső akaratra nézve, ha a belső akaratot a nyilatkozó közölte harmadik személlyel. Habár vannak álláspontok amelyek ilyenkor elismerik a szuszpenzív hatályt, többségben vannak azok az elméletek, melyek szerint a harmadik személynek és nem a címzettnek közölt titkos fenntartásnak nincs szuszpenzív hatálya, ugyanis a címzett jogügyleteknél (empfangsbedürftige Geschäfte) a harmadik személlyel közölt akaratsszuspenzió jogilag irreleváns. Lényeges mit mond, nyilatkozik a jogügyleti akarat megfogalmazója a címzettnek és nem a harmadik személynek.

3.1.13. A fiktív szerződések érvénye és értelmezése

A fiktív szerződések esetében a felek csupán a jogügylet külső formáját vállalják, azzal, hogy hozzá, közös egyetértéssel, egymás közötti kapcsolatukban nem fűznek semmilyen valós jogügyleti hatályt. Egyszóval, csupán a jogügylet külső formájához fűződik akaratuk, de a választott színlelt jogügylet rendszeres jogi hatását, valamilyen, rendszerint törvénykerülő szándékkal, nem vállalják. Ennél fogva a fiktív szerződésnél

²³⁷ Ld. pl., új Ptk. 6: 92. paragrafusának (1) és (2) bekezdését. A Ptk. összhangban az általánosan elfogadott állásponttal a titkos fenntartásnál a nyilatkozati elvet fogadja el. Az (1) bekezdés szerint ugyanis a *fél titkos fenntartása*, vagy rejtett indoka a szerződés érvényességét nem érinti. A (2) bekezdés szerint a *színlelt szerződés* semmis, ha az más szerződést leplez, a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni.

a nyilatkozat nem érvényes, mivel a feleknek hozzá fűződően nincs jogügyleti akarata. Tehát ezeknél a szerződéseknél az akarati elmélet jutott kifejezésre. A fiktív szerződések annál fogva érvénytelenek, mert a feleknek jogügyleti akarata szerint hozzájuk nem fűződik joghatás. A fiktív szerződések azonban lehetnek annál fogva is érvénytelenek, hogy kerülő jellegűek (agere in fraudem legis et fraudem partis), tehát egy a felek számára „kényelmetlen” kényszerítő jogi norma megkerülését célozzák meg. Ez esetben a megkerült norma szankcióit is alkalmazni kell. Hogy a fiktív szerződés kerülő jellegű-e, ez a felek céljától, azaz szándékától, indítékától (kauza) is függ. Tehát pl. nem kerülő a fiktív szerződés, ha a felek egy halálosan beteg ember megnyugtatót szolgáltatják. Ez esetben tehát a fiktív szerződés nem kerülő volta miatt, hanem a jogügyleti akarat hiánya miatt érvénytelen. A kettő között jogkövetkezmények tekintetében van különbség, mert a törvénykerülő fiktív szerződés esetén a megkerült kényszerítő jogszabály szankciójának alkalmazására is sor kerül, míg az akaratnyilatkozatban kerülést nem tartalmazó fiktív szerződéseknél ilyen szankció nincs.

3.1.14. A színlelt és palástolt szerződési operáció értelmezése²³⁸

A klasszikus jogügylettan értelmében, a színlelt szerződés két egyedi jogügyleti aktusból áll, a színlelt és a palástolt, vagy másként, leplezett szerződésből. A színlelt, azaz fiktív jogügyletet a felek sem formájában, sem hozzá fűződő rendszerinti hatálya tekintetében egyetértően nem kívánják, nem akarják. Ha a színlelés mögött a színlelt szerződést a színleléssel párhuzamosan, azonos szerződési tárgyban palástolt szerződés húzódik meg, aminek jellemzője, hogy a felek ezt akarják, akár formájában, akár joghatás tekintetében, akkor a palástolt szerződést kell figyelembe venni és a felek közötti jogviszonyban a jogokat és kötelezettségeket e szerződés szabályai szerint kell megítélni. Ha azonban a színlelési „operáció” célja mindkét fél által kívánt, tudatos törvénykerülés, akkor a megkerült kényszerítő jogi norma szankcióit is alkalmazni kell, vagyis, ugyan a palástolt szerződés az akarati elv értelmében érvényes a felek között, de a színleléssel megkerült jogi normát a palástolt szerződés szerint kell érvényre juttatni. Pl. ha a felek ingyenes színlelt szerződést kötnek meg, mert történetesen erre nézve kedvezőbb az adózás, akkor a színlelt szerződés mögött meghúzódó, a palástolt visszterhes szerződés érvényét a felek jogügyleti akaratának megfelelően el kell fogadni, de erre a visszterhes szerződésekre vonatkozó, felek eredeti szándéka szerint megkerült (kedvezőtlenebb) jogszabályt, esetünkben számukra kedvezőtlenebb, magasabb adókatálbat kell alkalmazni. (Pl. Dagot, Simulation en droit privé). A színlelés és a palástolás nem mindig kerülő jellegű, előfordulhat, hogy kauzája, jogcíme, szubjektív szándéka, célja jóhiszemű, pl. halásos beteg megnyugtatója.

²³⁸ Ld. Ptk. 6:92. paragrafusának (2) bekezdését.

3.1.15. A kerülő szerződés (Umgehungsgeschäfte)

A kerülő szerződés a színlelt szerződési operáción túlmenően is elő fordulhat. Célja egy a felek számára kedvezőtlen jogi norma megkerülése más, kedvezőbb jogszabálynak megfelelő, valótlan tényállás kialakítása. A szankció ez esetben is a megkerült jogszabály jogkövetkezményében nyilvánul meg. Ez a szankció megfelel a nyilatkozati és akarati elv kombinációjának.

3.1.16. A fiduciárius szerződés

A fiduciárius szerződésnél is „diskurzusban van” a szerződés feleinek belső és külső akarat, azaz amennyiben ezek egymással ellentétesek. A fiduciárius szerződés alapvetően egy szerződés teljesítésnek egyik szerződési alapon történő jogátruházási biztosítéka. Lényegében abból áll, hogy a biztosított szerződés teljesítését, bizalmi, akcesszórius szerződés, a felek közötti tulajdonátruházás erősíti meg. Példa: a biztosított hitelszerződés. A hitelezett teljesítésének biztosítéka céljából a hitelezőre tulajdonában levő ingó dolog tulajdonjogát a hitel visszafizetésének esedékességéig átruházza, azzal, hogy a hitelező a bizalmi elv alapján nem élhet a visszafizetés esedékességéig a biztosítás tárgyán létrehozott tulajdonjogával, tehát addig szabadon nem rendelkezhet vele. A jelzálogtól a fiduciárius biztosítéki átruházás abban különbözik, hogy a jelzálogi biztosíték tárgya ingatlan, és a biztosítékadás nem jelent tulajdonátruházást, hanem csupán ingatlannylévántartási (telekkönyvi) terhelést az adós ingatlanán. Amennyiben a fiduciárius tulajdonos a biztosított kötelelem (hitel) esedékessége előtt, a bizalmi elv ellenére, él rendelkezési jogával, és a biztosított dolog feletti tulajdonjogát átruházza, a bizalmi elvvel való visszaéléssel, ez az átruházás érvénytelen. A magyar Ptk. általánosságban, elvi éllel tiltja a fiduciárius biztosítéki jellegű ideiglenes tulajdonátruházást, kivéve a kereskedelmi jogban,²³⁹ mert ezeket eleve fraudolózisnak (törvénykerülőnek) tartja, amit a jogösszehasonlítási doktrína és jogalkalmazási tapasztalat (beleértve a magyar legfelsőbb bírósági praxist) nem támaszt alá. Itt a belső akarat a felek bizalmi megállapodásában nyilvánul meg, hogy a fiduciárius tulajdonos az átruházott dolgon létrehozott tulajdoni jogosultságával a biztosított hitel visszafizetésének esedékességéig nem fog vissza élni és addig rendelkezési jogával nem él. Ha ezzel a belső bizalmi megállapodással a fiduciárius tulajdonos vissza él, az elfogadott európai doktrína szerint ezen átruházás érvénytelen. A fiduciárius szerződés lehet kerülő jellegű és ekkor semmis, de nem általánosságban, hanem csupán tényyszerűen, körülményektől függően, azaz attól függően, hogy megállapítást nyert-e a szerződő felek törvénykerülő szándéka. Ha igen, akkor semmis, ha nem, akkor érvényes. Tehát a fraudolozítás bizonyítása hiányában vélelmezhető jogszerűsége. Nincs olyan Ptk. a kontinentális Európában, mely elvi éllel tiltaná és eleve semmisnek tartaná a biztosítéki jellegű, fiduciárius tulajdonátruházást. Nem teszi ezt sem a német BGB,

²³⁹ Új Ptk. 6:99. paragrafus, in: Polgári Törvénykönyv, Patrocinium, Budapest, 2015, 228. old.

sem a francia Code civil, sem a svájci Kt. Az új Ptk. módosításával kapcsolatosan joggal merült fel a fiduciárius szerződések általános tilalmának feloldása.

3.1.17. A falsa demonstratio non nocet elve. (A szerződés nevesítésének téves megjelölése nem befolyásolja a szerződés feleinek a szerződés tartalmi rendelkezéseibe foglalt jogait és kötelezettségeit)

E hagyományosnak tekinthető jogelv azt a kérdést kívánja megoldani, minek van előnye: a szerződés felei által megszabott szerződéscím, elnevezése szerinti tipizálásnak, azaz szerződés-elnevezésnek, vagy a szerződés tartalmában megfogalmazott jogok és kötelezettségekből kitűnő értelem szerű tipizálásnak. Adott esetben arról van szó, hogy a felek szerződésük elnevezésekor egy ingyenes szerződésre jellemző kifejezést vettek igénybe (pl. ajándékozási szerződés címmel). Ezzel szemben a szerződés tartalmának vizsgálata azt mutathatja, hogy a felek visszterhes szerződést kötöttek meg, mivel nemcsak a tévesen nevesített „ajándékozóra”, hanem a tévesen nevesített „megajándékozottra” is, kölcsönös kötelezettséget róttak. Ilyen esetben nem az elnevezésben szereplő (esetünkben ingyenes) szerződési szabályok, hanem a szerződés tartalmából következő (példáesetünkben visszterhes) szerződési szabályok kell szolgálnak az értelmezés alapjául. Adott eset körülményei kimutathatják, hogy valójában nem ajándékozási, hanem adásvételi szerződésről van szó. De a körülmények, azaz a szerződés tartalma utalhatnak színlelt, vagy vegyes szerződésre is.

3.1.18. Az ingyenes szerződések értelmezése

Az ingyenes szerződéseket úgy kell értelmezni, hogy ennek eredménye kevésbé terhelje a kötelezettet. Az ingyenes szerződések és jogügyletek értelmezése során messzemenően figyelembe kell venni a jogügyleti akaratot (szubjektív értelmezés).

3.1.19. A visszterhes szerződések értelmezése

A visszterhes szerződések értelmezése során a kölcsönös szolgáltatások egyensúlyát kell figyelembe venni. A visszterhes szerződésnél uralkodó az objektív értelmezés, de figyelemmel a felek közös akaratára. Amennyiben a felek között nincs egyetértés a használt kifejezések jelentése tekintetében, a jogértelmező a felek szolgáltatásainak arányosságát veszi alapmértékül. Ezt annál fogva teszi, hogy a visszterhes szerződéseknel a do ut des szabálya szerint (annyit adok, amennyit kapok), valamint a kölcsönös szolgáltatásoknál kerülni kell a felén túli sérelmet (laesio enormis et ultra dimidium pars). Figyelemmel kell lenni azonban arra is, hogy a polgári jogi visszterhes kötelmi szerződéseknel a szolgáltatások értékének megszabása a felek szabad akaratán múlik, a szerződéskötési szabadság értelmében. Ennél fogva a visszterhes szerződés értelmezésénél csupán a feltű-

nő érték-aránytalanság esetében kell vizsgálni, hogy a felek túllépték-e a *laesio enormis* szabályának határát. Itt is azonban figyelemmel kell lenni arra, hogy a jogértelmezés nem jogkeletkeztető, a szerződéseknél a jogkeletkeztető tényező a felek akaratmeg egyezése.

A *kereskedelmi (vállalkozói) szerződések* esetében elsősorban az objektív értelmezés szabályait kell alkalmazni, vagyis azt, hogy a szerződésben foglalt nyilatkozatnak mi a kereskedelemben általánosan elfogadott jelentése, figyelemmel az üzleti szokványokra, szokásokra. Összetett (vegyes, nevesítetlen) kereskedelmi szerződések esetében, amennyiben a felek meghatározták a szerződésben használt kifejezések jelentését, akkor ezeket a jelentésmeghatározó, szerződés értelmezését elősegítő klauzulákat is figyelembe kell venni. Amennyiben a kereskedelmi szerződést megkötő vállalkozói fél általános üzletkötési feltételekkel rendelkezik (ÁÜF), a szerződési klauzulákat ezek fényében is vizsgálni kell, mivel általában az ÁÜF szerves részét képezi a szerződésnek. Az ún. egyoldalú kereskedelmi szerződéseknél (melynek egyik fele vállalkozó, a másik fele nem), figyelemmel kell lenni a fogyasztóvédelmi jogszabályokra is. A nemzetközi kereskedelmi szerződések esetében a szerződő felek jogválasztási lehetőséggel élhetnek, tehát kiköthetik a hazain kívüli, más Ptk., vagy kereskedelmi törvénykönyv szabályainak alkalmazását. Ez esetben a külföldi törvénykönyv szabályai a mérvadóak a hazai bíróság, vagy választott bíróság előtt. A külföldi jogot az illető ország jogalkalmazási hatóság által szokásos értelmezés szerint kell értelmezni.

3.1.20. A kollíziós normák értelmezése

A polgári jogi (nem kereskedelmi jellegű) szerződések esetében is előfordulhat a külföldi elem. Pl. magyar állampolgár német állampolgárral köt házasságot Franciaországban, vagy magyar és osztrák állampolgár által vezetett autó ütközik holland autópályán. A külföldi elemmel rendelkező polgári jogi szerződések esetében felmerül a kérdés, kinek a joga szerint kell megítélni a szerződés teljesítését, vagy a delikvális felelősséget. A klasszikus kollíziós normák közé tartozik az utalás (*renvoi*) a visszautalás, a *lex rei sitae*, a *lex loci delicti commissi*, stb. A klasszikus kollíziós doktrína a külföldi jog alkalmazását az ún. belső közrend (*l'ordre public*) tiszteletben tartásának feltételével teszi lehetővé. Azt, hogy a több lehetséges közül, mely külföldi jog nyer alkalmazást, a klasszikus kollíziós tényállások szerint kialakított szabályrendszer dönti el. Ezek közé soroljuk pl. a *lex delicti commissi* szabályát, mely szerint annak az országnak a belső jogát kell alkalmazni hazai fórum előtt, amely országban a deliktum megtörtént. Vagy a dologi jogi ügyekben, ingatlan esetben a *lex rei sitae* (az ingatlan fekvése szerinti országnak az anyagi joga), személyi ügyekben a *lex personae* (a személy állampolgársága szerinti jog), stb. a mérvadó. A magyar jogban a klasszikus kollíziós szabályokat az 1979. évi 13. sz. törvényerejű rendelet irányozza elő. E törvényerejű rendelet napjainkban (2015-től) reform alatt áll. Ugyanis a kollíziós jogszabályok a nemzeti hatáskörből, a Binnenmarkt (közös európai gazdasági térség) miatt a Róma

I., II. és rákövetkező egyezmények értelmében (2008, 2009), különösképpen a szerződések és a deliktumok tekintetében, európai, azaz közösségi szintre kerültek. A klasszikus kollíziós jognak (kapcsoló normák) azonban nem mindegyik eleme vált (európai szinten) nemzetközivé. Az, ami kollíziós jogból nem került fel az EU-s szintre, marad a nemzeti szabályozási hatáskörben, így a fennebb említett hazai kollíziós jog reformjának is maradt tere és szabályozási tárgyköre.

3.1.21. A szerződés szisztematikus (rendszer szerinti) értelmezése

Vitás jogosultságok és kötelezettségek értelmezése során a jogértelmezőnek a szerződés egészét a szerződésbe foglalt összes rendelkezés összefüggéseit, tipikus joghatását, célját is vizsgálnia kell. Tehát, mint az általános jogi aktusoknál is, értelemszerűen, analóg módon kell alkalmazni a szisztematikus értelmezés szabályait.

3.2. Az egyes kontinentális európai polgári törvénykönyveknek a jogügyletek értelmezésére és az új magyar Ptk. vonatkozó szabályairól

Általában a Ptk.-k jogügyleti értelmezési szabályairól. Az akarat és nyilatkozati elv mély hatást gyakorolt az egyes európai polgári törvénykönyvek jogügyletek értelmezésére vonatkozó rendelkezéseire. Nyomon követhető ez a német BGB, az OÁPtk. a svájci Kt, valamint a francia Cc vonatkozó rendelkezéseire.

3.2.1. A német Ptk. (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896) jogügyletek értelmezésére vonatkozó szabályairól

A német Ptk.-t lényegesen módosították 2002–2006 között, de a jogügyletek értelmezési szabályai nem változtak.

A német BGB külön főszabályt tartalmaz a jogügylet értelmezésére vonatkozóan. A vonatkozó paragrafus címe: A jogügyleti nyilatkozat értelmezése (*Auslegung einer Willenserklärung*). A normatartalom szerint: A jogügyleti akaratnyilatkozat értelmezése során a *valós akaratot és nem a kifejezés szó szerinti jelentését* kell figyelembe venni.²⁴⁰ Eredetileg ez a megfogalmazás az akarat elv érvényesülését jelentette. A „valós” kifejezés hatására azonban, a mai legfelsőbb bírósági állásfoglalás szerint a jogügylet értelmezése során a jogilag releváns akarat megkeresése szempontjából az értelmezés kiindulópontjául a nyilatkozat szolgál.²⁴¹ Az értelmezés előkérdését az képezi, vajon egyáltalában jogügyleti jellegű nyilatkozatról van-e szó, azaz, adott nyilatkozat megfelel-e a jogügyleti nyilat-

²⁴⁰ Ld., a BGB, 133. paragrafusát, in: *Prütting, Wegen, Weinreich*, BGB Kommentar, Luchterhand, 2007, 140. old.

²⁴¹ Ld., BGH (Bundesgerichtshof- Német Szövetségi Bíróság), *Zeitschrift für gesamte Familienrecht*, 1987. év, 476. old.

kozatok tényállási feltételeinek.²⁴² Mászóval, az vizsgálendő, hogy a nyilatkozattevő *jogügyleti szándékkal*, komolysággal tette-e meg nyilatkozatát – animus contrahendi – továbbá meghatározott jogügyleti hatás (szerződési, végrendeleti, stb. kötelezettség) kiváltása céljából. A német jogügylet értelmezési elmélet és jogalkalmazási gyakorlat szerint, nem áll fenn a jogügyletnél megkívánt komolyság, amennyiben a nyilatkozó tréfából, vagy pl. színművészeti alkotásban szereplőként – Scherz – kötelezte magát.

Ami a jogügyleti akarat *tartalmát* illeti, szükséges a jogügyleti *normacél* megállapítása. Az értelmezés feladata, hogy a jogügyleti norma *ellentmondás nélkül* és *joghézag nélkül* válhasson. A jogügyleti akarat egy magánakarat jogi megvalósítását célozza meg és az értelmezés célja az, hogy ez az akarat „testet öltve” megállapítást nyerjen. Mivel a jogügyleti akaratnak bármely módon (pl. szóban, írásban, konkludens cselekménnyel) kifejezésre kell jusson, külsőleg megismerhető kell legyen,²⁴³ az értelmezés célja a *valóságos akarat* feltárása és ennek legjobb kiinduló pontja az emberi magatartás, vagy maga a nyilatkozat.

A jogügyleti akarat feltárására a *jóhiszem és tisztesség* (Treu und Glauben)²⁴⁴ fényében, továbbá a jogi forgalomban kialakult *szokásoknak* figyelembevételével kell sor kerüljön, mivel ezek az elvek megkövetelik a felektől a tisztességes magatartást.

A német jogértelmezési elmélet és jogalkalmazás megkülönbözteti egyfelől az *egyoldalú*, egyes esetekben címzetlen (pl. végrendelet) jogügyleti akaratnyilvánítást /nicht empfangsdürftige Willenserklärung/, más esetekben címzett (pl. ajánlat), másfelől a *kétoldalú* (legtöbbször címzett) jogügyleti akaratnyilvánítástól /empfangsbedürftige Willenserklärung/. Utóbbiak esetében a nyilatkozatoknak a nyilatkozók *akarategységéhez* kell vezessenek (szerződés). Az egy- és kétoldalú jogügyletekhez más-más törvényi értelmezési jogszabály szolgál az értelmezés alapjául.

A címzetlen egyoldalú jognyilatkozatok alapvető értelmezési törvényi jogszabályát a BGB 133. paragrafusa képezi, mely elsősorban a belső (valóságos) akaratot veszi a jogértelmezés kiinduló pontjául. Ezzel szemben, a címzett jognyilatkozatoknál, melyeknél szükséges a nyilatkozat tartalmának címzett általi megismerése, majd a célzott joghatás elérése végett, a címzett egyetértő válasza, mint a szerződésnél az ajánlati és elfogadási nyilatkozat, az értelmezés alapjául a BGB *jóhiszeműségi* szabálya a mérvadó, a 157. paragrafus. Ennek a paragrafusnak a címe: *A szerződés értelmezése*. Tartalma szerint pedig: a szerződés úgy értelmezendő, amint azt a *jóhiszeműség és a tisztesség*, a *jogforgalmi szokásokra* való tekintettel, megköveteli.²⁴⁵ A jogirodalom a szokások alatt nemcsak az íratlan (a polgári jogban bevett, hosszantartóan kialakult magatartást), hanem emellett az írott, kodifikált jogszokásokat is érti (*szokványok*), különösképpen a *kereskedelmi jogra* vonatkozóakat, mint pl. az INCOTERMS 2000,

ICC.²⁴⁶ Utóbbiak, mint már volt róla szó, *standardizálják* a kereskedelmi jogban használatos kifejezések jogi jelentését. (Ld. fennebb erre vonatkozó fejtegetéseinket).

Részleges semmisség esetében értelmezés kérdése lehet az, hogy a „megmaradt” szerződési klauzulák önállóan érvényben maradhatnak-e, vagy azokat a részleges semmisség a teljes semmisség felé tereli. Az értelmezésnek az az alapja, hogy a semmissé nyilvánított klauzulák után maradó szerződési szabályok önállóan megállják-e a helyüket és megfelelnek-e a szerződő felek eredeti akaratának.

Értelmezés kérdésvé válhat az is, hogy egy semmis szerződés átalakítható-e egy másik érvényes szerződéssé (*konverzió*, Umdeutung). A BGB 140. paragrafusa értelmezésében, ha egy semmis jogügylet megfelel egy másik jogügylet követelményeinek, érvényes az utóbbi, feltéve, hogy a feleknek nem volt tudomása a semmisségről.²⁴⁷

A *hallgatás* ugyanúgy (analóg módon) értelmezendő, mint a címzetlen jognyilatkozat.²⁴⁸

A BGB 133. paragrafusának értelmezési szabálya, mint általános szabály, érvényes minden jogügyletre nézve, így az *absztrakt* jogügyletekre is (pl. kötelezettségvállalási ígéret – Schuldversprechen).²⁴⁹

A *formális* (kötelező alaki kellékhez fűződő) jogügyleteknél a formába helyezett jogügylettartalmi jelentés mellett, figyelembe kell venni a kötelező formát (alaki kellék) előírányzó törvényi jogszabály célját, vagyis a *formakényszer célját*, rendeltetését.²⁵⁰

A *végrendeleti nyilatkozatok* értelmezését a BGB 139. paragrafusára kell alapozni. Ez azt jelenti, hogy fel kell tárni a végrendelező (szubjektív) akaratát.

A felek a BGB 2084. paragrafusa alapján *értelmezési szerződést* köthetnek. Ezt megköthetik a szerződés megkötésével egy időben, azaz közvetlenül a szerződés megkötését követően, vagy ennél később, az értelmezési vita létrejövetelkor. Ez mindenképpen elfogadható a magyar jog szemszögéből is, hiszen ha a felek szabadon köthetik meg a szerződést akkor szabadon, és egyetértően köthetnek értelmezési szerződést is, mely értelmezési jogvita esetén akár a bíróságot is kötelezi, feltéve, hogy a felek (értelmezési szerződésükben) tiszteletben tartották a szerződési szabadság törvénnyel előírt korlátait (jószerződések, kényszerítő jogszabályok, közrend).

A jogügylet értelmezése több „lépcsőből” áll. Elsőként meg kell állapítani az *értelmezési tényállást*.²⁵¹ Az értelmezés szerves részét képezik az *értelmezési eszközök*, ami alatt különösképpen a jogügyleten kívüli *körülmények* értendők.²⁵² Az értelmezéshez tartozik a *jogi minősítés*, mely hozzá járul az értelem szerinti (Sinndeutung) jelentés

²⁴⁶ Ld. pl. www.iccwbo.org/index_incoterms.asp, Prütting, Wegen, Weinreich, BGB Kommentar, op. cit., 201. old.

²⁴⁷ Ld. Prütting, Wegen, Weinreich, BGB Kommentar, op. cit., 173. old.

²⁴⁸ Ld. Bamberger, Heinz/Roth, Herbert, BGB Kommentar, 1–2. kiadás, 2003, 29. széljegyzet.

²⁴⁹ Ld. pl. BGH, Neue Juristische Wochenschrift – RR 1996, 1458. old.

²⁵⁰ Ld. BGHZ, 86, 46, BGH Neue Juristische Wochenschrift, 1996, 2793. old.

²⁵¹ Ld. BGH Neue Juristische Wochenschrift – RR 1992, 773. old.

²⁵² Ld. BGH Neue Juristische Wochenschrift – RR 1992, 773. old.

²⁴² Ld. BGH, Neue Juristische Wochenschrift, 1986. év, 3132. old.

²⁴³ Ld. BGHZ (Entscheidungen des BGH in Zivilsachen), 47. kötet, 78. old.

²⁴⁴ Ld. a BGB 157. paragrafusát.

²⁴⁵ Ld. Prütting, Wegen, Weinreich, BGB Kommentar, Luchterhand, 2007, 200. old.

felderítéséhez.²⁵³ Az értelmezés szüksége akkor áll be, ha a szerződés felei ugyan a szerződés megkötésénél egyet értettek, de a kifejezéseket, a szerződési klauzulákat utólag, pl. a teljesítés során, egymástól eltérően értelmezik (értelmezési szükség – Auslegungsbedürftigkeit).²⁵⁴ Kiegészítő, ún. *akaratpótló értelmezésről* (kivételesen) akkor van szó, amikor a felek egyértelmű akarata a szerződésből nem állapítható meg, továbbá nincs a törvényben szubszidiáriusan alkalmazható diszpozitív jogszabály (*szabályozási joghézag*).²⁵⁵

3.2.2. Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (ABGB, 1811, melyet meghozatala óta több mint hatvan módosítás ért meg) törvényi jogszabályok és a jogügyletek értelmezésére vonatkozó szabályai

Az OÁPtk. a *törvényi jogszabályok* értelmezési szabályait a bevezető rendelkezésekben irányozza elő (Auslegung – Értelmezés).²⁵⁶

A normatartalom szerint: a törvény alkalmazása során nem értelmezhető másként, mint ami a *szavaknak* tulajdonított, egymással *összefüggő jelentéséből* és ami a *jogalkotó világos szándékából* következik.²⁵⁷ E rendelkezés szerint a törvénynek van nemcsak szó szerinti, hanem a jogalkotó szándékából, céljából, azaz a jogszabály rendeltetéséből is kikövetkeztethető, következő jelentése.

A következő elvi értékű értelmezési rendelkezés a *jogeset megítélésével* kapcsolatos értelmezési szabályt irányozza elő. A normatartalom szerint: A jogesetet nem a törvény szavai, hanem a *törvény természetes értelme* alapján kell megítélni. Közben figyelembe kell venni a törvényekben szabályozott *hasonló* döntő eseteket, továbbá szükséges az esethez kapcsolódó *rokon törvények* figyelembe vétele. Ha a jogeset (megítélése) még ezek után is kétséges, azt (a jogesetet) a gondosan és éretten megállapított *körülményekre* tekintettel, a természetes *jogelvek* alapján kell megítélni.²⁵⁸ E rendelkezés tehát arról szól, hogy egyes jogesetekre való alkalmazása során a törvényt (OÁPtk.) értelme és nemcsak szó szerinti jelentése szerint kell alkalmazni. A (Ptk.) törvényi jogszabályait nem izoláltan, hanem *egymással összefüggésben* kell értelmezni, különösképpen a *hasonló jogintézményekre* való tekintettel. Ugyanakkor a Ptk. mellett a *Ptk.-n kívüli* (Nebengesetze) adott jogviszonyra nézve alkalmazható törvényeket is tekintetbe kell venni. Amennyiben ezek a törvények sem mutatkoznak elegendőnek a jogeset megoldására,

²⁵³ Ld., BGH, Neue Juristische Wochenschrift, 1984, 722. old.

²⁵⁴ Ld. BGH Neue Juristische Wochenschrift, 1984, 290. old.

²⁵⁵ Ld. BGHZ 1977, 304. Old., BGH Neue Juristische Wochenschrift, 2002, 2310. old.; Neue Juristische Wochenschrift 2005, 690. old.

²⁵⁶ Ld. az ABGB, Auslegung, 6–8. paragrafusait, in: Kodex des österreichischen Rechts, Justizgesetzte – ABGB, UBGB, ZPO, StGB mit Nebengesetzen, 2014/2015, LexisNexis, Wien, Stand: 1.10. 2014, Herausgeber: Werner Doralt, ABGB, 24. old.

²⁵⁷ Ld. az ABGB, 6. paragrafusát. In: Kodex des österreichischen Rechts, op. cit, 20. old.

²⁵⁸ Ld. ABGB, 7. paragrafusát, in: Kodex des österreichischen Rechts, op. cit, 20. old.

az OÁPtk. a *természetes jogelvek* alkalmazását írja elő. Ennek feltétele azonban az, hogy a jogalkalmazó és a jogértelmező kielégítően állapítsa meg a *tényállást* (a tényállás „érett” megállapítására van szükség). Ugyanis, fűzzük hozzá, maga a tényállás is attrahálhatja („behívhatja”, bevonhatja) azt a jogi normát, melynek rendelkező része közvetlenül, vagy közvetve tartalmazza a tényállást, melyre alkalmazása rendelve van. (Ez nevezhető a tényállás általi norma-attrahálásnak). Adott jogesetre, jogvitára nézve, csak alapos tényállás megállapítás után lehetséges olyan értelmezés, hogy az adott esetre nincs behívható, attrahálható norma, így megítélésük az osztrák Általános Ptk. szerint kivételesen a „természetes” jogelvek alapján valósulhat meg. Másszóval, ha joghézag állt be, ennek pótlását az OÁPtk. a jogelvekre bízta.

A következő jogértelmezési rendelkezés a jogalkotó (*autentikus*) értelmezési hatalmáról szól. A rendelkezés normatartalma szerint csak a törvényhozó rendelkezik azzal a hatalommal, hogy egy törvényt általánosan kötelezővé nyilvánítson. Egy ilyen nyilatkozatát a törvényhozónak alkalmazni kell az összes (jövőben) eldöntendő jogesetre nézve, azzal, hogy a törvényhozói nyilatkozat nem vonatkozik azokra az esetekre, melyek e nyilatkozat előtt megtett cselekményekhez fűződő jogokat érintenek.²⁵⁹ Másszóval, amennyiben egy törvény autentikus értelmezését végezné el a törvényhozó, erre vonatkozó külön nyilatkozatával, ennek csak *jövőbeni hatálya* van és nem vonatkozik a megelőző, már folyamatban levő cselekményekre és ezekből származtatott jogosultságokra.

Ami az OÁPtk. szerződési, azaz *jogügyleti értelmezését* illeti, a törvénykönyv nem tartalmaz általános szabályokat. Egyes esetekben azonban vannak jogértelmezési utalások. Így pl. a jogügyleti, szerződési *szolgáltatás tárgya meghatározott*, vagy *meghatározható* kell legyen, ellenkező esetben a jogügylet érvénytelen.²⁶⁰ A szolgáltatás tárgyát általában és főszabályként a felek határozzák meg, de a meghatározását a felek egyetértően átengedhetik harmadik személynek.²⁶¹ Amennyiben a jogügylet *tárgyára nézve nincs kifejezett megállapodás*, szükséges a *meghatározatlanság elhárítása* a szerződés értelmezése, vagy a *diszpozitív* törvényi jogszabályok alkalmazása útján.²⁶²

Dologszolgáltatás esetében, amennyiben a dolog rejtett hibát tartalmaz, az osztrák Legfelsőbb Bíróság adott esetben (ABGB 932. paragrafusának második bekezdésére, de a vonatkozó EU-s irányelvre), nézve a tág, *kiterjesztő* értelmezést választotta. Figyelemmel az EU Bíróság gyakorlatára, arra az esetre, ha *kellékhianyos ingó dolog vétele érinti az EU fogyasztóvédelmi irányelvét* (európaconform értelmezés).²⁶³

²⁵⁹ Ld. ABGB 8. paragrafus, in: Kodex des österreichischen Rechts, op. cit, 20. old.

²⁶⁰ Ld. az ABGB (OÁPtk), 869. paragrafusát.

²⁶¹ Ld. ABGB, 1056. paragrafusát.

²⁶² OGH (Osztrák Legfelsőbb Bíróság), Wohnrechtliche Blätter, 1992. évi sz., 244. old., in: Welser – Zöchling – Jud, Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 14. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2015, 28. old., 113. számszám.

²⁶³ Ld. Welser – Zöchling – Jud, Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil,

Ami a *végrendelet* értelmezését illeti, az ABGB megszabja, hogy az örökhagyó akaratát határozottan (világosan, egyértelműen – bestimmt erklären) kell kinyilatkoztatni.²⁶⁴ Ellenkező esetben, vagy a nem világos és egyértelmű örökhagyói intézkedés esetében, az örökhagyó valós (szubjektív) akaratának (Letzwillige Verfügung-nak) megfelelő értelmezési elvét kell követni.

Az ún. *oltalmi és gondossági kötelezettségek* megszegésének szankciói legtöbbször nem közvetlenül a szerződési rendelkezésekből,²⁶⁵ hanem a szerződés értelmezéséből,²⁶⁶ vagy a törvényi jogszabályokból²⁶⁷ következnek, következtethetők ki. A gondossági követelmények megszegéséhez az ún. *pozitív szerződésszegésből* eredő *kárfelelősségi kötelezettség* fűződik.²⁶⁸

3.2.3. A svájci Kötelmi törvény (Obligationsgesetz, 1883, 1911, azóta napjainkig többször módosított) jogértelmezési rendelkezéseiről

E törvény szövetségi jellegű, és jogértelmezés szempontjából is figyelmet érdemel, nevezetesen az, hogy *többnyelvű*, német, francia,²⁶⁹ olasz és rétoromán szövege is autentikus. A törvény 1. szakasza a jogértelmezés szemszögéből is jelentős, mivel meghatározza a *szerződés fogalmát*, ennél fogva jogkeletkeztető elemait: A szerződés a szerződő felek kölcsönös, *egybehangzó, kinyilvánított akaratnyilatkozata*, mely *kifejezetten*, vagy *hallgatólágon* tehető meg. A 2. szakasz megszabja, mit kell tartalmazzon a jogügyleti nyilatkozat: (1) E nyilatkozatnak tartalmaznia kell a szerződés *lényeges elemeit* (megj.: essentialia negotii), a *mellékes elemeket* pedig későbbi megállapodásra is bízhatják. (2) Amennyiben a mellékes elemekre vonatkozó utólagos megállapodás elmarad, a *bíróság* ezeket a szerződés természetére tekintettel *pótolhatja*. A 11. szakasz (1) bekezdése értelmében, a szerződés érvényét főszabály szerint nem befolyásolja bárminemű *forma* (alaki kellék). A 12. szakasz szerint azonban (1) amennyiben a

Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 14. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2015, 79–80. old., 340. sz. szám.

²⁶⁴ Ld. az ABGB, 565. paragrafusát.

²⁶⁵ Ld. Bydlinsky, Vertragliche Sorgfaltspflichten zugunsten Dritter, Juristische Blätter, 1960, 359. old., OGH, Juristische Blätter, 1960, 386. old.

²⁶⁶ Ld., Iro, Haftung des Bauherrn wegen Verletzung seiner Werkvertraglichen Fürsorgepflicht, Österreichisches Recht der Wirtschaft, 1997. évi sz. 263. old.

²⁶⁷ Ld. pl. az ABGB, 1157, 1169. paragrafusait. Vö.: Welser – Zöchling – Jud, Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 14. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2015, 6. old. 19. sz. szám.

²⁶⁸ Ld. Welser – Zöchling – Jud, Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 14. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2015, 6. old. 19. sz. szám.

²⁶⁹ Ld. pl. Code des obligations, Chancellerie fédérale, Payot, Loi fédérale, complétant le Code civil suisse – Livre cinquième: Droit des obligations, du mars 1911 (Etat le 24. avril 2001). A következő hivatkozásokat e francia kiadás 1–11. oldalaira, 1–40 f. szakaszokra tekintettel tesszük meg.

törvény előírja, a szerződés *írástos* formában kötendő meg. (2) Ez esetben a nemformális akaratmegyezés nem vált ki joghatást, továbbá a szerződés nem formális úton nem módosítható. A 22. szakasz értelmében, amennyiben a szerződés *kötelező* formához kötött, az *ajánlati és elfogadási nyilatkozatot* is e formában kell megtenni.

A szerződés értelmezési fő szabályát a fenti alaprendelkezésekre támaszkodva, a svájci Kt. 18. szakaszának (1) bekezdése tartalmazza (*Interprétation des contrats* – A szerződés értelmezése normacím alatt). A normatartalom szerint: A szerződés értelmezése során vizsgálni kell a szerződés *formáját*, valamint a *szerződési rendelkezéseket*, a szerződő felek *valós és közös akaratának* megállapítása céljából. A szerződési akaratkifejezés *szabad* kell legyen. Tévedés, megtévesztés és kényszerhatás, színlelés, közrendsérem, tilos tárgy, cselekvőképtelenség esetén, a szerződés semmis, vagy megtámadható. (18, 19, 23–37. szakaszok). A megtámadható szerződés konvalidálható kifejezetten, vagy hallgatólágon (38–39. szakaszok).

3.2.4. A francia Code civil (Polgári Törvénykönyv, CC, 1804) jogügylet- és törvényértelmezési szabályai

A Code civilnek a szerződés értelmezésének szentelt szabályai közül kiemelhető a *visszaélő klauzulák* értelmezése. Ezek a klauzulák a francia Legfelsőbb Bíróság (Cour de cassation) gyakorlatában legtöbbször a *rögzített árral való visszaélés* eseteiben nyertek nemcsak értelmezési, hanem értelmezésük alapján, semmisségi szankciót is. A rögzített árra a biztosítási franchise (felelősségi önrész), egyéb franchise szerződés, az általános üzletkötési feltételek, a banki fix hiteltörlesztés, továbbá kivételesen, törvényi jogszabály (pl. kötelező felelősségbiztosítás esetén a törvénnyel vagy más jogszabállyal előírt egyes biztosítási kockázatok megvalósulásához, azaz a biztosítási eseményhez fűződő maximális biztosítási összeg) útján kerülhet sor, főként fogyasztói szerződések esetében. Ugyanis a fogyasztói szerződés esetén a vállalkozó a fogyasztóval szemben gazdasági fölényben és szerződési fölényben lehet. Az ilyen fix árakat előíró jogi helyzettel visszaélő szerződési klauzulák semmisségét a francia Legfelső Bíróság a Code civil 1135. szakaszára hivatkozva mondta ki. E szakasz normatartalma szerint a szerződés nemcsak arra kötelez ami benne (kötelezettségként) közvetlenül kifejezésre jutott, hanem ezen túlmenően, mindarra, ami a törvényi jogszabályból és a kötelelem természetéből fakad és ennek megfelelően zavartalan használatot biztosít. A francia bírói gyakorlat szerint rögzített árszabályozással szemben álló visszaélő magatartásnak minősíthető, ha a felek nem állapították meg az elsődleges szerződésben az adásvételi árat, különösképpen akkor, ha utólag az eredeti szerződést pótló szerződésben, azonos árúra – mennyiségére és minőségére vonatkozóan a korlátozottan magasabb árat szabott meg az eladó. Ebben az esetben a pótló szerződésbe foglalt árrendelkezés, kerülő szerződésként minősítve, semmis.²⁷⁰

²⁷⁰ Ld. pl., Arrêt de l'assemblée plénière de la Cour de cassation (Ass. plén.) (– A francia

A francia jogirodalmi és bírói hivatkozások szerinti fontos jogügyleti értelmezési jogszabály (Cc 1134. szakasz) szerint (mely lényegében a *szerződési kötelelem hatályáról* szól), (1) a szerződés a feleket, akik megkötötték, ugyanúgy kötelezi *mint a törvény*. (2) A szerződés egyik fele egyoldalúan *nem mondhatja fel* a szerződést, kivéve a törvényben meghatározott *kivételes* eseteket. (3) A szerződő felek *kötelesek a szerződést teljesíteni* a jószokásokkal (*bonne foi*) összhangban. (*Pacta sunt servanda*). A francia jogirodalom szerint ezek a rendelkezések mérvadóak a szerződés értelmezésére nézve, fő értelmezési jogszabályként. Az értelmezés során a Cc 1156. szakasza alapján a visszerthes szerződések esetében vizsgálni kell a *felek közös akaratát*.²⁷¹

Magának a *törvénykönyvnek értelmezését* a Cc 1. szakasza szolgálja, amely meghatározza területi, időbeni és perszonális érvényét. Megszabja, hogy a törvény francia területen minden francia állampolgárt kötelez, kihirdetésétől (*promulgation*) kezdődően, kivételesen ennél később, amennyiben a hatálybalépést a törvény, rendelkezéseinek megismerése céljából, meghatározott időre halasztotta.²⁷² (*Vacatio legis*).

3.2.5. Az új Magyar Ptk.-nak a szerződés értelmezését elősegítő szabályai

Az új magyar Ptk. is tartalmaz egyfelől a (kötelmi) jognyilatkozatokról szóló értelmezési jogszabályokat,²⁷³ másfelől a Ptk. és a törvénykönyvön kívüli polgári jogi törvényi jogszabályok értelmezéséről szóló szabályokat.²⁷⁴ A kötelmi jognyilatkozatokra értelemszerűen kell alkalmazni a kötelmi jogi szerződések általános szabályait.²⁷⁵ Ugyanakkor a Ptk. a nem kötelmi jogi (pl. dologi jogi, öröklési jogi) nyilatkozatokra is a kötelmi jogi nyilatkozatokra vonatkozó értelmezési szabályok megfelelő alkalmazását írja elő.²⁷⁶ Végül a Ptk. nyolcadik könyvében tartalmazza az értelmező rendelkezéseket,

Kasszációs –Legfelsőbb – Bíróság dec. 1995. évi dec 1-ei Együttes Ülése), in: Code civil, Dalloz, Paris, 2003, 939. old. Lit: *Boré*, Mélanges Champaud, Dalloz, Paris, 1997, p. 102; *Sélinsky*, Mélanges Mouly, Litec, Paris, 1998, p. 161.

²⁷¹ Ld. pl. *Bimes-Arbus*, Évolution de la commutativité, Revue de la recherche juridique-Droit prospectiv, 2001/4, sz., 1371. old.; *Jamin*, Interpretation de l'art. 1134, Requeil Dalloz, 2002, Chron. 901.

²⁷² Ld. *Frison-Roche* et *Baranès*, Accès de droit, connaissance de la loi, codification – Principe constitutionnel de l'accessibilité et de l'intelligibilité de la loi, Requeil Dalloz, 2000, Chron. 361.

²⁷³ Ld. Ptk. 6:8 paragrafusának (1)–(3) bekezdéseit (A jognyilatkozat értelmezése). Pl. in: *Vékás Lajos* (szerk.), *Gárdos Péter* (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 511. old.

²⁷⁴ Ld., Ptk. 1:2. paragrafus (1)–(2) bekezdéseit (Értelmezési jogszabály). Ld. pl. in: *Vékás Lajos* (szerk.), *Gárdos Péter* (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 29. old.

²⁷⁵ Ld. Ptk. 6:9. paragrafusát. Ld. pl. in: *Vékás Lajos* (szerk.), *Gárdos Péter* (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 511. old.

²⁷⁶ Ld. Ptk. 6:10. paragrafusát. Ld. pl. in: *Vékás Lajos* (szerk.), *Gárdos Péter* (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 511. old.

melyek a törvényben alkalmazott egyes kifejezések jelentését szabják meg.²⁷⁷

Az értelmezés szemszögéből fontos, hogy mit ért a Ptk. a jognyilatkozat alatt. A Ptk. meghatározása szerint a jognyilatkozat *joghatás kiváltására irányuló akaratnyilatkozat*, mely *szóban, írásban* vagy *rátaló* magatartással tehető.²⁷⁸ Kivételesen tehető meg a jognyilatkozat ráutaló magatartással, vagy hallgatással. A Ptk. utóbbit (hallgatás) csak a törvényben előírt esetekben tartja alkalmasnak jogügyleti nyilatkozat megtételére. Habár ezeknek esetei ismertek (*tacita conductio*), pl. a svájci Kt.-ben, a Ptk. még nyitott példa szerinti felsorolást sem alkalmaz. Ilyen ismert eset pl., ha a határidős bérleti jogügyletnél, a bérlet a határidő múltával is használja a bérelt dolgot, ez külön jogügyleti nyilatkozat megtétele nélkül, a (svájci Kt.) törvény alapján a bérlet határozatlan időre szóló meghosszabbítását jelenti. Ilyen eset továbbá, ha ügyvédhez fordul az ügyfél, az ügyfélnek meghallgatása ügyleti képviselő elfogadását jelenti, annak ellenére, hogy az ügyvédi képviselői, megbízási szerződés egyébként formális. Tegyük hozzá, hogy a szerződési ajánlat megtételére a hallgatás nem alkalmas, hiszen az ajánlatnak tartalmaznia kell a szerződés lényeges elemeit. A hallgatás főszabályként nem alkalmas az ajánlat elfogadására sem. Ám ráutaló magatartással (pl. konszenzuális szerződés esetében az ajánlatra való biccentés) az elfogadási nyilatkozat megtehető. Rátaló magatartással az ajánlat is megtehető, pl. áruház esetében, a kirakatba helyezett árú ármegjelöléssel ajánlatnak számít. Amennyiben a kezdeményezett jogügylet formális, a jogügyleti nyilatkozatot is a szerződésre, vagy más jogügyletre előírt kötelező formában kell megtenni. Ugyanez az alakiségi jogszabály vonatkozik a jogügylet módosítására, vagy megszüntetésére irányuló nyilatkozatokra.²⁷⁹ Kötelező írásbeli alakiség esetében a jognyilatkozatnak tartalmaznia kell a jogügylet lényeges elemeit. Hatályát a jognyilatkozat akkor nyeri el, amikor a formális nyilatkozatot a nyilatkozattevő aláírta.²⁸⁰ Jelenlevők között tett nyilatkozat nyomban hatályossá válik.²⁸¹ *Távollevők* közötti szerződéskötés esetében a Ptk. az ún. beérkezési, v. megérkezési elméletet fogadja el, ami azt jelenti, hogy a szerződés attól az időponttól kezdve jött létre, amikor az ajánlat elfogadásával kapcsolatos nyilatkozat megérkezett (pl. postán) az ajánlattevőhöz,²⁸² és nem akkor amikor a címzett elfogadási nyilatkozatot tett, vagy akkor sem amikor (postán) elküldte (*mail box theorie*) elfogadási nyilatkozatát az ajánlattevőnek, vagy akkor sem, amikor az ajánlattevő megismerte a címzett elfogadási nyilatkozatának

²⁷⁷ Ld. Ptk. 8:1–8:3. paragrafusait. Ld. pl. in: *Vékás Lajos* (szerk.), *Gárdos Péter* (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 1035–1036. old.

²⁷⁸ Ld. Ptk. 6:4. paragrafusának (1)–(4) bekezdéseit. Ld. pl. in: *Vékás Lajos* (szerk.), *Gárdos Péter* (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 510. old.

²⁷⁹ Ld. a Ptk. 6:6. paragrafusát.

²⁸⁰ V. ö. Ptk. 6:7. paragrafusának (1), (2) bekezdéseit.

²⁸¹ Ld. Ptk. 6:5. paragrafusának (1) bekezdését.

²⁸² Ld. a Ptk. 6:5. paragrafusának (2) bekezdését.

tartalmát (megismerési elmélet). Ami helyes és az európai kontinentális Ptk. többségében elfogadott megoldás, hiszen a távollevők között objektívizálja a szerződés megkötésének időpontját és kiemelten (prilegizáltan) nem favorizálja sem az ajánlattevőt, sem az ajánlat elfogadját. A szerződés vagy más jogügylet létrejövételének időpontja a jogértelmezés egy fontos tényezője, hiszen a szerződés ettől az időponttól kezdődően vált ki a felek között jogügyleti hatályt (hoz létre kölcsönösen jogokat és kötelezettségeket). Legtöbbször ettől az időponttól kezdődően számítják az objektív elévülési határidőt. Ettől kezdődően és függően nyújtható be a pauliánusi kereset, amennyiben a nyilatkozó több szerződést kötött meg. A pauliánusi kereset ugyanis nem nyújtható be azok ellenében, akik a hitelezőket kijátszó szerződés megkötése előtt jöttek létre. A szerződés megkötésének időpontja, távollevők esetében, jogilag releváns lehet továbbá a csőd- és felszámolási eljárás tekintetében, stb.

A jognyilatkozatok és a jogügyletek értelmezésére vonatkozó főszabály szerint, a jognyilatkozatot (értelmezési) vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a címzettnek a nyilatkozó feltehető akarata és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett.²⁸³ A Ptk. e rendelkezésében az objektív elméletet, továbbá a nyilatkozati elméletet fogadta el. Nem szokásos rendelkezés a „feltehető akaratra” utaló szintagma. A jogügylet értelmezésénél amint a jogösszehasonlítási kitekintésből is láthatjuk, tapasztalhatjuk, nem a feltehető, hanem a valós jogügyleti akaratot kell(ene) vizsgálni. Ugyanis a jogügyletek jogkeletkeztető tényezője nem a vélelmezett (feltehető) akarat, hanem a valós akarat, s ha ez megállapítható, akkor erre kell(ene) törekedni a jogügyleti értelmezés során. Helyeselhető azonban az „eset körülményeinek” vizsgálatára való utalás. Az eset körülményei jelentőséggel bírhatnak különösképpen a ráutaló magatartással megtett nyilatkozatok esetében. Tehát vizsgálni kell nemcsak azt mi van a szerződésben, hanem ezen „kívül” is, pl. miként folyt a szerződéskötési tárgyalás, stb. Az is általánosan elfogadott megoldás, hogy (főszabályként) a nyilatkozat objektív, általánosan elfogadott tartalmát kell figyelembe venni. Ez azonban a jogösszehasonlító elméletben jut kifejezésre. Mondjuk, a kereskedelmi szerződésben a használt kifejezéseket a kereskedelemben szokásos általánosan elfogadott jelentése szerint kell értelmezni. Ezzel szemben a polgári jogi (nem üzleti tevékenység keretében megkötött) szerződésekben figyelembe kell venni a szerződő felek közös akaratát, s ha ilyen egyértelműen megállapítható, a szerződés (pl. írásbeli) szövegéből akkor akár a specifikus, sajátos, az általánostól eltérő jelentést is figyelembe kell(ene) venni.

A Ptk. a szerződés megkötését és értelmezését együtt, azaz összefüggéseiben szabályozza.²⁸⁴ A Ptk. szerint a szerződés a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó

kifejezésével jön létre.²⁸⁵ A szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges (essentialia negotii). A lényegesnek minősített kérdésben való megállapodás akkor feltétele a szerződés létrejöttének, ha a fél egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az adott kérdésben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötöni.²⁸⁶ Ha a felek nem állapodtak meg a szerződés lényeges elemeiről, a szerződés nem jön létre.²⁸⁷ Megjegyezhető, hogy a *formális szerződések*nél (forma ad solemnitatem)²⁸⁸ a felek a szokásos szabályozási megoldás szerint (amit hiányolunk az új Ptk.-ban) a mellékes kikötésekről nem formálisan (szóban) is megegyezhetnek, ha pedig a forma tartalmazza a mellékes kikötéseket is, akkor a felek utólag rájuk vonatkozóan, egyszerű szóbeli megállapodással jogérvényesen másként is rendelkezhetnek, másszóval nem formálisan módosíthatják azokat. A szerződés akkor jön létre, amikor az elfogadó jognyilatkozat hatályossá válik. Ami a szerződés megkötésének *helyét* illeti, ami nemzetközi elemet tartalmazó szerződésnél jelentőséggel bírhat az alkalmazandó jog tekintetében, a Ptk. a szokásos a megoldást választotta: Ha az ajánlat megtételére és az elfogadásra ugyanazon a helyen kerül sor, a szerződéskötés helye a jognyilatkozatok megtételének helye. A szerződéskötés helye egyebekben az ajánlattevő székhelye, természetes személy esetén lakóhelye, ennek hiányában szokásos tartózkodási helye.²⁸⁹ Az írásbeli alakhoz kötött szerződés esetében az ajánlatot és az elfogadó nyilatkozatot írásban lehet tenni.²⁹⁰ A *szerződés értelmezésével* kapcsolatosan a Ptk. külön szabályokat irányoz elő. A Ptk. megszabja, hogy az egyes szerződési feltételeket és nyilatkozatokat

²⁸⁵ Ld. Ptk. 6:63. paragrafusának (1) bekezdését.

²⁸⁶ Ld. A Ptk. 6:63. paragrafusának (2) bekezdését.

²⁸⁷ Ld. BH 2003, 409. old.

²⁸⁸ Ld. A szerződés formájának értelmezésére vonatkozó következő német jogirodalmat: *Franz*, Die formbedürftigen Geschäfte des Reichsprivatrechts, 1907; *Brandt*, Die Bedeutung der Rechtsformen, Kieler Blätter, 1942/13. sz.; *Gernhuber*, Formnichtigkeit und Treu und Glauben, Festschrift für Schmidt-Rimpler, 1957, 151. old.; *Häsemayer*, Die gesetzliche Form der Rechtsgeschäfte, 1971; *Heldrich*, Die Form des Vertrags, Archiv für die zivilistische Praxis, 147, 89; *Larenz*, Das Problem der Aufrechterhaltung formnichtigen Schuldverträge, Archiv für die zivilistische Praxis, 156, 381; *Wagner*, Zum Schutzzweck des Beurkundungszwangs gemäß Par. 313 BGB, Archiv für die zivilistische Praxis, 172, 452. A német jogban a szerződés főszabály szerinti konszenszuális (nemformális) volta a szerződési szabadság szerves részeként szemlélt jellemző. A forma szerepéről a *svájci jog* hasonlóképpen foglal állást: *Büren* von Bruno, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, Schulthess, Zürich, 1964, 137. old.; *Schneider*, Formbedürftige Rechtsgeschäfte nach schweizerischem Zivilrecht, Diss, 1912; *Müller* Peter, Die Heilung Formwidriger Rechtsgeschäfte, durch Erfüllung, Freiburger Diss., 1938; *Heldrich*, Die Form des Vertrags, Archiv für die zivilistische Praxis, 147, 89; *Spiro* Karl, Die unrichtige Beurkundung des Preises bei Grundstückkaufs, Basel, 1964. Ld. továbbá a *svájci Kt* 11. szakaszát, valamint a francia *Code civil* 1108. szakaszát.

²⁸⁹ Ld., Ptk. 6:69. paragrafusának (1) és (2) bekezdését.

²⁹⁰ Ld. Ptk. 6:70. paragrafusának (1) bekezdését.

²⁸³ Ld. a Ptk. 6:8. paragrafusának (1) bekezdését.

²⁸⁴ Ld., Ptk. 6:63–6:70. paragrafusait (a szerződés létrejötte) és 6:8 és 6. 87. paragrafusait (a szerződés értelmezése).

a szerződés *egészével* összhangban kell értelmezni.²⁹¹ Ha az *általános szerződési feltétel*²⁹² tartalma vagy a szerződés más, egyedileg *meg nem tárgyalta* feltételének tartalma a jognyilatkozat értelmezésére vonatkozó rendelkezések és az (1) bekezdésben foglalt szabály alkalmazásával *nem állapítható meg* egyértelműen, a feltétel alkalmazójával *szerződő fél számára kedvezőbb értelmezést* kell elfogadni. *Fogyasztó és vállalkozó közötti szerződés* esetén ezt a szabályt kell alkalmazni a szerződés bármely feltételének értelmezésére.²⁹³ Ha az írásbeli szerződés olyan kikötést tartalmaz, amely szerint az a felek közötti megállapodás valamennyi feltételét tartalmazza, az írásbeli szerződésbe nem foglalt korábbi megállapodások hatályukat veszítik.²⁹⁴ A felek *korábbi jognyilatkozatai* a szerződés értelmezésénél figyelembe vehetők.²⁹⁵

Az új Ptk. nem tartalmaz külön, egymástól eltérő értelmezési jogszabályt a viszszerthes és az ingyenes szerződésekre nézve. Általánosan elfogadott megoldás szerint azonban, értelmezési vita esetén a két szerződéstípusra nézve egymástól eltérő értelmezési szabályt kell alkalmazni. A *viszszerthes szerződéseket* úgy kell értelmezni, hogy a kölcsönös kötelezettségek értékükben egyensúlyban legyenek. Ugyanakkor elfogadott az az értelmezési szabály is, hogy az *ingyenes szerződés* esetében az ígértetevő (pl. ajándékozót) kötelezettsége rá nézve kevésbé terhelő legyen. Eközben keresni kell(ene) az ingyenes szerződésnél nemcsak az ígértetevő nyilatkozatának objektív tartalmát, hanem szubjektív értelmét is, pontosabban valós szándékát (indítékát) is.

Értelmezési jogvita esetére a Ptk. nem irányoz elő ún. *értelmezési szerződés* megkötését. Gondolom azonban, hogy ennek nincs akadálya, arra való tekintettel, hogy az új Ptk. elfogadja a szerződéskötési szabadságot. Végül is, amint hogy e szabadság értelmében, többek között, a felek szabadon választják meg a szerződés tárgyát és tartalmát, úgy szabadon értelmezhetik a szerződésben használt kifejezések értelmét, akár utólag pontosító, felek által megszabott értelmezéssel. Ez akár szerződésmódosító jellegű is lehet. Ha ez a szerződés összhangban áll a közrenddel, jószokásokkal és a kényszerítő jogszabályokkal, nincs akadálya, nem lehet akadálya annak, hogy a felek egyetértően szabják meg a szerződési klauzulák jogi jelentését, elhárítván ezáltal az értelmezési jogvitát.

A Ptk. jogértelmező rendelkezései megkülönböztetik ugyan a *címzett* és a *címzetlen* jogügyleti nyilatkozatokat, de az ezekre vonatkozó rendelkezések tartalma, jogi jelentése mindkettőnél szinte szó szerint azonos.²⁹⁶ Ha valójában így volna, ennél fogva feleslegesnek tűnik a tisztán terminológiai szinten történő megkülönböztető rendelkezés. Márpedig az értelmezési elméletek ezzel ellentétesen, nem lényegtelen

²⁹¹ Ld. Ptk. 6:86. paragrafusának (1) bekezdését.

²⁹² Ld. Ptk. 6:77–6:81. paragrafusait.

²⁹³ Ld. a Ptk. 6:86. paragrafusának (2) bekezdését.

²⁹⁴ Ld. a Ptk. 6:87. paragrafusának (1) bekezdését.

²⁹⁵ Ld. Ptk. 6:87. paragrafusának (2) bekezdését.

²⁹⁶ Vö. a Ptk. 6:8. paragrafusának (1) bekezdését e paragrafus (2) bekezdésével.

megkülönböztető értelmezést fűznek a címzett és címzetlen jognyilatkozatokhoz. Különösképpen arra való tekintettel, hogy a címzett nyilatkozat akkor vált ki hatályt, amikor a címzett a jognyilatkozatot megismerte, amilyen pl. az ajánlati kötöttség beállta²⁹⁷ az ajánlatnál. Ezzel szemben, a címzetlen jognyilatkozat akkor is kiváltja hatályát, ha a nyilatkozatban foglalt kedvezményezett, a javára szóló jogáról, a nyilatkozattétel idején nem szerzett tudomást, mint pl. a végrendelet esetén.²⁹⁸ A címzetlen jogügyleteknél az értelmezés a nyilatkozattevő valós, akár szubjektív értelemben vett akaratának feltárására kellene törekedjen (*favor testamenti*). A címzett jogügyleteknél ezzel szemben szokásos a szubjektív akarat feltárása mellett a szokásos objektív jelentéstartalom vizsgálata, annál fogva, hogy ennek a nyilatkozatnak a hatálya majd csak attól az időponttól áll be, amikor a címzett megismerte a nyilatkozat tartalmát.

Az új Ptk. helyeselhetően állapítja meg azt a jogértelmezési szabályt, mely szerint a *joglemondó* nyilatkozatok csak kifejezetten tehetők meg, és nem lehet őket *kierjesztően* értelmezni.²⁹⁹

Mind a törvény (Ptk.), mind a jogügylet értelmezése szemszögéből jelentősek a Ptk. bevezető rendelkezései,³⁰⁰ ezek között különösképpen az, hogy a polgári jogi jogviszonyban a felek egyenrangúak, azaz mellérendeltek.³⁰¹

A Ptk. *értelmezési alapelve* szerint pedig e törvényt Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni.³⁰² Az új Ptk. egyúttal Vékás Lajos találó (jogirodalmi) minősítése szerint „kisalkotmánya” a polgári jognak. Tehát, amennyiben a kódexen kívüli polgári jogviszonyt szabályozó törvényeket (pl. a Munka törvénykönyvét is) a Ptk.-val összhangban kell értelmezni. A Ptk. ez által a polgári jogviszonyokra nézve *lex generalis*. Az egyéb kódexen kívüli polgári jogviszonyokat szabályozó törvények Ptk.-val való összhangban való értelmezése tehát a Ptk.-n alapul, és a külön törvényeknek nem kell(ene) kifejezetten rendelkezni arról, hogy amennyiben nem tartalmaznak speciális rendelkezést, akkor a Ptk. „háttérszabályként” alkalmazható. Egyes törvények, mint pl. a Munka törvénykönyve kifejezetten rendelkezik a Ptk.

²⁹⁷ Ld. a Ptk. 6:64. paragrafusát.

²⁹⁸ Ld., Ptk. 7:10. paragrafusát (végintézkedési szabadság), 7:37. paragrafusát (végrendelet megtámadása).

²⁹⁹ Ld. a Ptk. 6:8. paragrafusának (3) bekezdését. Ld. a korábbi bírói gyakorlat azonos állásfoglalását, BH 2004, 236; Vékás Lajos (szerk.), Gárdos Péter (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 513. old.

³⁰⁰ Ld. a Ptk. 1:1–1:6. paragrafusait. A bevezető rendelkezések mintegy alapelvi rendszert képeznek, mint (1) a polgári jogviszony alanyainak egyenrangúsága (mellérendeltsége), (2) a jóhiszeműség és a tisztesség elve, (3) az elvárt magatartásról és a felróhatóságról szóló elv, (4) a joggal való visszaélés tilalma és (5) a bírói út. Vö.: Vékás Lajos (szerk.), Gárdos Péter (szerk. munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázata, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 29–34. old.

³⁰¹ Ld. a Ptk. 1:1. paragrafusát.

³⁰² Ld. a Ptk. 1:2. paragrafusának (1) bekezdését.

háttérszabályainak alkalmazásáról.³⁰³ Ez azonban felesleges, hiszen a *lex generalis*, a Ptk. megszabja, hogy a polgári jogviszonyokra vonatkozó jogszabályokat e törvénnyel összhangban kell értelmezni. Így az Mt.-ben a munkaszerződésre nézve csupán a Ptk. általános szabályaitól eltérő rendelkezéseket volna érdemes szabályozni, kevésbé indokolt a klasszikus jogügylettani rendelkezéseket bevinni, hiszen ez a Ptk. „dolga”.³⁰⁴

Az új Ptk. Nyolcadik könyve, mely záró rendelkezéseket tartalmaz, első részében fogalom-meghatározó (értelmező) rendelkezéseket is előír. Ezek közelebbről határozzák meg a törvényben használt egyes kifejezések jelentését, mint a közeli hozzátartozó (családi jog, öröklési jog), fogyasztó (kötelmi jog), befolyás (vállalkozói azaz részvénytársasági jog), határidők számítása.³⁰⁵

A Ptk. Nyolcadik könyvének második része a hatálybalépés időpontját szabja meg (2014. március 15-e),³⁰⁶ azzal, hogy időközben a jogalkotó meghozta a Ptk. hatályba léptetésére vonatkozó törvényt, mely a jövőbeni hatály elvét követi.

A Ptk. nyolcadik könyvének harmadik része az *Európai Unió jogának való megfelelést* szabályozza, külön hivatkozva az uniós irányelvekre (termékfelelősség, részvénytársaságok szétválása, a tisztességtelen üzleti feltételekre, a részvényesek jogairól a tőzsdén jegyzett társaságok esetében, stb.).³⁰⁷ Ez azt jelenti, hogy a Ptk. rendelkezéseibe beépítette a szabályozása tárgyában addig hatályba lépő irányelvi jogot, tehát ezeket a Ptk.-s rendelkezéseket az irányelvi jog fényében is kell értelmezni.

³⁰³ Ld. a 2012. évi I. törvényt a munka törvénykönyvéről, 31. paragrafusát (jognyilatkozatok) 177. paragrafusát (munkajogi kártérítési felelősség). A Munka törvénykönyve külön értelmezési jogszabályt (értelmezési alapelveket) tartalmaz [Mt. 5. paragrafus, (1), (2) bekezdése]. Ugyanakkor az Mt. olyan intézményeket is szabályoz, amely hagyományosan a Ptk. szabályozási anyagát képezi (pl. feltétel és időhatározás, semmisség és megtámadhatóság). Ez szerintem felesleges duplázás, indokoltsága csak akkor volna, ha a Munka törvénykönyvének megalkotója másféleképpen értelmezné a feltételt és az időhatározást mint a Ptk., de szerencsére nem. (Ld. Munkajogi jogszabálygyűjtemény, Patrocinium, Budapest, 2014, 9. 17. 52. old.). A „duplázásra” nem elegendő indok a két kódex eltérő időben való hatályba lépése. Ugyanis a jogügyletek megtámadása, semmissége, az időhatározás, stb. amiket az Mt. is szabályos par excellence Ptk.-s szabályozási joganyag.

³⁰⁴ Ld. a Ptk. 1:2. paragrafusának (2) bekezdését.

³⁰⁵ Ld. a Ptk. 8:1–8:3. paragrafusait.

³⁰⁶ Ld. a Ptk. 8:4. paragrafusát.

³⁰⁷ Ld. a Ptk. 8:6. paragrafusát.

3.3. A bírósági határozatok értelmezése

3.3.1. Általában a bírósági határozatok jogértelmezéssel kapcsolatos jellemzőiről. A polgári jogi bírósági határozatok osztályozása

A bírósági határozatok jogalkalmazási jellegű egyedi jogi aktusok. A jogalkalmazás során a bírósági határozatok értelmezését maguk a felek az önkéntes teljesítésnél, azaz ennek hiányában a végrehajtók értelmezik. Csak *jogerős*, *marasztaló* és végrehajtható polgári jogi bírósági határozatok hajthatók végre.³⁰⁸

³⁰⁸ Ld. e könyv következő (V) végrehajtásra vonatkozó részét, valamint a polgári eljárással, bírósági határozatokkal és végrehajtással kapcsolatos fontosabb hazai és külföldi irodalmat és jogforrásokat: A bírósági végrehajtás magyarázata – A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény magyarázata, szerzők: Kapa Mátyás – Gyekiczky Tibor – Bíró Noémi – Nádas György – Rab Henriett – Zoltán Hunor – Zoltán Levente, Complex Wolters Kluwer Csoport, Budapest, 2009. Anka – Gárdos – Nemes, A zálogjog kézikönyve, HVG/ORAC, Budapest, 2003. A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, szerk. Vékás Lajos, a szerk. munkatársa: Gárdos Péter, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2013. A Polgári Törvénykönyv (szerző: Gárdos Péter), - Ptk. 1959-Ptk 2013, Gt. 2006-Ptk. 2013, Csjt. 1952-Ptk. 2013, Complex Wolters Kluwer, 2013. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény tükrös szerkesztetben (a hatályos joganyaggal), I–II. kötet, 2. kiadás (szerk. Juhász Ágnes, lekt. Bíró György, a szerkesztésben közreműködtek: Pusztahelyi Réka, Révész Katalin és mások), Novotni Kiadó, Miskolc, 2013. Bacsó Ferenc – Beck Salamon – Móra Mihály – Névai László, Magyar polgári eljárásjog, Budapest, 1959. Bacsó Jenő, A végrehajtási eljárásjog tankönyve, Debrecen, 1917. Balogh – Korek – Császtai – Juhász, A megújult bírósági végrehajtás, Budapest, 2006. BGB – Kommentar, 2. Auflage, Red: Prütting – Wegen – Weinreich, Luchterhand, Neuwied, 2007. Beck Salamon, A követelés lefoglalásának gyakorlati nehézségei, Magyar Jog, 1964. évi 3. szám. Bíró György, Kötelmi jog, közös szabályok, szerződés, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010. Burián László – Kecskés László – Vörös Imre, Magyar nemzetközi kollíziós magánjog, Logod Bt., Budapest, 2001. Code civil 102. édition, Dalloz, Paris, 2003. Cserba Lajos – Gáspárdy László – Kormos Erzsébet, A bírósági végrehajtás, Miskolc, 1997. Csüri – Darák – Hidasi – Kovács – Zámbo, Az ingatlan jogi kézikönyve, Az ingatlan a polgári jogban, KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004. Farkas József, A nemperes eljárások néhány elméleti kérdése, Jogtudományi Közlöny, 1962. évi 8. szám. Farkas József, A munkabérre és egyéb járandóságra vezetett végrehajtás néhány időszerű kérdése, Magyar Jog, 1962. évi 1. szám. Fehérvári Jenő, Magyar polgári végrehajtási jog rendszere, Budapest, 1941. Frank Ignác, A közigazgatás törvénye Magyarhonban, második rész, Buda, 1846. Földi András, Hamza Gábor, A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2014. Hamza Gábor, A római jog és hatása a modern jogok fejlődésére, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. Hamza Gábor, A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció, Székfoglalók az MTA-ban, MTA 2014. Hamza Gábor, Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009. Határozatok végrehajtása határokon átvitelő polgári és kereskedelmi ügyekben az Európai Unióban (szerk. Kapa Mátyás, Veress Emőd, lekt. Vörös Imre), KRE ÁJK Budapest, Cluj Napoca (megj.: Kolozsvár) – Sapientia University; Faculty of Law and Administrative Sciences, – Timişoara (megj.:

A polgári perben hozott határozatok, függően a kereseti kérelemben benyújtott

Temesvár), 2007. *Hegyháti István – Mátéffy József – Vida István – Záhony László*, A bírósági végrehajtás, Budapest, 1957. *Horváth Attila*, A magyar magánjog történetének alapjai, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006. *Imling Konrád*, A végrehajtási törvény (1881. évi LX. törvény-cikk) magyarázata, 5. kiadás, Budapest, 1907. *Jobbágyi Gábor, Fazekas Judit*, Kötelmi jog, Szent István Társulat, Budapest, 2008. *Kapa Mátyás*, Törekvések a végrehajtási eljárás jog európai harmonizációjára, in: *Európa*, 2002, 2001. évi 4. szám, 73–84. old. *Kapa Mátyás*, Végrehajtási eljárás az Amerikai Egyesült Államokban, in: *Magyar Jog*, 2002. évi 12. szám, 744. old. *Kapa Mátyás*, Az európai jogharmonizáció a bírósági végrehajtás területén, in: A magyar polgári eljárás jog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció, szerk. *Papp Zsuzsanna*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 104–105. old. *Kecskés László*, EU-Jog és jogharmonizáció, bővített negyedik kiadás, HVG/ORAC, Budapest, 2011. *Kecskés László*, A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszerében, HVG/ORAC, Budapest, 2009. *Kengyel Miklós – Harsági Viktória*, Európai polgári eljárás jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. *Kengyel Miklós*, Magyar polgári eljárás jog, 11. kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2013. *Kormos Erzsébet*, A bírósági végrehajtás szabályozásának egységesítése az Európai Unión belül, in: *Európai Jog*, 2003, 2. szám, 17–18. old. *Kodex des österreichischen Rechts, Bürgerliches Recht* (bearbeitet von Franz Mohr) 2012/2013, LexisNexis, Wien, 2013. *Helmuth Koziol – Rudolf Welsch*, Bürgerliches Recht (Band I: Koziol, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht), 11. Auflage, Band II: *Welsch*, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, 12. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2000, 2001, 14. Auflage, (bearbeitet von Andreas Kletečka), 2014. *Kurucz Mihály*, Magyar ingatlan-nyilvántartási jog – A bízalomvédelmi joghatások tükrében, ELTE ÁJK, Budapest, 2007. *Lenkócs Barnabás*, Magyar polgári jog, Dologi jog, Eötvös József Kiadó, Budapest, 2008. *Magyarország Alaptörvénye és az átmenei rendelkezések*, Árboc KFT, Budapest, 2012. *Menyhárd Attila*, Dologi jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. *Mezey Barna*, Magyar Jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 1996 és további kiadások. *Németh János – Vida István*, A bírósági végrehajtás magyarázata, Budapest, 2004. *Nigriny Elemér*, Jogorvoslatok és perek a végrehajtási eljárás folyamán, Budapest, 1963. *Németh János – Varga István* (szerk.) Egy új polgári perrendtartás alapjai, HVGORAC, Budapest, 2014. *Osztovits András*, Európai joghatósági szabályok polgári perekben, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2010. *Palásti Gábor, Vörös Imre* (szerk.) Európai kollíziós kötelmi jog, KRIM Bt, Budapest, 2009. *Polgári nemperes eljárások* (szerk. *Németh János*, szerzők, *Bókai J., Gabányi J., Kiss D., Németh J., Piskolti S., Vida I.*, Ligatúra Kiadó, Budapest, 1996, ebben a bírói végrehajtás: 273–376. old. *Prütting – Wegen – Weinreich*, BGB Kommentar, Luchterhand, 2007. *Szalma József*, Ingatlan-nyilvántartás – Telekkönyvi jog és eljárás, Budapest, ELTE ÁJK, 2005. *Szigligeti Viktor* (szerk.), A bírósági végrehajtás szabályainak magyarázata, Budapest, 1970. *Szigligeti Viktor*, A végrehajtási jog elévülésének néhány kérdése, Jogtudományi Közlöny, 1967. évi 3–4. szám. *Szöcs Tibor*, Bírósági határozatok külföldön történő végrehajtóvá nyilvánítása Európában különös tekintettel a luganói egyezményre, in: *Magyar Jog*, 1997. évi 4. szám, 238–240. old. *Sárfy Andor*, A végrehajtási eljárás jogszabályainak magyarázata, Budapest, 1938. *Trócsányi László – Schanda Balázs*, Bevezetés az Alkotmányjogba, Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, HVG/ORAC, Budapest, 2012. *Újvári Emese*, Beneficium cedendarum actionum és litis contestatio, in: *Szabó Béla, Újvári Emese* (szerk.), Universitas „unius rei”, tanulmányok a római jog és továbbélése köréből, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen,

igénytől, lehetnek marasztalóak, vagy elutasítóak. A marasztalóak pedig lehetnek

2014, 309–350. old. *Varga István* (szerk. szerző és szerzőtársak), A polgári nemperes eljárások joga, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. *Vida István*, Büntetés-végrehajtás és vagyoni végrehajtás, Magyar Jog, 1968. évi 10. szám. *Vida István*, A bírósági végrehajtás, Budapest, 1978. *Vida István*, A bírósági végrehajtás eljárási jellege és fogalma, in: Beck Salamon Emlékkönyv, Budapest, 1985. *Vida István*, A bírósági végrehajtás szabályozása a magyar jogban az első végrehajtási kódex megalkotásáig, in: *Magister boni et aequi – Studia in honorem Németh János*, Budapest, 2003, 935–936. old. *Vida István*, Végrehajtási jogunk kialakulása a törvényalkotás folyamatában, in: *Magyar polgári eljárás jog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció*, Budapest, 2003, 361–462. old. *Welsch, Rudolf – Zöchling-Jud, Brigitta*, Grundriss des Bürgerlichen Rechts, Bd. II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2015. *Wopera Zsuzsa*, Az ideiglenes intézkedés perjogi intézményének elméleti megközelítési lehetőségei, in: *Jogtudományi Közlöny*, 2001. évi 5. szám, 229. old. *Wopera Zsuzsa*, Európai körkép egyes államok polgári jogának ideiglenes intézkedéseiről, in: *Jogtudományi Közlöny*, 2001. évi 5. szám, 213–221. old. *Wopera Zsuzsa*, Ideiglenes intézkedések az amerikai polgári eljárás jogban, in: *Magyar Jog*, 2002. évi 12. szám, 744. old. *Zlinszky Imre*, A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra, 1875. *Kodex des österreichischen Rechts – Sammlung der österreichischen Bundesgesetze, Zivilgerichtsverfahren*, Bearbeitet vom dr. Heinrich Stummvoll, Lexis-Nexis Verlag ARD Orac, Wien, 2006, 311. – Executionsordnung – Gesetz vom 27.5. 1896 über das Executionsverfahren, a törvény rövidített elnevezésére a 2005. évben, került sor in: *Bundesgesetzblatt*, Nr. 2005/68. *Polgári perrendtartás*, – 1952. évi törvény a polgári perrendtartásról, szerk. dr. *Szilner György*, Kiegészítve a vonatkozó kollégiumi állásfoglalásokkal és jogegységi határozatokkal, Novissima Kiadó, Budapest, 2012, 118, XXV. fejezet, végrehajtási jogviták. *Osztovits András, Pribula László, Udvary Sándor, Wopera Zsuzsa, Polgári eljárás jog II.*, – Perorvoslatok, különleges eljárások, egyes nemperes eljárások, HVG Orac, Budapest, 2013. Dr. Matthias Neumayr, Exekutionsrecht, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2006. *Polgári perrendtartás*, – 1952. évi törvény a polgári perrendtartásról, szerk. dr. *Szilner György*, Kiegészítve a vonatkozó kollégiumi állásfoglalásokkal és jogegységi határozatokkal, Novissima Kiadó, Budapest, 2012, 118, XXV. fejezet, végrehajtási jogviták. *Walter Rechberger, Daphne-Ariane Simotta, Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren*, 6. Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 2003. *Siniša Triva, Gradansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb 1980. *Osztovits András, Pribula László, Szabó Imre, Udvary Sándor, Wopera Zsuzsa, Polgári eljárás jog I.*, HvgOrac, Budapest 2013. *Georg E. Kodek – Peter G. Mayr, Zivilprozessrecht*, 2. Auflage, facultas.wuv, Wien 2013. *Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárás jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 2013. *Peter Mayr – Hans Broll, Zivilverfahrensrecht – Ausserstreitgesetz – AußStrG*, Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen, BGBl I 2003/111, 2004/128, 2005/164, 2006/8, 2006/92, aktualisierte Auflage, Verlag Österreich, Wien, 2007, dr. *Szilbereky Jenő* i dr. *Névai László*, A polgári perrendtartás magyarázata, Közgazdasági és Jogi Könyvtár (KJK), Budapest, 1967. *Pollak, Sistem des österreichischen Zivilprozessrechtes*, Wien, 1906. *G. Mayr, Europäisches Zivilprozessrecht*, facultas.wuv, Wien, 2011. *Gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten ausser Streitsachen für alle Kronländer vom 9. August 1854.g.*, RGBl (Reichsgesetzblatt) 208. A későbbi 1867-ben kezdődő és 1895/98 befejeződő eljárás jogi reformokkal. *Peter G.*

cselekvésre (adásra, tevésre), pl. adásvételi ár kifizetésére szóló kötelezettség, vagy

Mayr – Robert Fucik, Das neue Verfahren außer Streitsachen, 3. überarbeitete Auflage, WUV; Wien, 2006. Rechberger Walter – Daphne-Ariane Simotta, Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2003. A végrehajtás hazai és EU-s alaki forrásairól, ld., 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról (kihirdetve: 1994. V. 11.-én, hatályba lépett: 1994. szeptember 1-jén). Jelentősebb módosítások: 2000. évi CXXXVI. törvény és a 2008. évi XXXIX. törvény. (2) EU-s rendeletek: – 1896/2006/EK rendelet; – a 861/2007/EK rendelet – a Tanács 2000. december 22.-i, 44/2001/EK rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról; – A Tanács 2003. november 27.-i, 2201/2003/EK rendelete a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről; – Az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 21.-i, 805/2004/EK rendelete a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai európai végrehajtható okiratról; – Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12.-i 1896/2006/EK rendelete az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról; – Az Európai Parlament és a Tanács 2007. július 11.-i, 861/2007/EK rendelete a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről. (Megj. Ezeknek az EU-s rendeleteknek alkalmazhatósága érdekében sor került a Vht. módosításai során a VHT törvénybe való beépítésére. Egyébként az EU-s rendeletek (szemben az irányelvekkel) enélkül is közvetlenül alkalmazhatóak, Magyarország Csatlakozási Szerződésének alapján. A Vht. 307. paragrafusának alapján törvényről alacsonyabb szintű végrehajtási jogforrások – a betétek és takarékbetétek végrehajtásáról szóló 180/2001. (X. 4.) Korm. rendelet; A végrehajtói kézbesítés részletes eljárási szabályairól szóló 250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet; A bírósági végrehajtási eljárásban közreműködő jogi képviselő díjazásáról szóló 12/1994. (IX. 8.) IM rendelet; A bírósági végrehajtási jutalomról és a végrehajtási költségátalányról szóló 13/1994. (IX. 8.) IM rendelet; A bírósági végrehajtói díjazásáról szóló 14/1994. (IX. 8.) IM rendelet; A bírósági igazolványokról szóló 15/1999. (XI. 10.) IM rendelet; A bírósági végrehajtási eljárásban felszámítandó általános költségátalány megfizetésének szabályairól szóló 8/2001. évi (IV. 27.) IM rendelet; Az adós foglalkoztatásához nélkülözhetetlen gépjármű lefoglalása alóli mentességről szóló 13/2001. évi (X. 10.) IM rendelet; A Magyar Bírósági Végrehajtói kamara egyes feladatairól szóló 14/2001. (X. 20.) IM rendelet; A bírósági végrehajtói fegyelmi eljárásban közreműködő személyek részére járó költségtérítésről szóló 15/2001. (X. 20.) IM rendelet; A bírósági végrehajtás szervezetéről szóló 16/2001. (X. 26.) IM rendelet; A bírósági végrehajtás ügyviteléről és pénzkezeléséről szóló 1/2002. (I. 17.) IM rendelet; A büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról szóló 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet; A bírósági eljárásban megállapítható szabadalmi ügyvivői költségekről és a pártfogó szabadalmi ügyvivő részére megállapítható díjról és költségtérítésről szóló 24/004. (VI. 30.) IM rendelet; A bírósági végrehajtó-jelölti kézbesítési vizsgáról szóló 28/2004. (VIII. 26.) IM rendelet; Az elektronikus árverési rendszer informatikai alkalmazásának működtetésére vonatkozó részletes szabályokról szóló 27/2008. (XII. 10.) IRM rendelet; A zálogtárgyak bírósági végrehajtáson kívüli értékesítésének szabályairól szóló 12/2003. (I. 30.) Korm. rendelet; A gondnokoltak számítógépen vezetett országos névjegyzékéről és a névjegyzék adataiból történő felvilágosítás adásáról, valamint annak költségtérítéséről szóló 13/2002. (VII. 24.) IM rendelet; A bíróságon kezelt letétekről 27/2003. (VII. 2.) IM rendelet; A jogi segítségnyújtás igénybevételének részletes

tűrésre szólóak, pl. saját telken törvényi vagy szerződésen alapuló más személy javára alapított telki szolgálatom értelmében, az átjárási használat biztosítása.

A polgári peres eljárásban hozott határozatok lehetnek érdemi döntések és eljárásjogi jellegűek. Az érdemi döntés a felek között fennálló jogvitát rendezi, pl. azt, hogy a felperes jogosult-e a kártérítésre, egy deliktualis perben és ezt a bíróság határozatban hozza meg. A bíróság végzéssel rendelkezik az eljárásjogi kérdésekről, pl. az eljárás szüneteléséről.

A polgári peres eljárásban a bírósági határozatok továbbá lehetnek megállapítóak (deklaratív ítéletek), cselekvésre vagy tűrésre kötelezőek (kondemnativ, v. *kondemnáló*, *marasztaló* ítéletek), és *jogalakítóak*, jogmódosítóak (*potestativ* határozatok).

A deklaratív, megállapító határozatok arról szólnak, hogy egy jogosultság fennáll-e vagy sem. Ilyen pl. egy jogsértés megállapítása. Ezek a határozatok jogerősségükkel, minden további végrehajtási eljárás alapján valósulnak meg.

A kondemnativ, *marasztaló* határozatok a jogerősségüket követően alkalmasak a kényszervégrehajtásra.

A potestativ, jogalakító, v. *jogmódosító* ítéletek egy korábban fennálló jogviszony törvényi feltételeknek megfelelő átalakításának célját szolgálják, pl. újítás (novatio) útján, mely megszünteti a korábbi jogviszonyt és azt a felek akaratának megfelelő másik jogviszonnyá alakítja át. Ilyen pl. továbbá a konverzió (szerződés átalakítása másik szerződéssé) esete, amikor egy semmis szerződés, a szerződési klauzulák módosításával érvényessé válik. Uzsora esetében, pl. a bíróság csökkenti a kizsákmányolt szerződő fél kötelezettségét és így módon az egyébként semmis szerződés érvényben tartható. Jogerős az a bírósági határozat, amely a Pp. értelmében rendes perorvoslattal (pl. fellebbezés) nem támadható meg a fellebbviteli bíróság előtt. Általában a jogerős határozatok egyúttal végrehajthatók is, természetesen a marasztalt adós vagyont, s csupán kivételesen személyiségi jogait érintve, egyedi (szinguláris), vagy egyetemes (univerzális) úton, amikor is a végrehajtás az adós vagyontának egészét és nem külön meghatározott vagyontárgyat vonják végrehajtás alá.³⁰⁹

3.3.2. A bírósági határozatok jogértelmezési és jogtudományi kutatások szempontjából lényeges elemei

Tulajdonképpen két döntő elemről van szó: a rendelkező részről és az indoklásról. (1) A *rendelkező rész* (szentencia), a polgári perben, a bíróság jogalkalmazási válasza a felperesi kérelemre. Ebben a bíróság a lefolytatott kontradiktórius tárgyalás (tárgyalási elv) eredményeként, a bizonyítási eljárás és az ezáltal megállapított tényállás alapján, hivatkozott és vonatkozó jogszabályok szerint egészében alaposnak tarthatja, részben elfogadhat-

szabályaitól szóló 56/2007. (XII. 22.) IRM rendelet; A tanúk költségtérítéséről szóló 14/2008. (VI. 27.) IRM rendelet.

³⁰⁹ Ld. Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, tizennegyedik átdolgozott és javított kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, XXVIII. Fejezet, A bírósági végrehajtás, 539–591. old.

ja – részben elutasíthatja, vagy teljes egészében elutasíthatja az alperes iránti kereseti kérelmet. (Dare mihi facta, dabo tibi jus). A polgári perben csupán a rendelkező rész emelkedik jogerőre és ez válik végrehajthatóvá. (2) Az *indoklás* három elemet tartalmaz. (a) Az első a kereseti kérelem (petitum) tartalmának, továbbá az alperes kifogásainak ismertetése. (b) A második a tényállás megállapítása a lefolytatott bizonyítási eljárás és eszközök alapján. A polgári perben a tények bizonyítási terhét az illető anyagi jogi szabályok szabják meg. Pl. deliktualis károkozási perben a felelősségi feltételek meglétét illető bizonyítási terhet rendszerint a felperes viseli. Az anyagi jogi felelősségi szabályok azonban a bizonyítási terhet megfordulását is előírhatják. Ilyen pl. a szerződési felelősség területén áll be, amikor a vélelmezett felróhatóság (vétkesség) szabálya szerint, azt, hogy az alperes szerződő fél nem vétkezik (úgy járt el, ahogyan adott helyzetben kell) nem a felperesnek, hanem az alperesnek bizonyítási terhéből következik. Ugyanis a szerződési felelősség alapvető szabálya az, hogy a szerződésszegés tényének megállapításából következik a szerződésszegőnek vélelmezett vétkessége minden a szerződést megszegését követő kárért, aminek ellenkezőjét bizonyítandóan az alperesi bizonyítási terhet lép fel. Ugyanis a vétkesség, vagy a kár mértéke megdönthető (relatív) vélelmen alapul. A szerződési felelősségnél vélelmezett az okozatosság is, tehát az, hogy minden szerződésszegést követő kár a szerződésszegésből következik. Ez sem abszolút, hanem csupán relatív vélelem, úgyhogy az ellenkezőjének bizonyítása (pl. az, hogy valamely kár nem a szerződésszegésből hanem más okból következett be) az alperes bizonyítási terhe alá tartozik. Ezen túlmenően a polgári jogi felelősségi perben a bizonyítási eljárásnak figyelemmel kell legyen a kárredukációs szerződési klauzulákra (mint a felelősségkizárás, felelősség-mértékmeghatározó klauzulák), szemben a deliktualis felelősséggel, melynél elvben a teljes felelősség elve érvényesül, kivéve a károsulti hozzájárulás esetét, továbbá a többes károkozás esetén az osztott, azaz az új Ptk. szerinti egyetemleges felelősséget.³¹⁰ A tények bizonyítására alkalmas bizonyítási eszközöket (tanúkihallgatás, szakértői véleményezés, a felek meghallgatása, okiratba, akár teljes bizonyító erejű közjegyzői formába való betekintés, helyszíni szemle) a felperes javasolja, a bíróság hivatalból a felperes által javasolt bizonyítási eszközök körén kívül eső bizonyítási eszközfelvételt nem rendelhet el (a Pp. szerinti rendelkezési elve értelmében). A bírósági határozatban a bíróság feltünteti a felvett bizonyítási eszközöket és indokolja, melynek adott hitelt és melynek nem. A bizonyítandó tényeket a hivatkozott anyagi jogi norma diszpozíciója (rendelkező része) szabja meg. Így pl. a kárfelelősségnek a jogszabály által megszabott feltételei képezik a bizonyítás tárgyát, mint a kár, a jogellenesség, az objektív felróhatóság – azaz az okozatosság, a szubjektív felróhatóság, v. vétkesség fennforgása. (c) A bíróság indoklásában hivatkozik az általa alkalmazott jogszabályra. Lényeges eleme a bírói határozatnak a jogorvoslatra való utalása.

A jogtudományi kutatásoknak szerves részét képezik az adott jogintézményre vonatkozó bírói gyakorlat, mind szentenciális, mind indoklási elemeiben. Adott jo-

³¹⁰ Ld. a Ptk. 6:524. paragrafusának (1) bekezdését.

gintézmény a bírói gyakorlat által veszi fel igazi tartalmi jelentését. A jogtudományi kutatások bírói gyakorlatra való kitekintése alkalmat ad a gyakorlatnak az elmélet általa is alátámasztható, helytálló és kritikai elemzésének. Egy-egy jogintézménynek a Kuriális jogegységi határozatát is figyelembe kell venni, továbbá, a Kúria adott jogesetben meghozott határozatát. Egy-egy azonos típusú, tárgyú jogeset kapcsán figyelemmel kell kísérni az elsőfokú, fellebbezési és táblabíróági határozatokat. A bírósági határozatok elemzése szolgálhat adott jogintézménnyel kapcsolatos jogfejlésére és jogfelfogásának elemzésére, továbbá egy jogintézmény *jogi természetének* minősítésére. Adott jogintézmény, jogszabály jogi természetének meghatározása arról szól, hogy egy előzetesen be nem sorolt, vitatott jogintézmény mely besorolt (általánosan elfogadott) jogintézményhez áll legközelebb.

3.3.3. Az előkérdés és a praejudiciális kérdéssről szóló állásfoglalás vagy határozat és ezek értelmezése

Az *előkérdés* olyan bíróság által jogerősen el nem döntött jogviszony, mely egyébként külön pertárgyat képezhetne, amelynek fennálltától függ a perben álló tárgyban, jogvitában meghozandó bírói határozat. Az előkérdés lehet polgári jogi jellegű, polgári perre tartozó, de lehet más jellegű, pl. büntető jogi, vagy közigazgatási eljárás alá tartozó. Ha a polgári peres eljárásban a folyamatban álló jogvita kimenetele függ egy a polgári perre, vagy büntető, vagy akár közigazgatási eljárásra tartozó jogviszony fennforgásától, a felek javaslatára, a bíróság felfüggesztheti az eljárást és dönthet a kimentelt feltételező előkérdéssről is. Az erről az előkérdéssről szóló határozatnak azonban csak a felfüggesztett, azaz a folyamatban levő perben van hatása. Az ily módon eldöntött előkérdéssről szóló határozatról, pontosabban állásfoglalásról, lehet főkérdésként külön pert indítani, anélkül, hogy erre nézve eredményes bis in idem (nem kétszer ugyanabban az ügyben, tárgyban) kifogás nyújtható volna be. Amennyiben e perben hozott jogerős határozat másként szól mint az előkérdéssről kialakított bírói állásfoglalás, ez alapul szolgálhat a perújítási kérelemnek.³¹¹ Természetesen, a bíróság a felfüggesztett eljárást az után is folytathatja, hogy a feleket külön az előkérdésnek szentelt perre, vagy más eljárásra utalja, melyben az előkérdés főkérdésként szerepel, bevárva ezen eljárás kimenetelét, jogerős eldöntését. Így véve alapozásul az előkérdésnek az illetékes bíróság döntését, a főkérdéssről szóló, immáron folytatott perben. A *praejudiciális* olyan jogi jellegű előkérdés, amely már egy illetékes perben, vagy más eljárásban főkérdésként jogerősen eldőlt, mielőtt még előkérdésként egy másik eljárásban felmerült volna. Így pl. a házasság megsemmisítésére irányuló perben büntetőjogi előkérdés lehet, hogy van-e másik házasság (bigámia). Polgári jogi előkérdés előfordulhat a büntető eljárásban is. Ezt a büntető bíróság is eldöntheti, de a Ptk. és a Pp. szabályai szerint.

³¹¹ V.ö., Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, tizennegyedik átdolgozott és javított kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, 406. old. 805. széljegyzet. Pp. 152. és 153. paragrafus.

3.3.4. Adhéziós (csatlakoztatott) polgári kártérítési per a büntető eljárásban

A büntető bíróság a bűncselekmény károsultja, mint felperes kérelmére a tettes mint alperes ellenében lefolytathatja a kártérítési pert is, azzal, hogy e per a Ptk. és nem a Btk. szabályai szerint történik, tehát kontradiktórius eljárás, továbbá a szabad perrel való rendelkezés alapján, és nem hivatalból indított és vezetett eljárási szabályok szerint. A büntető eljárás keretében csatlakoztatott kártérítési kérelemről szóló határozata a büntető bíróságnak akadályát képezik ugyanerről a kérdésről szóló utólagos polgári peres eljárásnak. Tehát, amennyiben a büntető bíróság a tettes iránt indított csatlakoztatott kártérítési perben hozott jogerős döntést, erről a kérelemről nem indítható utólag külön polgári peres eljárás. Ha azonban a károsult ezt mégis indítványozhatná, a polgári peres eljárásban, az alperes (tettes) eredményes, bis in idem kifogással élhet.

V. A JOGI FOGANATOSÍTÁSÁRÓL (A VÉGREHAJTÁS RÓL) - A JOGÉRTELMEZÉS FÉNYÉBEN

1. A bírósági végrehajtás fogalma, fejlődés menete, jelentősége főbb jogi jellemzői és szakaszai

1.1. *Fogalom-meghatározás, fejlődés menete, a végrehajtás jogi jelentősége, alanyai, tárgya, jogcíme és módja*

1.1.1. A bírósági végrehajtás fogalom-meghatározása, jelentősége és elhatárolása a többi eljárásjogi rendszerektől

Az *eljárásjogi rendszerek osztályozásának* alapvető mércéje az, hogy az adott eljárástípus a jog mely ágának megvalósítását szolgálja. Minthogy az anyagi jog alapvető felosztását is annak alapján végezzük el, hogy (túlnyomóan) a köz érdekeit (rei qui omnium pertinet), vagy a magánérdekeket (rei qui privatum pertinet) szabályozza és érvényesíti,³¹² tehát a közjog és a magánjog fő ágazatait mutatja fel, úgy az eljárásjog is, mint az anyagi jog megvalósítási *funkciója*, felosztható *közjogi* és *magánjogi* jellegű eljárásokra.³¹³

A *közjogi eljárások* közé sorolhatók a büntető eljárás, az államigazgatási (közigazgatási), szabálysértési eljárás, míg a *magánjogi jellegű eljárások* közé sorolhatók a *polgári peres* eljárás (általános és különleges fajaival), és a *nemperes* eljárások (pl. a telekkönyvi, azaz ingatlan-nyilvántartási eljárás, fizetési meghagyásos eljárás, örökösödési eljárás, stb.), nem utolsósorban a végrehajtási eljárás.³¹⁴ A polgári peres eljárás a tárgyalási elven, a felperesnek perrel való szabad rendelkezési elvén alapul.³¹⁵ A

³¹² Ld. pl. Hamza Gábor, A modern jogrendszerek tagolódása és a római jogi tradíció, MTA, Budapest, 2014. Hamza utal a „közérdek” (utilitas publica) és a „magánérdek” (utilitas privata), fogalmaira, amiből következik a ius publicum (közjog) és ius privatum (magánjog) tagolódása. A felosztás Ulpianusnak tulajdonítható: Huius studii sunt positiones, publicum et privatum. Publicum est quod statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim (D. 1.1.1.2.). Hamza, op. cit., 5–6. old.

³¹³ Ld. Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, 29–51. old.

³¹⁴ V. ö. Éless Tamás – Juhász Edit – Juhász Imre – Kapa Mátyás – Papp Zsuzsanna – Somlai Zsuzsanna – Szécsényi-Nagy Kristóf – Timár Kinga – Tóth Ádám – Török Judit – Varga István (szerző és szerk.), A polgári nemperes eljárások joga, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.

³¹⁵ Ld. Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárás, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, 209–235. old. (A kereset és a perindítás), 236–274. old. (A tárgyalás), 275–336. old. (A bizonyítás).

közjogi eljárások főbb jellemzője az официális (v. nyomozati) elv, vagyis az adott eljárás *hivatalból* történő kezdeményezése és levezetése, beleértve a bizonyításfelvétel, azaz a bizonyítási eszközök hivatalból történő elrendelését. Az egyezség³¹⁶, a közjogi eljárásra nem jellemző. A közjogi eljárás célja az ún. materiális (anyagi) igazság. A közjogi eljárások általában kontradiktorikusak (tárgyalási elv), jellemző rájuk azonban az ún. szubordinációs (felérendelési) elv alkalmazása, mint pl. az államigazgatási eljárás lefolytatása esetében. A szubordinációs elv, vagy felérendelési elv azt jelenti, hogy az eljáró államigazgatási (újabbban közigazgatási) szerv az eljárásban részt vevő állampolgár iránt felérendelt, de ugyanakkor az eljáró szerv alá rendelt a felsőbb államigazgatási szerveknek. Ennek ellensúlyozására jött létre a polgári társadalom kialakulása és a jogállamiság követelményének hatására a *közigazgatási per*, amely bírói eljárás, és célja az államigazgatási (közigazgatási) aktusok (jogerős végzések) törvényességének felülvizsgálata.³¹⁷ A közigazgatási per bevezetésére a magyar jogban (újra) sor került, a rendszerváltást követően.

A *polgári peres eljárás* bírói eljárás, célja a bíróság elé, felek által elsősorban a felperesi kereseti kérelem révén tárt jogvita érdemi megoldása, feloldása a felvett bizonyítékok, azaz bizonyítási eszközök, pl. a felek meghallgatása, a tanú meghallgatása, helyszíni szemle, okirat elemzése, szakértő meghallgatása, stb., a tények megállapítása és az ezekre vonatkozó anyagi jog szubszumálása (alkalmazása), és az ily módon alkalmazott jogszabály rendelkező részéhez fűződő szankció megszabása.³¹⁸ A polgári perrendtartás főbb vezérlő elve a diszpozitivitás, vagyis a felperes, részben az alperes perrel való szabad rendelkezésének, továbbá a *kérelemhez való kötöttség*³¹⁹ elve, ami azt jelenti, hogy ez az eljárást nem indítható hivatalból, csupán a felperes kereseti kérelmével kezdeményezhető, és a tárgyalás is csupán a kérelemben benyújtott igény alaposságáról szól. A perben eljáró bíróság hivatalból nem szab meg olyan bizonyítást, melyet a felperes, vagy alperes nem kezdeményezett. A bíróság a felek által benyújtott bizonyítékok keretében folytatja le a bizonyítási eljárást. Ezeknek fényében a bíróság csupán a kereseti kérelemben feltüntetett jogról dönt (nemo ultra et extra petitum partium). Pl. ha a felperes a kártérítési perben csupán az anyagi kárért kér térítést, bár meg volnának a feltételek a nemvagyonai kártérítés, kárpótlás megítélésének, a bíróság csupán az anyagi kárról határozhat. A felperes a polgári perben lemondhat keresetéről,

³¹⁶ Ld. Kengyel Mikós, Magyar polgári eljárás, Osiris Kiadó, Budapest, 2013, 354. old.

³¹⁷ Ld. az Alaptörvény 25. cikke (1) bekezdését, továbbá (2) bekezdésének b) pontját, melyek szerint a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el (és többek között), döntenek a közigazgatási határozatok törvényességéről.

³¹⁸ V. ö. Németh János (szerk.) A polgári perrendtartás magyarázata, Budapest, 1999; Petrik Ferenc (szerk.), A polgári eljárásjog, Kommentár a gyakorlat számára, Budapest, 2010; Németh János, Kiss Daisy, (szerk.), A polgári perrendtartás magyarázata, Budapest, 2007, ibid, Budapest, 2010; Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, 11. kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2013.

³¹⁹ Ld. a Pp. 3. paragrafusának (2) bekezdését.

módosíthatja keresetét, a felek egyezséggel befejezhetik a pert mielőtt még a bíróság érdemi döntést hozott volna. A polgári peres eljárás kontradiktorikus, tehát az alperes válaszában tagadhatja a kereseti kérelem alapos voltát, ellenbizonyítékokat nyújthat be, de a tartozást egészében vagy részben el is ismerheti. A polgári perre jellemző az ún. formális, jogi igazság elvének érvényesülése. Persze, a polgári perrendtartásban, a rendelkezési elv, a diszpozitivitás nem abszolút, ennek korlátját képezi az *eljárásjogi közrend*, mely szerint a felek eljárásjogi beadványaik útján nem rendelkezhetnek olyan joggal, amely ellentétben áll a kényszerítő jellegű anyagi eljárásjogi közrenddel.

Habár a *végrehajtási eljárás* a *magánjogi nemperes eljárásokhoz tartozik*, benne hatékonyabban érvényesül a szubordináció (felérendelés) elve, végrehajtás célja ugyanis az adós kielégítése, törvénnyel szabályozott állami kényszer alkalmazása útján.³²⁰ Mégis, kontradiktorikus elv korlátozott mértékben ugyan, érvényesül a végrehajtásban is, ugyanis végrehajtó intézkedései ellenében az adós, vagy kivételesen harmadik személy kifogást emelhet, azaz pert is indíthat. A nemperes eljárásokra, így értelemszerűen a végrehajtási eljárásra is egyaránt jellemző, hogy az eljárást levezető bíróság, vagy más vele analóg szerv, hatóság, nem a felek közötti jogvitáról dönt, hanem megállapítja, vagy alapul veszi a nemperes eljárás kezdete előtt már előzőleg létrejött jogváltozást, vagy a peres eljárásban meghozott marasztaló, jogerős és végrehajtható határozatot érvényre juttatja. A végrehajtást megelőző nemperes eljárás esetén pl. az öröklési eljárásban a közjegyző³²¹, vagy a bíróság csupán megállapítja azt, ami a Ptk. öröklési jogi rendelkezései alapján – ex lege megtörtént. Ugyanis az ex lege öröklési rendszerekben (szemben a hereditas jacens rendszerével) az örökhagyó halálával, törvény alapján átszáll a törvényes, vagy végrendeleti örökösökre.³²² Tehát a nemperes bíróság, vagy közjegyző nem konstitutív (jogkeletkeztető), hanem deklaratív (megállapító) határozatot, végzést hoz, megállapítja, konkretizálja azt, ami már a jogban korábban ex lege megtörtént. A végrehajtásban is vannak hasonló ismérvek, a jogosultság, a tartozás egy előzetes bírói eljárásban már jogi úton megtámadhatatlanul megállapítást nyert, erről a felek, az adós és a hitelező a végrehajtás során nem folytathatnak jogvitát.

A bírósági végrehajtási eljárás tehát *nemperes* (v. peren kívüli) eljárás, melynek alapvető célja főszabályként a polgári perben meghozott *marasztaló, jogerős és végrehajtható* bírói határozatok érvényesítése, az adós ingó, vagy ingatlan vagyona terhére, bírósági (állami) kényszer érvényesítése útján. A bírói végrehajtással analóg (azonos) az *önálló bírósági végrehajtók* jogállása, eljárásuk ugyanis megegyezik a bírósági végrehajtással. A bírói végrehajtás során nemcsak a polgári peres eljárásban meghozott határozatok

³²⁰ V. ö.: Németh János (szerk.), Polgári nemperes eljárások, (ebben, VIII. Fejezet, A bírósági végrehajtás, 273–376. old.), Ligatura Kiadó, Budapest, 1996, 277. old., – a bírósági végrehajtás fogalma, 1.2.1–1.2.3. pontok.

³²¹ Ld. a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvényt; továbbá az egyes közjegyzői nemperes eljárásokról szóló 2008. évi XLV. törvényt.

³²² Ld. a Ptk. 7:1. paragrafusát.

végrehajtására kerülhet sor. Törvényben megszabott esetekben államigazgatási határozatok, vagy vagyoni jellegű büntető bírósági marasztalások, továbbá választott bírósági határozatok, nemkülönben végrehajtásra alkalmas közjegyzői egyedi aktusok is szolgálhatnak végrehajtási jogcímként. A fenti fogalom-meghatározás csupán kolloquiális, főszabályi jellemzőit foglalja össze, számos eleme, sajátossága közelebbi meghatározásra szorul.

A nemperes eljárásokra általában jellemző, hogy a bírói végzés ellenében benyújtott jogorvoslatról dönthet maga a végzést meghozó elsőfokú szerv (remonstratív jogorvoslat), ezzel szemben, főszabály szerint, a polgári peres eljárásban benyújtott rendes (pl. fellebbezés) és rendkívüli (pl. másodfokú eljárásban meghozott határozat ellenében benyújtott) perorvoslatok (pl. felülvizsgálati kérelem, törvényességi óvás) fellebbviteli jellegű (devolutív jogorvoslat), így ezekről nem dönthet ugyanaz a bíróság mely meghozta, hanem a másod- vagy harmadfokú bíróság. A hatályos magyar végrehajtási eljárás, annak ellenére, hogy főbb szabályainak jellegéből fakadóan peren kívüli, a bírósági vagy analóg szerv határozatai ellenében, igaz, szigorúan, törvényben megszabott keretekben, lehetővé teszi a rendes és a rendkívüli perorvoslatokat, melyek fellebbviteli jellegűek.

A polgári korszaktól kezdődően a bírói végrehajtás főszabályként nem érintheti az adós *személyi szabadságát*, csupán *vagyonát*. A hatályos magyar jog szerint az adósnak *korlátozottan, csupán egyes személyiségi jogait érintheti a végrehajtás*. Tehát az adós kötelmi tartozásáért a végrehajtási eljárás során személyi szabadságától nem fosztható meg. A hatályos magyar végrehajtási jog főszabályként az adós vagyonát, kivételesen személyiségi jogait is érintheti. Ugyanis a hatályos Végrehajtási törvény szavai szerint az állami kényszer – e törvény keretei között, elsősorban az adós vagyoni jogait korlátozhatja, kivételesen azonban az adós személyiségi jogait³²³ is érintheti. Így pl.

³²³ Az új Ptk. (A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény) 2:42–2:50. paragrafusaiában szabja meg a személyiségi jogosultságok körét. A Ptk.-ban nevesített személyiségi jogok: az élet, a testi épség és az egészség, a személyes szabadság, a becsület és a jó hírnév, a magántitkokhoz (belerítve az üzleti titkot – Ptk. 2:47.) és a személyes adatok védelméhez való jogot, a névviseelési jog, a képmáshoz és hangfelvételhez való jog, a kegyeleti jog. Ide sorolhatók azonban a sajtósérelemek, továbbá a szellemi alkotásoknál [Ptk. 2:47. paragrafus (2) bek.] az alkotó személyhez fűződő jogai. Ide sorolható továbbá a lakás sérthetetlenségét jelentő jog is, valamint a levéltitok. [Új Ptk. 2:46. (1) bek., "régi" Ptk. 81. paragrafus (1) bek.], képmáshoz és hangfelvételhez való jog (Ptk. 2:48.). Az új Ptk. 2:42. paragrafusának (2) bekezdése az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat olyként oltalmazza, hogy ezeket mindenki köteles tiszteltetben tartani. A személyiségi jogok megsértésének szankcióit az új Ptk. 2:51–2:54. paragrafusai irányozzák elő, – ezek között a nyilatkozat útján történő elégtételnyújtás, a sérelem megállapítása és megszüntetése iránti intézkedés, a sérelemdíj, a vagyoni és nemvagyoni kárpótlás, azaz kártérítés. Amennyiben a személyiségi jog megsértése közérdekbe ütközik, a jogosult hozzájárulásával az ügyész keresetet indíthat és érvényesítheti a jogsértés felróhatóságtól független szankcióit [Ptk. 2:54. paragrafus (4) bekezdés]. Eredetinek minősíthető megoldása ez az új Ptk.-nak, mintegy sajátos actio popularis módján, – ugyanis nem tipikus a klasszikus

a végrehajtó felszólítására az adós köteles személyazonosságát okirattal igazolni.³²⁴ A hatályos törvény szerint a végrehajtó meglátogathatja és átvizsgálhatja az adós *lakását*, bármely vagyontárgyát, gazdasági tevékenységével kapcsolatos iratait, azzal, hogy *személyi motozásnak nincs helye*.³²⁵

A modern polgári eljárásjogban a végrehajtás *szinguláris* (egyedi) és nem *univerzális*.³²⁶ Ami azt jelenti, hogy a végrehajtás az adós meghatározott vagyontárgyaira, vagyoni jogaira terjed ki és nem öleli fel teljes vagyonát. Ebben különbözik a csőd- és felszámolási eljárástól, mely cég tartozása kapcsán a jogi személy tartozásáért elvben teljes vagyonával felelős, pl. korlátlan felelősségű társaság esetén.

A bírósági végrehajtás alkalmazására főszabály szerint csupán akkor kerülhet sor, ha az *adós* a bírósági határozatban megszabott ún. *paríciós* (önkéntes teljesítésre megszabott) határidőn belül *önkéntesen nem teljesít*.³²⁷ Ezen kívül, elindítását csu-

Ptk.-kban. A hatályos Vhr. tehát a végrehajtás érdekében egyes személyiségi jogosultságokat korlátoz. Pl. a lakás sérthetetlenségét. Bírói gyakorlat: Ld. – EBH 2011.2408 (becsület és az emberi méltóság megsértése. – EBH 2011.2396) jóhírnév és hangfelvétel. Jogirodalom: ld. Pl. *Kecskés* László, Magyar polgári jog, Általános rész II., A személyek joga, Dialóg Campus, Pécs, 1999. Megj. A jogalanyiség és a személyiségi jogok nem szinonimák. A személyiségi jogok azok a jogosultságok amelyek természetes személyekhez tapadnak (pl. a névviseelési jog) és nem forgalmazhatóak. Megsértésük esetén (akár a végrehajtási eljárásban) a hatályos új Ptk. szabályai szerint nemvagyoni kárpótlással szankcionálhatók. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikkében kiemeli, hogy az emberi méltóság sérthetetlen. IV. cikkének (1) bekezdése szerint pedig mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz. V. cikke szerint mindenkinek joga van törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához. A VI. cikk (1) bekezdése a jó hírnévhez való jogot oltalmazza. A IV. cikk (4) bekezdése szerint a kinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytelenül korlátozták, kárának megtérítésére jogosult. Figyelemre méltó a hatályos Vht. 47. paragrafusának (1) bekezdése, mely szerint a végrehajtási eljárás eredményes lefolytatása érdekében a végrehajtó szükség esetén beszerzi az adós személyének azonosítására szolgáló, továbbá az adós lakóhelyére (tartózkodási helyére), székhelyére, telephelyére, munkahelyére (egyéni vállalkozására), jövedelmére és a végrehajtás alá vonható vagyontárgyaira (ingó, ingatlan vagyon, fizetési számla, betét, értékpapír, érdekeltség gazdasági társaságban, stb.) vonatkozó adatokat.

³²⁴ Ld. az 1994. évi, időközben többször módosított, a bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 5. paragrafusának (1)–(4) bekezdéseit.

³²⁵ Ld. az 1994. évi, időközben többször módosított, a bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 43. paragrafusának (1) bekezdését.

³²⁶ V. ö., *Németh János* (szerk.), Polgári nemperes eljárások, Ligatura Kiadó, Budapest, 1996, 276. old., 1.1.3. pont.

³²⁷ A hatályos Vht. 36. paragrafusának (1) bekezdése szerint az önkéntes teljesítés akár a végrehajtás foganatosítása során is megvalósítható. A hivatkozott rendelkezés a végrehajtható okirat kézbesítése kapcsán szabja meg, hogy a végrehajtó a végrehajtás foganatosításának megkezdésekor a helyszínen adja át a végrehajtható okiratot az adósnak és egyúttal felhívja őt az azonnali teljesítésre.

pán a hitelező (a hatályos magyar jogszabályok értelmében az illetékes és hatásköri megyei végrehajtási bírósághoz benyújtott) *végrehajtási kérelme* feltételezi. A kérelemnek, többek között, tartalmaznia kell a végrehajtás *tárgyára és módjára* (eszközére) irányuló javaslatot. Ezek függenek az eredeti kötelem természetétől, tartalmától. Így más-más az ingatlan-, ingó- vagy pénztartozás iránti kérelem végrehajtási tárgya és módszere. A hatályos Vht. szabályai szerint, ha az adós okirattal valószínűsítette, hogy a végrehajtandó követelés alaptalan, azt már teljesítették, vagy egyébként megszűnt, a végrehajtó a bizonyítékra utalva felhívja a végrehajtást kérőt, hogy 15 napon belül nyilatkozzék a követelés fennállásáról.³²⁸ Hasonló az eset, amikor a végrehajtás részben alaptalan, vagy részben nyert kielégítést.³²⁹

Míg a végrehajtási eljárást megelőző polgári peres eljárás *diszpozitív*, a végrehajtási eljárás ezzel szemben *kógens* (kényszerítő) jellegű. Ami azt jelenti, hogy a polgári peres eljárásban a bíróság csupán a felek által benyújtott kérelmekről dönt (*nemo ultra et extra petitum partium*), a felek által benyújtott bizonyítékok alapján. Elvben kizárt a bizonyítékok, azaz bizonyítási eszközök (pl. tanú, helyszíni szemle, stb.) hivatalból való elrendelése, lefolytatása. Kivételt képez a közrendselelem, azaz a jószokásokkal ellentétes magatartás. A felperes a polgári perben lemondhat követeléséről, módosíthatja azt, egyezségi javaslatot tehet. Ezzel szemben, a végrehajtási eljárás elindítását követően elvben kényszerítő jellegű.

A *végrehajtási eljárás jelentősége*, célja, hogy a marasztaló polgári peres eljárást követően sor kerülhessen a *hitelező kielégítésére*. Frank Ignác, a kiemelkedő magyar jogtudós még 1846-ban mai szemszögből is találóan jegyzi meg: „*Hiába volna törvényseket tartani, ha az ítélet végrehajtása nem következne.*” A bírói végrehajtás jogintézményi rendszerével lehetővé teszi az alanyi jogosultságok hatékony gyakorlati megvalósulását. A polgári peres eljárásban a bíróság a bíróság elé tárt és bizonyítók tények, bírói mérlegelés alapján, alkalmazván a rájuk illő anyagi jogi szabályokat, *ítélkezik*. Ezzel szemben a végrehajtási bírói vagy vele analóg jogállású végrehajtási szerv *nem ítélkezik*, csupán a bírói ítéletek, vagy más végrehajtható egyedi jogi aktusok megvalósítását célozzák meg. *Önkéntes teljesítés* hiányában csupán a végrehajtás biztosíthatja a hitelező jogos igényének érvényesítését. A végrehajtási eljárás jelentős intézménye a jogi szankciók megvalósításának, a jogalkalmazás omegájának nevezi a magyar végrehajtási jogirodalom.³³⁰ Nélküle nem valósulhat meg a jogállamiság. Az anyagi polgári jog ugyan, pl. a szerződések létrehozatala és teljesítése terén a *pacta sunt servanda* elvéből, a jóhiszeműség és tisztesség és a jószokások betartásának, továbbá a joggal való visszaélés (*agere in fraudem legis et fraudem partis*) elvéből indul ki, melyek külön-külön és együttesen a szerződés szerződésszerű teljesítését szorgalmazzák, vagyis az ígérgettevé, jogügyleti akarataból következik az önkéntes teljesítés. Csak abban az esetben, ha szerződésszegés-

³²⁸ Ld. Vht. 41. paragrafusának (1) bekezdését.

³²⁹ Ld. Vht. 41. paragrafusának (4) bekezdését.

³³⁰ Ld., A bírósági végrehajtás magyarázata, Complex, Budapest, 2009, 24. old.

re, nemteljesítésre, késedelemre kerül sor, alakulhat ki a polgári jogi jogvita, melynek feloldására a polgári peres eljárás során kerül sor. Ezt követően is marad az önkéntes teljesítés lehetősége, mintegy olyan megoldás, mely megelőzi a végrehajtás kényszerítő jelleggel (állami kényszer alkalmazása útján) történő megvalósítását. Az anyagi jogszabályok gyakran irányoznak elő kimentő okokat. Így a kártérítési perben kimentő okként szerepel az erőhatalom (*vis maior*), az esemény (*casus*), a károsulti hozzájárulása, harmadik személy hozzájárulása, jogos önvédelem, kényszerhelyzet, vagy a kárfelelősségi feltételek, mint a jogellenesség, az okozatosság vagy az alanyi felelősségnél a szubjektív felróhatóság (vétkesség) hiánya. Ugyanakkor a szerződési jogban a teljesítés ellehetetlenülhet, a szerződési kötelezettség önhibája nélkül. Ily módon, ezek a jogintézmények már a polgári peres eljárás során felmentik a kötelezettséget vállaló felet a kötelem teljesítése alól, tehát ezekben az esetekben a végrehajtásra sem kerülhet sor.

A *polgári peres eljárás és a végrehajtás* egymással szoros, *funkcionális kapcsolatban* áll. Az elsőnek a feladata annak megállapítása, hogy fennáll-e, azaz érvényes-e a magánjogi kötelem, míg a második a kötelem állami közreműködés útján teszi lehetővé teljesítését. Mind a polgári eljárásjog, mind a végrehajtás az anyagi polgári jog érvényesítését szolgálja. Az eljárási jogviszony mögött tehát egy anyagi jogviszony áll (szerződés, károkozás, jogalap nélküli gazdagodás, megbízás nélküli ügyvitel, vagy egyéb kötelemfakasztó forrás). Ennél fogva az eljárási jog funkcionális nem önálló jog, az anyagi jog érvényesítését szolgálja. Ám az eljárási jog, legalább ideiglenesen, önálló jogi kapcsolat is lehet a felperes és alperes között, azaz a végrehajtásban az adós és a hitelező között. Az eljárási jog relatív önállósága abban nyilvánul meg, hogy perelhető az a személy is, akiről kiderül, hogy nincs anyagi jogi kapcsolatban a felperessel, tehát nem okozott neki kárt, nem kötött vele szerződést, stb.

A Pp. és a Vhr. közötti kapcsolatot világosan megfogalmazza a hatályos magyar végrehajtási törvény: A bíróságok és a jogvitát eldöntő más szervek határozatait, továbbá egyes okiratokon alapuló követeléseket bírósági végrehajtás útján, e törvény szerint kell végrehajtani.³³¹

A végrehajtási törvényt kell alkalmazni a *közigazgatási végrehajtásban*, amennyiben a végrehajtás az adós pénzbeli, ingó, vagy ingatlan vagyona irányul, feltéve, hogy a közigazgatási végrehajtás mást nem irányoz elő. Ugyanis a hatályos magyar Végrehajtási törvény szabályai szerint a pénzforgalmi szolgáltatónál kezelt összegre irányuló végrehajtás foganatosítása során, ha a követelést a munkabért és egyéb járandóságot terhelő követelést közigazgatási vagy közvetlen végrehajtás útján hajtják végre, a végrehajtási törvény szabályait kell alkalmazni.³³² Ha a törvény másképpen nem rendelkezik, a bírósági végrehajtás szabályai irányadók a közigazgatási végrehajtás

³³¹ Ld. az 1994. évi, időközben többször módosított, a bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 1. paragrafusát.

³³² Ld. az 1994. évi, időközben többször módosított, a bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 2. paragrafusát.

során foganatosított ingó- és ingatlan-végrehajtás esetén.³³³ Ha ingóságot (követelést, jogot) vagy ingatlant bírósági és közigazgatási végrehajtás útján, az eljárást e törvény szerint kell lefolytatni. Ha a közigazgatási végrehajtás során már közzé tették az ingóság értékesítéséről szóló hirdetményt, az eljárást az értékesítést és a befolyt vételár közigazgatási eljárásban történő felosztását és kifizetését követően kell – sikeres értékesítés esetén a tartozás kiegyenlítését követően fennmaradó összegre – bírósági végrehajtás útján folytatni.³³⁴

Amennyiben a közigazgatási végrehajtást közigazgatási vagy analóg szervek folytatják le, primárisan a Ket. 124–152. paragrafusai mérvadóak. Természetesen, az általános közigazgatási végrehajtás mellett vannak különleges végrehajtási eljárások is. Ilyen pl. az adóvégrehajtás, melyet az Art. 144–163. paragrafusai szabályoznak.

A közvetlen végrehajtás³³⁵ melyben a tartozást az adóst megillető pénzösszegekből (munkabér, egyéb járandóság) vonják le, s amelyet sem bírósági, sem közigazgatási szervnek minősülő végrehajtó valósít meg, kivételes és csak akkor érvényesíthető, ha ezt a törvényi jogszabály külön előírja.³³⁶ Közvetlen végrehajtás esetén a követelés az adóst megillető pénzösszegekből hajtható be, pl. a Munka Törvénykönyve értelmében, a munkáltató a munkavállaló iránti követelését a munkavállaló munkabéréből vonja el.

Habár a büntető végrehajtás is bírósági, annak alapján, hogy bíróság folytatja le, merőben különbözik a polgári jogi végrehajtástól, lényegében abban, hogy a büntető végrehajtás során a kényszer főként a jogsértő személyére, azaz személyes szabadságának korlátozására, míg a polgári bírói végrehajtás főként az adós vagyona irányul.³³⁷

1.1.2. Tendenciális fejlődésment

A római jog ún. kezdetleges korszakában (pl. a XII táblás törvény idejében) a végrehajtás nem bírói közreműködés alapján, elkülönített eljárásban történt. Maga a hitelező saját eszközei útján valósította meg magánjogi követelését. Megtehetette ezt nemcsak az adós vagyona, de személyére irányuló „eljárásával”. Pénztartozás esetén adósát, még akkor is, ha megelőzően szabad polgár (sui juris) volt, rabszolgájává (alieni juris) tehetette (capitis deminutio útján), mindaddig amíg munkájával nem törlesztette tartozását. Ugyanakkor polgári jogi deliktum esetén érvényesült a szemet-szemért, fogat-fogért elv, vagyis az ún. talio, sőt az ún. duplum és triplum elve is. Az első azt jelentette, hogy a károsult „ma-

³³³ Ld. az 1994. évi, időközben többször módosított, a bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 3. paragrafusát.

³³⁴ Ld. az 1994. évi, időközben többször módosított, a bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 4. paragrafusának (1) bekezdését.

³³⁵ Ld. pl., Németh János (szerk.), Polgári nemperes eljárások, Ligatúra Kiadó, Budapest, 1996, 276–277. old., 1.1.4. pont.

³³⁶ Ld. A bírósági végrehajtás magyarázata, Complex, Budapest, 2009, 32–33. old.

³³⁷ Vö. Németh János (szerk.), Polgári nemperes eljárások, Ligatúra Kiadó, Budapest, 1996, 276. old., 1.1.2. pont.

1. A bírósági végrehajtás fogalma, fejlődésmentete, jelentősége főbb jogi jellemzői ...

gánvégrehajtásában” annyi kárt okozhatott a károkozónak, amennyit neki a károkozó előidézett, sőt, ennek dupláját is. A római jog fejlett szakaszában, kezdve a köztársaság kortól, a magánvégrehajtás vissza szorult, beleértve az adós személyi szabadsága elvesztésének lehetőségét, nemteljesítés esetén. Erről szól az egyik római jogi interpolláció, mely szerint: Obligatio non in eo consistit alliquid corpus nostram servitutem faciat sed ut allium nobis obstringat ad dandum, vel prestandum. (Szabad fordításban: A kötelem nem abban áll, hogy testi szolgalmat, vagyis nemteljesítés esetén személyi szabadságunk elvesztését vállaljuk, hanem abban, hogy valakinek dologi (vagyon) jellegű, adásra vagy tevésre irányuló szolgáltatást nyújtunk – vagyis a kötelem juris vinculum – vagyoni és nem személyi jellegű jogviszony.)

A rendi társadalomban azonban vissza tért a végrehajtás személyiséget, személyi szabadságot érintő jellege, ugyanis a nemteljesítő adóst a bíróság, vagy más szerv megfoszthatta szabadságától (adói szabadságvesztés). A polgári korszakot megelőző magyar végrehajtási jogban a végrehajtási hatáskör nem volt a bírói hatáskörtől elkülönülve. A végrehajtással kapcsolatos feladatokat a bíró mellett, segédként közreműködő poroszló látta el, egészen a XIV. század elejéig. A végrehajtásban fokozatosan szerepet kaptak a káptalanok és a konventek, valamint mellettük a szolgabírák, továbbá a külön bírói paranccsal kiküldöttek. Végrehajtással kapcsolatos dekrétumokat több királyunk is hozott, így Kálmán, Zsigmond, I. Mátyás és II. Ulászló. A végrehajtással kapcsolatos fontosabb rendelkezéseket Werbőczy István Tripartituma tartalmazta, pl. a perköltségekre vonatkozó bírságok végrehajtási szabályait.³³⁸ A magyar végrehajtási jogban a személyi kényszer mellett már a XVI. század során tért hódít a vagyonon érvényesülő végrehajtás, sorrendben előbb az ingó dolgokon, majd az ingatlanokon. A végrehajtás szabályairól, egyes kérdéseiről rendelkeztek az 1723. és 1729. évi országgyűléseken meghozott törvények. A pénzbeli marasztaló ítéletek végrehajtásáról az 1836. évi XV. törvény továbbá az 1840. évi XV. törvény, és a Váltótörvény rendelkezik.³³⁹

A polgári korszak során, már a XIX. század első felétől az európai kontinentális országokban (pl. német, francia, osztrák és a magyar végrehajtási jogban) megszűnik az adósság miatti személyi szabadságvesztés, a végrehajtás kizárólag az adós vagyont terhelte. A magyar jogban az 1848. évi XV. törvény meghirdeti az állampolgárok elvi jogegyenlőségét, ami többek között azt is jelentette, hogy a vagyoni tartozásért senki sem veszthette el személyi szabadságát, vagyoni jellegű tartozás csupán vagyoni javakon hajtható végre. Az első magyar polgári korszaknak megfelelő végrehajtási törvény, az 1878. évi Javaslat jelentősen módosított változatoként, 1881-ben lép hatályba (1881. évi LX. törvény), mely hosszú időn keresztül, számos módosítással volt hatályban.

³³⁸ Ld. pl. in: Werbőczy István, Tripartitum, Latin-magyar kétnyelvű kiadás, Téka Könyvkiadó, 1990, 472–474. old., LXXXVI. cím, 1–5. paragrafus.

³³⁹ Vö.: A bírósági végrehajtás magyarázata, Complex, Budapest, 2009, 27–28. old.

A bírói végrehajtást, az 1861. évi Ideiglenes Törvényhozási Szabályokat³⁴⁰ követően (az abszolútizmus enyhülésével) Magyarországon átfogóan az 1868. évi LIV. tc., a Törvénykezési Rendtartás szabályozza.³⁴¹ Szabályozza a pénzkövetelések végrehajtását a fizetések lefoglalása útján, továbbá az ingó és ingatlan végrehajtást. Az 1881. évi végrehajtási törvénnyel külön válik a polgári eljárás (polgári törvénykezési rendtartás) és a végrehajtási eljárás. Külön fejezetekben szabályozza, tartalmazza az általános határozatokat, a pénzbeli követelés végrehajtási módját, az ingóságokon és ingatlanokon történő végrehajtást, továbbá a követelések biztosítását célzó rendelkezéseket.

A II. Vh.-t követően a szovjet oktrojált hatásra jött létre a bírói végrehajtásról szóló 1955. évi 21. törvényerejű rendelet, mely tartalmazza a végrehajtási okiratról, a végrehajtóról, a végrehajtás általános szabályairól szóló rendelkezéseket, az ingó és ingatlanvégrehajtásról, a munkabéreken és egyéb járandóságokon történő végrehajtást, továbbá meghatározott cselekmények végrehajtásának módjáról szóló rendelkezéseket. Az 1979. évi 18. törvényerejű rendelet a végrehajtás korszerűsítésére törekszik. E törvény azonban, mint az ún. szocialista korszakban fogant végrehajtási jogszabályok nem a hitelező, hanem az adós érdekeit védte.³⁴²

A **rendszerült** követően (1989) 1994-ben hozzák meg az új végrehajtási törvényt, mely azóta napjainkig számos változást, módosítást ért meg.³⁴³

A XX. század első felében **Európában** elő fordultak olyan végrehajtási rendszerek, amelyek vegyesen pönális-személyi-vagyoni jellegűek voltak. Nevezetesen ezek pénzkövetelések megtagadása esetén az adóst késedelmi kamaton túlmenő végrehajtási pénzbeli bírsággal sújtották. Az adósi börtön ebben az időszakban főszabály szerint kizárt.

Az **EU jogban** ugyan nem, de az egyes nemzetállamok végrehajtási jogában az

³⁴⁰ Ld. pl. *Mezey Barna*, Magyar jogtörténet, A magánjog története, A perjogok története fejezetek, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 117. old. 368. old. Mint a szerző, azaz szerzőtársai megállapítják, a polgári törvénykezési rendtartás (1868. évi tc.) „nem hozta a perjog gyökeres átalakulását, mivel azt a törvényhozás eleve ideiglenesnek szánta.” Fenntartotta pl. a sommás (szóbeli) és a rendi eljárási jogra jellemző írásbeli eljárás kettősségét. Megjegyezhető, hogy a sommás eljárás (1893: XVIII. tc.) kísértékű perekre vonatkozott, és csírája volt a későbbi modernnek mondható első jelentős magyar polgári perrendtartásnak (1911). Az 1868. évi LIV. tc. a peres eljárás mellett szabályozta a végrehajtást és részben a peren kívüli eljárást. (*Mezey*, op. cit., 368. old., a polgári törvénykezési rendtartás).

³⁴¹ Ld. továbbá a bírói hatalom gyakorlásáról rendelkező 1869. IV. tc. 19. paragrafusát mely kimondta, hogy a bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett és kihirdetett rendeletek és törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni. Ld. pl. in: *Mezey Barna*, Magyar jogtörténet, A magyar magánjog története c. fejezet, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 120. old.

³⁴² Ld. pl., A bírósági végrehajtás magyarázata – A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény magyarázata, Complex Wolters Kluwer Csoport, Budapest, 2009. 28–29. old.

³⁴³ Ld. 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról, kihirdetve: 1994. V. 11.-én. Módosítások: 2000. évi CXXXVI., 2003. évi XXXI. tv., 2005. évi LXXXIII. tv., 2005. évi XLI tv., 2007. évi LXIV. tv., 2008. évi XXXIX tv., 2009. évi L. tv., 2009. évi LXXXV. tv., 2010. évi CXXVII. tv., 2011. évi CVI. tv., 2012. évi CCXXIII. tv., 2013. évi CCLII. tv., 2013. évi XCIX. tv.

adós, amennyiben a végrehajtó felkérésére, hogy *nyilatkozzon vagyonáról*, megtagadja a vagyonának felfedését, szabadságvesztéssel sújtható. Valótlan adatszolgáltatás esetén, egyes tagországokban bűncselekménynek minősül. Vannak azonban olyan EU-s tagországok is, melyekben nem ismeretes az adós vagyon-felfedő nyilatkozata. Ilyen pl. a hatályos francia és a magyar végrehajtási jog is. A magyar jogirodalomban újabb az ezzel kapcsolatosan az az álláspont alakult ki, hogy a vagyon-nyilatkozatokkal kapcsolatos közösségi jogi normák fejlesztése helyett a végrehajtás szemszögéből, a vagyon közhiteles evidenciája bír nagyobb jogi jelentőséggel, tehát ezt kell fejleszteni, érvényre juttatni, mint amilyen pl. az ingatlan-nyilvántartás, vagy a cég-nyilvántartás.³⁴⁴ Utóbbiakban pl. az apport névértékével.

1.1.3. A végrehajtás alanyai

A végrehajtás alanyai megkülönböztethetők a végrehajtás *feleitől*. Minden bírósági eljárásban, így a végrehajtási eljárásban is *három alany* különböztethető meg, a bíróság és a felek, esetünkben az adós és a hitelező (processus est actum trium personarum, actoris, rei, judicis). A polgári perben a volt felperes (hitelező) a végrehajtásban az eljárás indítványozója, ő a végrehajtást kérő alany, a polgári perben a volt alperes pedig a végrehajtás kötelezettje (adós). Anyagi jogi szemszögéből a felperes a hitelező (jogosult), az alperes az adós (kötelezett). A *bíróság* vagy más végrehajtó a végrehajtásban a nem ügyfél, ő a végrehajtási jogszabályokat alkalmazó állami (vagy jogállásában vele analóg, független v. önálló) szerv.

A végrehajtási eljárásban végrehajtási kifogással élhet (adóson és hitelezőn túlmenő) *harmadik személy* is. Akkor, ha a végrehajtásban a végrehajtó nem az adós dolgát foglalta le, hanem harmadik személy tulajdonában levőt. (Végrehajtási igényérvényesítési per).

A magyar végrehajtási irodalomban a végrehajtásban részt vevő szervek és személyek közé sorolhatóak a bíróság (bíró, bírósági titkár, végrehajtási ügyintéző), a bírósági végrehajtó (önálló bírósági végrehajtó, megyei bírósági végrehajtó, helyettes végrehajtó, végrehajtójelölt) a felek (hitelező és adós), más szervek és személyek, ügyész.³⁴⁵

³⁴⁴ Ld. pl., A bírósági végrehajtás magyarázata, Complex Wolters Cluwer csoport, Budapest, 2009, 50. old., d) pont.

³⁴⁵ Ld. *Németh János* (szerk.), Polgári nemperes eljárások, Ligatúra Kiadó, Budapest, 1996, 280–285. old. A végrehajtás szervezeti kérdéseit a hatályos Vht. ötödik része szabályozza. A XVIII. fejezet tartalmazza a végrehajtási szervezet közös szabályait, az eljáró szervekre és személyekre vonatkozóakat. A Vht. 225. paragrafusának (1) bekezdése szerint a végrehajtás elrendelését és foganatosítását a bíróság, illetve a közjegyző, más szervek és személyek, mint az önálló bírósági végrehajtó, a törvényszéki végrehajtó, az önálló bírósági végrehajtó-helyettes, a törvényszéki végrehajtó helyettes, a végrehajtó jelölt. A Vht. e paragrafusának (2) bekezdése szerint a végrehajtó eljárása – mint polgári nemperes eljárás – a bíróság eljárásával azonos. A (6) bekezdés szerint a végrehajtást elrendelő bíróságnak azt a bíróságot kell tekinteni, mely a végrehajtó okirat kiállítására jogosult, míg a végrehajtást foganatosító bíróságnak

1.1.4. A végrehajtási jogcím

A végrehajtási jogcím (lat.: titulus, a német jogban: Vollstrückungstitel, a korábbi magyar jogban (1995): végrehajtási okirat, az 1881. évi első magyar modern végrehajtási tv. szerint: a végrehajtást elrendelő végzés) – az az egyedi hatósági aktus (bírói, választottbírói határozat, vagy közjegyzői közhitelű aktus) amelynek alapján és keretében a végrehajtás megvalósul. A Magyar Igazságügyi Minisztérium az EU Parlament és a Tanács 805/2004/EK rendelete által bevezetett jogintézményt „európai végrehajtó okiratként” fordította magyarra. Úgy tűnik, meg kell különböztetni a végrehajtási jogcímet, a végrehajtást elrendelő végzéstől, vagy a magán végrehajtás jogcímén feltüntetett végrehajthatósági klauzulától (melyet egyébként egyes jogrendszerekben) a jogcímet meghozó hatóság (bíróság) lát el. (Utóbbihoz hasonlítható a hatályos magyar végrehajtási jogban, azaz törvényben használt végrehajtási záradék jogi jelentéstartalma). Az első maga a végrehajtandó bírósági határozat, a másik kettő ennek a végrehajthatósági alkalmasságát, minősítését jelenti. A végrehajtandó jogi aktusnak *jogerősnek* kell lennie. Ugyanakkor főszabályként csak a *marasztaló* (kondemnáló)³⁴⁶ határozatok hajthatók végre (pl. pénzbeli kártérítésre kötelező határozat, adásvételi ár teljesítésére marasztaló határozat stb.). A marasztaló határozatok valamilyen tevéleges szolgáltatásra szólítják fel az adóst – dare, facere. A *tűrésre* (pati) szóló marasztaló határozatok (pl. idegen dolgon szerződés alapján létrejövő telki szolgalmra való marasztalás) elvben végrehajtható. *Deklaratív* (megállapítási) határozatok nem alkalmasak a végrehajtásra, annál fogva, hogy ezek az egyedi jogi aktus meghozatalával tényszerűen megvalósulnak, külön végrehajtási eljárás nélkül. Ilyen pl. a bírói határozat, amely szerint egy jogviszony nem áll fenn, pl. nem jött létre, vagy semmis a perelt szerződés, stb. A szerződés semmisségét megállapító perben a bíróság érvénytelenítési rendelkezése tisztán deklaratív, ám a jogkövetkezményekre vonatkozó határozatrész, pl. a szerződés megkötését megelőző helyreállítást érintő már marasztaló és ily módon végrehajtható. A megállapítási határozatok egy jogosultság vagy jogviszony fennállásáról, azaz létezésének vagy nem létezésének megállapításáról szólnak. A polgári perben *potestatív*, v. jogváltózást előidéző (pl. apasági vélelem megdöntésére irányuló) eredményes kereset egymagában nem alkalmas végrehajtásra. Ám ez alapjául szolgálhat a tartásdíj megszüntetésére irányuló külön (elkülönült)

azt a bíróságot kell tekinteni, amely mellé az eljáró önálló bírósági végrehajtót kinevezték, illetve azon törvényszék székhelye szerinti járásbíróságot, amely törvényszékre a törvényszéki végrehajtót kinevezték, fővárosi törvényszéki végrehajtó esetében pedig a Pesti Központi Kerületi Bíróságot.

³⁴⁶ Ld. 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 13. paragrafusának (1) bekezdését mely kifejezetten csak a marasztaló kötelezést tartalmazó végrehajtható okiratot tartja végrehajtásra alkalmaznak. Ugyanis e bekezdés szerint a végrehajtható okiratot akkor lehet kiállítani, ha a végrehajtandó határozat a) kötelezést (marasztalást) tartalmaz, b) jogerős vagy előzetesen végrehajtható és c) az (önkéntes) teljesítési határidő letelt.

1. A bírósági végrehajtás fogalma, fejlődésmenete, jelentősége főbb jogi jellemzői ...

peres kereseti kérelemnek, melyben a korábbi apasági ítélet prejudiciális jelleggel bír. Olyan jogerősen eldöntött jogi kérdés, mely alapjául szolgál a tartásdíj megszüntetésére irányuló kereseti kérelemnek.

A végrehajtás jogcíme főszabály szerint az állami vagy választott bíróság, államigazgatási aktus jogerős marasztaló, végrehajtható határozata. Kivételesen azonban ez lehet más okirat is, pl. közjegyző által közokirati formában kiállított kétoldalú, vagy egyoldalú jogügylet (szerződés, végrendelet).

A végrehajtási egyedi jogi aktusnak tartalmaznia kell a követelés pontos meghatározását.

A végrehajtási okirat kiadásának alapjául szolgálhat a bíróság által jóváhagyott *egyezség*, még akkor is ha a jóváhagyó végzést megfellebbezték. Ez a rendelkezés a közjegyző által jóváhagyott – a bírósági egyezséggel azonos hatályú – egyezségre is irányadó.³⁴⁷

A végrehajtó okiratot a bíróság a végrehajtást kérő *kérelmére* állítja ki.³⁴⁸

A végrehajtást kérő köteles a végrehajtás előterjesztésekor jelezni:

- az adós nevét (cégnévét) és az azonosításához szükséges adatokat,
- az adós lakóhelyét, munkahelyét, illetőleg székhelyét, telephelyét és a végrehajtás alá vonható vagyontárgyak helyét,
- ingatlan-végrehajtás kérése esetén közölni kell az ingatlan-nyilvántartási adatokat.

A *végrehajtási kérelmet* megfelelően kitöltött végrehajtható okirat *nyomtatványon* kell előterjeszteni. A bíróság a végrehajtási kérelmet nyomban vagy a kérelem benyújtási időpontjától számított legkésőbb 15 napon belül köteles *megvizsgálni* annak tekintetében, hogy van-e helye az áttételnek, vagy érdemi vizsgálat nélküli elutasításnak. A bíróság a hiánypótlás céljából vissza adhatja a kérelmet a kérelmezőnek. A bíróság a *szóban* előterjesztett kérelmet a végrehajtó okirat nyomtatvány kitöltésével foglalja írásba.³⁴⁹

1.1.5. A végrehajthatóság

A végrehajthatóság akkor áll be amikor az egyedi jogi aktust, mely alapjául (jogcímeül) szolgál a végrehajtásnak maga a jogcím kiállítója, esetünkben a bíróság a végrehajtási jogcímet, a jogerős bírósági határozatot, azaz a végrehajtható okiratot ún. végrehajthatósági klauzulával (záradékkal) látja el.³⁵⁰

³⁴⁷ Ld. 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 13. paragrafusának (2) bekezdését.

³⁴⁸ Ld. 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 11. paragrafusának (1) bekezdését.

³⁴⁹ Ld. 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 12. paragrafusának (1)–(3) bekezdéseit.

³⁵⁰ Ld. 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 20., 22., 23., 23/A. paragrafusait. A járásbíró végrehajtási záradékkal látja el a munkáltatónak munkavállalóval közölt és keresettel nem támadott fizetési felszólítását, valamint a munkavállalóval a békéltető eljárás során kötött egyezséget. A bíróság továbbá záradékkal látja el a községi, városi, fővárosi kerületi jegyzőnek a birtokvitában hozott, az elmaradt haszon, a kár és a költség megtérítésére vonat-

A jogerősség tehát egymagában nem elegendő a végrehajtáshoz. A jogerősség csupán azt jelenti, hogy a végrehajtás alapjául szolgáló egyedi jogi aktus, pl. bírósági határozat, többé nem támadható meg rendes és rendkívüli perorvoslati úton. Tehát jogi szempontból nem vitatható a követelés fennforgása. Igaz, a rendkívüli perorvoslatok, mint pl. a felülvizsgálati eljárás, a polgári peres eljárásban végrehajtás szemszögéből rendszerint nem kötelezően halasztó hatályúak. A jogerősség a polgári peres eljárásban már ez első fokú eljárás során felléphet, amennyiben a marasztalt fél a fellebbezési határidőn belül nem élt fellebbezési jogával.³⁵¹

A végrehajthatóság nem áll be, ha a végrehajthatósági jogcímbe meghatározott paríciós (teljesítési) határidőn belül, azaz a marasztaló bírósági határozatban önkéntes teljesítésre megszabott határidőn belül az adós teljesít.³⁵² A paríciós határidő általában párhuzamos és azonos tartamú mint a Pp.-ben előírányzott rendes perorvoslati határidő. Ha már az elsőfokú polgári peres eljárásban hozott bírói határozatban megszabott a paríciós határidőn belül a kötelezett teljesít, a határozat a teljesítési időpontban jogerőre emelkedik, ugyanakkor úgy tekinthető, hogy a kötelezett lemondott a perorvoslat benyújtásáról. Ugyanakkor a paríciós határidőben való adósi teljesítés, amennyiben a marasztaló polgári perben hozott bírói ítélettel összhangban történt, – értelemszerűen akadályát képezi az állami, vagy analóg végrehajtásnak. (Ily módon a végrehajtásban is érvényes a Pp.-ben ismeretes elv: A ne bis in idem, vagyis egyazon kielégítés esetében önkéntes teljesítést nem követhet állami kényszerítő jellegű második végrehajtás).

A hatályos magyar Vht. szerint a bírósági végrehajtást a *végrehajtandó okirat kiállításával* kell elrendelni. A bíróság és a közjegyző által kiállított *végrehajtási lap*, olyan okirat, amelyet a bíróság vagy a közjegyző *végrehajtási záradékkal* látott el. Ezek a bírósági okiratok lehetnek továbbá (1) a bíróság végrehajtást elrendelő, letiltó, illetőleg átutalási végzés, továbbá (2) közvetlen bírósági felhívást tartalmazó határozata, a bíróság pénzbüntetésről, pénzbírságról, rendbírságról, vagyonelkobzásról,

kozó határozatát, a különböző kamarák etikai bizottságai (állatorvosi, építési, igazságügyi szakértői kamara, mérnöki és tervezői kamara, stb.) által első és másodfokú eljárásban hozott pénzbírság és eljárási költség térítésére irányuló határozatát, továbbá a fogyasztóvédelmi törvény szerinti békéltető testület kötelezést tartalmazó határozatát, vagy a határozattal jóváhagyott egyezséget.

³⁵¹ Az 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 15. paragrafusa (1) bekezdése szerint az elsőfokú bíróság nem végrehajtási okiratot, hanem *végrehajtási lapot* állít ki a) a bíróság polgári ügyben hozott határozatának a polgári jogi igénnyel kapcsolatos marasztalást tartalmazó része alapján, b) a bíróság által jóváhagyott egyezség alapján. A 16. paragrafus szerint végrehajtási lapot állít ki a) a közjegyző által hozott, marasztalást tartalmazó határozat és a közjegyző által jóváhagyott – a bírósági egyezséggel azonos hatályú – egyezség alapján bármelyik közjegyző, valamint és többek között a belföldi és külföldi választott bírósági határozat és egyezség alapján.

³⁵² Ld. Az 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 13. paragrafusa (1) bekezdésének c) albekezdését.

az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételéről; (3) az EU tagállamában büntető eljárásban bűncselekmény miatt kiszabott pénzüsszegekről, valamint az EU tagállamában büntető eljárásban alkalmazott vagyonelkobzásról szóló értesítés; (4) a bíróság büntügyi költségről, elővezetési és kísérő költségről; (5) fegyelmi eljárásban a végrehajtóval, végrehajtó helyettesével és végrehajtójelölttel szemben kiszabott pénzbírságról, valamint (6) alapos kifogás esetén a végrehajtót az állam felé terhelő befizetési kötelezettségről szóló értesítése,³⁵³ stb.

Amennyiben a hatályos Vht. értelmében, a végrehajtó okirat vagy a végrehajtó intézkedése ellen jogorvoslattal éltek, a jogorvoslatot elbíráló bíróság a végrehajtást felfüggesztheti. A bíróság a végrehajtást azokban az esetekben is felfüggesztheti, amelyekben ezt a Pp. vagy más törvény lehetővé teszi.³⁵⁴ A végrehajtás szüneteltethető, ha az adós személyazonossága nem állapítható meg, továbbá meghalt és a végrehajtást kérő nem kérte a jogutódlás megállapítását, a végrehajtást kérő az eljárásban való közreműködését megtagadta, az adósnak nincs lefoglalható vagyontárgya, vagy ennek értékesítése sikertelen volt, az adós teljesítésre halasztást nyert, ha külön törvény így rendelkezik.³⁵⁵

1.1.6. A végrehajtás tárgya

A végrehajtás tárgyát a kötelezett (adós) valamely végrehajtási kérelemben meghatározott vagyonrésze képezi, az ő valamely ingó vagy ingatlan dolga, továbbá követelése. Azonos dolog több személyre szóló követelése dolog oszthatósága esetén (osztható kötelelem) a követelések arányában teljesíthetők. Oszthatatlan dolog értékesítés útján teljesíthető és az egyes hitelezők számára a tartozás arányában pénzben teljesíthető. Aktív ún. tökéletes egyetemlegesség esetén több hitelező áll szemben egy adóssal, így az adós vagyontárgya bármely hitelező javára végrehajtható. Ezt követően a többi hitelező, akiknek javára nem történt meg a végrehajtás, a teljesítést elérő hitelező irányában indított visszkereseti perben követelésük arányában igényelhetik az őket megillető értéket vagy részt. Tökéletes passzív egyetemlegesség akkor áll fenn, ha a perelt adós kifogása (pl. elévülési) a többi nem perelt iránt is érvényesül. Egyszerű egyetemlegesség akkor áll fenn, ha a perelt adós kifogása csupán saját javára szólhat. (Pl. több egyszerű egyetemleges kötelezett közül az egyik perelt alperes elévülési kifogása csak az ő javát szolgálja, a többi, nem perelt egyetemleges adós kötelezettsége e kifogás mentén nem évülhet el).

Nem lehet végrehajtható okiratot kiállítani a jogerős *fizetési meghagyás* alapján, ha a jogerősítési záradék akként került kiállításra, hogy a követelés tárgyában nincs helye

³⁵³ Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 10. paragrafusa, a)–h) pontjait.

³⁵⁴ Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 49–51. paragrafusait.

³⁵⁵ Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 52. paragrafusát.

végrehajtásnak.³⁵⁶ *Tartásdíj*, születéssel járó költség és tartásra irányuló járadékszerű szolgáltatás (tartásdíj) behajtására elrendelt végrehajtás esetén a végrehajtandó okiratot a lejárt, hat hónapnál régebbi tartásdíjrészletekre nézve akkor lehet kiállítani, ha a végrehajtást kérő valószínűsítette, hogy a) a tartásdíjhátralék az adós rosszhiszemű magatartására vezethető vissza, vagy b) annak érvényesítését alapos okból mulasztotta el.³⁵⁷

A végrehajtás tárgya lehet az adós *harmadik személy iránti követelése* is. A Vht. hatályos rendelkezése szerint, ha az adósnak a harmadik személlyel szemben követelése van, illetőleg az adós harmadik személlyel olyan szerződést kötött, amelyből később követelése keletkezik, a végrehajtó a követelést lefoglalja. Egyúttal a harmadik személyt nyilatkoztattatja, hogy elismeri-e a követelést, illetőleg a később keletkező követelésről szóló szerződést, továbbá azt, hogy a követelés mikor esedékes és hogy tart-e valaki igényt a követelésre és milyen jogcímen.³⁵⁸

1.1.7. A végrehajtás eszköze és módja

Dologszolgáltatás esetén a végrehajtás adott dolog *lefoglalásában* nyilvánulhat meg, pénzbeli szolgáltatásra szóló marasztalás esetén a végrehajtás eszközül szolgálhat az adós *számlájának zárolása*. A nem teljesítésre, hanem a követelés biztosítására irányuló végrehajtási kérelem esetén a végrehajtás eszközül szolgálhat a *kényszerű jelzálogjog (ingatlanon) vagy zálog (ingó dolgon)* alapítása. Egyszóval, a végrehajtás eszközül szolgálhat kényszerzálogjog alapítása. Pénzbeli szolgáltatás eszközül kivételesen, meghatározott feltételekkel adós dologjának nyilvános árverésen történő értékesítése is szolgálhat. Pénzszolgáltatásra irányuló követelés esetén a létrehozott biztosíték tárgyának értékesítése is számításba jöhet. Az *ingóság* – ha a törvény másképpen nem rendelkezik – rendszerint *árverésen* kell értékesíteni, amelyet a bírósági árverési csarnokban, a bíróság épületében, az önkormányzat épületében, vagy az önkormányzatok jegyzője által kijelölt helyiségben, az adós lakásán, a foglalás helyén, az ingóság őrzésének helyén, továbbá a végrehajtó által kijelölt más helyen történik.³⁵⁹ Az adós meghatározhatja az ingóságok árverezési sorrendjét. Ennek hiányában az ingóságokat a foglalási jegyzőkönyvben feltüntetett sorrendben kell elárverezni.³⁶⁰ A bemutatóra, vagy korlátozás nélkül forgalomba hozható *értékpapírt* a végrehajtó bizományi értékesítésre befektetési szolgáltatónak adja át, ezt követően a befektetési szolgáltató köteles az értékesítés során befolyt összeget a bizományi díj levonása után haladéktalanul

³⁵⁶ Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 13. paragrafusának (4) bekezdését.

³⁵⁷ Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LIII. törvény 14. paragrafusát.

³⁵⁸ Ld. Vht. 110–111. paragrafusait.

³⁵⁹ Ld. Vht. 118–119. paragrafusait.

³⁶⁰ Ld. Vht. 121. paragrafusának (1) bekezdését.

átutalni a végrehajtói letéti számlára.³⁶¹ A *gazdálkodó szervezet* vagyonából az adóst megillető *üzletrészt* a végrehajtó árverésen értékesíti.³⁶²

Figyelemre méltó a hatályos Vht. ama rendelkezése, mely előírja az ún. *rendbírságot* (beiktatta a 2000. évi CXXXVI. törvény 23. paragrafusa, hatályos 2001. IX. 1.-től), mely szerint a végrehajtást foganatosító bíróság 500 000 Ft-ig terjedő rendbírsággal sújtja az adóst vagy a végrehajtási eljárásban közreműködésre kötelezett személyt, szervezetet, ha a végrehajtásból eredő, jogszabályban foglalt kötelezettségének nem tesz eleget, vagy a végrehajtást végző hatóság intézkedésének eredményességét akadályozó magatartást tanúsít.³⁶³ A végrehajtás megszüntethető és korlátozható, és a végrehajtást köteles végzéssel megszüntetni illetőleg korlátozni, ha ezt kívánta a végrehajtást kérő, amennyiben ez nem sérti másnak jogát valamint amennyiben külön törvény így rendelkezik.³⁶⁴

1.2. A bírósági végrehajtás jogi jellemzői (sajátosságai)

1.2.1. A nemperes jelleg és a perre utalás

A polgári peres eljárás kontradiktórikus eljárás amelyben a felperes és az alperes egymással szemben jogi értelemben szemben álló fél. A felperes a bírósághoz benyújtott kérelme alapos voltáról, az alperesi kifogások jogosságának figyelembevételével, azaz mindkettő mérlegelésével, a bíróság oly módon dönthet, hogy a kereseti kérelem egészét, vagy részét elfogadja, vagy oly módon, hogy teljes egészében vagy részben elutasítja. Miután a kereseti kérelemben jelzett követelés fennforgása a polgári peres eljárásban eldőlt, a végrehajtási eljárásban elvben többé nem marad helye a kontradiktórikus, ellenpontozott eljárásnak. A végrehajtás idejére ugyanis már eldőlt jogos-e a követelés és milyen mértékben. A nemperes eljárásokban általában és a végrehajtási eljárásban is, mint a nemperes eljárások egyik sajátos válfajában, többé elvben nincs helye a jogvitának, az már jogi szempontból eldőlt (res judicata – pro veritate habetur). Elvben tehát, a végrehajtásban nem lehetnek jogi értelemben vett vitás kérdések. Mégis, új olyan nemű vitás jogi kérdés felmerülése esetén, mely nem volt ismeretes a per során és amennyiben ennek megoldása feltételezi a végrehajtás terjedelmét vagy akadályozza a végrehajtást, a bíróság azt a felet melynek jogi állítása kevésbé tűnik helytállónak, felperesként perre utalhatja, és a per kimeneteléig felfüggeszti a végrehajtást, majd a per eldőltevel folytatja a végrehajtást, alapul véve a vitás kérdés perbeli megoldását. Tipikus példa erre a következő: adós birtokában levő ingatlan dolgait a végrehajtó lefoglalja, a végrehajtás megvalósítása céljából. A lefoglalt dolgok között azonban az adós telkére kerülő, szomszéd tulajdonában levő téhen is bekerül. A

³⁶¹ Ld. Vht. 130. paragrafusának (1) bekezdését.

³⁶² Ld. Vht. 132. paragrafusának (1) bekezdését.

³⁶³ Ld. az 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 45/A. paragrafusának (1) bekezdését.

³⁶⁴ Ld. az 1994. évi végrehajtásról szóló LIII. törvény 55. paragrafusának (1)–(2) bekezdéseit.

méltányossággal ellentétes lenne, ha az adós tartozásába az ily módon tényszerűen lefoglalt idegen dolog is beszámítható lenne. Ennél fogva a lefoglalt idegen dolog tulajdonosa, mint harmadik személy, a dolgának a végrehajtási tőkéből való leválasztása iránt pert indíthat. (*Opugnációs kereset*).³⁶⁵ A lefoglalt dolgok között azonban akadáhatnak olyanok is, amelyek ugyan az adós tulajdonában vannak, de az eredeti kötelelem és végrehajtási kérelem tartalmát nem képezik. E dolgok kivételezését kifogásával az adós követelheti. (*Oppozíciós kereset*). Ha valószínű, hogy az adós tulajdonában levő ingóság a feleken kívül álló harmadik személynél van, a végrehajtó a harmadik személyt nyilatkozatra hívja fel, aki köteles nyolc napon belül nyilatkozni, nála van-e az ingóság, továbbá, hogy elismeri-e az adós az ingóságra vonatkozó tulajdonjogát, valamint tart-e valaki igényt az ingóságra és milyen jogcímen. Harmadik személy arra vonatkozó elismerése esetén, hogy az ingó dolog az adós tulajdonában van, a dolgot a végrehajtó lefoglalja.³⁶⁶

A perre utalás és a jogorvoslati rendszer a végrehajtási jogban egymással szoros kapcsolatban kellene legyen. Vagyis, amennyiben a végrehajtás során jogerősen perben el nem döntött jogi kérdés merül fel, lehetővé kell tenni a végrehajtás ideiglenes felfüggesztése útján, a jogi kérdés peres úton való eldöntését. Amennyiben nyitott a perre utalás, annyiban szűkíthető a végrehajtási eljárásban benyújtható jogorvoslat. Véleményem szerint a hatályos magyar végrehajtási jogban túlméretezett a jogorvoslati rendszer, pontosabban a jogorvoslatok bő tára, és indokolatlanul szűknek tűnik a perre utalás lehetősége.

A perre utalás csupán akkor indokolt, ha adott végrehajtásban felmerülő kérdés megoldására nézve a polgári perben nem került sor. Tehát olyan kérdés, amely jogi jellegű, amely akadályozhatja, megszüntetheti a végrehajtást. Itt elsősorban harmadik személy tulajdonában levő, az adós ideiglenes birtokában levő, végrehajtó által tévesen lefoglalt dolog iránti végrehajtási kifogásra és lehetséges perre utalásra gondolunk, melyben tisztázódhat, hogy a lefoglalt dolognak nem az adós a tulajdonosa, hanem harmadik személy.

A nemperes eljárások egészére nézve, ami a végrehajtásra is értelemszerűen vonatkozik, nincs általánosan elfogadott fogalommeghatározás, azaz a sajátosságok pontos, maradéktalan felsorolása. Vannak azonban tendenciális sajátosságok, mint az, hogy a nemperes eljárásokban elvben már nem folytatható jogvita. Jogösszehasonlítási és a hazai irodalom azonban, elemezvén a tételes jog fejlődésmenetét, megállapítja, hogy

³⁶⁵ A hatályos Vht. 86. paragrafusának (1) bekezdése szerint lefoglalni az adós birtokában, őrzetében levő vagy más olyan ingóságot lehet, amelyről valószínűsíthető, hogy az adós tulajdonában van. E paragrafus (2) bekezdése szerint nem lehet lefoglalni az adós birtokában, őrzetében levő ingóságot, ha a rajta levő jelből vagy más körülményből minden bizonyítás nélkül kétségtelenül megállapítható, hogy az ingóság nincs az adós tulajdonában. E paragrafus (3) bekezdése szerint a házassági életközösség tartama alatt a házastársaknak vagy bármelyiküknek a vagyontárgyát bármelyik házastárs ellen külön vezetett végrehajtás során is le lehet foglalni. Nincs helye a foglalásnak, ha az a házastárs, aki ellen a végrehajtás nem irányul, kétséget kizáróan igazolja, hogy a szóban forgó vagyontárgy nem a házastársi vagyontársasághoz, hanem az ő különvagyonához tartozik.

³⁶⁶ Ld. Vht. 107. és 108. paragrafusait.

a törvényhozó előfordulóan nemperes eljárásra utalja azt az ügyet, ami lényegében peres jellegű, mint pl. a fizetési meghagyásos eljárást. Nem egy szerző maradéktalanul alkalmazható átfogó definíció hiányában a negatív fogalom-meghatározást fogadja el, mely szerint nemperes eljárásba tartoznak azok az ügyek, melyek nem tárgyalhatóak a polgári peres eljárásban. Egyértelmű azonban, hogy a végrehajtás egyik kiemelt neve a nemperes eljárásoknak.

1.2.2. A kényszerítő jelleg (a főszabály szerinti официális elv érvényesülése)

Az önkéntes teljesítés hiányában, a hitelező kielégítése céljából a végrehajtó az adós akarata ellenére kényszerítő intézkedéseket valósíthat meg.³⁶⁷ A teljesítés biztosítása céljából a végrehajtó az adós ingatlanát vagy ingóságát terhelő kényszerű jelzálogjogot vagy zálogot alapíthat. A végrehajtó bíróság vagy szerv elrendelheti az adós bank-számlájának zárolását, stb.

1.2.3. A jogorvoslatok korlátozott körben való alkalmazása

Míg a polgári peres eljárásban a bírósági érdemi határozatok és eljárásjog végzések ellenében elvben széles körben (az anyagi és eljárási jog megsértése és a tényállás téves megállapítása) megengedett a rendes, vagy rendkívüli perorvoslat, addig a végrehajtási eljárásban a perorvoslatok csak restriktív, szűk, törvényben meghatározott körben alkalmazhatók, főként kifogás útján, melynek alakszerűségi követelményei megegyeznek a perbeli kereseti kérelem formai kellékeivel.³⁶⁸

³⁶⁷ A hatályos magyar végrehajtási törvény szerint az állami kényszer alkalmazására csupán a törvény keretei között kerülhet sor. [Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LVIII. törvény 5. paragrafusa (2) bekezdését]. Az adós személye elleni kényszercelekményt a bírósági végrehajtó intézkedése alapján a rendőrség végzi el. A rendőrség jogosult és köteles mindazokat a kényszerítő intézkedéseket megtenni és kényszerítő eszközöket alkalmazni, amelyek a rendőrségről szóló jogszabályok szerint megtehetőek, illetőleg alkalmazhatók, és az adott esetben a végrehajtás eredményes befejezéséhez szükségesek. [Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LVIII. törvény 5. paragrafusa (3) bekezdését].

³⁶⁸ Ld. a vht. IV részét, melyben szabályozza a jogorvoslatokat. A törvény két típusú jogorvoslatot irányoz elő, függően a végrehajtás stádiumaitól: 1) A végrehajtás elrendelésével kapcsolatos jogorvoslatok (a végrehajtási lap visszavonása törvénysértés esetén, fellebbezés és felülvizsgálati kérelem a végrehajtás elrendelésével kapcsolatban), ld., a 211–216. paragrafusokat. 2) A végrehajtás foganatosításával kapcsolatos jogorvoslatok közé sorolhatók a végrehajtási kifogás, fellebbezés a végrehajtás foganatosításával kapcsolatban, egyéb jogorvoslatok. Ld. Vht. 217–220. paragrafusait. Ezen kívül a Vht. előírja az ügyészi jogorvoslatokat, azzal, hogy az ügyész igénybe veheti mindazokat a jogorvoslatokat, amelyek a felet, vagy más érdekelt személyt megilletik [Vht. 223. paragrafus (1) bekezdés]. A Vht. továbbá előírja a Pp. szerinti jogorvoslatokat a végrehajtó okiratok és a végrehajtás során hozott bírósági határozatok kijavítására, a fellebbezés és más jogorvoslatok határidejére, a határidők

A bírósági végrehajtás során hozott határozatok elleni jogorvoslatnak halasztó hatálya van, kivéve, ha a törvény másként rendelkezik.³⁶⁹

1.2.4. A Pp. értelemszerű, másodlagos (kisegítő) alkalmazása

Amennyiben a végrehajtási törvény valamely eljárási kérdést nem szabályoz, a hatályos magyar végrehajtási törvény értelmében a polgári perrendtartás szabályait kell alkalmazni. Természetesen ez a szubszidiárius alkalmazás értelemszerűen történhet, arra való tekintettel, hogy a Pp. peres a Vht. peren kívüli eljárás. Megerősíti ezt a Vhr. vonatkozó rendelkezése, mely szerint, „azokra az eljárási kérdésekre, amelyeket ez a törvény külön nem szabályoz, a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) és a végrehajtásról szóló jogszabályok – a polgári nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltérésekkel – megfelelően irányadók”.³⁷⁰ A Vht. különösképpen a végrehajtásban hozott bírói vagy közjegyzői végrehajtást elrendelő, vagy foganatosító határozatok (végzések) ellenében benyújtott jogorvoslatok (kifogás, fellebbezés, továbbá felülvizsgálati kérelem kiegészítése, benyújtási határideje, stb.) tekintetében kifejezetten hivatkozik a Pp. vonatkozó rendelkezéseinek megfelelő alkalmazására.³⁷¹

A Pp. szabályait a végrehajtásban elsősorban akkor lehet alkalmazni, ha maga a Vht. *utal* a Pp. rendelkezéseire.

A polgári perrendtartásról szóló törvény kisegítő, másodlagos és értelemszerű alkalmazására a végrehajtásban csupán a végrehajtás nemperes jellegű *sajátosságainak* figyelembe vételével történhet. Tehát mellőzhetőek a Pp. szabályai melyek kizárólag „peres” jellegűek. Így pl. a végrehajtásban csupán korlátozott módon alkalmazhatóak a Pp. felek meghallgatására vonatkozó rendelkezései, olyan rendelkezések tehát, amelyek a kontradiktórius elvből erednek.³⁷²

1.2.5. A végrehajtásban érvényesülő szociális elv és ennek jogi jelentéstartalma

Habár a végrehajtás főszabály szerinti célja a hitelezőnek az adós vagyonából történő kielégítése, ez *nem vezethet az adós megélhetésének ellehetetlenítéséhez*, továbbá az adós személyiségi jogainak megsértéséhez, nemkülönben személyes tárgyaitól való

elmulasztása miatt benyújtható igazolásra, valamint általában a jogorvoslatokkal összefüggő egyéb eljárási kérdéseket illetően. Ezekben az esetekben a Pp. rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. (Vht. 224. paragrafus). Ha a bírósági végrehajtás elrendelése a közjegyző hatáskörébe tartozik, a közjegyzői határozatok ellenében nyújtható be a jogorvoslat. (Vht. 224/A. paragrafus).

³⁶⁹ Ld. Vht. 221–223. paragrafusait.

³⁷⁰ Ld. az 1994. évi bírósági végrehajtásról szóló LVIII. törvény 9. paragrafusát.

³⁷¹ Ld. Vht. 224–224/A. paragrafusokat.

³⁷² V.ö. Németh János (szerk.), Polgári nemperes eljárások, Ligatúra Kiadó, Budapest, 1996, 279. old.

elvonáshoz, továbbá munkavégzéséhez, hivatásához szükséges dolgainak, tárgyainak, eszközeinek elvonásához. Sőt, dologfoglalás esetében, a lefoglalt dolog maradhat az adós birtokában, használhatja azt, kivéve, ha fennáll a veszély hogy a lefoglalt dolgot az adós eltulajdonítja.

A szociális, azaz humánus eljárás végigvonul a *különböző végrehajtási nemek* törvény-nyel szabályozott esteiben, legyen az *pénzkövetelés végrehajtása* (munkabérre és egyéb járandóságokon), levonás egészségbiztosítási pénzbeli ellátásból vagy egyéb követelés. Így pl. a munkaviszony alapján kapott munkabérből legfeljebb 33 százalékot lehet levonni. A munkavállalói munkabérnek legfeljebb 50 százaléka terhelhető, vonható le a törvényben megszabott követelések végrehajtása esetében, mint a tartásdíj, az adóssal szemben fennálló munkavállalói munkabér követelés továbbá jogalap nélkül felvett munkavállalói munkabér és társadalombiztosítási ellátás.³⁷³ A munkabérből való levonás közös szabályai szerint a végrehajtás során a munkabérből történő levonásnál azt az összeget kell alapul venni, amely a munkabért terhelő, abból a külön jogszabály szerint levonással teljesítendő adónak (adóelőlegnek), egészségbiztosítási és nyugdíjjáradék, magánnyugdíj-pénztári tagdíjnak, továbbá egyéb járuléknak a levonása után fennmarad.³⁷⁴ A nyugdíjból való levonás a nyugellátás összegének legfeljebb 30 százaléka terhelhető.³⁷⁵ A baleseti járadékból, a baleseti táppénzből, a gyermekgondozási díjból, valamint a terhességi-gyermekágyi segélyből legfeljebb 33 százalékot lehet levonni gyermektartásdíj iránti követelés jogalap nélkül felvett egészségbiztosítási ellátás esetében.³⁷⁶ A megváltozott munkaképességű személyek ellátásából legfeljebb 33 százalékot lehet levonni, gyermektartásdíj és jogalap nélkül felvett ellátás iránti követelés esetén pedig legfeljebb 50 százalékgig terjedhet a terhelés.³⁷⁷ A munkanélküli ellátásból legfeljebb 33 százalékot lehet levonni tartásdíj, továbbá jogalap nélkül felvett munkanélküli ellátás iránti követelés eseteiben.³⁷⁸ A Vht. továbbá számos végrehajtás alól mentes juttatást irányoz elő. Mentés a letiltás alól a nemzeti gondozási díj és a hadigondozottak pénzbeli ellátása, az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvény szerint járó életjáradék, az átmeneti és önkormányzati segély, az anyasági támogatás, a rokkantsági járadék és a vakok személyi járadéka, a fogyatékosági támogatás, stb.³⁷⁹ A Vht. a pénzforgalmi szolgáltatónál adósnak kezelt összege tekintetében is tartalmaz korlátozásokat. Így a pénzforgalmi szolgáltatóknál kezelt, természetes személyt megillető összegből az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összegének négyszerese feletti összeg

³⁷³ Ld., Vht. 65. paragrafus (1)–(2) bkezdés.

³⁷⁴ Ld. Vht. 61. paragrafusának (1) bekezdését.

³⁷⁵ Ld. Vht. 67. paragrafusának (1) bekezdését.

³⁷⁶ Ld. Vht. 68. paragrafus.

³⁷⁷ Ld. Vht. 68/A. paragrafusának (1) és (2) bekezdéseit.

³⁷⁸ Ld. Vht. 72. paragrafusát.

³⁷⁹ Ld. Vht. 74. paragrafusának a)–n) pontjait.

korlátlanul végrehajtás alá vonható, az ez alatti összegből pedig az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összege és az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összegének négyszere közötti rész 50 százaléka vonható végrehajtás alá.³⁸⁰ A pénzforgalmi szolgáltatónál kezelt, természetes személyt megillető pénzösszegnek mentes a végrehajtás alól az a része, amely megfelel az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összegének. Ha a végrehajtás gyermektartásdíj vagy szüléssel járó költség behajtására folyik, ennek az összegnek az 50 százaléka is végrehajtás alá vonható.³⁸¹

Az *ingókon való végrehajtás* esetében is a Vht. tartalmaz korlátozásokat, azaz végrehajtás alól mentes vagyontárgyakat. Főszabály szerint ha az adós a végrehajtható okiratban feltüntetett kötelezettségét önként nem teljesítette, a végrehajtó az adós ingóságait foglalási jegyzőkönyvben össze írja, és ily módon lefoglalja.³⁸² Nem lehet azonban lefoglalni még az adós beleegyezésével sem, azokat a vagyontárgyakat, amelyeket a törvény a végrehajtás alól mentesít.³⁸³

Mentesek a végrehajtás alól:

- az olyan eszköz, mely nélkül az adós *foglalkozásának* gyakorlása ellehetetlenülne, pl. a nélkülözhetetlen szerszám, műszer, technikai, katonai és egyéb felszerelési tárgy, egyenruha, önvédelmi fegyver, szállítóeszköz (ide nem értve a gépjárművet);
- a *rendszeres tanulmányok* folytatásához szükséges, nélkülözhetetlen eszköz (tankönyv, tanszer, hangszer);
- a szükséges *ruházati cikk és ágynemű, bútor, fűtő- és világító eszköz*, a háztartáshoz nélkülözhetetlen konyhai és háztartási felszerelés, okirattal igazolt kitüntetés, adós betegsége és testi fogyatékosága miatt szükséges *gyógyszer*, gyógyászati segédeszköz, a mozgásban korlátozott adós gépjárműve, adós háztartásához tartozó *kiskorú gyermek részére szolgáló tárgy*, adós háztartáshoz tartozók 1 hónapra szükséges *élelmiszer és 3 hónapra szolgáló tüzelőanyag*, lábon álló, be nem takarított gyümölcs, termés.
- Nem lehet végrehajtás tárgya *az a dolog, amelyet nem lehet a felszámolási eljárás során az adós vagyonához tartozóként minősíteni.*
- Nem lehetnek a végrehajtás tárgyai a *kölcsönzött kulturális javak.*
- Ha az adós élethivatásszerűen *mezőgazdasági termeléssel* foglalkozik, mentesül a végrehajtástól a *vetőmag, mezőgazdasági gép és felszerelés, igavonó állat és takarmány.*
- Mentes a végrehajtás alól a kitüntetéssel járó díj, jelvény, oklevél, a biztosítási összeg, a szakszervezet sztrájkalapjába helyezett összeg.
- A szerzőt és jogutódját megillető *szerzői jog*, továbbá a szerzői díj 50 százaléka mentes a végrehajtás alól.
- Mentes a végrehajtás alól a szövetkezeti tag szövetkezeti részesedése, a postára feladott pénz- és más küldemény, a Magyar Szénhidrogén Készletező Szövetség

³⁸⁰ Ld. Vht. 79/A. paragrafusának (2) bekezdését.

³⁸¹ Ld. Vht. 79/A. paragrafusának (3) bekezdését.

³⁸² Ld. Vht. 84. paragrafusának (1) bekezdését.

³⁸³ Ld. Vht. 89. paragrafusának (1) bekezdését.

tulajdonában levő *biztonsági köolajkészlet, a közraktárban elhelyezett dolog, az óvadékként nyújtott vagyontárgy, a zálogjogosult kérelmére adóshoz befolyt és elkülönítve tartott készpénz.*³⁸⁴

Az eljárás *időpontja* is ehhez az elvhez kapcsolódó. A főszabály az, hogy az eljárás csupán hétköznap valósítható meg, munkaszüneti napokon nem. A hatályos Vht. erre vonatkozó főszabálya szerint, a végrehajtási cselekményeket – vasárnap és munkaszüneti napok kivételével – bármely napon reggel 6 óra és este 10 óra között lehet elvégezni. A Vht. kivételesen lehetővé teszi, hogy a végrehajtó akár munkaszüneti napon, továbbá reggel 6 óra előtt és este 10 óra után járhasson el, feltéve, hogy erre a végrehajtást foganatosító bíróság elnöke írásban engedélyt adott.³⁸⁵

Amennyiben az adós lakóhelye, vagy tartózkodási helye ismeretlen, külföldön lakik vagy hosszabb ideje ott tartózkodik, vagy meghalt és jogutódja ismeretlen, a végrehajtó az adós részére *ügygondnokot* rendel. Nincs ugyan szükség ügygondokra, ha az adósnak képviselője van.³⁸⁶

Megjegyezhető, hogy az *éjszakai* végrehajtás nem jellemző a hagyományos végrehajtás szabályaira. Ez akkor is áll, ha a végrehajtás sürgős, az adós pedig meg kívánja kerülni a végrehajtást. Ugyanakkor hiányolható, a szociális és humánus eljárás elvének értelmében, a *terhes nő* vagyonában történő végrehajtás korlátozása, továbbá a *télidőben*, lakáson való lefoglalási és foganatosítási eljárásra vonatkozó korlátozó rendelkezéseket.

A Vht. pénzbeli és dologbeli végrehajtási korlátozásai, vagy az egyes dolgok iránti végrehajtás kizárása indokolt és a szociális elv érvényesítését szolgálja, nem mellőzvéen a hitelező jogos érdekeit.

1.3. A végrehajtás fajtái

Megkülönböztethető az ún. általános és a különleges végrehajtás. Az *általános* végrehajtás a *belföldi* végrehajtható határozaton, vagy okiraton alapuló eljárás, a *különleges* pedig *külföldi* határozatok végrehajtását, meghatározott *cselekmény* végrehajtását, kielégítés helyett *követelés biztosítását* célozza meg.³⁸⁷

Az *előzetes és utólagos* végrehajtás aszerint különböztethető meg, hogy az eljárás elindítására a polgári peres eljárás jogerős befejezése után, vagy ezt megelőzően kerül sor. Főszabály szerint a polgári peres eljárást követően kerül sor a végrehajtásra (utólagos végrehajtás). Vannak azonban kivételesen, törvényben megszabott esetekben olyan előzetes végrehajtási eljárások, amikor a végrehajtás indítványozható a polgári peres eljárás megkezdése, vagy befejezése előtt (előzetes végrehajtás). Ilyen

³⁸⁴ Ld. Vht. 90–96/B. paragrafusait.

³⁸⁵ Ld. Vht. 42. paragrafusának (1) és (2) bekezdéseit.

³⁸⁶ Ld. Vht. 46. paragrafusának (1) és (2) bekezdését.

³⁸⁷ Ld. pl., A bírósági végrehajtás magyarázata, Complex, Budapest, 2009, 23. old.

lehet pl. a fizetési meghagyási eljárás végrehajtása, a követelés biztosítását célzó eljárás, vagy a birtokháborítási perben meghozott további tényleges sérelem abbahagyására és az előző birtokállapot helyreállítására irányuló végrehajtás.

1.4. A bírói végrehajtás főbb szakaszai

Két főbb szakaszt különböztetünk meg. Az első szakaszt képezi a végrehajtás *elrendelése*. A második szakasz a végrehajtás *foganatosításában* nyilvánul meg.

A *végrehajtás elrendelése*³⁸⁸ a végrehajtó okirat kibocsátása útján történik. A bíróság ezenközben arról dönt, hogy van-e helye a végrehajtásnak.

A *végrehajtás foganatosítása*³⁸⁹ során a bíróság alkalmazza a megfelelő végrehajtási eszközt, pl. részben zárolja az adós pénzügyi intézményénél kezelt vagyont, munkabérét, egyéb jövedelmét, amennyiben pénzkövetelésről van szó. Ha a követelés ingó, vagy ingatlan átadására irányul, ezeket a vagyontárgyakat a végrehajtó lefoglalja, átadás céljából, ha azonban a kötelelem szerkezeténél fogva ez nem lehetséges, tehát szükség esetén, értékesíti. A megvalósított értékből a végrehajtó a követelés arányában kifizeti a hitelezőnek a tartozást. Természetesen a megvalósított értékből a végrehajtó levonja a végrehajtás költségeit.

A végrehajtási eljárást az illetékes és hatásköri bíróságnál, vagy a vele analóg önálló végrehajtónál, kérelmével a hitelező az adós ellenében indítványozza, feltéve, hogy a követelés fennállása egyedileg igazolható, (pl. bírósági határozattal, közjegyzői okirattal), továbbá, ha az adós önként nem teljesíti a követelést.

2. Az európai végrehajtás

A klasszikus európai végrehajtási jog a külföldi joghatóságok által hozott jogerős és végrehajtható határozatok másik országban való érvényesítését, foganatosítását a

³⁸⁸ Ld. a hatályos magyar végrehajtási törvény II. fejezetét A végrehajtás elrendelése, melynek keretében szabályozást nyertek: a végrehajtási okiratok és végrehajtási kérelem, a végrehajtás általános feltételei, végrehajtási lap, végrehajtási záradék, a közvetlen bírósági letiltás, a közvetlen bírósági felhívás, az előzetes eljárás, a bírósági irat végrehajtói kézbesítése, a közjegyző által elrendelt végrehajtás – 10–31/E. paragrafusok.

³⁸⁹ Ld. a hatályos magyar végrehajtási törvény III. fejezetét, melyben szabályozást nyert: a végrehajtás foganatosításának megkezdése, a költségviselés, a jegyzőkönyv, az elektronikus kapcsolattartás a végrehajtás foganatosítása során, a kézbesítés, a végrehajtást kérő részvétele az eljárásban, változás a felek személyében, a követelés megszűnésének és csökkenésének bejelentése, az eljárás időpontja, a helyszíni kényszerselekmények, a rendbírság, az ügygondnok, az adós és végrehajtási eljárásban részt vevő személyek adatainak beszerzése, ellenőrzése és kezelése, a végrehajtás felfüggesztése, a végrehajtás szünetelése, a végrehajtás megszüntetése és korlátozása, a végrehajtási jog elévülése, a végrehajtó hivatali elektronikus aláírása, – 32–57/A. paragrafusok.

végrehajtás országában történő, külföldi joghatóság által meghozott bírósági vagy választott bírósági határozat erre vonatkozó külön eljárás alapján történő elismerésének feltételéhez fűzték. Ebben az elismerési eljárásban alapfeltételként szerepelt a külföldi bírói határozatnak a belső jogrend szerinti felülvizsgálata, azaz a belső jogrenddel való összhangja. Az elismerésre és a végrehajtásra nem került sor abban az esetben, ha a vizsgált külföldi bírósági határozat ellentétben állt a belső közrenddel (l'ordre public). A maastricht-i egyezmény után (1993) az európai gazdasági térség megfogalmazásával (az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad áramlása az európai gazdasági térségében), változtak a külföldi joghatóság által hozott határozatok végrehajtási szabályai. 2001. dec. 22.-én lép hatályba a Tanács 44/2001/EK rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról. Ennek Preambuluma szerint (1) a Bizottság célul tűzte ki, hogy fenntartja és fejleszti a szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget, amelyben biztosított a személyek szabad mozgása. Egy ilyen térség fokozatos létrehozása érdekében a Közösségnek egyebek mellett el kell(ett) fogadnia a belső piac megfelelő működéséhez szükséges, a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködéssel kapcsolatos intézkedéseket. (2) A joghatóságokra és a határozatok elismerésére vonatkozó nemzeti jogszabályok között fennálló egyes különbségek akadályozzák a belső piac megfelelő működését. A polgári és kereskedelmi ügyekben az e rendelet hatálya alá tartozó tagállamok határozatainak gyors és egyszerű elismerése és végrehajtása céljából elengedhetetlenül szükségesek a joghatósági összeütközésre vonatkozó szabályok egységesítésére és az alaki követelmények egyszerűsítésére irányuló rendelkezések.³⁹⁰ A Rendelet preambuláris szövege szerint a rendeleti jogszabályok a célok eléréséhez szükséges legkisebb területre korlátozódik és nem lépi túl célkitűzéseinek eléréséhez szükséges mértéket.

Az előzmények 1968 szeptember 27-ei *Brüsszeli*, polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatósági és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló Egyezmény megkötésével kezdődtek. A tagállamok és az EFTA államok 1988. szeptember 16.-án megkötik a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló *luagnói* Egyezményt, mely a brüsszellel párhuzamos. Ezeknek az egyezményeknek a felülvizsgálatát elvégezték és a Tanács jóváhagyta a felülvizsgált szövegek tartalmát. Megmutatkozott, hogy a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó közösségi célok megvalósítása eredményesebb közösségi *rendeletek* útján, melyek közvetlenül alkalmazhatók a tagországok területén, mint a lassan haladó jogharmonizációt jelentő irányelvi jog. Lényeges változás állt be az *európai végrehajthatósági okirat* bevezetésével. Az európai végrehajtható okiratként hitelesített határozatok, perbeli egyezségek, valamint közokiratok a tagállamok közötti szabad mozgást biztosítják anélkül, hogy a végrehajtást saját nemzeti szabályai szerint foga-

³⁹⁰ Ld. Határozatok végrehajtása határon átvitelő polgári és kereskedelmi ügyekben az Európai Unióban, szerk. Kapa Mátyás, Veress Emőd, lekt. Vörös Imre, 2007, 31. old.

natosító tagállam az elismerést és végrehajtást megelőzően bármely közbenső eljárást lefolytatna, s esetlegesen a végrehajthatóságot megtagadhatná. Azt az okiratot, amelyet a hitelező kérésére ekként hitelesítettek, az *elismerésre és a végrehajthatóságra irányuló eljárás nélkül, közvetlenül végrehajthatóvá válik bármely tagállamban.*

Magyarországon az EU Parlament és az Európai Tanács 805/2004/EK Rendeletének végrehajtásához szükséges rendelkezéseket a jogalkotó *beépítette* a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 16. paragrafusának g) pontjába, a 23/B paragrafus (2) bekezdésébe, a 31/C paragrafus (1) bekezdésébe, az 50. paragrafus (5) bekezdésébe, valamint a 211. paragrafus (3) bekezdésébe. A 2057/2005 kormányhatározat tett eleget a 30. Cikkben előírt tájékoztatási kötelezettségének.³⁹¹

3. A végrehajtás hazai és európai alaki forrásairól

3.1. Hazai hatályos alaki jogforrások

A hatályos magyar végrehajtás „közvetlen” alaki jogforrásait az *Alaptörvény*, a többször módosított Vht. a *végrehajtásról*, mely gyakorlatilag kódex-jellegű, mivel *saedae materiae* szisztematikusan, elvi egészében és részleteiben szabályozza a végrehajtást, továbbá a végrehajtási törvény 307. paragrafusa alapján meghozott Kormány- és Igazságügyi Minisztériumi *rendeletek* képezik. Ugyanakkor e jogforrások mellett számos *más tárgykörű, más típusú jogszabályokat szabályozó* törvény tartalmaz végrehajtási rendelkezéseket. Csupán példaként említjük meg az Ingatlan-nyilvántartási törvényt, a cégeljárás törvényt, a csőd- és felszámolási törvényt, a hagyatéki eljárást szabályozó törvényt, a választottbírói eljárásról szóló törvényi jogszabályokat, az Alkotmánybíróságról szóló törvényt, a közjegyzői törvényt, a közjegyzői nemperes eljárásokról szóló törvényi jogszabályokat, a nemperes eljárásokra általában vonatkozó eljárási jogszabályokat, a szabálysértési eljárásról szóló törvényt, a közigazgatási eljárásról szóló törvényt, a fizetési meghagyásokról szóló eljárásjogi törvényi jogszabályokat, stb. A törvényt végrehajtó, törvény alatti rendeletek a Vht. kódex keretében kifejezetten rész-kérdéseket szabályoznak, vagy a végrehajtás szervezeti kérdéseit tartalmazzák. Utóbbiak körébe tartozik pl. a Magyar Végrehajtói Kamara egyes feladatairól szóló 14/2001 (X. 20.) Igazságügyi Minisztériumi (IM) rendelet, továbbá a bírósági végrehajtás szervezetéről szóló 16/2001. (X.26.) IM rendelet. Vannak azonban olyan törvények is, amelyek szabályait a végrehajtásban, a Vht. alapján szubszidiáriusan (kiegészítően, másodlagosan) alkalmazni kell, ilyen a máig többször módosított és reformált Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi törvény. A szubszidiárius (másodlagos) alkalmazás egyfelől a) értelemszerű, tehát a végrehajtási szabályokhoz „adaptált”, másfelől b) akkor kerülhet rá sor, ha a Vht. adott eljárásjogi kérdést nem szabályoz,

³⁹¹ Ld. Határozatok végrehajtása határon átvélő polgári és kereskedelmi ügyekben az Európai Unióban, szerk. Kapa Mátyás, Veress Emőd, lekt. Vörös Imre, 2007, 159. old.

vagy közvetlenül c) utal rá. Így pl. a végrehajtási jogorvoslatok (kifogások) esetén az alakszerűségek tekintetében a Pp. keresetre vonatkozó szabályait kell értelemszerűen alkalmazni, a Vht. erre vonatkozó kifejezett rendelkezéseinek értelmében.

3.2. Az európai végrehajtási jogforrásokról

A legfontosabbnak tekinthetők a Tanács 44/2001/EK rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, továbbá az EU Parlament és az Európai Tanács 805/2004/EK vonatkozó Rendelete. Ezeknek közös jellemzője, lévén, hogy nem irányelvi, hanem rendeleti jellegűek, hogy klasszikus ratifikációs eljárás nélkül (az EU-hoz való Csatlakozási szerződés alapján) az EU teljes jogú tagállamai területén, így Magyarországon is, közvetlen alkalmazást nyernek.

VI. A JOGTUDOMÁNYI KUTATÁSOK ÉS MŰVEK TAPASZTALATI (GYAKORLATI) KÉRDÉSEIRŐL - KUTATÁSTECHNIKA

Ebben a részben azokkal a gyakorlati („mesterségbeli”) kérdésekkel foglalkozunk, amelyek a kutatástechnika tapasztalati megismerése alapján a kezdő és haladó kutatók segítségére lehetnek, vagy támpontot nyújthatnak. Ennek érdekében, a következőkben, a jogtudományban kialakult kifejezetten, vagy hallgatólagosan elfogadott „műhelyszabályok” alapján, a következő gyakorlati témákkal foglalkozunk: A jogtudományi művek „műfajaival” (monográfia, rendszerező mű, tanulmány, cikk, könyvértékelés-recenzió, vitacikk, törvénykommentár, praxiselemzés és értékelés, PHD és DSC disszertáció), valójában a jogtudományi kutatások eredményeinek kifejezési formáival; a témaválasztással és a megelőző exploratív kutatással; a jogtudományi művek tartalmi és szerkezeti felépítésével (a bevezető – a témaindoklással – problémafelvetéssel, azaz a kutatói hipotézissel, az alkalmazott módszerekre való hivatkozással; a tárgyalással és a következtetésekkel); a tartalom- és fogalom-jegyzékkel; a jogirodalommal, a jogszabályokra és a bírói gyakorlatra való hivatkozások technikájával; az idegen nyelvű abstracttal és a kulcsszavakkal; az egyéni és csoportos kutatással; a projektummal kapcsolatosak.

Közös formális jellemzője a tudományos műveknek, hogy kötelezően tartalmazzák a nemzetközi ISBN és ISSN és őket követő számjelzéseket, melyek főleg a nemzetközi decimális klasszifikáció szabályai alapján a kiadvány identitását, azaz tudományterületi, tematikai besorolását jelentik.

1. A monográfia

A monográfia egy témáról, azaz jogintézményről szóló tudományos munka, értekezés, mely meghatározott módszerrel, teljességében mutatja be, kritikai szemlélettel, a kutatott témát, mely a hazai jogintézményt a hazai és külföldi jogi szabályozás, jogirodalom és gyakorlat fényében mutatja be.

A monográfia terjedelme témájától függ, általában nem kell meghaladnia a szokásos 250 oldalt. Az ennél hosszabb értekezések nem tanácsosak, azaz csupán kivételesen fogadhatók el. Különösen, ha a monográfia egyúttal Phd disszertáció. Az ennél terjedelmesebb, hosszabb disszertáció a gyakorlatban azt mutathatja meg, hogy a jelölt, az egyébként kerülendő kizárólag deskriptív, leíró módszerhez folyamodott, vagy a könyvben hiányzik a szükséges szintézis. Az akadémiai doktorátusnál, lévén hogy témája rendszerint átfogóbb mint Phd értekezés, a jelzett korlátokon túlmenő

disszertációkra is van példa. Sőt, a francia DSC disszertációk (doctorat d' état), amik a magyar akadémiai disszertációkkal hasonlíthatók össze, ezeken is túlmenő terjedelműek. Végül is, a monográfia terjedelme nem döntő, lényeges az, hogy alapos normatív és teoretikus elemzés alapján, adott témáról újat hozzon (alliquid novum). Ez azonban relatív fogalom, mert az „új” lehet akár egy új rendszerezése, értelmezése, mélyítése a témának, valamint a jogintézményhez fűződő praxisnak, ennek tendenciális fejlődésmenetének. Szerencsés, ha szerzőnek van egyéni „fonal” – és vonalvezetése, a jogi „narratívát” azonban megszabja maga a jogintézmény diszpozíciója és szankciója.

A jogintézmény monografikus tárgyalása során szükséges a kötet megírása előtt elvégzett teljes hazai és fontosabb külföldi jogirodalom és újabb praxis áttekintése, ennek alapján értelmezésével kapcsolatos eltérő és megegyező elméleti és jogalkalmazási álláspontok ismertetése, rendszerezése, továbbá ezeknek kritikai értékelése. A nem teljes, azaz részleges jogirodalom és praxis begyűjtése vagy téves következtetésekhez vezethet, vagy úgy tűnhet, hogy a monográfia „novum” a szerzőé, habár ugyanazt az alap gondolatot más már előzetesen kifejtette. Szükséges tehát más szerzők álláspontjainak korrekt ismertetése és a rájuk, azaz eredményeikre való hivatkozás.

A forrásművek feldolgozása lehetőleg az eredeti mű áttekintése alapján kell történni, tehát a hivatkozás közvetlen kell legyen, kivételesen megengedett a közvetett (más szerző harmadik szerző munkájára vonatkozó szintézise, olvasata alapján történő) forráshasználat, de ezt külön fel kell tüntetni. A mindenáron eredetiségre való törekvés akkor indokolatlan, ha a törvény melynek elemzését végzi a szerző, valójában nem tartalmaz „novumot”. (Nihil novum sub solem). A novum azonban ilyenkor lehet a jogintézmény értelmezésének mélyítése, alkalmazási körének pontosítása, jogszabályi létjogosultságának indoklása, stb. A monográfiában fontos a tételes jog tartalmának feltárása. Alliquid novumot hozhat maga a jogintézmény fejlődésmenetének feltárása (ehhez egymagában nem szükséges a jogszabályváltozás), vagy alkalmazásának kritikája, azaz a „de lege lata” mellett a „de lege ferenda” értékelés.

Alliquid novum lehet az adott kutatott jogintézménynek a vele „szomszédos” jogintézménnyel való összehasonlítása és a tőlük való elhatárolásra irányuló kutatási eredmény ismertetése. Ez rendszerint a „rokon jogintézmények” esetében szükséges. Rokon jogintézmények azok, amelyeknek valamely felülírt, általánosabb közös nevezője van, vagy közös normatív, oltalmi célja. Pl. a polgári jogban ilyen a visszerthes szerződések viszonylagos értékegyenlőséget szolgáló jogintézmények esete, mint a laesio enormis (a szolgáltatások feltűnő aránytalansága), az uzorás szerződések, a megváltozott körülmények (clausula rebus sic stantibus), stb. A komparáció azonban szigorúan a választott jogintézmény szemszögéből kell a szomszédos jogintézményeket szemügyre vegye. Nem lehet ugyanis az, hogy a választott jogintézmény mellett a szerző témája több más témát is párhuzamosan és egyenrangúan felöleljen.

Vannak ugyan olyan monográfiák és értekezések is, amelyek egy jogintézményen túlmenő tágabb tematikát is felölelnek. Ilyen pl. az atipikus szerződések, vagy másként

ún. vegyes szerződések tematikája. Ezeknek közös jellemzője az, hogy egy nevesített vagy nevesítetlen szerződésben több más nevesített (egyszerű) szerződés is bele van foglalva, mint pl. a vegyes jellegű factoring, a leasing, a timesharing, a licencszerződés, a társasági alapítói szerződés, a koncessziós szerződés, stb. eseteiben. Egyébként e vegyes szerződések egymástól jelentősen különböznek, így érdekesebb, és tudományos gyümölcsözőbb, az egyes vegyes szerződéseket egyenként tematizálni. Persze, monográfiaként az ilyen több jogintézményt (esetünkben több szerződést) elemző művek elfogadhatóak, hasznosak,³⁹² disszertációként azonban nem tanácsolhatóak, vitathatóak. Feltehető az ilyen tág tematikájú doktorandusznak tréfásan a kérdés, hogy hány disszertációt kíván írni – egyet, vagy többet. Gondolom, a kandidátus válasza ilyenkor csupán az lehet, hogy csupán egyet, s ha így van, akkor jobb az egy, mint több szerződés „esernyőszerű” tematikája, hiszen ílymódon megvan a tematikai „horizont” (szűkebb tematikai meghatározás). Hozzá fűzhető, hogy a koncessziós szerződéseknek (azon kívül, hogy vegyes jellegű), a rendszerváltás óta alig található Magyarországon releváns irodalma, pontosabban hozzájuk fűződő disszertáció. Pedig érdemes lenne ezzel foglalkozni. Ha e szerződést más szerződések körében, valamiféle valós, vagy látszólagos közös nevező fedőneve alatt tárgyaljuk, elvesznek azok a jellemzők és az a fontos gazdasági rendeltetés, amit e szerződés sajátosságai, célja alapján igazán jelent. Ha nincs adott témának jelentősebb, átfogóbb, vagy specifikus hazai irodalma, érdemes a jogösszehasonlításhoz fordulni. Pl. esetünkben a koncessziós szerződésekről az elmúlt 70 év folyamán csak a német és francia jogot számítva több tucat tudományosan jelentős disszertációval, vagy más monográfiával találkozhatunk. E szerződés gazdaságilag rendkívül jelentős, jogi szabályozásának hiányosságai, de a jogalkalmazási „tévelygések” (az appropriációs, vagy ha akarjuk, magyarul, privatizációs folyamatban) is, a fiscus javára és a közjavak működtetése érdekében, – időben elkerülhetők voltak volna (túlzás nélkül), ha erről a témáról, a rendszerváltási folyamatban több, jogösszehasonlítási kitekintőt tartalmazó disszertáció született volna a doktori iskolákban.

2. A rendszerező mű

A rendszerező vagy szisztematikus (systematische Darstellung) mű rendszerint nemcsak egy vagy több jogintézményt tárgyal, hanem egy jogágon belül az összeset, átfogóan, valamely mérce alapján rendszerbe foglalva.

A rendszerező művek körébe tartoznak az egyetemi tankönyvek, a törvények kommentárjai, azaz magyarázatai, vagy akár a bírói gyakorlat jogágak szerinti gyűjteményes kiadványai is.

³⁹² Ld. pl. Atipikus szerződések (szerk. Papp Tekla, szerzők: Auer Ádám – Balog Balázs – Jenovai Petra – Juhász Ágnes – Papp Tekla – Strihó Krisztina – Szeghő Ágnes, Opten Informatikai Kft, Budapest, 2015, 15–592. old.

Az egyetemi tankönyv szisztematizált tudás, célja elsősorban oktatási és képzési. A természettudományok hatására a tankönyvek általában a társadalom- és normatív tudományokban nem minősülnek tudományos művek. Ez azonban a társadalom-tudományokban gyakran mutatkozik téves nézetnek. Ugyanis különböző tankönyv-típusok fordulnak elő. Van olyan, amely repetitorium-szerű, didaktikus, oktatási-képzési célzatú, tehát amely „csupán” a hallgatók számára a vizsgán megkívánt szükséges ismeretanyagot foglalják össze, gyakran hivatkozások, teljeskörű jogirodalmi utalások nélkül. Ezek hasznosak, ám valóban és rendszerint nem tekinthetők tudományos műveknek, lévén, hogy általános ismereteket tartalmaznak. Vannak azonban olyan tankönyvek is, amelyek nemcsak tankönyvek, hanem ezen túlmenően tudományos hozzájárulást is jelentenek, nemcsak egy, hanem a jogághoz tartozó összes jogintézmény kritikai értékelése, azaz értelmezése tekintetében. A mai magyar magánjogtudományban számos ilyen, csupán példászerűen felsorolható tudományos jellegű rendszerező mű van, csupán példászerűen utalunk a *Földi – Hamza* által írt Római jogra,³⁹³ a *Mezey* Barna által írt magyar nemzeti jogtörténetre,³⁹⁴ a *Sipta* István által írt egyetemes jogtörténet egyes kérdéseire,³⁹⁵ a *Mádl* Ferenc,³⁹⁶ majd *Vékás* Lajos³⁹⁷ által írt nemzetközi kereskedelmi jogra, a *Vörös* Imre által írt nemzetközi kollíziós magánjogra,³⁹⁸ a *Kecskés* László által írt jogharmonizációs és európai polgári jogra vonatkozó művekre,³⁹⁹ *Kengyel* Miklós polgári

³⁹³ Ld. *Földi* András – *Hamza* Gábor, A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996 és ennek számos későbbi (20. kiadás: 2015) kiadását.

³⁹⁴ Ld. A magyar polgári idősakra vonatkozó jogtörténet sarkalatos kérdéseire vonatkozóan, *Mezey* Barna, (szerk.) Hatalommegosztás és jogállamiság, Osiris Kiadó, Budapest, 1998; Hrsg. Gábor Máthé – Barna Mezey, Die Elemente der ungarischen Verfassungsentwicklung, Studien zum Millennium, Budapest, 2000; Hrsg. Gábor Máthé – Barna Mezey, Verfassung und Volksvertretung, Würzburg-Budapest, 2000.

³⁹⁵ Ld. *Sipta* István rendszerező munkája mellett, a magyar vármegyék polgári átalakulásra vonatkozó tanulmányát, *Sipta* István, Törekvések a vármegyék polgári átalakulására, tervezetek, javaslatok, törvények, Budapest, 1995; ibid, Vármegyei reform a törvényhozás előtt (1844–1848), in: In memoriam Kovács István, Acta Juridica et Politica, Szeged, Tom XL., Szeged, 1991; ibid, A magyar bírósági rendszer története, 2. javított kiadás, DUP Multiplex Media, Debrecen, 1998.

³⁹⁶ *Mádl* Ferenc, A deliktális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

³⁹⁷ Ld. *Mádl* Ferenc – *Vékás* Lajos, Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 2005 és ennek későbbi kiadását, pl. *Vékás* Lajos által megjelentett 2015 évi Nemzetközi Magán- és Kereskedelmi és jog c. kitűnő művét.

³⁹⁸ Ld. pl. *Vörös* Imre, A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jog, KRIM Bt, Budapest, 2004.

³⁹⁹ Ld. pl. *Kecskés* László, A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben, történeti vázlat, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004; és ennek későbbi kiadásait; ibid, EU-jog és jogharmonizáció, IV. kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2011; ibid, A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolása, Jura, Pécs, 2001/1. sz., 66–77. old.

eljárásjogra vonatkozó művére,⁴⁰⁰ Eörsi Gyula kárfelelősségi⁴⁰¹ és jogösszehasonlítási műveire,⁴⁰² stb., miközben a felsorolás korántsem zártkörű.

A külföldi magánjogi tudományos jellegű szisztematikus művek szerzői köréből szintén csupán példászerűen említjük az osztrák szerzők közül Armin Ehrenzweig (az osztrák polgári jog rendszerét felölelő műveivel),⁴⁰³ újabban pedig Rudolf Welsert és Helmut Koziol (a polgári jog teljes rendszerét, különösképpen az általános részét felölelő műveivel),⁴⁰⁴ a svájci, különösképpen a kötelmi jogtudomány művelői köréből Theo Gublt (Kötelmi jog rendszere),⁴⁰⁵ Karl Otfingert (a polgári jogi felelősség rendszere).⁴⁰⁶ A német tudományos, szisztematikus, főleg a XX. századi, műveik által máig ható szerzői köréből Wolfgang Fikentschert (kötelmi jog)⁴⁰⁷ és Karl Larenz (a polgári jog rendszere, általános tanok, felelősségtan, jogértelmezés).⁴⁰⁸

⁴⁰⁰ Ld., Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, és ennek későbbi kiadásait.

⁴⁰¹ Ld. Eörsi Gyula, A jogi felelősség alapproblémái, A polgári jogi felelősség, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961; ibid, Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében, Budapest, KJK, 1962; ibid, Az okozati összefüggés a polgári jogi felelősség területén, ÁJI – Árt. I., 1958, 177–212. old.; ibid, Prevenció és vétkesség, ÁJI-Ért. III/1960, 33/58. old.; ibid, Tézisek a polgári jogi felelősségről, Állam- és Jogtudomány, 1976/2. sz., 185–207. old.; ibid, Kártérítés jogellenes magatartásért, Budapest, KJK, 1958; ibid, A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről, ÁJI-Ért. III/1960, 371–402. old.

⁴⁰² Ld. Eörsi Gyula, Összehasonlító polgári jog, Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útjai, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

⁴⁰³ Ld. Armin Ehrenzweig, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, I/1, Allgemeiner Teil, 1951, II/1 Das Recht der Schuldverhältnisse, 1928.

⁴⁰⁴ Ld. Pl. Koziol – Welsch, Bürgerliches Recht, Band I., Allgemeiner Teil und Schuldrecht, 10. Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1995; Koziol – Welsch, Bürgerliches Recht, Band II: Welsch, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 13. Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2007, és ezeknek későbbi kiadásait.

⁴⁰⁵ Ld. Theo Gubl (bearbeitet von Alfred Koller, Anton K. Schnyder, Jean Nicolas Druey), Das schweizerische Obligationenrecht, 9. Auflage, Schulthess Verlag, Zürich, 2000.

⁴⁰⁶ Otfinger, Karl, Schweizerisches Haftpflichtrecht, erster Band, Allgemeiner Teil (1958), zweite überarbeitete Auflage, zweiter Band, Besonderer Teil (1960), Polygrafischer Verlag, Zürich, 1958, 1960; ibid, L'évolution récente de la responsabilité sans faute, Travaux de l'Association Henri Capitant, II, Paris, 1947, 263; ibid, Die soziale Gedanke im Schadenersatzrecht, Schweizerische Juristen Zeitung, Zürich, 39., 545.

⁴⁰⁷ Ld., Fikentscher, Wolfgang, Schuldrecht 6. neubearbeitete Auflage, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1976.

⁴⁰⁸ Ld. Karl Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, Band I, Allgemeiner Teil, 12. Auflage, Verlag Z.H. Beck, München, 1976.

A francia szisztematikus tudományos művek közül kiemelném Ambrois Colin és Henri Capitant,⁴⁰⁹ Jean Carbonnier,⁴¹⁰ a Mazeaud testvérek műveit.⁴¹¹

Az olasz szisztematikus, jogösszehasonlító jellegű művek közül kiemelném Filippo Ranierit, akinek kutatási célja a kötelmi jog egybeeső vagy egymástól eltérő intézményeinek bemutatása értékelése és praxisa az európai kontinentális kodifikációkban. E műre jellemző, hogy meghatározott jogintézmények mentén végzi az egyes Ptk.-k, mint a német BGB, az osztrák OÁPtk. a svájci OR, a francia Cc, az olasz Codice civile és más Ptk.-k konvergencia, vagy divergens rendelkezéseinek elemzését, figyelemmel a belső (nemzeti) bírói gyakorlatra. Közben nem kerüli el a római jogi alapozás ismertetését. Ranieri művében a következő témák, vagy jogintézmények képezik a jogösszehasonlítást, mint jogmegismerés kereteit: A szerződés Európában, az akarat és a nyilatkozat a szerződési jogban, a szerződés megkötése távollevők között, a szerződés megkötése és az általános üzletkötési feltételek, a szerződés megkötése képviselő útján, hibás teljesítés a vételi jogban, minőségre vonatkozó tévedés és rejtett hiba a species-vételnél, a kauza és az okozatosság, követelésátvétel, szerződési társaságok, oltalmi célok és kártérítés, deliktualis felelősség és a vagyoni kár eredeti helyzet helyreállítása szerinti térítése, nemvagyoni kártérítés, megbízás nélküli ügyvitel, a bona fides mint a joggyakorlás ellenőrzésének elve.⁴¹² Nem kerülhető el ezen a helyen a jogösszehasonlítás módszereiről, jogmegismerési rendeltetéséről, új feladatairól szóló alapvető német, francia, olasz és angol nyelvű rendszerező jellegű jogirodalomra való utalás.⁴¹³

⁴⁰⁹ Ld. Ambroise Colin et Henri Capitant, Traité de droit civil, Obligations, Théorie générale, Paris, Librairie Dalloz, Paris, 1959, 1–983. old.

⁴¹⁰ Ld. Jean Carbonnier, Droit civil, Presses Universitaires de France, Paris, 1957, 5–799. old., tome second (les Biens et Obligations, deuxième Partie, Les Obligations), 1959, 1–803. old.

⁴¹¹ Ld. Henri et Léon Mazeaud, Jean Mazeaud, Leçons de droit civil, tome deuxième, Obligations, Biens, Édition Montchrestien, Paris, 1962, 5–1354. old.

⁴¹² Ld., Filippo Ranieri, Europäisches Obligationenrecht, 2. erweiterte Auflage, Springer, Wien-New York, Printed in Wien, 2003, 1–709. old.

⁴¹³ Ld. Pl. Hein Kötz, Alte und neue Aufgaben der Rechtsvergleichung, Juristen Zeitung, 2002, 257–265. old.; Jürgen Basedow, Anforderungen an eine europäische Zivilrechtsdogmatik, in: Reinhard Zimmermann, u.a., (Hrsg.), Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik, Heidelberg, 1999, 79–100. old.; A. Flessner, Juristische Methode und europäisches Privatrecht, Juristen Zeitung, 2002, 14. és 22. old.; Kadner, „Comparative Tort Litigation and Rules of Procedure” an der University of Florida, Induktive Rechtsvergleichung – ein Modell für den Unterricht auch in Europa?, in ZEuP (Zeitschrift für Europäisches Privatrecht), 1997, 1153–1160. old.; Zweigert, Konrad., Kötz, Hein. Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts, 3. Auflage, Tübingen, 1996 (anfordítás: Introduction to comparative Law, 3. ed., Oxford, 1998; olasz fordítás: Introduzione al diritto comparato, Vol. I., Milano, 1998); Kötz Hein, Europäisches Vertragsrecht, Band I. Tübingen, 1996, angol fordítás: European contract Law, Oxford, 1997; Sacco, R. La comparaison juridique au service de la connaissance du droit, Collection Etudes juridiques comparatives, Paris, 1991; Zimmermann, Reinhard, The Law of Obligations, Roman Foundation of the Civilian Tradition, Cape Town, 1990.

Ezekre a művekre jellemző, hogy a polgári jog rendszerén belül, az egyes jogintézmények teljes irodalmát és a bírói gyakorlat keresztszimetét nyújtják, legtöbbször álláspontjaik kutatását elősegítő fogalom-lajstrommal, tehát útmutatást adhatnak az ún. exploratív kutatásoknál.

A szisztematikus mű és a monográfia között áll az egyes kötelemfakaszó tényállásokra vonatkozó jogirodalom, mint pl. a szerződés, a károkozás és kárfelelősség, jogalap nélküli gazdagodás (condictio indebiti), megbízás nélküli ügyvitel (condictio sine causa), egyoldalú akaratanilyilatkozatok (díjkitűzés, váltónyilatkozat, pályázat), (kötelelem)újítás (novatio).

Csupán példaként említhetjük, korántsem teljes felsorolással, hogy a XX. századi magyar magánjogtudományban, mind a szerződési mind a szerződésen kívüli kárfelelősség, mind a különleges felelősségi alakzatok tárgyköreiben, nemzetközileg elismert művelői voltak és vannak. E század magyar kutatói köréből kiemelhetők: Grosschmid Béni (Zsögöd Benő, in: Fejezetek kötelmi jogunk köréből), Marton Géza (kártérítési köteleme jogellenes magatartásból), Mádl Ferenc (a deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében), Harmathy Attila (felelősség a közreműködőért), Eörsi Gyula (alanyi és tárgyi felelősség, felróhatóság), Földi András (másért való felelősség), Asztalos László (polgári jogi felelősség és szankció). Alapozó jellegű művekről van szó, melyek kiinduló pontként szolgálhatnak a felelősségtani kutatásoknak.

Az európai (közösségi) kárfelelősségi doktrína időtálló alkotói és művei közül kiemelném Christian Bahr,⁴¹⁴ Irene Klauer,⁴¹⁵ Konrad Zweigert és Hein Kötz,⁴¹⁶ Reinhard Zimmermann⁴¹⁷ műveit. Ezek a művek, többek között, a deliktuális felelősség közös (doktrinális) szabályait, továbbá az európai kontraktuális felelősségről szóló alapelvek (Ole Lando), vagy másként, ún. „modell törvény” szabályait tárgyalják.

A klasszikus francia felelősségtani irodalomból kiemelném Renné Savatier felelősségtanát,⁴¹⁸ mely különösképpen az általános és a szakmai felelősségnek szentelt, valamint Constantinesco Leontin-Jean⁴¹⁹ átfogó és alapozó művét, mely a szerződési

Ehez fűződően, ld. a Lando projektum normatív szövegét: Principles of European Contract Law, Parts I and II, Lando Ole, Hugh Beal (eds), The Hague, 2000.

⁴¹⁴ Ld. Christian Bahr, Gemeineropäisches Deliktsrecht, I, II, CH Beck Verlag, München, 1999.

⁴¹⁵ Ld. Irene Klauer, Die europäisierung des Privatrechtes, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1. Auflage, 1998.

⁴¹⁶ Ld. pl. Hein Kötz, Konrad Zweigert, Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiet des Privatrechtes, 3. Auflage, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1996. Angol fordítás, Oxford, 1998.

⁴¹⁷ Ld. pl. Reinhard Zimmermann, Die Principles of European Contract Law als Ausdruck und Gegenstand Europäischer Rechtswissenschaft, Bonn, 2003. Ibid, The Law of Obligations, Roman Foundation of the Civilian Tradition, Cape Town, 1990.

⁴¹⁸ Ld. René Savatier, Traité de la responsabilité civile en droit Français – civil, administratif, professionnel, tome premier, deuxième édition, Paris, R. Pichon et R. Durand-Ausias, 1951.

⁴¹⁹ Ld. Constantinesco, Léontin-Jean, Inexécution et Faut contractuelles en droit comparé – Droit Française, Allemand, Anglaise, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Librairie Encyclopédique, Bruxelles, 1960.

felelősségnek és a felróhatóságnak szentelt, különösképpen nemteljesítés következtében, a francia, német és angol jogösszehasonlítás fényében.

3. A tanulmány

A tanulmány egy témának, jogintézménynek szentelt tudományos jellegű mű. A tanulmány lehet tételes jogi, jogdogmatikai, jogtörténeti, jogelméleti, jogszociológiai, jogfilozófiai jellegű, függően tárgykörétől, módszerétől. A magyar jogtudományi folyóiratokban (pl. Jogtudományi Közlöny, Magyar Jog, kari tudományos Acták) egyes számai szerint megjelentetett munkák köréből kiemelik a tanulmányokat. A tanulmány könyvrészletként tematikai (egy témának szentelt több szerző társszerzői vagy fejezetenként osztott szerzői hozzájárulással megírt) kötetekben is alkalmazott jogirodalmi műfaj. A tanulmány és a monográfia között éles határ nem húzható, mivel mindkettőre jellemző a lehetőleg minél teljesebb vagy relevánsnak, mérvadónak tartott jogirodalom egészének és a praxis (joggyakorlat) igénybevétele. A kettő közötti különbség talán a terjedelem, mivel a tanulmány összefogottabb, szintetikusabb, míg a monográfia analitikusabb, részletek kifejtésére alkalmasabb. Az európai és magyar jogirodalomban szokásos, hogy egy kiemelkedő kortárs szerző, kutató munkásságának ünnepi alkalmával több szerző e kiemelt szerző munkáiról, vagy munkásságával kapcsolatos témákról ír közös kötetben, értékelő tanulmányt. (Ld. pl. az MTA Liber Amicorum sorozatot, újabban Hamza Gábor, Vörös Imre munkásságának szentelt emlékköteteket). A jogtudományi kutatások szempontjából ezek a tanulmánykötetek, tematikák szerint, megkerülhetetlen jogirodalmi források. A Phd disszertáció megírásánál, témájának megfelelő tudományos folyóiratokban megjelent, akár újabb, akár korábbi tanulmányok alapos áttekintése, értékelése ajánlott. Főleg azok a tanulmányok, amelyek tudományosan hozzá járultak adott jogintézmény értelmezéséhez, fejlődésmentének elemzéséhez.

A tudományos folyóiratokban, kari aktákban megjelenő tanulmányokban újabban a tanulmányt, a könnyebb áttekinthetőség céljából, bevezeti az idegen nyelvű abstract (kivonat), mely a tanulmány alapgondolatait tartalmazza. A tanulmány abstractját követően pedig következnek a szintén idegen nyelvű kulcsszavak, vagyis a tanulmányban előforduló főbb jogintézmények, akcentusok, hangsúlyok jelölése.

Az összefoglaló lehet a tanulmány nyelvén, vagy egy vagy több idegen nyelven szóló.

4. A törvénytágyarázat

A törvénytágyarázat (kommentár) a rendszerező (szisztematikus) jogtudományi műfajhoz tartozik, mivel a célja egy törvény, vagy törvénykönyv egészének részenkénti, vagy paragrafusaiakénti, de összefüggéseiben való értelmezése (is). Vannak olyan álláspontok a magyar jogtudományban, melyek szerint a törvénykommentár nem minősíthető tudományos műnek, más vélemény szerint azonban igen. A helyes, általánosító vá-

lasz azonban nem adható meg, az egyik, vagy a másik minősítés javára. Ugyanis a minősítés, adott kommentártól, ennek jellegétől függ. Ha a kommentár nélkülözi a tudományos apparátust és csupán az egyes jogszabályok szűkebb értelemben vett, apodiktikus jogdogmatikai értelmezésére szorítkozik, akkor ezen művek, bármennyire is hasznosak a jogalkalmazás és a jogmegismerés szempontjából, gyakorlatilag, zömükben nem tekinthetők tudományos, inkább szakmai műveknek.

Az új Ptk. kihirdetésével (2013) szinte egyidőben jelenik számos kommentár, tükrös kiadás (mely a korábbi Ptk., Gt. és Csjt.-vel párhuzamosítja az új Ptk.-t). Ezeknek a kommentároknak az a hiányossága, hogy időben túl közel jelentek meg a hatálybalépítést (2014. március 15) megelőzően, vagy azt követően. Hiányzik a kommentárhoz szükséges időbeli distancia, távlat, továbbá a törvény alkalmazásából fakadó bírói gyakorlat, nem különben az új Ptk.-hoz fűződő időtávlati distanciális jogirodalom. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az új Ptk. kommentárjai zömükben nélkülöznék a tudományos műhöz szükséges empirikus anyagot, s ezáltal a tudományos minősítést. E friss kommentárok szerzői számára egyfelől, rendelkezésre álltak a rendkívül szerteágazó és értékes kodifikációs jogirodalom (mely nemcsak a Vékás Lajos által szerkesztett Kodifikáció c. szakspecifikus tudományos folyóiratban jelent meg, hanem az ország újszólván minden tudományos folyóiratában, továbbá a kari aktákban, tematikus kari kiadványokban, stb.). Másfelől, azáltal, hogy az új kódex a régi kódex időtálló, vagy reformált megoldásait átvette, a „túlélő” jogintézményekre, pontosabban jogszabályi rendelkezésekre vonatkozó korábbi bírói gyakorlat továbbra is mérvadónak mutatkozott.

A tükrös kiadások (pl. Gárdos Péter,⁴²⁰ vagy a Bíró György⁴²¹ és munkatársai által szerkesztett változatok), habár szűkebb értelemben nem kommentárok, bizonyos értelemben annak tekinthetők és ennyiben tudományos értékkel is bírnak, habár elsődleges céljuk a jogalkalmazás és jogmegismerés. Ezek a tükrös kiadások ugyanis a régi és új Ptk. valamint a Gt. és a Csjt. komparációját, összevetését tartalmazzák. Olyan értelemben, hogy egymás mellé helyezik a korábbi és az új rendelkezéseket, amiből kitűnnek a változások, vagy amennyiben az új rendelkezéseknek nincs a régi Ptk.-ban analógiája, akkor ez is kifejezésre jutott, azáltal, hogy hiányzik a korábbi Ptk. rendelkezése, tehát teljesen új normákról van szó.

A Ptk. kommentárjai közül külön kiemelést nyerhet a Vékás Lajos (szerk.) és Gárdos Péter (munkatárs) által megírt 2013. évi Ptk. Kommentár⁴²², hiszen tartalmazza az egyes jogszabályok mentén az új jogszabály értelmezését és indoklását, a rá vonatkozó

alapvető irodalmat és azt a bírói praxist, ami ugyan a régi Ptk.-n alapult, de az új Ptk. megoldásához hozzá járult, vagy az új rendelkezések szerint is mérvadó. Természetesen, ez nem az egyedüli tudományos értékkel bíró új Ptk. kommentár.

A tudományos igénnyel készült külföldi Ptk.-k kommentárja közül példászerűen csupán néhányat említünk.

Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (1811) egyik újabb, jelentős többkötetes tudományos igénnyel készült kommentárja a *Schwimmann* féle kommentár.⁴²³ Jellemző rá az egyes jogintézményekre, jogszabályokra vonatkozó teljeskörű jogirodalom, és a fontosabb legfelsőbb bírói gyakorlat feltüntetése, feldolgozása, tartalmazza a rövidítések jegyzékét, továbbá, kötetenként a kimerítő fogalomtárat, mely megkönnyíti a kommentár használatát. Az OÁPt szövege mellett, a kommentár tartalmazza az adott jogterületet közelebbről szabályozó kódexen kívüli törvényeket (Nebengesetze, Sondergesetze). Minden kötetben, az egyes paragrafusok kommentárjában (magyarázatában), több szerző, főként egyetemi tanár, vett részt, pontosabban, az egyes kommentárok szerzői jellegűek, tehát meghatározott szerzők és nem társszerzők művei. Habár a kommentár elsősorban a jogalkalmazás megkönnyítését célozza meg, kitűnő kiinduló forrásként szolgálhat bármely polgári jogi jogintézmény jogösszehasonlítási kutatásának. A kommentár tartalmazza a releváns (vonatkozó) osztrák Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof) mérvadó állásfoglalásait. Az OÁPt egyik legjelentősebb kommentárja a *Klang* féle kommentár,⁴²⁴ azaz amit ő alapított meg, később azonban több szerző, pl. *Gschnitzer*, majd *Fenyves – Kerschner – Wonkilch* szerzőtársak⁴²⁵ folytattak, tovább építve azt. Újabban ld. a H. *Kozioł – P. Bydlinski – P. Rollenberger* rövidkommentárt.⁴²⁶ A klasszikus kommentárok közé tartozik *Zeiler* (aki az ABGB megalkotásában játszott döntő szerepet)⁴²⁷ és *Stubenrauch*⁴²⁸ kommentárja.

⁴²³ Ld. pl. Michael *Schwimmann* (Hrsg), *Schwimmann – Kodek*, Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch, I (2011); II (2012); III (2012); IV (2014); V (2006); VI (2006); VII (2005); VIII (1997). Ld. pl. Bd. 6. (Par. 1090–1292), Praxiskommentar zum ABGB samt Nebengesetzen, 2. Neubearbeitete und erweiterte Auflage, bearbeitet von Peter *Apathy* – Martin *Binder* – Wilhelm *Brauneder* – Peter *Jabornegg* – Walter J. *Pfeil* – Robert *Rebbahn* – Reinhard *Resch*, Verlag Orac, Wien, 1992.

⁴²⁴ *Klang/Gschnitzer*, Kommentar zum allgemeinen Bürgerliches Gesetzbuch, I/1 (1964); I/2 (1962); II, 1950; III/1952; IV/1 (1968); IV/2 (1978); V (1954); VI, 1951; mit Ergänzungsband, 1977.

⁴²⁵ *Fenyves – Kerschner – Wonkilch*, ABGB 3. Auflage des von Klang begründete Kommentars (Par. 44–100) (2006); Par. 137–267 (2008); Par. 285–352 (2011); Par. 353–379 (2011); Par. 888–896 (2008); Par. 897–916 (2011); Par. 938–1001 (2013); par. 1151–1164 a (2012); Par. 1267–1292 (2012); Par. 1375–1410 (2010); Par. 1451–1502 (2012).

⁴²⁶ H. *Kozioł – P. Bydlinski – P. Rollenberger*, Kurzkomentar zum ABGB, 2014.

⁴²⁷ *Zeiler*, Kommentar über das allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch, 4 Bde und i Registerband (1811–1813).

⁴²⁸ Moriz von *Stubenrauch*, Kommentar zum österreichischen allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch, I (1902), II (1903).

⁴²⁰ Ld. Gárdos Péter (szerző), A Polgári Törvénykönyv, Ptk. 1959-Ptk 2013, Gt. 2006-Ptk 2013, Csjt. 1952–2013, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2013.

⁴²¹ Juhász Ágnes (szerk.) Bíró György (lekt.), Pusztahelyi Réka, Révész Katalin (a szerkesztésben közreműködők) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény tükrös szerkesztetben (a hatályos joganyaggal, I, II. kötet, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013).

⁴²² Ld. Vékás Lajos (szerk.), Gárdos Péter (a szerkesztő munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2013.

A német BGB-nek (1896) számos értékes tudományos magyarázata⁴²⁹ jelent meg. Ezek közül kettőt emelnénk ki. Az első a *Jauernig*⁴³⁰ és munkatársai által megjelentetett, több kiadást megért kommentár, a második pedig a *Prütting*⁴³¹ féle kommentár. Mindkettő tudományos jellegű, amellyel, hogy a hatályos BGB értelmezését szolgálja, hiszen tartalmazza a tudományos irodalmat és a bírói gyakorlatot. Vannak azonban egyéb említésre méltó kommentárok is, mint az újabb keletű *Erman* BGB rövid-kommentárja,⁴³² *Jauernig* és szerzőtársainak BGB kommentárja.⁴³³ Az újabbak közé tartozik *Palandt* rövidkommentárja,⁴³⁴ valamint *Rebmann* és szerzőtársai nagykommentárja, az ún. müncheni kommentár.⁴³⁵ Nem utolsó sorban említhető a *Soergel/Siebert* kommentár, mely 1987 óta 13 kiadást ért meg.⁴³⁶ A BGB régebbi (XX. sz. első felében megírt) kommentárjai közül kiemelhető *Planck* nagy-kommentárja.⁴³⁷

A francia Code civil (1804) tudományos kommentáriródmájából, vagy ehhez hasonlítható irodalomból, kiemelném a párizsi Dalloz százon felüli kiadást megért rövid-kommentár-jellegű kiadványát,⁴³⁸ valamint a párizsi Litec Kiadó által gondozott, bővebb kommentárral, jogirodalommal, legfelsőbb bírósági gyakorlattal, továbbá a Cc-n kívüli, hozzá fűződő törvények szövegével, fogalomlajstrommal ellátott, André Lucas által szerkesztett kiadást.⁴³⁹

5. A jogtudományi enciklopédiák, lexikonok

A jogtudományi enciklopédiák is a szisztematikus, rendszerező művek körébe tartoznak. Tartalmuk szerint vonatkozhatnak a jog egészére, vagy az egyes jogágakra. Lehetnek személyeknek (pl. magyar jogtudósok), vagy jogintézményeknek, azaz jogi fogalmaknak szentelvek. A Lexikonok rövid egységekkel rendelkeznek, míg az enciklopédiák részletesebb tárgyalást tartalmazhatnak, sőt akár monografikusak is

⁴²⁹ Ld. pl. Münchener Kommentar zum BGB, Bd. 1-5, München, 1997–2003.

⁴³⁰ Ld. Othmar Jauernig, Bürgerliches Gesetzbuch, mit Gesetz zur Regelung des Rechts der allgemeinen Geschäftsbedingungen, herausgegeben von Othmar Jauernig, erläutert von Othmar Jauernig, Peter Schlechtriem, Rolf Stürner, Arndt Teichmann, C.H. Becksche Verlagsbuchhandlung, München, 1997. A Kommentár több kiadást ért meg, tartalmazza a jogirodalmat, és a legfelsőbb (szövetségi) bírói gyakorlatot.

⁴³¹ Prütting, Wegen, Weinreich, BGB Kommentar, 2. Auflage, Luchterhand, 2007. Kitűnő kommentár, tartalmazza az újabb német jogirodalmat, a német jog EU-s harmonizációjának szabályait és a legfelsőbb bírósági praxist.

⁴³² Erman, Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 1, 2. Bd., 2011.

⁴³³ Jauernig/Berger/Mansell/Stadler/Stürner/Teichmann, Bürgerliches Gesetzbuch, 2013.

⁴³⁴ Palandt, Kommentar zum BGB (Kurzkommentar), 2014.

⁴³⁵ Rebmann/Säcker/Rixecker, Münchener Kommentar zum BGB, 11. Bde (11 kötet), 2010–2013.

⁴³⁶ Soergel/Siebert, Bürgerliches Gesetzbuch, erscheint erst 1987, mit 13. spätere Auflage.

⁴³⁷ Planck, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 5 Bde (öt kötet), 1913–1938.

⁴³⁸ Ld. pl. Code civil, Dalloz, Paris, 2003.

⁴³⁹ Ld. Code civil, 1996–1997, réalisé par André Lucas, Avant-propos: Pierre Catala, Litec, Paris, 1997.

lehetnek, amennyiben egy-egy fogalmat tanulmány szinten dolgozzák fel. Mindkettőre jellemző, hogy az egyes tárgyalat enciklopédiai, vagy lexikoni egységek rendszerint nem a jog belső struktúrája, rendszere szerint alakulnak ki, hanem ABC sorrendben, a jogi fogalmak könnyebb áttekinthetősége céljából.

A régi magyar jogra vonatkozó, de akár ma is használható enciklopédiák közül kiemelhető a XIX–XX. századforduló során megjelentetett többkötetes (I–VI. kötet) Márkus Dezső által szerkesztett *Magyar Jogi Lexikon* (Pallas irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság), melynek első kötete 1898-ban jelent meg. Erről a lexikonról elmondható, hogy nemcsak jogtörténeti szempontból, hanem a jog alapvető és tartós fogalmairól is tartalmaz pontos meghatározásokat, így ma is konzultálható mű. A jórészt rendszerváltás előtti jogfelfogást tükrözi az *Allam és Jogtudományi Enciklopédia* (fősz. Szabó Imre, szerkesztők: Kovács István, Eörsi Gyula és Nagy Lajos), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, I. kötet: Á–J, II. kötet: KZ. Ezen Enciklopédián nem mindig tapasztalható az egyoldalú ideológiamentesség, ami az enciklopédikus irodalom alapkövetelménye. Az újabb magyar jogi lexikonok közül kiemelném a Lamm Vanda és Peschka Vilmos által szerkesztett *Jogi Lexikont*, KJK-KERSZÖV, Budapest, 1999.

A számos külföldi jogi lexikon és enciklopédia, kommentár közül az európa-jog tematikájáról szóló kitűnő, Nomos Kiadó (Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden) von den Groeben féle nagykommentárt (vagyis a négykötetes Grosskommentar „von der Groeben” – Europäisches Unionsrecht) említeném meg, mely sztemderdműve az európai uniós jognak. Ennek 2015. decemberében immáron 7. kiadása jelent meg. Habár az európai uniós jog állandó mozgásban van (s illetően kevésbé alkalmas a kommentárszerű, vagy enciklopédiai feldolgozásra), ennek ellenére, mozgásában is, a nemzeti jogokra nagy hatással van. Ez a mű (Europäisches Unionsrecht) tartalmazza az EU-jog kommentárját. A másik rendkívül jelentős kiadványként kiemelhető, az ezúttal enciklopédiai formában és tartalmi jegyekkel megírt, tízkötetes Enzyklopedie Europarecht (Az európai jog enciklopédiája). Az uniós jog módosulások adta nehézségek ellenére, az európai jog ezen enciklopédiája megbízható forrásként szolgálhat, mivel rendszerbe foglalva tartalmazza az európai jogszabályokat. Ennek az Enciklopédiának a 6. kötete 2015 decemberében jelent meg és tartalmazza az európai magán- és vállalkozói jog anyagát (Bd 6: Martin Gebauer, Christoph Teichmann, Hrsg, Europäisches Privatrecht und Unternehmensrecht), 7. kötete pedig az európai munka- és szociális jogot (Schlachter/Heinig, Hrsg., Europäisches Arbeits- und Sozialrecht). Erre az Enciklopédiára jellemző, hogy megírásán, szerkesztési koncepció alapján, több mint száz szerző működött közre.

6. A praxiselemzés

A jogalkalmazás, joggyakorlat egy meghatározott jogintézménnyel kapcsolatos tudományos elemzése, különösképpen a Kúria jogegységi álláspontjainak, de akár az alsóbb

fokú jogerős bírósági határozatok figyelembe vételével, jelentős formája a tudományos kifejezési módoknak.⁴⁴⁰ A történeti és történelmi magyar jogban a praxiselemzés elismert formája volt és jelenleg is az a jogtudományi kutatásoknak. A praxiselemzésre jellemző a joggyakorlat tendenciális fejlődésmenetének kritikai értékelése. A PHD disszertációk témáinak kutatását ezek az elemzések jelentősen elősegíthetik. Habár jogtörténeti kérdés, de a tudomány szempontjából ma sem mellékes, a magyar Curia XIX. század második felében kialakított praxisa európai szintű és ma is kutatható. Csúpn egy példára utalok: az alanyi (szubjektív) és tárgyi kártérítési felelősségre. Az iparfejlesztés idején, a veszélyes üzemek növekedésével nem volt elegendő a szubjektív felelősség, szükség volt a tárgyi felelősségre. A francia jog sohasem mondott le, akkoriban és most sem, a szubjektív felelősségről. Am a Cour de cassation reagált az új fejleményekre. Kihasznlta a francia Code civil dologkári rendelkezését ami eredetileg az állattartó felelősségét jelentette az állat általi károkozás esetén, és más dolog, így veszélyes üzem (vasút, stb.) tulajdonosát is, vétkességétől függetlenül, felelőssé tette a veszélyes üzem által előidézett kárért. A német jog a veszélyes üzemi kár jelenségére úgyszintén tárgyi felelősség felé irányult, és vasúti törvényében előirányozta a vasúti társaságok vétkességüktől független felelősségét. Habár a magyar törvényhozásban a vasúti felelősségről szóló törvény által előirányzott objektív felelősség csúpn némileg később lépett hatályba, a német törvényhez képest, a magyar Kuriális praxis nem késett és számos esetben irányozta elő a veszélyes üzem tulajdonosának, vagy birtokosának objektív felelősségét. Nemcsak a múltban, de úgy gondolom, hogy a magyar Kúria értékes hozzájárulását adja a magyar jogfejlődésnek. Ezért állásfoglalásait érdemes kutatni. Nemcsak a Legfelsőbb Bíróság (a Kúria) „érdemli” meg, hogy állásfoglalásait figyelembe vegye, adott jogintézmény kapcsán, a jogtudományi kutatás. Szükséges a jogeset alapfokútól táblabíróságokon keresztül, egészen a kuriális határozatig való figyelemmel kísérése is.

7. A tudományos vita

A tudományos vita (polémia) két vagy több szerzőnek egy jogi kérdésnek szentelt, egymással folytatott nyilvános dialógusa, állásfoglalásaik mentén való érvelése. Témája lehet kodifikációs, elméleti, jogalkalmazási és más kérdés.

A tudományos vita többnyire egy időszerű jogi, jogalkotási, jogalkalmazási kérdéssel foglalkozik. Magyarországon ez a műfaj különösen az új Ptk. rekodifikációja során (1998–2013) alakult ki és értékes hozzájárulást jelent a kodifikációhoz, de egyben a polgári jog elméletéhez, nemkülönben alapozó jellegű lehet a Ptk. alkalmazásának.

⁴⁴⁰ Ld. pl. az újabb magyar jogirodalomban: Ifj. Lomnici Zoltán, *Gazsó Balács László, A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*. Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2011, 350. old.

E vita során, habár nem hangsúlyozottan, annak idején az a kérdés is felmerült, hogy *kell-e a kodifikáció*, vissza kellene-e térni a precedensjogra. Ez a vita gyorsan és helyeseltetően dőlt el a kodifikáció javára.

A másik fontos vitakérdés a régi (1959. évi többször módosított Ptk.) és az új kódex (2013. évi V. törvény a Ptk.-ról) közötti viszony, melyben felmerült a *kontinuitás* és a *diszkontinuitás* kérdése, vagyis az, hogy „átmenthető”-e a régi (korábbi tervgazdálkodási rendszerben kialakult) kódex azon rendelkezései, amelyek a piacgazdálkodás közepette is megállják a helyüket. A két kódex közötti kapcsolatot, csúpn kisebb részben való kontinuitását (pl. a kártérítési jogban) híven tükrözik az új Ptk. és a régi Ptk. tükrös kiadásai.

A harmadik vitatott kérdés a Gt. (*gazdasági társaságokról szóló törvény*) inkorporálásának (bekebelezésének) szüksége volt. E tekintetben két álláspont ütközött meg egymással: az egyik szerint a Kereskedelmi kódex, a vállalkozások jogállása, státusza tekintetében, maradjon a Ptk.-n kívüli, de vele szerves kapcsolatban álló törvény (1996. Gt.), a másik szerint ezt a részt inkorporálni kell, ami végülis túlsúlyba került, s így létre jött a kereskedelmi és a polgári jog kodifikációs integrációja, azzal, hogy a Ptk.-nak a vállalkozói jogról szóló könyve megtartotta a kereskedelmi státuszjog sajátosságait. A kereskedelmi és polgári jogi szerződések, tehát a polgári jog dinamikus része is a szerződési jog különleges részeként integrálódott, nem került sor a két szerződéstípus egymástól való elválasztására. Maradtak a közös nevezők a klasszikus nevesített polgári jogi szerződések körében, az egyes nevesítések azonban tartalmazzák adott kereskedelmi szerződések sajátosságait.

Az új Ptk. *családi jog* könyvének végleges megfogalmazása előtt számos polémia, cikk, tanulmány íródott meg. Kezdetben volt olyan álláspont, mely szerint a családi jogot nem kell inkorporálni az új Ptk.-ba (Weiss Emília), végülis helyeseltetően családi jogviszonyoknak szentelt külön könyvben, bekerült, a családvédelem külön oltalmi alapelvei mentén. Nemcsak azért, mert a klasszikus polgári törvénykönyvek (BGB, Cc, OÁPtk) rendre inkorporálták a családi jogot, hanem azért is, mert az alapos érvelések mentén kitűnt, hogy a teljes polgári jogi Kódex jobban oltalmazza a családot mint a különálló családi jogi kódex. Habár a családi jog elsődleges célja a személyiségi jogok, azaz a családi kapcsolatok joggal szabályozható rendezése, ez elválaszthatatlan a családi vagyoni viszonyok szabályozásától (pl. házassági vagyoni jogi szerződés, eltartás, kötelesrész, öröklési szerződés, stb.)

A *kártérítési jogban* hosszú ideig vitás volt a nemvagyoni kártérítés és az ún. sérelemdíj, arra való tekintettel, hogy ez a korábbi Ptk.-ban nem szerepelt mint jogintézmény. Kitűnt, hogy a nemvagyoni kár, erkölcsi kár, vagy személyiségsérelem vagyoni (pénzbeli) kárpótlása szükséges, még akkor is, ha a sérelemdíj nem képes elhárítani az okozott személyiségsérelmet, indokolatlan, jogellenes szabadságelvonást, testi vagy lelki sérelem, halál okozását, stb. Ugyanis a vagyoni és a nemvagyoni javak jogellenes megsértése egyformán oltalmazott értékei a polgári jognak, nem lehet tehát az, hogy

a vagyoni javak megsértése esetén jár kártérítés, a nemvagyoni javak megsértése esetén pedig nem jár, azaz nem jár kárpótlás. Kitűnt, hogy a nemvagyoni javak megsértése miatti pénzbeli kárpótlás nem az egyedüli módja az elégtételnívtásnak, lehetnek egyéb szankciók is, mint pl. a személyiségsértés abbahagyására való kötelezés, sajtósérelem esetén a helyesbítő közlés, stb.

Az egyes szerződések körében különösen jelentősek azok a diskurzusok, amelyek hiányolták a munkaszerződés inkorporálását, végül is erre nem került sor, mert e szerződés maradt a Munka törvénykönyvében, továbbra is nyitott kérdés maradt, hogy ez helyeselhető-e. Az is vita tárgya volt, hogy az ún. munkajogi felelősség (munkáltató felelőssége a munkavállaló iránt, munkavállaló felelőssége a munkáltató iránt, – mint, munkaszerződés megszegése miatti lehetséges szerződési vagy adott esetben, pl. munkahelyi baleset, esetében akár deliktuális jelleggel) maradjon-e a Munka törvénykönyvében, vagy pedig mint különleges kárfelelősségi alakzat átkerüljön a Ptk.-ba.⁴⁴¹ Végül is, egyelőre ez a felelősségi alakzat szabályozása marad a Munka törvénykönyvében, a Ptk. általános felelősségi szabályozására való (konkrét Mt. általi) hivatkozással. Az új Ptk.-ból, a lehetséges egyéb jelentős különleges felelősségi alakzatok is elmaradtak, mint pl. a fokozott professzionális standardokhoz, szakmai szabályokhoz fűződő szakmai felelősségek köre, mint az orvosi és ügyvédi felelősség. Az orvosi felelősséget az EÜ törvény, az ügyvédi felelősséget pedig az ügyvédi törvény szabályozza. Ezeket a felelősségi alakzatokat is a polgári jogi különleges felelősségi alakzatainak körébe soroljuk, függetlenül attól, hogy a Ptk.-n kívüli törvények szabályozzák, mert valamiben eltérnek az általánostól. Pl. abban, hogy tényálláskörülmenytől függően lehetnek szerződési és deliktuális, anyai és tárgyi felelősség esetei, hogy a szubjektív felróhatóság mércéje magasabb, szigorúbb, hogy a deliktum forrása előfordulón nem a törvény, hanem a szakmai szabályok megszegése, stb. Ezek a kárfelelősségi alakzatok jelentősek és akár helyet foglalhattak volna az új Ptk.-ban, legalábbis alapvonulatukban, úgy mint a szakmai felelősségek köre, közös nevezőjük, pl. a fokozottabb gondosságot igénylő szakmai szabályok mentén.

Az egyes törvényhozói megoldásokkal kapcsolatos tudományos és szakmai viták jelentősen befolyásolták a jogalkotói megoldásokat, de hatással voltak és vannak (lehetnek) a jogalkalmazásra is.

8. A könyv- azaz tudományos mű recenziója (értékelése, bírálata)

A könyvrecenzió nem más, mint könyvbemutató és könyvértékelő műfaj, értékes formája a tudományos eredmények ismertetésének és a tudományos kritikának, más szerzők munkájának figyelemmel kísérésének, elismerésének. Megírható reflexiók alakjában is, vagyis oly módon, hogy a bemutatott tudományos mű kapcsán a recenzió (ek) a bemutatott könyv (monográfia, szisztematikus mű, tanulmány, PHD disszertáció, stb.), témájához fűződő saját álláspontját, és érvelését is kifejti. Ami akár a bíráló önálló tanulmányává is válhat. A reflexiókat tartalmazó könyvbemutató közelíti a tudományos cikkhez, tanulmányhoz. A „recenzió”, véleményének figyelembe vétele szükséges egy PHD disszertáció megírása során, amennyiben a disszertáció érinti a bemutatott, bírált mű témáját. A már egy korábban bemutatott mű tekintetében, amennyiben az a disszertáció megírása során, mint jogirodalmi forrás szerepel, mérvadó az eredeti forrás és a doktorandusz ehhez fűződő elemzése. Tehát egy forrás használata, igénybevétele során mérvadó az eredeti mű és nem a „kivonatos” ismertetés, bár ennek tudományos értékelése (ha van) semmiképpen sem mellőzhető. A PHD disszertáció bizottsági és opponensi értékelése a védés eredményességét befolyásolja. A PHD disszertáció, tudományos eredménnyel kell rendelkezzen, aminek a kandidátusra kötelező értékelését, védésre alkalmasságát, „recenzióját” a tudományos bizottság végzi el. A kandidátus megelőző együttműködése a témavezetővel lehetővé teszi a téma helyes megválasztását, a hozzá mért módszerek alkalmazását, a mérvadó jogirodalom és praxis kiválasztását és az empirikus anyagnak rendszerzését és értékelését, ennek alapján a disszertáció felépítését, megírását, ebben a szerző álláspontjaihoz fűzött érvelését.

9. Egyéni és csoportos kutatás

A tudományos szabadság mindenképpen, a tudományos kutatás módszereinek tiszteltben tartásával mind az egyéni, mind az ún. csoportos kutatást egyaránt támogatja. Sem az egyiknek, sem a másiknak, a másikkal szemben, egymagában nincs előnye. Mindkettőnek követelménye a metodológiai kutatói alaposság és a lehetséges teljesség. A kutatói közösségi hozzáállás előnye az, hogy több kutató munkamegosztásán alapul. Az egyéni kutatás előnye pedig az, hogy alaposság feltételével a szerző nincs kitéve az ún. kutatói kompromisszumnak, ami persze, eleve nem negatív, sőt, sokszor gyümölcsöző. Eleve nem dönthető el, mi az, mely téma az, ami csoportos, és mi az, ami egyéni kutatást igényel. Mind a csoportos, mind az egyéni kutatásnak azonosak a módszerei (normatív, empirikus, induktív és deduktív, stb.). Azzal, hogy ezeknek a módszereknek eredményeit a csoportos kutatásnál a kutatóknak össze kell hangolni.

⁴⁴¹ Ld. pl. Prugberger Tamás, Vitatható részek a munkajogi kártérítési felelősség újraszabályozásában, in: Vörös Imre jubileumi kötet, Budapest, 2015, 409–417. old. Ibid, A szerzősszégek elméleti kérdései a polgári jogban és a munkajogban, in: Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2013, Újvidék, 2014. (szerk. Szalma József), 83–94. old. Prugberger Tamás, Adalék a tágabb civilisztikai felelősség jogelméletéhez és joggyakorlatához, in: Pro vita et scientia, Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából, Pázmány Péter Katolikus Egyetem ÁJK, Szent István Társulat kiadása, Budapest, 2012, 252–264. old.

10. A projektum

A kutatói projektum főszabályként a csoportos kutatások médiuma, bár gyakorlata nem tagadható meg, akár nem kivételként, az egyéni kutatások esetében. A projektum, több szerzői részvétellel megvalósítási gyengéje az lehet, hogy a szerzők egy esetleges prekonceptióhoz, kutatói hipotézishez, vagy „egységes” rendszerhez, összehangolt módszerhez, fűződ(het)nek, s ez befolyásolhatja egyéni álláspontjukat. Előnye azonban a szerzői együttműködés, munkamegosztás, aminek különös jelentősége van a tágabb tematikáknál, több jogintézményt elemző kutatói munkában. Előnye továbbá abban is van, hogy a kutatói program alternatívái bontásánál az egyes altémák szakosított kutatói vehetnek részt.

11. A témaválasztás és az exploratív kutatás; a kutatói praxis és a kutatói szeminárium (PHD); a kutatói hipotézis; az empirikus kutatás (normatív anyag begyűjtése és az adatrendszerzés); a tanulmány megírása és rendszere

A tudományos kutatás szabadsága a **témaválasztásnak** és a kutatási eredmények kifejezési formája (monográfia, tanulmány, szisztematikus mű, törvény-kommentár, praxiselemzés) tekintetében elvben nem szab korlátokat.

Ebben a tekintetben azonban, mégis vannak tapasztalati korlátok, ajánlások, különösképpen a PHD disszertációk tekintetében.

11.1. Szűkebb, vagy tágabb, általánosabb téma. Az ún. „különbségtételi” témaválasztási szindróma

A kutatói tapasztalat arról szól, hogy gyümölcsözőbb a szűkebb mint a tágabb téma, lehetőleg egy meghatározott jogintézmény kutatása, különösképpen a PHD disszertációk esetében. A szűkebb téma lehetővé teszi a monográfia kutatói határainak strict meghatározását. A túl általános téma, pl. több jogintézmény kutatása, ezzel szemben, annak a „veszélyeir” hordozza, hogy a téma „horizont nélküli”, vagyis újabbnál újabb jogintézmények jelennek meg a téma „látóhatárán”. Pl. ilyen téma a közjog és a magánjog megkülönböztetése. Figuratív, alighogy elérkezett a kutató a 236-ik különbséghez, másnap megtalálja a 237. differentia specificát (különbségtételt). Ezáltal válhat egy téma „horizont nélküli”, ami végeláthatatlanná teszi a kutatást és elnehezítheti a monográfia, vagy disszertáció megírását. Elvben tehát a „különbségek” tematikája, habár gyümölcsözők lehetnek más (pl. rendszerező) munkákban, a disszertációkban, monográfiákban, nem ajánlottak. A disszertáció fő témájaként ezért nem ajánlott két vagy több jogintézmény közötti különbségtétel. Pl. A vagyoni és nem vagyoni kár közötti különbségtétel. Ehelyett külön-külön a szólhasson a téma a vagyoni és a nem vagyoni kárról, vagy, még helyesebben, egyes kérdéseiről.

11.2. Az „időszerűség” kérdése és a témaválasztás

Az időszerűség természetesen egyik fontos követelménye a monográfiának, PHD disszertációnak. Az időszerűség azonban relatív fogalom, bármely tudományos téma lehet „időszerű”, azaz egy „rég” téma is időszerűvé válhat. Egy téma időszerűségét adott jogintézménnyel kapcsolatos jogelméleti és jogalkalmazási kételyek, viták fémjelezhetik. Bármely jogintézményre vonatkozó téma időszerűvé válhat azáltal, hogy a kutató hozzá járul a jogintézmény fejlődésmenetének és tartalmának megismeréséhez. A fejlődésmenete a jogi normának tételes változatában is, hozzá járul az aktuális jelentéstartalom feltárásához. Azaz ahhoz, hogy a jelenlegi, tételes normatív megoldás hogyan, miként és miért alakult ki

11.3. Az exploratív kutatás (A PHD - témaválasztással kapcsolatos előzetes kutatás)

A témaválasztást, pl. a PHD disszertáció témájának meghatározása céljából, megelőzi az exploratív kutatás. Az exploratív kutatás tehát megelőzi a témaválasztást. Rendelgetése az, hogy a fiatal kutató, tájékozódjon, több általa választott lehetséges témával kapcsolatos alapvető jogirodalmi és joggyakorlati álláspontokról, annak céljából, hogy ez elősegítse a témaválasztást. Az exploratív kutatás kiinduló pontjaként szolgálhatnak a szisztematikus művek, adott témára vonatkozó álláspontok tekintetében, továbbá a témára vonatkozó fontosabb folyóirati jogirodalom.

11.4. A jogintézményi, jogalkalmazási és jogirodalmi háttér jelentősége a témaválasztásnál

Kezdő kutatóknál előfordul, hogy (PHD) témájukat egy „új” („divatos”) jogintézménynek szeretnék szentelni, annak ellenére, hogy ennek a jogszabályi háttére nem stabilizálódott, praxisa és jogirodalma nincs, vagy alig van. A fiatal kutatók témaválasztási indítéka ilyen „aktuális” témáknál abban reményben van, hogy egy „új” témáról, jogszabályról sokkal „többet” lehet és újat mondani, „kihozni”, mint a „rég”, sokszor feldolgozott témákból. Ettől a kutatói témaválasztási szándéktól, indítéktól azonban a kutatói tapasztalat őket általában „eltanácsolja.” Ugyanis a bevett kutatói tapasztalat szerint, PHD disszertáció témája csak az lehet, amelynek jogszabályi háttére hosszabb ideje stabil, változatlan, van joggyakorlata, hazai és külföldi jogirodalma. Az „efemer” (mulandó) téma, melynek felkapott jogszabályi háttére idők során megszűnik, vagy megszűnhet, tárgytalanná teheti a disszertációt. Ebhez képest egy „klasszikus” téma, megannyi jogirodalommal és praxissal, tudományos értékében többet jelenthet, akár szerényebb hozzájárulással, aliquid novummal, mint a bizonytalan, később jogszabályi változással tárgytalanná váló, kezdetben modernnek, időszerűnek tűnő, vagy hitt, tartott téma. Az, hogy egy téma stabil, netán „örökzöld”, komparatív (jogösszehasonlító exploratív) kutatással is ellenőrizhető, tehát oly módon, hogy

eközben megállapítást nyert, hogy a választott hazai jogintézménynek van külföldi „megfelelője.” Eközben nem kötelező, hogy az adott jogintézmény külföldi jogszabályi háttere teljesen konvergens (azonos) legyen a hazáival.

11.5. A kutatói praxis

A PHD Iskolán belül hasznosnak mutatkozhat a doktorandusz kutatói praxisának elvégzése, ami nem más, mint egy meghatározott jogintézménnyel kapcsolatos hosszabb időszakban kialakuló bírói gyakorlat írásban történő osztályozása, tendenciális fejlődésmentének kimutatása, elemzése és értékelése. Míg a kutatói gyakorlat tárgya elsősorban a joggyakorlat begyűjtése és elemzése, a *kutatói szemindriumi dolgozat* tárgya elsősorban egy témával, adott jogintézménnyel kapcsolatos jogirodalom átfogó elemzése, róla szóló állásfoglalás, tanulmány formájában. Nincs akadálya annak, hogy mindkét doktoranduszi kifejezési forma, a majdani disszertációba, persze szervesen, épüljön be, azaz annak, hogy ezeknek a tanulmányoknak, előtanulmányoknak témája azonos legyen, a disszertáció témájával.

11.6. A kutatói hipotézis (feltételezés). A kutatói anyagbegyűjtés

A PHD disszertáció témaválasztását követően, az exploratív (kiinduló) kutatás alapján, a doktorandusz (vagy más kutató) felállítja kutatói hipotézisét, feltételezését, tehát azt az alapgondolatot, mely vezérlő fonalként szolgál az empirikus kutatói anyag (jogszabályok, joggyakorlat, jogirodalom) begyűjtéséhez. A kutatói hipotézis azonban változhat, függően az időközi, megírásig elvégzett kutatási eredményektől. A kutatói hipotézis befolyásolhatja a kutatási irányvonalat, hiszen ő az a „gócpont” amely köré kialakul az empirikus kutatói anyag. A kutatott anyag, forrás, akár a negálhatja (tagadhatja), akár affirmálhatja (megerősítheti), avagy módosíthatja a hipotézist. A kutatás azonban téves irányba is haladhat, ha az empirikus anyag kizárólag a hipotézisben megfogalmazott álláspont mentén jön létre. Ez ahhoz vezethet, hogy csupán a hipotézist alátámasztó érvek kerülnek előtérbe, mellőzve a tagadó álláspontokat, ellenérveket. A tudományos kutatásnak tárgyilagossági követelménye, azt sugallja, hogy a szerzőnek kezdetben akár legtetszősebb hipotézise is megdőlhessen, ha ezt a hipotézis ellenében szóló empirikus anyag súlya, érvei megkövetelik, mert a kutatási eredmények rációltak a csupán exploratív kutatásokon alapuló hipotézisre. Ha pl. egy eljárásjogi tanulmányban, disszertációban a kutató alaptézise, hipotézise az, hogy a mulasztási ítélet gyorsítja az eljárást, ez elsődlegesen ésszerűnek tűnik. Ugyanis a mulasztási ítélet (határozat) lényege abban van, hogy a polgári eljárást lefolytató bíróság a felperes kereseti kérelmében foglalt igényt, érdemi tárgyalás nélkül, teljes egészében elfogadja, és az alperest ennek teljesítésére marasztalja, amennyiben az alperes passzív volt, pl. nem válaszolt a keresetlevélre, legalább kétszer, alapos okra hivatkozó kimentés

nélkül nem jött el a tárgyalásra. Nyilvánvaló, hogy a mulasztási ítélet, annál fogva, hogy szankcionálja alperes passzív magatartását (mivel vélelmezhető, hogy az alperes egyet ért a kereseti kérelemben foglaltakkal és a további tárgyalást „feleslegessé” teszi) – az első fokú tárgyalást gyorsítja. Nem biztos azonban, hogy ezen eljárásjogi intézmény az eljárás gyorsításához vezet az eljárás jogorvoslati szakaszában. Hogy a mulasztási ítélet az eljárás ebben a szakaszában is gyorsító jelleggel bír-e, ennek kutatói ellenőrzése céljából szükséges a mulasztási marasztaló ítélet mentén, elemezni a jogorvoslati eljárásokat is. Ugyanakkor a kutató megállapíthatja, hogy a mulasztási ítélet létjogosultságának nem egyedüli indoka az eljárás gyorsítása, hanem emellett az alperes passzív magatartásának, érdektelenségének szankcionálása.

A *kutatási anyag rendszerezése* tehát nemcsak a hipotézissel kialakított kérdés, kérdések mentén, hanem a témáról begyűjtött empirikus (normatív, prakszis- és literáris) anyag problémafelvetései mentén is történik.

A kutatói téma *megírása* során figyelemmel kell lenni a kutatott téma, azaz jogintézmény *belső rendjére*, amelynek nemcsak formális szerkezetét (pl. a kutatott jogszabály diszpozíciójának és szankciójának) kell követni, hanem a jogintézmény tartalma szerinti jogértelmezési és jogalkalmazási, logikus sorrendbe vett problémák sorát is. Ezért leegyszerűsítés lenne a bevezetés, a tárgyalás és a végkövetkeztetés szerinti tárgyalási rend.

A PHD disszertációjának bevezetője gyakran tartalmazza a téma közelebbi elhatárolását, indoklását, az alapvető problémákat az alkalmazott kutatói módszereket. A tárgyaló részben a doktorandusz kifejti a jogintézményt, ennek elemeire bontásával, ezek mentén jelentéstartalmának feltárásával, a szomszédos jogintézményekkel való komparálása és elhatárolása, a különböző elméleti és gyakorlati dilemmák rendszerbe foglalt előadásával, stb. A következtetésekben a disszertáns előadja kutatási eredményeit. Végül, a kutató feltünteti a felhasznált normatív, jogirodalmi és gyakorlati források jegyzékét. Tételes jogi disszertációban a jogtörténeti és jogösszehasonlítási elemzés szükséges és ajánlott, főleg a hatályos jog értelmezése, jelentéstartalmának feltárása céljából, azaz ennek függvényében. Elengedhetetlen továbbá a felhasznált, azaz az idézett forrásokra való pontos lábjegyzeti hivatkozás. Megengedhető a hivatkozó egy mű álláspontjaira való összefoglaló jellegű utalása, mindenképpen lábjegyzeti megjegyzéssel. A másik mód a szószerinti, idézőjellel ellátott szószerinti idézés, im. lábjegyzeti jelzéssel. Megengedhetetlen, a szerzői jogi törvénnyel ellentétes, több oldalon történő idézése más művének, mintha az a szerző saját eredeti álláspontja volna, az idézett műre való hivatkozás nélkül, – mivel ez szerzői jogbitorlásnak számít. Persze, az általános ismeretek esetében nem feltétlenül szükséges a másra való hivatkozás, de ekkor is kerülendő a szószerinti idézése más művének mely az általános ismereteket, általánosan ismert tudást adja elő.

11.7. *A tudományos hozzájárulás kérdése. Eredetiség. A jogi „egzaktság” és az „ellenőrizhetőség”*

A PHD diszertációnak (akár más tudományos műnek) tudományos hozzájárulása elengedhetetlen, ami a korábbi hasonló témájú művekkel való viszonyítás útján nyer értékelést. Persze, legjobb, ha a mű eredeti, érvekkel alátámasztott új szerzői álláspontot képvisel. Az „új” azonban lehet egy új értelmezés, lehet új rendszerezés, osztályozás, mely egy jogintézmény, jogszabály jobb megértését, pontosított alkalmazását szolgálja. Egy tudományos mű akár egészében, akár részleteiben is tartalmazhatja az *alliquid novum*-ot. Egy mű *novuma* függhet a szerző által alkalmazott módszerektől is. Ha egy polgári jogi norma azért nem eredeti, mert pl. a római jog recepciójából ered, vagy egy külföldi Ptk. hatására jött létre, és lényeges tartalmában a külföldi azonos jogintézménnyel konvergens, felesleges az értelmezésben az „eredetiségre” való törekvés, mert ez *contradictio in adiecto*-hoz, vagy hamis, pontatlan eredményhez vezethet. Ilyen esetben az is eredmény, ha a szerző rámutat egy külföldi normának hazaira való hatására, vagy az eredeti példaképhez képest kimutatható, azonos jogintézmény fejlődésmentére. A polgári jog jogintézményei azért azonosak, vagy hasonlóak, mert hosszantartó törvényhozási gyakorlat azonos tapasztalatból ered. Dolgozolgálatás esetében a rejtett hiba és jogkövetkezménye, a károkozási jogviszony alanyai, a jogellenesség, a vétkesség, stb. minden külföldi Ptk.-ban megtalálható. Csak azért, mert így van, elemzése nem mellőzhető csupán annak okából, hogy „nem eredeti”. A jogi norma, mivel célja szabályozási, nem lehet kísérlet eszköze, ezért a jogalkotónak, a hazai szabályozási tapasztalat mellett, figyelembe kell vennie a külföldi jogalkotók megoldását is és annak jogalkalmazási tapasztalatait. Mindez, persze nem jelenti azt, hogy egy klasszikus, külföldivel megegyező, konvergens jogintézményről szóló műben eleve hiányzik az eredetiség minősítési lehetősége. Legalábbis olyan értelemben, mint megkövetelt a találmány szabadalmazásánál, vagy egy újítás lajstromoztatásánál, a műszaki alkotások körében. A jogtudományi műben az újítás követelményének megfelel a jogszabály értelmezésének mélyítése, közelebbi magyarázata, indoklása, stb. A jogtudományi műnek, habár követelménye szerint is objektív és pontos kell legyen, nem a „végleges” „örökérvényű” jogi igazság megkeresése, hanem egy adott jogintézmény tartalmának, a mű megírása idején fennálló tudományos ismeretek és jogalkalmazási tapasztalat szerinti feltárása.

A tétele jog empirikusan ellenőrizhető (megismételhető), a jogalkalmazási tapasztalat alapján, hiszen, ha egy jogi norma világos, egyértelmű, akkor annak jogkövetkezménye azonos lesz különböző, norma szerint előírányzott (más) esetekben (is). Pl. mind az „A” mind a „B”, „C”, stb. károsult azonos tényállási feltételek mellett, jogosult a kár teljes térítésére. A természettudományok egzaktsága az experimentum (kísérlet) által való megismételhetőségben és ezáltal történő ellenőrizhetőségén alapul. A jogban, a jogi egzaktság is, hasonlóképpen „ellenőrizhető”, de nem a kísérlet útján, mert ez a

jogban (jogi szabályozásban) egyenesen tilos eljárás. Pl. jogbizonytalansághoz vezet, ha egy jogi normát a jogalkotó „kísérlet” céljából hozta meg, s ha nem válik be, majd törli, megszünteti annak hatályát. A jogban az „ellenőrizhetőség” abban nyilvánul meg, hogy ugyanazon jogi norma alkalmazása a jogszabályi diszpozíció (rendelkező rész) által bevonzott különböző esetekben, azonos jogkövetkezményt von magával.

Az eredetiség azonban nem ritkán előforduló minősítése a magyar jogtudósok munkáinak, vagy munkásságának. Ez különösképpen az alapozó művek tekintetében fordul elő. Említsük csupán példaként Grosschmid Béni (Fejezetek kötelmi jogunk köréből), vagy Marton Géza felelősségtani munkáit. Grosschmid XIX. század második felében, a századfordulón és a XX. sz. első felében megírt kötelmi jogi munkái elsősorban arra irányult, hogy az osztrák jog hatását, hazai kódexjog hiányában, a hazai precedensi jogfejlődéssel ellensúlyozza. Ugyanakkor ő munkáival hozzá járult a polgári jog egyes részeinek kodifikálásához, különösképpen a XIX. század végén hatályba lépő családi jogi törvényekhez, pl. a házasság intézményének az egyházi jog hatáskörébe tartozásának megszüntetéséhez és ennek a polgári jogba való áthelyezéséhez. Grosschmid Béni hozzá járult továbbá az öröklési jog reformjához. Grosschmid munkáiban, különösképpen a német BGB hatálybalépését követően (1900) kimutatható e kódex mentén kialakuló német jogirodalmi hatás, habár Grosschmid erre az irodalomra kifejezetten nem hivatkozik. Marton Gézának elévülhetetlen érdemei vannak a vétkességfogalom, az alanyi és tárgyi felelősség meghatározása terén. Munkáiban, habár a római jogi szubjektív vétkességfogalmat nem utasítja el, közelít a vétkesség ún. objektív megfogalmazásához, vagyis ahhoz, hogy a vétkességi felróhatóság nem más, mint egy elvárt magatartástól való eltérés. Ezt a gondolatmenetet Eörsi Gyula fejlesztette tovább felelősségtani munkáiban.

VII. A HAZAI ÉS KÜLFÖLDI JOGTUDOMÁNYI FOLYÓIRATOKRÓL (A PERIODIKAI KÚTFŐK)

A jogtudományi folyóiratokat, melyek elengedhetetlenek a jogtudományi kutatásokhoz, két alapvető kategóriában taglaljuk, egyfelől a hazaiakat és a külföldieket. Ugyanakkor, másfelől figyelemmel kell lenni az általános és a szakági, speciális, vagy szakosított folyóiratokra. Különösen fontos kategóriát képeznek a jogi kari tudományos akták. Ehhez fűződnek a bírói gyakorlattal kapcsolatos források, továbbá az alaki jogforrások gyűjteményes kötetei.

1. Az általános jogtudományi folyóiratokról

1.1. Az általános hazai jogtudományi és szakmai folyóiratokról

Általánosnak nevezhetjük azokat a jogi tudományos folyóiratokat, amely a jog minden területére vonatkozó tanulmányokat, cikkeket jelentet meg. Az általános folyóiratok is előfordulónak, egyes tematikus számai szerint lehetnek speciálisak (szakosítottak). Nehéz megkülönböztetést tenni a tudományos és szakmai folyóiratok között, bár erre nézve vannak objektív szttenderdek. Mondjuk, az, hogy mi e folyóiratok credója, célja. Az, hogy „csupán” a jogalkalmazást szolgálják-e, ennek elősegítése érdekében, szakmai, gyakorlati szempontokat figyelembe véve, vagy a tudományos, kutatói, azaz kritikus szemléletet „képviselik”-e. Vannak persze, a szerkesztési célokon túlmenő további objektív mércék is, pl. a folyóirat szerkesztése, szerkesztő bizottságának jogtudományi minősítésű összetétele. Mely szavatolja az elméleti és a gyakorlatot tudományosan vizsgáló tanulmányok előtérbe helyezését. A tudományos folyóirat minősítésének meg vannak a hazai és nemzetközi feltételei.

Hazai feltételek pedig a Magyar Tudományos Akadémia jogtudományok területére vonatkozó folyóirati minősítésében lelhetők meg. (A, B, C, D kategóriák). Nem biztos azonban, hogy a B folyóirati kategóriában minősített folyóirati tanulmány minden esetben „jobb”, mint a C kategóriában minősített folyóiratban megjelentetett munka. Ez a formális minősítés hiányossága. Mégis, fontos kiinduló pont. Mindenképpen figyelembe kell venni, azt, hogy a jogtudományi folyóiratokban, jogtudósok által szerkesztett tudományos közlőnyökben, a tudományos (interszubjektíve ellenőrizhető) hitelesség, vélelmezhetően, jelen van.

Magyarországon számos applikatív, azaz jogalkalmazási célú speciális *szakfolyóirat* van. A szakfolyóirati célú és minősítésű folyóiratok, lehetnek a tudományos kutatások szempontjából is jelentős források, különösképpen az empirikus anyaggyűjtés kapcsán.

Nemzetközi folyóiratok esetében összehasonlíthatók a mércék, ezek közé tartozik, hogy a szerkesztő bizottságok tagjai nemzetközileg elismertek jogtudományok területén, azaz különböző országokban tevékeny és kutató jogtudósok. Mind a hazai, mind a külföldi folyóirat „kategorizálása” a benne megjelentetett tanulmányokra, cikkekre való független *hivatkozások* alapján változhat.

A tudományos folyóirat minősítésének egyik mércéje a benne megjelentetendő tanulmányok előzetes objektív, újabban titkos (belső) *recenziója*, értékelése, bírálata, melyet a szerkesztőség által megbízott recenzens a szerkesztőségnek, vagy szerkesztőnek címez, a folyóirat koncepciója, mércéje alapján a megjelentethetőségi javaslattal.

A tudományos minősítés tekintetében kiemelt kérdésként mutatkozik meg a szerkesztési kritériumok mellett, a folyóiratok *folyamatossága*. Ilyen a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának havonta megjelenő tudományos közlőnye, a *Jogtudományi Közlőny*, hiszen folyamatosan jelenik meg, jóval száz éven túlmenően, pontosabban 1867-től. Kiemelhető egy másik jelentős (általános) tudományos folyóirat, az *Allam- és Jogtudomány*. Ami szintén az MTA Jogtudományi Intézetének (újabban Társadalomtudományi Intézete keretében) gondozásában jelent meg. Az MTA periodikái közül figyelmet érdemel a jogtudományi kutatások szemszögéből is releváns *Politikatudományi Szemle*, mely az MTA Politikatudományi Bizottsága és az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontja által referálva 24 éve folyamatosan megjelenő folyóirat, továbbá a *Magyar Tudomány* c. MTA folyóirat, melynek alapítási éve 1840, tehát immáron, 2016-ban, 177. évfolyamát érte meg, – társadalomtudományi és jogtudományi tanulmányokat is közzé tesz (I–IX osztály tudományágait felölelő jelleggel). Nemkülönben, kutatásmódszertani szemszögből is, fontos, az MTA által gondozott, pontosabban az MTA Filozófia Bizottságának folyóirata, mely 58. évfolyam során folyamatosan megjelenő tudományos folyóirat, a *Magyar Filozófiai Szemle*.⁴⁴² Figyelemre méltó továbbá az *Európai jog* címen megjelenő, az Európai Jogakadémia tudományos folyóirata, mely immáron 15 évfolyam során, folyamatosan megjelenő publikáció. Kiemelhető továbbá a *Jogelméleti Szemle* amely csak online formájában jelenik meg (<http://jesz.ajk.elte.hu>).

A magyar jogtudománynak komoly *külföldi elismertsége* van, nemzetközileg elismert kiemelkedő jogtudósaink jóvoltából, de a hazai tudományos folyóiratok és különösképpen jogi kari tudományos akták *idegen nyelvű* megjelentetésének is köszönve. Csupán példaként említjük, hogy az ELTE ÁJK két kari actával rendelkezik, az egyik magyar nyelvű, a másik idegen nyelvű. Különösképpen a rendszerváltás óta, a magyar és európai joggal „foglalkozó” kari és országos, tematikus nemzetközi jogtudományi tanácskozásokról szóló konferencia-kiadványok is, gyakran idegen nyelvűek, ami helyeselhető eredmény, fontos útja és eszköze a jelenkori magyar jog és jogtudomány nemzetközi tudományos és hivatási elismertségének. Az általános magyar tudományos folyóiratok közül kiemelkedő műhely, a folyamatosan megjelenő

⁴⁴² Ennek 2014/4. száma a filozófia módszereinek szentelt (ld. ebben: *Mekás Péter*, a filozófia módszerei, 5–8. old.; *Horváth Zoltán*, Kant analitikus módszere. 8–30. old.).

Magyar Jog, mely a Magyar Jogász Egylet havonta megjelenő tudományos folyóirata (folyamatosan megjelenik 1946-tól).

Nemkülönbön jelentős a pécsi *Jura* (a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának immáron több mint húsz éve rendszeresen megjelenő tudományos lapja), mely általánosnak minősíthető tudományos folyóirat, mivel a benne megjelenő tanulmányok a jog általános és különleges kérdéseivel, azaz a köz- és magánjog kérdéseivel egyaránt foglalkoznak.

Habár tematikája szerint speciális, hiszen a *gazdaság és a jog kapcsolatát* vizsgálja, mégis az általános folyóiratok közé sorolható a *Gazdaság és Jog*, a HVG/ORAC kiadásában megjelenő folyóirat, annál fogva, hogy pl. olyan kérdésekkel foglalkozik, mint az új Ptk. jogi személyekre, azaz a gazdasági társaságokra vonatkozó könyve.

Fontos mércéje a folyóirat (legyen az általános, vagy szakosított) tudományos minősítésének a benne megjelenő tanulmányokhoz fűződő *idegen nyelvű abstract* azaz összefoglaló, még akkor is, ha a folyóirat elsősorban a „nemzeti” és nem nemzetközi, vagy európai joggal „foglalkozik.”

Vannak társadalomtudományi folyóiratok is, amelyek a magyarság történeti és aktuális kérdéseivel foglalkoznak, ezen belül (a határon túli magyar kisebbségi) jogi kérdésekkel is, mint a *Valóság*, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat havonta megjelenő folyóirata.

A *külföldi* általános (a jog minden ágát felölelő) jogtudományi folyóiratok közül azokat emeljük ki, ezek közül is csak példaként, amelyek a magyarországi jogi kari, egyetemi vagy más könyvtárakban (pl. Széchényi Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár, MTA Jogtudományi Intézeti könyvtára) is fellelhetők.

Talán a legáltalánosabbak közé sorolható a *német Rechtstheorie*, Berlinben a Duncker és a Humblot kiadványaként megjelenő tudományos folyóirat, mely a logika és a jogi módszertan, jogfilozófia, jogszociológia és a kommunikációs jog folyóirata (*Zeitschrift für Logik und Juristische Methodenlehre, Allgemeine Rechts- und Staatslehre, Kommunikationsnormen und Handlungstheorie, Soziologie und Philosophie des Rechts*).

A jogdogmatika területéről megemlíthető a *Neue Juristische Wochenschrift*.

A közjog teljes területét felölelő *Archiv für öffentliches Recht* említhető.

A Közép- és Kelet-Európai joggal a 61 éve Berlinben megjelenő *Osteuropa Recht*, továbbá a Grazban megjelenő *Review of Central and East European Law* foglalkozik.

Az európai jog a tárgya az ötven éve folyamatosan megjelenő, a Nomos (Baden-Baden) által kiadott *Europarecht*. A közösségi európai (magán) jog képezi tárgyát a *Zeitschrift der Gemeinschaftsprivatrecht/European Community Law Review/Revue de droit privé communautaire* c. folyóiratnak is. Az európai jog magánjogi vonatkozása tárgyában egyike a legnevesebb folyóiratoknak a heidelbergi *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht (ZeuP)*, a C. H. Beck Verlag kiadásában.

Fiatal magánjogász kutatók tudományos folyóirata a *Jahrbuch junger Zivilrechtswissenschaftler*.

A magánjogdogmatika egyik legismertebb, legpatinásabb folyóirata a *Jherings Jahrbücher der Dogmatik des bürgerlichen Rechts*.

A jogösszehasonlítás német, az osztrákkal azonos nevű folyóirata a *Zeitschrift für Rechtsvergleichung*, valamint a *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*.

Az *osztrák* (vagy osztrák-német) általánosnak tekinthető tudományos folyóiratok közül kiemelném a következőket: *Österreichische Juristenzeitung*, *Zeitschrift für das Privat- und öffentliches Recht der Gegenwart, begründet von Grünhut* (A mai magán- és közjog), *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* (külföldi és nemzetközi magánjog), *Juristische Blätter*, *Zeitschrift für europäisches Privatrecht*, *Zeitschrift für Rechtsvergleichung* (jogösszehasonlítási jellegű), *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* (gazdasági jog), a *Juristische Ausbildung* (jogászképzési) folyóiratokat.

A *svájci* általános folyóiratok közül többek között, megemlíthető a *Schweizerische Juristen-Zeitung*.

A *francia* általános folyóiratok közül kiemelném a *Revue critique de droit international privé* (a nemzetközi magánjog kritikai folyóirata), a *Journal du droit international* (Clunet), a *Revue générale de droit international public* (a nemzetközi közjog folyóirata), a *Revue internationale de droit comparé* (a jogösszehasonlítás nemzetközi folyóirata), *Revue de la recherche juridique – Droit prospectif* (a jogtudományi kutatások folyóirata), a *Revue trimestrielle de droit européen* (az európai jog három havonta megjelenő folyóirata), az *Archives de la Philosophie du droit (Sirey)* (a jogfilozófia folyóirata).

Az *angol* jogösszehasonlítási tárgyú tudományos folyóiratok közül külön kiemlést érdemel a negyedévenként megjelenő *International and comparative Law quarterly*, melyet a British Institut of International and Comparative Law ad ki.

2. A speciális (szakági) jogtudományi és szakmai folyóiratokról

Különlegesek, szakosítottak, speciálisak azok a folyóiratok, amelyek kizárólag a jog valamely szakágával foglalkoznak, pl. nemzetközi köz-, vagy magánjoggal, európai joggal, választott bírósági eljárásjoggal, vagyon- és személybiztosítással, stb.

2.1. A hazai speciális folyóiratokról

A jogtörténet-tudomány területén külön kiemelhető periodika a *Jogtörténeti Szemle*, mely előbb a Magyar Tudományos Akadémia Jogtörténeti Bizottságának folyóirata, majd újabban nemzetközi szerkesztőségű tudományos folyóirattá vált. Nyitott nemzetünk történetének kulcskérdései, valamint ennek meghatározó nemzetközi hatásokra kialakult közjogi kérdéseinek vizsgálata előtt.

A polgári jog tudományának a Wolters Kluwer által kiadott havonta megjelenő *Polgári jog*. c. online folyóirat szentelt. Az új Ptk. megalkotása során kiemelkedő szerepe volt a *Polgári Jogi Kodifikáció* c. tudományos folyóiratnak (2000–2008 között).

A családi jog szaklapja a HVG/ORAC által kiadott *Családi jog*.

A Magyar Országos Közjegyzői Kamara folyóirata a *Közjegyzők Közlönye*, melynek kiadója a Közjegyzői Akadémia nonprofit Kft.

A cégbírák és gazdasági bírák országos egyesületének hírlevele a *Céghírek*. A néhány évig megjelenő *Cég és Jog* c. szakfolyóirat időközben megszűnt. Pontosabban, a folyóirat 1999–2002 között jelent meg, majd a 2002/9. számától a Napi Jogással összevonva jelenik meg, majd 2005-től szünetel.

A Magyar Szabadalmi Hivatal adja ki az *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemlét*.

A közigazgatási szak- és tudományos lapok közül kiemelhetők a nemzeti Közigazgatási Intézet által gondozott *Magyar Közigazgatás*, továbbá a közszolgálati tisztségviselők Szakmai Szervezetének Szövetsége, azaz a Wolters Kluwer által kiadott *Új Magyar Közigazgatás*.

A büntetőjog, azaz a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai és tudományos folyóirata a *Börtönügyi Szemle*.

A Külügyi és Külgazdasági Intézet gondozásában jelenik meg immáron XIV. évfolyam során a *Külügyi Szemle*, mely a külpolitikára és a külgazdaságra szakosított folyóirat.

2.2. A külföldi speciális folyóiratokról

Az egyes jogi szakterületeken szinte felsorolhatatlanok az egyes országokban megjelenő folyóiratok. Egy-egy kutatói téma is meghatározhatja a speciális folyóiratok választását. Az alábbi speciális külföldi folyóirat felsorolás csupán példaszerű, a folyóirat szakosításának megjelölésével.

A *német* szakosított jogi folyóiratok száma igen nagy. Csupán egyeseket említhetünk meg. A közjog folyóirata az *Archiv für öffentliches Recht*; a vállalkozói, a versenyzogi és a biztosítási jog területén a *Leipziger Zeitschrift für Handels-, Konkurs- und Versicherungsrecht*, *Zeitschrift für Unternehmens- und Gesellschaftsrecht*; továbbá a *Wettbewerb in Recht und Praxis*, a *Wirtschaft und Wettbewerb*, *Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft*; a fizetéseképtelenségi jog területén a *Deutsche Zeitschrift für Wirtschafts- und Insolvenzrecht*, a fogyasztóvédelem területén a *Verbraucher und Recht*; a munkajog területén ismeretesek az *Arbeit und Recht*, *Arbeits- und Sozialpolitik*, a *Deutsches Arbeitsrecht*, *Zeitschrift für Arbeitsrecht*; a lakásgazdálkodási jog területén a *Wohnungswirtschaft und Mietrecht*, *Zeitschrift für Wohnungseigentum*; a találmányi és szerzői jogra, a média jogra, a filmjogra a *Zeitschrift für Urheber- und Medienrecht/Film und Recht*; a közigazgatási jog területén a *Der öffentliche Dienst*, a *Die öffentliche Verwaltung*, a *Deutsche Verwaltung*, *Deutsches Verwaltungsblatt*; a közjegyzői jog területén a *Deutsche Notarzeitung*; a családi és öröklési jog területén a *Zeitschrift für das gesamte Familienrecht*, a *Zeitschrift für Familiens- und Erbrecht*, *Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge*; a polgári eljárásjog területén a *Zeitschrift für Zivilprozess*, a

nemzetközi polgári eljárásjog területén az *Internationales Zivilprozessrecht, Zeitschrift für Zivilprozess – Internationaler Teil*; a választottbíróóságokra nézve a *Zeitschrift für Schiedsverfahren*; a bankjog területén a *Zeitschrift für Bankrecht und Bankwirtschaft*; a beruházási jog területén a *Zeitschrift für Vermögensrecht und Investitionsrecht*; a büntetőjog területén a *Der Strafverteidiger*; a jogösszehasonlítás területén a *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*.

Az *osztrák* speciális jogi folyóiratok köréből kiemelném a jogtörténettudomány területéről a *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte*-t, a versenyzog területéről a *Wettbewerb in Recht und Praxis*-t, a munkajog területéről a *Zeitschrift für Arbeitsrecht und Sozialrecht*-et, a közjog, nemzetközi közjog és közigazgatás területéről az *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht*-et, a *Zeitschrift für Verwaltung*-ot, a közlekedési jog területéről a *Zeitschrift für Verkehrsrecht*-et, a közjegyzői jog területéről az *Österreichische Notariats-Zeitung*-ot, a szerzői és találmányi jog területéről az *Österreichische Blätter für gewerblichen Rechtsschutz und Urheberrecht*-et, az ingatlanjog területéről az *Österreichische Immobilien-Zeitung*-ot, stb.

A *francia* jogi szakági tudományos folyóiratok közül kiemelném a magánjogi felelősségre és felelősségbiztosításra szakosodott *Revue générale des assurances terrestres*, a *Revue générale du droit assurances*, a nemzetközi magánjoggal foglalkozik a *Revue critique de droit international privé*, a társasági joggal foglalkozik a *Revue Société*, a családi joggal foglalkozik a *Revue juridique Personnes et famille*, a magánjog egészével foglalkozik a három havonta megjelenő *Revue trimestrielle de droit civil* (Sirey), a kereskedelmi jog egészével foglalkozik a *Revue trimestrielle de droit commercial* (Sirey), az európai joggal a *Revue trimestrielle de droit européen* (Sirey) foglalkozik, a jogösszehasonlítással foglalkozik a *Revue internationale de droit comparé*, a nemzetközi közjoggal pedig a *Revue générale de droit internationale public*.

2.3. A kari tudományos aktákról

Annak köszönve, hogy a magyarországi jogi karok a rendszerváltást követően a korábban inkább oktatási és képzési jellege megváltozott és ehhez társult a kutatási rendeltetés, a kari tudományos közlönyök, kari acták és kiadványok jelentős formáivá váltak az egyetemen, a karon és tanszékeken működő egyéni és csoportos kutatói eredmények közzé tételének. Természetesen, ezekhez kapcsolódnak az egyes tanszéki kiadványok, tematikus, konferencia- és monografikus kiadványok is.

Az *ELTE ÁJK*-nak két jelentős, folyamatosan megjelenő tudományos Actája van, melyek a kar, vagy a karral együttműködő katóroinak tudományos publikációit, kiemelkedő szerkesztői és szerzői igényességgel, jelenteti meg. Hagyományosságát és folyamatosságát jelzi, hogy az egyik közülük, az *Acta facultatis politico-juridicae Universitatis Stientiarium Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae*, több mint ötven éve (2013-ban volt ötven éves jubileuma) jelenik meg. Nemkülönben, ugyanezen a

karon jelenik meg a *kari idegen nyelvű Actája*, az *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica*, mely több mint 54. kötetet adott ki, nem kevesebb igényességgel, német, angol és francia nyelvű publikációkkal. Ugyananezen a Karon jelennek meg az *egyes tanszékek* (pl. Magyar Jogtörténeti Tanszék, Római Jogi Tanszék, stb.) tudományos, főként monografikus kiadványai is.

A kari tudományos közlönyök között kiemelhető a *Iustum aequum salutare* c. jogtudományi folyóirat, melyet a budapesti *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara* jelentet meg immáron 11. éve folyamatosan.

Kiemelhető továbbá a *Miskolci Egyetem ÁJK* által kiadott *Publicationes Universitatis Miskolciensis (Sectio Iuridica et Politica)*, mely eddig 33. kötetet jelentetett meg. A másik jelentős egy évtizede megjelenő általánosnak minősíthető periodikája a Miskolci Egyetem ÁJK-nak a *Miskolci Jogi Szemle*.

A *Debreceni Egyetem ÁJK* kari tudományos Actája a *Pro futuro* (a jövő nemzedékek jogáról szóló tudományos folyóirat).

Jelentős kari tudományos publikációs fórum továbbá a budapesti *Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK* által gondozott *Acta Caroliensia Conventum Scientiarum Iuridico Politicarum*, melynek tudományos periodikai kiadványai folyamatosan tíz éve jelennek meg, továbbá a 2014-ben beinduló *Glossa Iuridica*.

Említésre méltó periodikus tudományos publikációs tevékenységet folytat a Szegedi Egyetem ÁJK, a Debreceni Egyetem ÁJK, a Pécsi és a Győri Egyetem ÁJK.

A kari periodikák mellett a magyarországi jogi karokon, pl. az ELTE ÁJK-n és a Miskolci Egyetemen, a KRE ÁJK-n jelentős, az edukatív mellett tudományos értékkel is bíró tankönyv- és rendszerező művek kiadásával kapcsolatos publikációs tevékenység is említhető.

2.4. A bírói gyakorlattal kapcsolatos hazai és külföldi forrásokról

A *hazai* bírói gyakorlatnak számos forrása van, ezek közül elsődlegesen a bíróságok által közzé tett döntvénytárak (BH – Bírósági határozatok, 1953-tól, majd utóbb Kúriai Döntések). Tartalmazza a jogágak szerinti kúriai döntéseket, jogegységi álláspontokat. Ezeken túlmenően kiemelném a *Bírósági döntések tárá*t, mely a Wolters Kluwer Kiadó gondozásában jelenik meg; a tizenkettedik évfolyamába lépő *Ítéletábrái Határozatokat*, mely tartalmazza a büntető, polgári és gazdasági határozatokat, melynek kiadója a HVG/ORAC Lapkiadó Kft. Megemlíthető továbbá a *Jogesetek magyarázata* (Je Ma), melynek kiadója az Opten Informatikai Kft.

Jogtörténeti kutatások szemszögéből jelentősek a *Curiai Ítéletek* (1867-től), továbbá a *Curiai határozatok* (1871–1904).

A *külföldi* bírói gyakorlat gyűjteményes kiadványai közül kiemelném a *Gerichtshof der Europäischen Union – Sammlung der Rechtsprechung des Gerichtshofs und Gerichts* ami a Luxemburgban székelő EU Bíróság gyakorlatát tartalmazza.

A *német* joggyakorlatot tartalmazza a periodikus megjelentetésű, immáron 69 éve folyamatosan megjelenő *Neue Justiz – Zeitschrift für Rechtsentwicklung und Rechtssprechung*, amely a jogfejlődés valamint a joggyakorlat folyóirata és a Nomos Verlag kiadványaként Baden-Badenben jelenik meg, továbbá a német szövetségi bíróság (Bundesgerichtshof) magánjogi gyakorlatát tartalmazó *Entscheidungen des (deutschen) Bundesgerichtshofs in Zivilsachen*, továbbá az általános, jogalkalmazással kapcsolatos *Deutsche Richterzeitung*, a nemzetközi magán- és eljárásjog bírói gyakorlatát követő *Praxis des Internationalen Privat – und Verfahrensrecht*, az adatvédelem praxisával foglalkozó *Zeitschrift für IT – Recht, Rechtsinformation und Datenschutz*, a korábbi német (birodalmi) magánjogi joggyakorlatot az *Entscheidungen des (deutschen) Reichsgerichtes in Zivilsachen* tartalmazza.

Az *osztrák* joggyakorlatot tartalmazó publikációk közül kiemelném a *Sammlung von zivilrechtlichen Entscheidungen des Obersten Gerichtshofes* és ennek folytatását, – a *Neue Folge*, az *Österreichisches Anwaltsblatt* (ügyvédi szaklap), a *Sammlung arbeitsrechtlichen Entscheidungen* (munkajogi határozatok), az *Entscheidungen zum Wirtschaftsrecht* (gazdasági jogi határozatok), a *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht und Insolvenzpraxis* c. periodikus kiadványokat.

A *francia* magánjogi legfelsőbb bírósági (Cour de cassation) gyakorlatot tartalmazza a *Bulletin des arrêts des Chambres civiles de la Cour de cassation*, a büntetőjogi gyakorlatot a *Bulletin des arrêts de la chambre criminelle de la Cour de cassation*. A francia legfelsőbb bíróság általános információs közlönye a *Bulletin d'information de la Cour de cassation*.

2.5. A doktori iskolák célja, a közjavak és magánjavak jogi oltalmáról, a doktoranduszok munkáinak, képzésük során DI-n belül megjelentett kiadványairól

2.5.1. A célról

A doktori iskolák célja a tudományos utánpótlás képzéséhez való hozzájárulás. A hároméves ún. posztgraduális képzés egyfelől teoretikus, másfelől tematikai (specializáló), nem utolsósorban metodológiai. Nem lehet eleve tudni, hogy a DI képzésben eredményesen résztvevő hallgatók a tudományos kutatás és az ezzel járó egyetemi oktatás útját választják-e, azaz munkájukkal, eredményeikkel ezt elérik. Azoknak is hasznos a PHD képzés, akik utóbb pályájukat a praxisban folytatják. A praxis felé való irányultság, vagy irányulásnál a PHD képzettség lehetővé teszi a praxis magas szintű művelését. A praxis felé irányultság nem zárja ki a teóriához való „visszatérést”, ezzel együtt az egyetemi oktatáshoz és az egyetemi, továbbá intézeti kutatáshoz való fordulást, visszatérést. Ezt a kölcsönösséget nem lehet csupán az „oda-vissza járható útra” leegyszerűsíteni. Bár ezt a lehetőséget is nyitva érdemes tartani, a „teoretikus”, „edukatív” és „applikatív” pályák feltételrendszerének messzemenő figyelembe véte-

lével. A DI főszabály szerinti célja azonban elsősorban az, hogy jövőbeli jogtudósokat készítsen elő kellő teoretikus, metodológiai, általános és speciális tárgyismerettel, nem korlátozván a kreatív hozzáállást, ellenkezőleg, de kutatási háttéreredményekkel és kontrollal övezve azt. A PHD végzettség nemcsak a kutatói és egyetemi oktatói munka egyik előfeltétele. Jó alapja lehet a jogalkotói tevékenységnek (akár az autonóm jog építésében, akár az állami jogalkotási területen) és a magasabb szintű applikatív (bírói és közigazgatási, közjegyzői, önkormányzati, vállalkozói, stb.) tevékenységben való analitikus és kreatív közreműködésnek.

2.5.2. Közjavak és magánjavak jogi oltalma

A magyar jognak, rendszerváltás utáni individuális konfliktusmegelőző eredményeihez tartozik, többek között, a közjegyzői jog és az ingatlan-nyilvántartási jog bevezetése. Mindkettő mélyen gyökerezik egyfelől a magyar, másfelől az európai hagyományokban. A probléma eközben az volt, hogy a rendszerváltást megelőző rendszerben a magántulajdon megszűnt, az új rendszerben azonban a tulajdon kontinuitása, visszaszármaztatása, kárpótlása maradéktalanul nem valósult meg. A jogi dilemma politikai dilemmává vált. Egyes vélemények szerint a vagyonvisszaszármaztatás az anachron feudalizmust, más vélemény szerint ennek célja nem a „sérlemek” kárpótlása, hanem a kedélyes és eredménytelen tervgazdálkodás helyében a középosztály tulajdonosi támogatása volt volna. Tudjuk, hogy sem az egyik, sem a másik nem érvényesült, hanem a „hibrid” megoldás, vagyis az ún. „spontán privatizáció”, továbbá az előforduló „kótyavetyélő”, eladásos. Az eladásos privatizáció az államháztartás növelésében nem játszott jelentősebb szerepet, mert ez egyszeri bevétel volt, minden állami tulajdonban levő dolog tekintetében. Gazdasági előnye ennek a módszernek a külföldi tőke által elősegített modernizáció és foglalkoztatás. Voltak olyan álláspontok is, miként e sorok szerzője anno javasolta, hogy a földingatlan in natura részben vissza kell származtatni, az üzemeket, különösen azokat, amelyek nem voltak az államosítás előtt magántulajdonban, pedig értékesíteni. Ami az ingatlan in natura vagyonvisszaszármaztatást illeti, erre nézve volt volna gazdaságilag ésszerű kritérium, mondjuk, hogy a földtulajdon megszállt határig (pl. 300 ha) visszaszolgáltassák, in natura és nem kárpótlási jegyekkel. Az a volt tulajdonosi réteg mely a városi iparosítási tendencia idején földtulajdonának megfosztása következtében a városokban kereste megélhetését, az ún. tervezett iparosítás gazdasági kudarca után nem tudott megélhetést teremteni, mert megszakadt családi földműves, vagy egyéb vállalkozása, úgyhogy nem maradt más hátra, hogy ún. kényszervállalkozó legyen. Volt azonban ami spontán és sikeres volt, de előfordult, ami nem. Nem az az alapkérdés, hogy az állam jó gazdálkodó-e a köztulajdon, a közjavak terén, vagy sem, bár ez is lehet tényyszerű vita és kutatás tárgya, hanem arról, hogy az államnak nem tartozik a fő feladati közé a versenyszférában, egyáltalában a gazdálkodásban való részvétel, ezt a

magántulajdonon és a szabad, de lojális (tisztességes) versenyen alapuló vállalkozások szerepköre. A német jogi doktrína a „gazdasági jog” fogalma alatt nem azt érti, amit ezen korábbi (ún. volt kelet-német) tervgazdálkodási rendszer, vagyis az állami tulajdonban levő „vállalkozást”, hanem az „államháztartást” (Wirtschaftsrecht – Staatshaushalt). Azok a javak, amelyek köztulajdonban, pontosabban mint közjavak az állami gazdálkodás, azaz igazgatás körében maradtak, nem részei a versenyszférának. Kivételt képez a közjavak koncesszionálása (engedményezése).

2.5.3. Közjavak

Adott *közjó, közdolog, v. köztulajdon*⁴⁴³ (domaine public, fr. Cc 537. cikk., öffentliche Sachen, n.) – pl. *természet alkotta* javak mint a természetes vízfolyások és vízrecipiensek (tavak), vagy *ember alkotta* javak (mint utak, terek, középületek, stb.),⁴⁴⁴ melyek közhasználatban vannak (öffentliche Nutzungsrechte),⁴⁴⁵ a kereskedelmi forgalmon kívül állnak (forgalomképtelenek, rei extra commercium). Ezeknek a természetes közjavaknak *egzisztenciális* rendeltetésű használata (pl. a vizek ivása, vízparti telkek külön apparátus nélküli öntözése) közvetlenül a (vízjogi – Wassergesetz) törvényen alapul, külön engedély nélkül (ohne wasserrechtliche Genehmigung) és ingyenes, továbbá minden állampolgárnak egyenlő feltételek mellett adott, koncesszionálásra, gazdasági felhasználásra nem alkalmas. Az egzisztenciális vízhasználatnak prioritása van a szárazság okozta vízszűke, vagy vízhasználati korlátozás esetében, a víz gazdasági használatához képest (pl. ipari vízhasználat, mesterséges öntözési rendszerek alkalmazása, stb.).

A közjavak, melyek gazdasági hasznosításra alkalmasak, gazdasági hasznosítása lényegében két lépcsőben történik: (a) *Koncessziós engedély* alapján e közjavak ideiglenes rendeltetészerű birtokba adása (anélkül hogy a köztulajdoni kontinuitása megszűnne) vállalkozónak, *gazdasági hasznosítás céljából* (pl. közutak). b) A hasznosító *koncessziós (engedményező) szerződés* alapján köteles a tulajdonosnak (államnak, önkormányzat-

⁴⁴³ Vö. *Menyhárd Attila*, Dologi jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010, 75–94. old.

⁴⁴⁴ A francia Code civil 538. paragrafusa szerint közjavak közé tartoznak a kikötők, vasutak, a tenger és a tengerpart, valamint az összes oly területe az államnak, mely nincs magántulajdonban. Ld. pl. *Auby-Ducos-Ader*, Droit administratif, 7. kiadás, 1986, 242. old.; *Dufan*, Domaine public, in: *Juris – Classeur administratif*, 1988–1994 fasc. 405. *Barckhausen*, Étude sur la thèse générale du domaine public, *Revue de droit public et de la science politique*, 1901, 401–446. old. Ld. Továbbá a vonatkozó francia törvényeket: Code du domaine de l'état (1957. dec. 28 és 1962. márc. 14, 1970. dec. 11.; Code du domaine public fluvial et de navigation intérieure (1964. dec. 16), Code de voies navigables (1956. okt. 13) Code rural (1992. jan. 3.), Code de la voirie routière (1989. jún. 22), Loi relative au domaine public Maritime (1963. nov. 23, 1971. dec. 24).

⁴⁴⁵ Ld. pl. *Franz Merli*, Öffentliche Nutzungsrechte und Gemeingebrauch, Wien-New York, Springer Verlag, 1995, 72. old.

nak) meghatározott koncessziós díjtérítést nyújtani, s így módon az államháztartáshoz hozzá járulni. A koncessziós szerződés tartalma, tárgya nemcsak a közjavak tulajdonosának való, engedményes, hasznosító által történő díjtérítést, hanem a koncessziós hasznosítási idő tartamát, a koncesszióba adott dolog gazdasági hasznosításának módját (pl. a folyómederből történő anyagkitermelés nem változtathatja meg a folyó irányát) és korlátait (pl. a folyómederből kitermelt homokmennyiséget) és egyéb feltételeket szabhat meg (mint pl. a koncesszionált, engedményezett közjó hasznosító általi karbantartási, fejlesztési, sőt továbbépítési kötelezettségeit is). Habár van magyar koncessziós törvény,⁴⁴⁶ az ezzel kapcsolatos jogirodalom viszonylag ritka⁴⁴⁷ és ha van, nem sok olyan tanulmány van, amely a koncessziós szerződési jog jogösszehasonlító vizsgálatán alapul. A bányakincs, termásvíz, ásványvíz, stb. míg a földfelszín alatt van, közjó. Engedély alapján való elválasztásuk, felszínre hozataluk vállalkozás tárgyává lehet és van, engedélyezett módon és mértékben való kitermelésük tekintetében. Tulajdoni szempontból szemlélve, elválasztás után, ipso facto appropriációhoz vezet, magántulajdonná válik és így módon gazdasági forgalom tárgyává vált, válhat.

2.5.4. A doktoranduszok publikációiról

Csupán példaszerűen utalhatunk a doktori iskolák kereteiben, megvalósítható DI hallgatók publikációs tevékenységére. Így pl. kiemelhetők az ELTE ÁJK doktori iskolájában megjelenő doktoranduszok tanulmányai,⁴⁴⁸ a Miskolci Deák Ferenc Doktori Iskola – miskolci doktoranduszok fóruma, e DI és a Bíbor Kiadó gondozásában megjelenő doktoranduszi tanulmányok.⁴⁴⁹ A KRE ÁJK doktoranduszai a IX., Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai találkozásánál (2014) a Jog és állam,⁴⁵⁰ a szegedi jogász doktorandusz konferenciák (pl. a III., 2013) pedig napjaink kodifikációs kihívásaival foglalkoztak.⁴⁵¹ A Debreceni Egyetem ÁJK Marton Géza Doktori Iskola doktoranduszai a Pro futuro kari tudományos actájában nyerhetnek publikációs

⁴⁴⁶ 1991. évi XVI. törvény a koncesszióról, pl. in A gazdálkodásra vonatkozó jogszabályok, Unió, Budapest, 1995, 26. old.

⁴⁴⁷ Ld. pl. Papp Tekla: A koncesszió magyar története, Acta Juridica et Politica, Acta Universitatis Szegediensis, Tom. LXIII. fasc. 16. 2003.

⁴⁴⁸ Jogi Tanulmányok, az ELTE ÁJK DI folyóirata, 1993–2012 között papíron, majd elektronikus honlapon: www.ajk.elte.hu/idoszaki_kiadvanyok/jogi_cimen_jelenik_meg.

⁴⁴⁹ Ld. pl. a miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányait, in: 7/2 kötet, Bíbor Kiadó, Miskolc, a Miskolci Egyetem Deák Ferenc DI, ME ÁJK Kiadványsorozata, Miskolc, 2006, szerk. Sipta István.

⁴⁵⁰ Ld. pl., Jog és állam a 19. században, a Jogász Doktoranduszok 2013. évi IX. Országos Szakmai Találkozásaja, Károli Gáspár Református Egyetem, ÁJK, Budapest, 2014.

⁴⁵¹ Ld. Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák, III, Állam és jog, Kodifikációs kihívások napjainkban, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola kiadványsorozata (sorozatszerkesztők: Jakab Éva és Varga Norbert), Szeged, 2013.

teret. A doktori iskolák keretében megjelent tanulmányok részévé váltak a magyar jogirodalomnak. Vannak azonban olyan jogi kari doktori iskolák is amelyeknek nincs külön doktoranduszi kiadványsorozata (pl. Pázmány Péter Katolikus Egyetem ÁJK DI), melyeknek doktoranduszai tanulmányaikat az általános, vagy speciális tudományos és szakmai folyóiratokban publikálják, vagy az országos doktoranduszi konferenciák kiadványaiban.

VIII. A TUDOMÁNYOS JOGI DOKTORI KÉPZÉSRŐL

1. Általában a doktori képzésről és ennek céljáról, tartalmáról

1.1. A doktori képzés célja és a képzés tárgyai

A tudományos doktori képzés célja a fiatal kutatók elméleti felkészítése a jogtudományi kutatásokra és a doktori disszertáció megírására. Másszóval, a tudományos jogi képzés rendeltetése nem más, mint a doktoranduszok teoretikus, tematikus és metodológiai képzése, felkészítése.

1.2. Jogelméleti alapozás

Az elméleti felkészítés a doktori iskolán belül folyó doktori előadások útján történik, elsősorban a kutatómódszertan, de más, tételejogi, jogtörténeti előadások útján is, a megfelelő források hallgatók általi konzultálásával és ezeknek az ismereteknek a számonkérése útján.

1.3. A speciális, kötelező, vagy választható tárgyakról szóló előadások és vizsgák

A tematikus előadások gyakorlatilag speciális és mélyített kurzusok egy-egy speciális, választott tárgykörben. Pl. polgári jogi, vállalkozói jogi, szerződési és szerződésen kívüli, ügyintézés v. közigazgatási felelősségtan. A tematikus előadások vizsgákhoz kötöttek.

1.4. Hallgatói szemináriumi tanulmányok (jogirodalmi tanulmány és kutatói praxis) véde

A hallgatók gyakorlati kutatói felkészítése általános szemináriumok által történik, amelyeken témavezetőikkel megtárgyalt szemináriumi dolgozatukat és kutatói praxisukról szóló tanulmányaikat nyilvánosan védik a többi doktorandusz hallgató jelenlétében, a mentor- témavezető előtt. Lehetséges a hallgatói opponensek részvétele, akik e védések előtt megismerkedhetnek a doktorandusz tanulmányával.

1.5. A disszertáció megírása és véde

A doktori iskola befejező szakaszát képezi a doktori disszertáció megírása és megvéde. A doktori disszertáció témájának meghatározása és kidolgozása során elengedhetetlen a témavezető (mentor, Doktorvater) és a doktorandusz együttműködése. Másszóval, a disszertáció megírása során a doktorandusz a témavezető irányítása, támogató segítségével

útján történik, de hallgatói szerzői hozzájárulás alapján. Az elsődleges javaslatétel arra nézve, hogy a disszertáció alkalmas-e a védeésre, a mentori indítványozás alapján történik, majd ezt követően kerül sor a védelési bizottság és az opponensi bizottság kinevezésére a doktori iskola doktori tanácsa által, majd a bizottsági pozitív írásbeli jelentés, értékelés, továbbá az opponensi véleményezés alapján történik meg a védelési időpont meghatározása. A védeken a doktorandusz rövid expozéját (mely tartalmazza a disszertáció főbb tartalmi elemeit és hozzájárulását) követően, a bizottság kérdéseket tesz fel, amire a doktorandusz köteles kielégítő választ nyújtani. Ezt követi a véde eredményességéről szóló titkos szavazás s amennyiben ez pozitív, elfogadó, következik a doktorandusz (tudományos, PhD) doktorrá nyilvánítása.

2. A magyar (tudományos) jogi doktori képzés fejlődésmenetéről és hatályos rendszeréről

A magyar tudományos doktori képzés merőben különbözött a rendszerváltás előtt és után.

2.1. A rendszerváltás előtti tudományos fokozatszerzés rendszere

A rendszerváltás előtt (1989-as évet megelőzően) a jogi tudományos doktori képzés és fokozat (Csc, DSc) odaítélése központosított és a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Kutatói Intézetének hatáskörében volt. Az egyetemek jogi karain nem volt tudományos doktori képzés, az alapképzés célja elsősorban a gyakorlatra való felkészítés volt. Az ötéves alapképzés végén a hallgató kari diplomai munkájának eredményes védeje ún. „doktori” címhez vezetett, ami gyakorlatilag, jellegénél fogva, egy szolid egyetemi diplomamunka megvédeje által volt elérhető.

Ebben az időszakban a Magyar Tudományos Akadémián kétféle tudományos fokozat volt előirányozva, az egyiket, a *kandidátusi* fokozatot a kandidátusi disszertáció eredményes megvédejével, a másikat az *MTA doktora* címet az akadémiai doktorátus megírásával és eredményes védejével lehetett elérni.

Az akkori jogfelfogás értelmében a jogtudományt „államtudománynak” tartották, ezért a kandidátusi és akadémiai doktorátus mellett ott volt az *állam- és jogtudományok kandidátusa és doktora* elnevezés. Ma sem vonható kétségbe, hogy vannak „államtudományok” és „jogtudományok”, ha abból indulunk ki, hogy az első elsősorban és túlnyomóan a közjogot, a másik pedig túlnyomóan a magánjogot öleli fel. Ez a cím nem egyedülálló, hiszen a francia ún. nagydoktorátus is a doctorat d'état (államtudományi doktorátus) elnevezés és tartalom is erre utal.

2.2. A rendszerváltást követő tudományos fokozatszerzés rendszere

A rendszerváltást követően, többek között a *bolognai folyamat* tudományos képzésre is kisugárzó hatására, de belső indíttatás alapján is, Magyarországon a jogi tudományos továbbképzés *decentralizálódott*, úgyhogy az egyetemek jogi karain bevezették, azaz akkreditálták a doktori iskolákat (pl. az ELTE ÁJK-n, a Miskolci Egyetemen a Deák Ferenc Doktori Iskolát, hasonlóképpen a szegedi, pécsi, stb. doktori iskolákat). Ezek hároméves képzést jelentettek és jelentenek, melynek eredményes elvégzésével és a PHD disszertáció megvédésével a doktori iskola doktorandusza a PHD doktori címet szerzi meg. E cím elnyerése feltételévé vált az egyetemi docensi (oktatói) státusz elérésének. Mindegyik doktori iskola, a törvénnyel összhangban, meghozza Doktori Szabályzatát, mely közelebbről meghatározza a doktori képzés tartalmát és folyamatát. A tantárgyi és előadói személyi feltételeit a törvény szabályozza, egyébként ezek a képzések a tudományos autonómia keretében történnek.

A rendszerváltás után a kandidátusi fokozat és az akadémiai doktori fokozat, mint legmagasabb szintű tudományos cím továbbra is a Magyar Tudományos Akadémia hatáskörében maradt.

2.3. A tudományos és oktatói fokozat funkcionális kapcsolata

A tudományos fokozatok funkcionális kapcsolatban állnak az egyetemi oktatói státusszal. Az egyetemi munkatársi státusza lehet egyetemi tanársegéd és adjunktus, majd oktatói, az egyetemi docens (többek között, ennek az oktatói státusznak a feltétele a PHD cím elérése), valamint az egyetemi tanár (melynek feltétele a kandidátusi fokozat, vagy a kari szinten elért habilitáció, habilitációs előadás és habilitációs disszertáció megírása útján).

Kiemelkedő tudományos eredmény alapján a magyar egyetemek és jogi karai, különösképpen külföldi, magyar jogtudományi karokkal *oktatási, képzési, valamint tudományos együttműködése* alapján a *Dr. honoris causa* címet adományozhatja. Előfordult azonban, hogy hosszantartó eredményes előadói tevékenysége elismerésül, a hazai adjunktusok is elérhették a címzetes egyetemi docens oktatói státuszt.

2.4. A jogi oktatói fokozatokról

A történelmi Magyarország idején az egyetemi docensi és egyetemi tanári oktatói fokozat között volt a „köztes” *magántanári* státusz. Ez megfelel a nyugat európai országokban ma is alkalmazott oktatói fokozatnak, rangnak (pl. Németországban és Ausztriában az *ausserordentlicher Professor*). A nyugat-európai országokban ma is érvényes, hogy az ezt követő oktatói fokozat a rendes egyetemi tanári (*ordentlicher professor*, n., a *professeur ordinaire* – fr.), ami ma megfelel a magyar egyetemi tanári oktatói státusznak. A történelmi Magyarországon a magántanári kinevezésre akkor

3. Az elmélet és a gyakorlat szerves kapcsolatának vizsgálata a tudományos ...

kerülhetett sor, ha valaki a praxisból jött oktatni az egyetemre, pontosabban, mint gyakorlati jogász nyert meghívást az egyetemre, mégpedig kiemelkedő kutatói, és publikációs eredményei alapján. Ma nyugaton a rendkívüli egyetemi tanárok nem kötelezően a praxisból „jönnek”, hanem „belülről”, az egyetemről. A nyugat-európai országokban egymást nem zárja ki az egyetemi tanári és legfelsőbb bírósági tevékenység. Ez ugyanis elősegíti a felsőfokú jogoktatásban a gyakorlat és az elmélet szerves ötvöztetését. A rendszerváltást követően Magyarországon hasonló pozitív tendenciák mutatkoznak meg, hiszen a Kúria (Legfelsőbb Bíróság), a kereskedelmi választott bíróság, az Alkotmánybíróság, az Ombudsman (országgyűlési, azaz emberi jogi biztos), egyúttal kiemelkedő egyetemi tanárok köréből (is) nyertek, nyernek kinevezést. A rendszerváltást követően, az „összetettebb” törvények (kódexek, pl. Ptk., Pp., Btk., Mt. stb.) tervezeti és javaslati kidolgozását, a praxis bevonásával, a Magyar Országgyűlés rendszerint a legkiemelkedőbb kortárs jogtudósokra bízta, bízta, persze, megfelelő formális országgyűlési kinevezés és felhatalmazás alapján.

A *professor emeritus* előadói, oktatói fokozat a kiemelkedő egyetemi tanároknak jár, nyugaton szinte automatikusan, a nyugdíjkorhatár után. Magyarországon ennek a fokozatnak a bevezetésére is a rendszerváltás után kerül sor, ami azt jelenti, hogy a nyugdíjkorhatáron túl is, ezzel a ranggal, az oktató részt vehet az oktatásban és a képzésben, beleértve a doktori iskolákban való képzési részvételt. A cím elérése kari javaslatra egyetemi határozati szinten valósulhat meg.

A jogtudomány iránt fogékony, tehetséges fiatalok tudományos képzése ma Magyarországon a jogi diákköri konferenciák (TDK), már az alapstúdium során is megvalósul, a kari és országos (OTDK) szinten.

Külön ki kell emelni az *ELTE ÁJK Határon Túli Magyar Jogászképző Nyári Egyetemét*, mely immáron közel két évtizede (1996-tól) eredményesen működik, melynek kurzusai kiterjednek a magyar jogtörténet, az európai jog, a kisebbségi jogok, a polgári jog, a nemzetközi köz- és magánjog, valamint a magyar tételes jog egyéb fontosabb, időszerű témáira. Ezeknek a kurzusoknak előadói egyfelől Magyarország legkiemelkedőbb professzorai, gyakorlatai szakemberei, másfelől a Magyarországgal szomszédos országok jogász oktatói is részt vettek, vesznek, közös tudományos kurzus- témák mentén. E kurzus, tartalmi értékei mellett jelentősége abban is megnyilvánul, hogy ezen évente 100–200 határon túli magyar joghallgató vesz részt és lehetővé teszi, hogy a határon túli joghallgatók, jogászok és fiatal kutatók is megismerjék a magyar jogot.

3. Az elmélet és a gyakorlat szerves kapcsolatának vizsgálata a tudományos jogászképzésben

A magyar rendszerváltást követően megtörtént a jogi doktori tudományos képzés újradefiniálása. Ezek közé tartozott a jog objektív kutatásának és jelentéstartalma feltárásának célja, a tartós jogi értékek (pl. jogállamiság, jogbiztonság stb.) mentén.

Vizsgálatának tárgya egyfelöl a jogalkotás (a helyes és jó jog szemszögéből), másfelöl a jogalkalmazás (a jogértelmezés általánosan elfogadott módszerei szerint). Fontos eleme a jogtudománynak a jogalkalmazással, mint kutatási tárgyával való szerves kapcsolata. A jog szerepének metajurisztikai vizsgálata a konfliktusok megelőzése és létrejövetelük esetén, méltányos feloldása szempontjából történik. A bírói gyakorlat azonban, habár kreatív szerepe vitathatatlan, nem értelmezheti a jogszabályt objektív jelentéstartalmán túlmenően, különösképpen amióta a magyar jog többé tendenciálisan nem precedensjog, vagyis, amióta jogrendszerünk jogforrása nem a bírói eseti, vagy esettől független, általános állásfoglalása, mely más hasonló esetre és érvényes, hanem a törvényi jogszabály. Ennek csupán látszólag mond ellent a Kúria jogegységi határozata, ami nem a törvény melletti új jog, hanem azonos jogszabály helyes értelmezése, mely a jogalkalmazás egységét hivatott biztosítani az alsóbb fokú bíróságok előtt. A majdnem jogforrás értékű extenzív, kiterjesztő bírói jogértelmezés, továbbá az analógia alkalmazása csupán kivételes. A jogtudományi kutatások rendeltetése egyfelöl a jogalkotáshoz, másfelöl a jogértelmezéshez való hozzájárulás (kísérlete).

A „pozitvista” álláspont szerint nem sokat ér az a szépen kimunkált elmélet, amelynek nincs a gyakorlatra nézve jelentősége. Ha ebben van (tételesjogi szemszögből szemlélt) igazság, egy a tételes jogon túlmutató szemlélet ezt megcáfolhatja, hiszen előre nem tudható, mikor válik egy minden, kezdetben praxist nélkülöző elméletnek, gyakorlatban való hasznosíthatósága. A pozitivista álláspontnak „gondja” abban van, hogy csupán a tételes jogban hisz, kevésbé a jogváltozásban. A pozitivista gondolatmenet ennek ellenére, egyébként azért fontos, mert tiszteletben tartja a *lex dura sed lex elvét*. A jog az, ami van. Tehát a tételes jogot. Ezt azért nem lehet elmarasztalni, mert a jog tételes változatában él. Tehát a jogtudományi kutatás de lege ferenda módszerének alapfeltétele, az, hogy a kutató (összefüggéseiben és nem csak részleteit kiragadva) megismerje a hatályos jogot, enélkül nem lehet de lege ferenda kutatást végezni és tudományos álláspontot kialakítani.

A magyar egyetemi doktori iskolák közös nevezője, hogy hároméves tartamúak, megfelelő program, szabályzat és akreditációs eljárás alapján, oktatói törzskar (DSC, Cand sci, vagy Dr. habil. képzettségű egyetemi tanárok és más oktatók) közreműködésével jöttek, jönnek létre és működnek.

4. A külföldi jogi tudományos doktori képzési rendszerekről

A kontinentális európai jogi doktorképzési rendszerek közül kiemelhetők a német és a francia.

A német (Németország, Ausztria) doktorképzési rendszereire jellemző az, hogy az ún. postgraduális típusú. Ez azt jelenti, hogy az egyetemi oklevél megszerzését követően a hallgató ún. magisztériumi képzésben részesül (ami nem azonos a bolognai, vagy angolszász egy-két éves maszterképzéssel). A magisztériumi képzés lényege, abban van,

hogy a hallgató postgraduális előadásokon vesz részt, a magiszteri stúdium végén a kurzusok anyagából szóbeli vizsgát tesz magiszteri disszertációt ír meg és véd meg. Ennek a stúdiumnak a célja, hogy a hallgató teoretikus, mélyített speciális tárgyú (pl. csupán polgári jogi tematikájú) tartalmi és (kutatói) metodológiai képzésben részesüljön. Gyakorlatilag az, ami Közép-európában és Magyarországon a hároméves doktori iskola, az a magisztériumi rendszerben a posztgraduális, magiszteri stúdium. A formális különbség az, hogy a magiszteri stúdium elvégzése magiszteri és nem PHD fokozat elérésével jár. A magiszteri fokozat elérése feltétele az immáron „kurzus” nélküli PHD, mentor (Doktorvater, témavezető) által vezetett, doktori disszertáció megírásának és védésének. Ebben a rendszerben a magiszteri és doktori fokozat elérése az egyetemen valósul meg, nincs ún. akadémiai doktori fokozat, amely a tudományos akadémiákon volna megvalósítható, mint Magyarországon.

A francia jogi doktorképzési koncepció szerint, a képzés részben decentralizált (doctorat d'université), részben centralizált (doctorat d'état). A doktorképzés az egyetemen történik és ennek a képzésnek az eredménye a doctorat d'université (vagyis az egyetemi doktori cím). A tudományos doktori fokozat (Doctorat d'État) lényegében az egyetem közreműködésével, az ún. nagydoktori disszertáció megírása és véde utján valósul meg, hasonlítható a magyar akadémiai doktori fokozathoz.

ZUSAMMENFASSUNG

Prof. Dr. Dr. hc. József Szalma DSc
JURISTISCHE METHODENLEHRE

Dieses Buch enthält die autorisierten Vorlesungen des Autors auf dem Gebiet der Forschungsmethodologie an der Doktorschule (PhD) der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Károli Gáspár in Budapest. Der erste Teil des Buches befasst sich mit verschiedenen Formen und Quellen des Rechts, wie gesetzliche Regeln, positives Recht, Rechtsgrundsätze, Naturrecht, historisches Recht, Gewohnheitsrecht, autonome Regeln der wirtschaftlichen Rechtssubjekte (Handelsgesellschaften), wie allgemeine Geschäftsbedingungen, Gründungsverträge, Handelsbräuche usw. Der zweite Teil ist der Methode der Vollbringung des Rechts mit der Analyse seines Zwecks und der Kodifikationslehre gewidmet. Der dritte Teil befasst sich einerseits mit den Auslegungsmethoden des Gesetzes (grammatische, wörtliche, historische, systematische, teleologische, verfassungskonforme, europakonforme Auslegung). Die besondere Aufmerksamkeit des vorliegenden Buches gilt der Analyse der Fragen der sog. extensiven Auslegung. Weiterhin wird bei Lücken im Recht die Rechtsanwendung durch die Analogie (nur im Zivilrecht) und unter besonderen Voraussetzungen empfohlen. Die Rechtsfortbildung wird durch Rechtsgrundsätze nur unter Begrenzungen zugunsten der Rechtssicherheit und bei der unzulässigen Fortbildung contra legem empfohlen. Andererseits werden die besonderen Auslegungsmethoden betrachtet, welche bei den individuellen Rechtsakten wie Verträgen (im Lichte der Willens- und Erklärungstheorie) und richterlichen Entscheidungen (Subsumtionstheorie) bestehen, und weiterhin werden die Grundfragen der Vollstreckung erörtert. Der praktische Teil dieses Buches ist der Technik der wissenschaftlichen Forschungen gewidmet.

JOGIRODALOMJEGYZÉK

- A bírósági végrehajtás magyarázata – A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény magyarázata, Complex Wolters Kluwer Csoport, Budapest, 2009.
- Alexy, Begriff und Geltung des Rechts, 1992.
- Almási Antal (szerk.), Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből c. művéhez, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1932–1933.
- Andrási Dorottya, A törvények szellemisége és természete Cicero de legibusában, in: „Unius rei”, Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből, szerk. P. Szabó Béla – Újvári Emese, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2014.
- Apáthy István, A magyar kereskedelmi törvény tervezet, Haackenast, Budapest, 1873.
- Armin Ehrenzweig, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, I/1, Allgemeiner Teil, 1951, II/1 Das Recht der Schuldverhältnisse, 1928.
- Auby-Ducos-Ader, Droit administratif, 7. kiadás, 1986, 242. old.
- Bacsó Ferenc – Beck Salamon – Móra Mihály – Névai László, Magyar polgári eljárásjog, Budapest, 1959.
- Bacsó Jenő, A végrehajtási eljárásjog tankönyve, Debrecen, 1917.
- Balogh – Korek – Császi – Juhász, A megújult bírósági végrehajtás, Budapest, 2006.
- BGB – Kommentar, 2. Auflage, Redaktion.: Hans Prütting - Gerhard Wegen - Gerd Weinreich, Luchterhand, 2007.
- Bamberger, Heinz/Roth, Herbert, BGB Kommentar, 1–2. kiadás, 2003, 29. széljegyzet.
- Barabás Gergely (szerk.) Nagykomentár a közigazgatási hatósági eljárási törvényhez, Budapest, Complex, 2013.
- Barckhausen, Étude sur la thèse générale du domaine public, Revue de droit public et de la science politique, 1901, 401–446. old.
- Basedow, Jürgen, Anforderungen an eine europäische Zivilrechtsdogmatik, in: Reinhard Zimmermann, u.a., (Hrsg), Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik, Heidelberg, 1999, 79–100. old.
- Beck Salamon, A követelés lefoglalásának gyakorlati nehézségei, Magyar Jog, 1964. évi 3. szám.
- Béli Gábor – Kajtár István, Az osztrák (német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (A Praxis Criminalis) – Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből, XIX., Pécs, JPTK ÁJK, 1988, 29–39. old.
- Bimes-Arbus, Évolution de la commutativité, Revue de la recherche juridique-Droit prospectif, 2001/4, sz., 1371. old.; Jamin, Interpretation de l'art. 1134, Requeil Dalloz, 2002, Chron. 901.
- Bíró György, Kötelmi jog, közös szabályok, szerződés, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010.
- Blutman László, Bírői jogértelmezés, az Európai Bíróság (gyakorlatában), Kontroll,

2003/1. sz., 6–27. old.

Blutman László, Egy empirikus jogértelmezéstan szükségessége, *Jogtudományi Közlöny*, 2008/1. sz., 3–13. old.

Blühndorn, Jürgen, Naturrechtskritik und Philosophie des positiven Rechts, zur Begründung der Jurisprudenz als positiver Fachwissenschaft durch Gustav Hugo, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 41, 1973.

Bonneau, Responsabilité médicale, *Gazette du Palais*, 1994, 1., Doctrin, Aléa thérapeutique.

Boóc Ádám, A nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás, HVG/ORAC, Budapest, 2009.

Bosshart, L'interprétation des contrats, Thèse, Genève, 1939.

Brandt, Die Bedeutung der Rechtsformen, *Kieler Blätter*, 1942/13. sz.

Brockmüller, Anette, Die Entstehung der Rechtstheorie im 19. Jahrhundert in Deutschland, 1997.

Burián László – Kecskés László – Vörös Imre, Magyar nemzetközi kollíziós magánjog, Logod Bt., Budapest, 2001.

Büren von Bruno, Schweizerisches Obligationsrecht, Allgemeiner Teil, Schulthess, Zürich, 1964, 137. old.

Bydlinski, Franz, Zivilrechtskodifikation und Sondergesetze, *Walter Festschrift*, 1991.

Bydlinski, Franz, Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff, Wien, 1991.

Bydlinski, Franz, Recht, Methode und Jurisprudenz, Frankfurt am Main, Alfred Metzner, 1988.

Bydlinski, Franz, Recht, Methode und Jurisprudenz, Wien, 1988; u.ö., *Fundamentale Rechtsgrundsätze*, Wien, 1988.

Bydlinski, Franz, Themenschwerpunkte der Rechtsphilosophie bzw. Rechtstheorie, *Juristische Blätter*, 1994.

Bydlinski, Franz, Unentbehrlichkeit und Grenzen methodischen Rechtsdenkens, *Archiv für die zivilistische Praxis*.

Bydlinski, Privatautonomie und objektive Grundlagen des verpflichtenden Rechtsgeschäfts, 1967.

Bydlinsky, Vertragliche Sorgfaltspflichten zugunsten Dritter, *Juristische Blätter*, 1960, 359. old., OGH, *Juristische Blätter*, 1960, 386. old.

Cannaris, Die Verfassungskonforme Auslegung und Rechtsfortbildung im System der juristischen Methodenlehre, *Festschrift für E. A. Kramer*, 2004, 141. old.

Carbonnier, Droit civil, t. II.

Carbonnier, Jean, Droit civil, Presses Universitaires de France, Paris, 1957, 5–799. old., tome second (les Biens et Obligations, deuxième Partie, Les Obligations), 1959, 1–803. old.

Christian Bahr, Gemeineropäisches Deliktsrecht, I, II, CH Beck Verlag, München, 1999.

Code civil 102. édition, Dalloz, Paris, 2003.

Coing, Helmut, Europäisches Privatrecht, Bd. II. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1989.

Coing, Helmut, Europäisches Privatrecht, I., München, 1985.; Knieper, Rolf, Möglichke-

iten und Grenzen der Verpflanzbarkeit von Recht, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, Bd. 72 (2008).

Coing, Helmut, *Juristische Methodenlehre*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1972.

Colin, Ambroise, et Capitant, Henri, *Traité de droit civil, Obligations, Théorie générale*, Paris, Librairie Dalloz, Paris, 1959, 1–983. old.

Constantinesco, Léontin-Jean, Inexécution et Faut contractuelles en droit comparé – Droit Française, Allemand, Anglaise, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Librairie Encyclopédique, Bruxelles, 1960.

Couturier, Ordre public et protection, *Études Flour, Défrenois*, 1979.

Csatskó Imre, Büntetésjogi elméletek, tekintettel a büntetés fajaira, különösen a halálbüntetésre, miképp gyakoroltatott ez régi s újabb népeknél? 1–2. k., Bécs-Győr, Strauss-Sommer-Streibig Kiadó, 1843.

Cserba Lajos – Gáspárdy László – Kormos Erzsébet, A bírósági végrehajtás, Miskolc, 1997.

Csécsi György, A formatervezési mintaortalom elvi kérdései, rendszertani sajátosságai. In: *Pro Vita et Scientia – Ünnepi kötet – Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából. Tattay – Pogácsás – Molnár* (szerk.), Szent István Társulat, Budapest, 2012., 59–70. old.

Csécsi György, A know-how definiálásának problémái. *Magyar Jog*, 1998. évi (45. évf.) 12. sz. 740–744. old.

Csécsi György, A know-how szerződések minősítéséről. *Gazdaság és Jog*, 2004. évi (12. évf.) 2. szám 11–14. old.; ibid, A merchandising, mint sajátos jogi és gazdasági jelenség. In: *Sárközy Tamás Ünnepi kötet* (szerk. Pázmándi Kinga), HVG-Orac, Budapest, 2006, 63–74. old.

Csécsi György, A szellemi alkotások joga (egyetemi jegyzet) Novotni Kiadó, Miskolc, 2007, 4. (átdolgozott) kiadás, 272. old.

Csécsi György, A szellemi alkotások jogának atipikus szerződései és az új Ptk. In: *A magánjogi kodifikáció eredményei: Miskolci konferenciák 2006–2007: Tanulmánykötet* (szerk. Gondosné Pusztahelyi Réka), (POT konferenciakötet), Novotni Kiadó, Miskolc, 2008, 269–281. old.

Csécsi György, A szellemi alkotások jogának fogyasztóvédelmi aspektusai, In: *Szalma József* (szerk.) *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken*, 2012, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2013. 103–112. old.

Csécsi György, Európai védjegyjog, különös tekintettel az Európai Unió és Magyarország védjegyjogára. In: *Csatlakozás-jogközelítés. Az acquis communautaire adaptálása a magyar jog- és intézményrendszerbe*, szerk.: Fazekas Judit – Asztalos Zsófia – Sós Gabriella, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2003. X. fejezet, 321–340. old.

Csécsi György, Ohorona intellektuálnoy vlasztinosztyi v ugorszkomu pravi (monográfia), Kijev, Logosz, 2006, 183 old.

Csécsi György, Védjegyjog és piacgazdaság, monográfia, Novotni Kiadó, Miskolc, 2001, 216. old.

Cséka Ervin, A büntetőeljárásjog vázlata, I–II., Szeged, JATE Press, 1995–1996.

Cserba Lajos, Gyekiczky Tamás, Kormos Erzsébet, Nagy Adrienn, Nagy Andrea, Wopera

Zsuzsa, Polgári perjog, általános rész, Complex Wolters Cluwer csoport, Budapest, 2008.

Csüri – Darák – Hidasi – Kovács – Zámbo, Az ingatlan jogi kézikönyve, Az ingatlan a polgári jogban, KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004.

Daniel Thürer – Die Schweiz – Ein Modell für Europa. .

de Lamothe, Oliivi Dutheillet, Les Institutions de la V.-è République, L'identité constitutionnelle de la France et les valeurs Européennes, op. cit.

Dell' Aadamí Dezső, Az anyagi magyar magánjog codifikatioja, Atheneum, Budapest, 1877.

Delpérée, Francis, Identités, traditions, constitutions et communautés, l'expérience Belge.

Delvolvé, Pierre, L'Autonomie constitutionnelle des états dans les droits Européens.

Dereux, De l'Interprétation des actes juridiques, Thèse, Paris, 1905.

Dernburg, Heinrich, Lehrbuch des preussischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs, I. kötet, Die allgemeinen Lehren und das Sachenrecht, 3. kiadás, Verlag der Buchhandlung des Waisen - Lausen, Halle, 1881.

Dernburg, Heinrich, Das allgemeine Lehre des bürgerlichen Rechts, 3. kiadás, 1906.

Dernburg, Heinrich, Das bürgerliches Recht des deutschen Reichs und Preussens, Halle, 1906.

Dernburg, Heinrich, Die allgemeinen Lehren des Bürgerlichen Rechts, 3. kiadás, 1906.

Dernburg, Heinrich, Lehrbuch des preussischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs, I. Allgemeinen Lehren und das Sachenrecht, 3. kiadás, Verlag der Buchhandlung des Waisen-Lausen, Halle, 1881.

Dernburg, Heinrich, Pandecten, I. kötet, 2. Kiadás, 1888.

Dernburg, Heinrich, Pandekten, VII. kiadás, 1901/1903.

Dósa Ágnes, Az orvos kártérítési felelőssége, 2. átdolgozott kiadás, HVG/ORAC, Budapest, 2010.

Drinóczy Tímea – Jakab András, Alkotmányozás Magyarországon, 2010–2011, Budapest-Pécs, Pázmány Press, 2013.

Dufan, Doamine public, in: Juris –Classeur adminiostrative, 1988–1994 fasc. 405.

Ehrenzweig, Armin, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Manz Verlag, Wien, 1922., 1927, II. kötet, 182. old. 2. p.

Éless Tamás – Juhász Edit – Juhász Imre – Kapa Mátyás – Papp Zsuzsanna – Somlai Zsuzsanna – Szécsényi-Nagy Kristóf – Timár Kinga – Tóth Ádám – Török Judit – Varga István (szerző és szerk.), A polgári nemperes eljárások joga, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.

Eörsi Gyula, A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről, ÁJI-Ért. III/1960, 371–402. old.

Eörsi Gyula, A jogi felelősség alapproblémái, A polgári jogi felelősség, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Eörsi Gyula, Az okozati összefüggés a polgári jogi felelősség területén, ÁJI – Árt. I., 1958, 177–212. old.

Eörsi Gyula, Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében, Budapest, KJK, 1962;

Eörsi Gyula, Kártérítés jogellenes magatartásért, Budapest, KJK, 1958.

Eörsi Gyula, Összehasonlító polgári jog, Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útjai, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

Eörsi Gyula, Prevenció és vétkesség, ÁJI-Ért. III/1960, 33/58. old.

Eörsi Gyula, Tézisek a polgári jogi felelősségről, Állam- és Jogtudomány, 1976/2. sz., 185–207. old.

Erman, Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 1,2. Bd., 2011.

F. Maury, Distinction des obligations de moyens et de résultat en général, Revue de la recherche juridique – Droit prospectif, 1998/4. sz.

Farkas József, A munkabérre és egyéb járandóságra vezetett végrehajtás néhány időszervi kérdése, Magyar Jog, 1962. évi 1. szám.

Farkas József, A nemperes eljárások néhány elméleti kérdése, Jogtudományi Közöny, 1962. évi 8. szám.

Fehérvári Jenő, Magyar polgári végrehajtási jog rendszere, Budapest, 1941.

Fenyves – Kerschner – Vonkilch, ABGB 3. Auflage des von Klang begründete Kommentars (Par. 44–100) (2006); Par. 137–267 (2008); Par. 285–352 (2011); Par. 353–379 (2011); Par. 888–896 (2008); Par. 897–916 (2011); Par. 938–1001 (2013); par. 1151–1164 a (2012); Par. 1267–1292 (2012); Par 1375–1410 (2010); Par. 1451–1502 (2012).

Fikentscher, Wolfgang, Schuldrecht 6. neubearbeitete Auflage, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1976.

Filippo Ranieri, Europäisches Obligationenrecht, 2. erweiterte Auflage, Springer, Wien-New York, Printed in Wien, 2003, 1–709. old.

Finkey Ferenc, A magyar büntetőperjogi tudomány három százados fejlődésmenete 1619–1914 (Sárospatak, Jogászok a Kultúráért Alapítvány), 2000, 16. old.

Flessner, A., Juristische Methode und europäisches Privatrecht, Juristen Zeitung, 2002, 14. és 22. old.

Földi András – Hamza Gábor, A római jog története és intéúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010.

Földi András – Kelemen Miklós – Kisteleki Károly – Márkus Eszter – Pomogyi László – Schweizer Gábor – Siklósi Iván, Összehasonlító jogtörténet, szerk. Földi András, ELTE Eötvös Kiadó, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2012.

Földi András (szerk.), Összehasonlító jogtörténet, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012.

Földi András, Adalékok a történeti jogi iskolának a magyar jogi romanisztikára gyakorolt hatása kérdéséhez, in: Sajó András (szerk.) Befogadás és eredetiség a jogban és jogtudományban: Adalékok a magyarországi jog természetrajzához, Budapest, Áron, 2004.

Földi András, Hamza Gábor, A római jog története és intéúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2014.

Frank Ignác, A közigazság törvénye Magyarhonban, második rész, Buda, 1846.

Frison-Roche et Baranès, Accès de droit, connaissance de la loi, codification – Principe constitutionnel de l'accessibilité et de l'intelligibilité de la loi, Requeil Dalloz, 2000, Chron. 361.

Gajdushek, György, A közigazgatás szervezeti jellemzői – Összehasonlító aspektusból, In.: *Szamel Katalin – Balázs István – Gajdushek György – Koi Gyula* (szerk.), Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása, Komplex Wolters Cluwer, Budapest, 2011.

Gárdos Péter (szerző), A Polgári Törvénykönyv, Ptk. 1959-Ptk 2013, Gt. 2006-Ptk 2013, Csjt. 1952–2013, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2013.

Gazda István, Szerkesztői előszó az új kiadáshoz, in: *Werbőczy, Hármaskönyv, Téka*, Budapest, 1990, 16–31. old.

Geissler, Thorsten, Die Grundzüge des deutschen Grundgesetzes.

Georg E. *Kodek* – Peter G. *Mayr*, *Zivilprozessrecht*, 2. Auflage, facultas.wuv, Wien 2013.

Gernhuber, Formnichtigkeit und Treu und Glauben, Festschrift für Schmidt-Rimpler, 1957, 151. old.

Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, III/2, 1910.

Ghestin, Mélanges, Gavalda, Effets pervers de l'ordre public, Dalloz, Paris, 2001.

Gouesse, Petites affiches, 25. janv. 2000, Guigue, Gasette, 2000.

Grad-Gyenge Anikó, Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre, Médiatudományi Intézet, Budapest, 2015, 170 old.

Griller, Der Schutz der Grundrechte vor Verletzung durch Private, Juristische Blätter, 1992, 205, 289. old.

Grinz-Lothmar, Lehrbuch des Pandekten, Leipzig, 1895, IV. kötet, II. kiadás, 25. old.

Griss, Die Grundrechte in der zivilrechtliche Rechtssprechung, in *ÖJK* (Hrsg), Aktuelle Fragen des Grundrechtsschutzes, 2005, 57. old.

Guhl, Theo, (bearbeitet von Alfred Koller, Anton K. Schnyder, Jean Nicolas Druey), Das schweizerische Obligationsrecht, 9. Auflage, Schulthess Verlag, Zürich, 2000.

Haferkamp, Hans-Peter, Gustav Hugo zum 250. Geburtstag, Zeitschrift für Europäisches Privatrecht (ZeuP) Nr. 1/2015.

Hager, Grundrechte im Privatrecht, Juristen Zeitung, 1994, 373. old.

Hamza Gábor – Földi András, A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Hamza Gábor – Földi András, A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010.

Hamza Gábor – Siklós Iván (szerk.), negyedik kötet, ELTE ÁJK Bibliotheca Iuridica, Publicationes Cathedrarum, Budapest, 2014.

Hamza Gábor – Siklós Iván (szerk.), ötödik kötet, ELTE ÁJK Bibliotheca Iuridica, Publicationes Cathedrarum, Budapest, 2015.

Hamza Gábor (szerk.) Magyar jogtudósok, első kötet, Magyar Felsőoktatás (MF) könyvek, 12, Budapest, 1999.

Hamza Gábor Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009, 17–37. old.

Hamza Gábor Origine e sviluppo degli ordinamenti giurisprivatistici moderni in base alla tradizione del diritto romano, Andavira Editore, Santiago de Compostela, 2013.

Hamza Gábor, A modern jogrendszerek tagolódása és a római jogi tradíció, MTA, Budapest, 2014.

Hamza Gábor, A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció, Székfoglalók az MTA-ban, MTA 2014.

Hamza Gábor, A római jog és hatása a modern jogok fejlődésére, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.

Hamza Gábor, Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009. Határozatok végrehajtása határokon átvélt polgári és kereskedelmi ügyekben az Európai Unióban (szerk. *Kapa Mátyás, Veress Emőd*, lekt. *Vörös Imre*), KRE ÁJK Budapest, Cluj Napoca (megj.: Kolozsvár) – Sapientia University, Faculty of Law and Administrative Sciences, – Timişoara (megj.: Temesvár), 2007.

Hamza Gábor, Sajó András, Savigny a jogtudomány fejlődésének keresztútjain, in: Állam és Jogtudomány, Budapest, 1980/23.

Hamza Gábor, Werbőczy István (1458? – 1541). In: Magyar jogtudósok ötödik kötet (szerk: *Hamza Gábor és Siklós Iván*) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015.

Harmathy Attila, A kötelmi jogról Grosschmid „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” című műve alapján, in: Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 29. old. 7. p. 31. old. 11. p.

Harmathy Attila, A kötelmi jogról, Grosschmid „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” című műve alapján, in: Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013 (szerk. *Juhász Ágnes*),

Harmathy Attila, Mintakövetés – Hazai adottságok, in: Európai jogi kultúra – Megújulás és hagyomány a magyar civilisztikában (szerk. *Fuglinszky Ádám – Klára Annamária*), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012.

Harmathy Attila, Mintakövetés – hazai adottságok, in: *Fuglinszky Ádám – Klára Annamária*, Európai jogi kultúra, Megújulás és hagyomány a magyar civilisztikában, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012,

Hart, Der Begriff des Rechts, 1973.

Häsemayer, Die gesetzliche Form der Rechtsgeschäfte, 1971.

Heck, Philipp, Begriffsbildung und Interessenjurisprudenz, 1932.

Hegyháti István – Mátéffy József – Vida István – Záhony László, A bírósági végrehajtás, Budapest, 1957.

Heldrich, Die Form des Vertrags, Archiv für die zivilistische Praxis, 147, 89.

Heldrich, Die Form des Vertrags, Archiv für die Zivilistische Praxis, 147, 89; *Spiro Karl*, Die unrichtige Beurkundung des Preises bei Grundstückskaufs, Basel, 1964.

Henle Rudolf, Vorstellungs – und Willenstheorie, Leipzig, A. Deichert – Georg Böhne, 1910.

Hochfeld, Wesley Newcomb, Az alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben, in: ford. *Szabó Miklós – Szabó Miklós – Varga Csaba* (szerk.), Jog és nyelv, Budapest, PPKE Jogbölcseleti Intézet, 2000, 59–96. old.

Horváth Attila, A magyar magánjog történetének alapjai, Gondolat Kiadó, ELTE ÁJK, Bibliotheca Juridica, Budapest, 2006, 35–56. old.

Horváth Attila, A magyar magánjog történetének alapjai, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.

Horváth É. – Kálmán Gy., A nemzetközi eljárások joga, különös tekintettel a választottbíráskodásra; Horváth Á., A választottbíráskodásról szóló törvény gyakorlati alkalmazása, Jogtudományi Közlöny, 54. 1999, 335–340. old.

Hronovszky Nóra, Alkotmányjog, Budapest-Pécs, Dialóg-Campus, 2013.

Hugo, Gustav, Das römische System passt noch besser zum Privatrechte der Alten als der Neuen, Civilistisches Magazin IV (1815)

Hugo, Gustav, Lehrbuch der Juristischen Encyclopedie, 4. kiadás, Berlin, 1811,

Hugo, Gustav, Lehrbuch des heutigen römischen Rechts, 2. Versuch, Berlin, 1799.

Hugo, Gustav, Lehrbuch des Naturrechts als eine Philosophie des positives Recht, besonders Privatrecht, 2. kiadás, Berlin, 1799.

Hugo, Gustav, Lehrbuch des Naturrechts als eine Philosophie des positiven Rechts, besonders des Privatrechts, 4. kiadás, Berlin, 1819.

Hugo, Gustav, Über die Institutionen des heutigen römischen Rechts, Civilistisches Magazin I (1791),

Ihering, Rudolf, Der Zweck im Recht, Bd. I. 5. Auflage, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1916.

Ihering, Rudolf, Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung, 10. Auflage, Aalen, Stientia Verlag, Bd. I, 1968.

Ihering, Rudolf, Geist des römischen Rechts, I. Auflage, 1906.

Ihering, Rudolf, Von der Zweck im Recht, 3. Auflage, Breitkopf und Härtel, 1896.

Imling Konrád, A végrehajtási törvény (1881. évi LX. törvénycikk) magyarázata, 5. kiadás, Budapest, 1907.

Iro, Haftung des Bauherrn wegen Verletzung seiner Werkvertraglichen Fürsorgepflicht, Österreichisches Recht der Wirtschaft, 1997. évi sz. 263. old.

Jakab András – Körössényi András (szerk.), Alkotmányozás Magyarországon és máshol, Budapest, Új Mandátum, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet, 2012.

Jakab András – Menyhárd Attila (szerk) A jog tudománya, Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal, HVG/ORAC, Budapest, 2015.

Jakab András, A jogrendszer horizontális tagozódása, Jura 2005/2. sz, 91. old.

Jakab András, A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon, in: Jakab A. – Menyhárd A., A jog tudománya, HVG/ORAC, 2015, 193–208. old.

Jakab András, A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon, in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, – Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 193–217. old.

Jakab András, Közjog, magánjog, polgári jog – a dogmatörténet Próteuszai és az új Ptk. tervezete, Állam- és Jogtudomány, 2007/1, 3;

Jauernig –Berger – Mansel – Stadler – Stürner – Teichmann, Bürgerliches Gestzbuch, 2013.

Jauernig, Otthmar, Bürgerliches Gestzbuch, mit Gesetz zur Regelung des Rechts der allgemeinen Geschäftsbedingungen, herausgegeben von Othmar Jauernig, erläutert von Othmar Jauernig, Peter Schlechtriem, Rolf Stürner, Arndt Teichmann, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1997.

Jobbágyi Gábor, Fazekas Judit, Kötelmi jog, Szent István Társulat, Budapest, 2008.

Josserand, Louis, De l'esprit des droit et de leur relativité, Théorie de l'abus de droit, Paris, 1927.

Juhász Ágnes (szerk.) Bíró György (lekt.), Pusztahelyi Réka, Révész Katalin (a szerkesztésben közreműködők) A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény tükrös szerkezetben (a hatályos joganyaggal, I, II. kötet, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013.

Juhász Ágnes, lekt. Bíró György, (szerk.) a szerkesztésben közreműködtek: Pusztahelyi Réka, Révész Katalin és mások, A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény tükrös szerkezetben (a hatályos joganyaggal), I–II. kötet, 2. kiadás, Novotni Kiadó, Miskolc, 2013.

Kadner, „Comparative Tort Litigation and Rules of Procedure” an der University of Florida, Induktive Rechtsvergleichung – ein Modell für den Unterricht auch in Europa?, in ZEuP (Zeitschrift für Europäisches Privatrecht), 1997, 1153–1160. old.

Kant, Immanuel, Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft, Riga, 1786, AA 4,

Kapa Mátyás – Gyekiczky Tibor – Bíró Noémi – Nádas György – Rab Henriett – Zoltán Hunor – Zoltán Levente, A bírósági végrehajtás magyarázata – A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény magyarázata, Complex Wolters Kluwer Csoport, Budapest, 2009. Anka – Gárdos – Nemes, A zálogjog kézikönyve, HVG/ORAC, Budapest, 2003.

Kapa Mátyás, Az európai jogharmonizáció a bírósági végrehajtás területén, in: A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció, szerk.

Kapa Mátyás, Törekvések a végrehajtási eljárásjog európai harmonizációjára, in: Európa, 2002, 2001. évi 4. szám, 73–84. old.

Kapa Mátyás, Végrehajtási eljárás az Amerikai Egyesült Államokban, in: Magyar Jog, 2002. évi 12. szám, 744. old.

Kapa Mátyás, Veress Emőd, lekt. Vörös Imre, szerk. Határozatok végrehajtása határon átvélő polgári és kereskedelmi ügyekben az Európai Unióban, 2007.

Karácsony András, Jogfilozófia és társadalomelmélet, Pallas Stúdió- Attraktor, Budapest, 2000.

Karácsony András: Természetjog és jogpozitivizmus vita a háború utáni német gondolkodásban. In: Jogfilozófia és társadalomelmélet. Budapest, Pallas Stúdió - Attraktor Kft., 2000.

Kecskés László, A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolása, Jura, Pécs, 2001/1. sz., 66–77. old.

Kecskés László, A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben, HVG/ORAC, Budapest, 2009.

Kecskés László, A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben, történeti vázlat, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004.

Kecskés László, EU-Jog és jogharmonizáció, bővített negyedik kiadás, HVG/ORAC, Budapest, 2011.

Kecskés László, EU-JOG és jogharmonizáció, Bővített, negyedik kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2011.

Kecskés László, EU-jog és jogharmonizáció, negyedik kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2011, 21–60. old.

Kelsen Hans, Tiszta jogtan, ford. Bibó István, Budapest, 1988.

Kelsen, Hans, Az államelmélet alapvonalai (a német kéziratból fordította és jegyzetekkel ellátta, Moór Gyula, Szeged, 1927.

Kelsen, Hans, Reine Rechtslehre, Nachdruck der 2. Auflage, Wien, Verlag Österreich, 2004.

Kengyel Miklós – Harsági Viktória, Európai polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Kengyel Miklós, Magyar polgári eljárásjog, tizennegyedik átdolgozott és javított kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2013.

Király Tibor – Máthé Gábor – Mezey Barna, A polgári büntetőjog története, in: Magyar jogtörténet (szerk. Mezey Barna), Budapest, Osiris Kiadó, 266–305. old.

Király Tibor, Magyar büntető eljárási jog, I–II., Tankönyvkiadó, 1974.

Kiss, K., A választottbíróság ítéletének érvénytelenítése közrendbe ütközésre való hivatkozással, A hazai és nemzetközi gyakorlat összehasonlítása, Gazdaság és Jog, 13 (2005), 10–14. old.

Klang – Gschnitzer, Kommentar zum allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, I/1 (1964); I/2 (1962); II, 1950; III/1952; IV/1 (1968); IV/2 (1978); V (1954); VI, 1951; mit Ergänzungsband, 1977.

Klauer, Irene, Die europäisierung des Privatrechts, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1. Auflage, 1998.

Kodex des österreichischen Rechts – Sammlung der österreichischen Bundesgesetze, Zivilgerichtsverfahren, Bearbeitet vom dr. Heinrich Stummvoll, Lexis-Nexis Verlag ARD Orac, Wien, 2006.

Kohler, Josef, Noch einmahl über Mentalreservation und Simulation.

Kohler, Josef, Studien über Mentalreservation und Simulation, Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, Jena, XVI. kötet, 1878, 91–158. old.

Kohler, Josef, Ungehorsam und Vollstreckung im Zivilprozess, I: Vollstreckungsklage und Simulation, Archiv für zivilistische Praxis, 80. kötet, 1893, 141. old.

Korinek László, A bűnügyi tudományok helyzete, Magyar Tudomány, 2007/12. sz.

Korinek László, Bűnözési elméletek, Budapest, Duna Palota, 2006.

Kormos Erzsébet, A bírósági végrehajtás szabályozásának egységesítése az Európai Unión belül, in: Európai Jog, 2003, 2. szám, 17–18. old.

Koziol – Welser – Kletečka, Bürgerliches Recht, Band I, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, Manz Verlag, Wien, 2014.

Koziol – Welser, Bürgerliches Recht, Band I., Allgemeiner Teil und Schuldrecht, 10. Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1995.

Koziol – Welser, Bürgerliches Recht, Band I: Koziol, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 12. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2002.

Koziol, H. – Bydlinski, P. – Rollenberger, P., Kurzkomentar zum ABGB, 2014.

Koziol-Welser – Kletečka, Bürgerliches Recht, Band I., Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 14. Auflage, Manz'sche Verlag und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2014, 2016.

Könke, Klaus – Christian, Die Entstehung und Aufstieg des Neukantismus, 1986.

Kötz Hein, Europäisches Vertragsrecht, Band I. Tübingen, 1996, angol fordítás: European contract Law, Oxford, 1997.

Kötz, Hein, Alte und neue Aufgaben der Rechtsvergleichung, Juristen Zeitung, 2002, 257–265. old.

Kötz, Hein, Konrad Zweigert, Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiet des Privatrechts, 3. Auflage, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1996. Angol fordítás, Oxford, 1998.

Kramer, Juristische Methodenlehre, 1988.

Kucsko-Stadelmaier, Rechtsnormbegriff und Arten der Rechtsnormen, in: Walter, Schwerpunkte der reinen Rechtslehre, 1992.

Kukorelli István (szerk.), A megelőző, 1949. évi, lényegében 1989–1993 között reformált magyar Alkotmányra nézve, ld. Alkotmányjog, Jogszabálygyűjtemény, Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

Kurucz Mihály, Magyar ingatlan-nyilvántartási jog – A bízalomvédelmi joghatások tükrében, ELTE ÁJK, Budapest, 2007.

Küpper, Herbert, Ungarns Verfassung vom 25. April 2011, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2012.

Landsberg Ernst, Zur ewigen Wiederkehr des Naturrechts, ARWP- Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, 18 (1924–25) sz., 347. (367)

Larenz Karl, Lehrbuch des Schuldrechts, Band II. Besonderer Teil, Verlag C.H. Beck, München, 1981, Typengemischter Verträge, 425–470. old.

Larenz, Das Problem der Aufrechthaltung formnichtigen Schuldverträge, Archiv für die civilistische Praxis, 156,

Larenz, Karl, Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts, Zugleich ein Beitrag zur Theorie der Willenserklärung, Diss. I. Auflage, 1930.

Larenz, Karl, Lehrbuch des Schuldrechts, Band I, Allgemeiner Teil, 12. Auflage, Verlag Z.H. Beck, München, 1976.

Lenkovics Barnabás, Magyar polgári jog, Dologi jog, Eötvös József Kiadó, Budapest, 2008.

Leturmy, Responsabilité délictuelle du contractant, Revue trimestrielle de droit civil (Sirey), 1998.

Lomnici Ifj. Zoltán, Gázó Balács László, A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái. Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2011, 350. old.

Lontai Endre, Magyar polgári jog, Szellemi alkotások joga, Eötvös József Könyvkiadó,

Budapest, 2001, 256. old.

Lőrincz Lajos, A közigazgatástudomány alapjai, Budapest, HVG/ORAC, 2007.

Luby, Sanctions de la violation de l'ordre public, Contrats Concurrence Consommation, 2001.

Lüderitz, Auslegung von Rechtsgeschäften, vergleichende Untersuchung, das angloamerikanische und deutsche Recht, 1960.

Mádl Ferenc – Vékás Lajos, Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 2005.

Mádl Ferenc, A deliktális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

Maihofer, Begriff und Wesen des Rechts, 1973.

Mátéhé Gábor – Mezey, Barna Die Elemente der ungarischen Verfassungsentwicklung, Studien zum Millennium, Budapest, 2000.

Mátéhé Gábor – Mezey, Barna Verfassung und Volksvertretung, Würzburg- Budapest, 2000.

Mayer, Heinz, Der Einfluss der reinen Rechtslehre auf die Österreichische Verfassungsgerichtsbarkeit.

Mayr, G., Europäisches Zivilprozessrecht, facultas.wuw., Wien, 2011.

Mayr, Peter – Broll, Hans, Zivilverfahrensrecht – Ausserstreitgesetz – AußStrG, Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen, BGBl I 2003/111, 2004/128, 2005/164, 2006/8, 2006/92, aktualisierte Auflage, Verlag Österreich, Wien, 2007.

Mayr, Peter G., Europäisches Zivilprozessrecht, facultas.wuw., Wien, 2011.

Mazeaud, Henri et Léon, Jean Mazeud, Leçons de droit civil, tome deuxième, Obligations, Biens, Édition Montchrestien, Paris, 1962, 5–1354. old.

Menyhárd Attila, a polgári jog tudománya Magyarországon, In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.) A jog tudománya, Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal, HVG/ORAC, Budapest, 2015.

Menyhárd Attila, Dologi jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.

Menyhárd Attila, közjog és magánjog és a preferált vizsgálati módszerek, in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, – Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 250–260. old.

Mercadal, Mélangés Breton/Derrida, Exception d'ordre public, Dalloz, Paris, 1991.

Merli, Franz, Öffentliche Nutzungsrechte und Gemeingebrauch, Wien-New York, Springer Verlag, 1995, 72. old.

Meulders-Klein, Mélangés Cornu, État des personnes et ordre public, PUF, 1994.

Mezey Barna (szerk.), Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 1997.

Mezey Barna, (szerk.) Hatalommegosztás és jogállamiság, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Mezey Barna, A büntetőjogi felelősségre vonás intézményi hátterének kialakulása a 18–19. században – Az önálló magyar büntetés-végrehajtás jogi és szervezeti keretének kiépítése, Budapest ELTE ÁJK, 1990.

Mezey Barna, A közjog és magánjog összefüggéseinek államelméleti és jogfilozófiai kér-

dései, Jogállam, 1994/3–4. sz.

Mohr, Franz, Kodex des österreichisches Recht, Bürgerliches Recht, 2012/2013, LexisNexis, Wien, 2013. Helmut Koziol – Rudolf Welsch, Bürgerliches Recht (Band I: Koziol, Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht), 11. Auflage, Band II.

Molnár Imre – Jakab Éva, Római jog, Szeged, 2001.

Moór Gyula életművét értékelő magyar és külföldi jogirodalmat: Szabadfalvi József, Moór Gyula, in: Magyar jogtudósok, III. kötet, Bibliotheca Iuridica, ELTE ÁJK, Budapest, 2006, szerk. Hamza Gábor

Moór Gyula, A jog fogalma és az anarchizmus problémája Stammler jogfilosófiájában, Athenaeum, XX. kötet, 1911/4. sz., 1–35. old.

Moór Gyula, A joghézag kérdéséről (1939).

Moór Gyula, A jogi személyek elmélete (1931).

Moór Gyula, A jogi személyek elmélete, A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 2. szám, Budapest, 1931.

Moór Gyula, A jogrendszer tagozódásának problémája (1937).

Moór Gyula, A különböző jogforrások, azok egyensúlya és rangfokozata a magyar jogrendszerben (1932).

Moór Gyula, A magánjogi jogügylet mint jogforrás (1938).

Moór Gyula, A szabad akarat problémája (1943).

Moór Gyula, A társadalom fogalmáról, Stammler idevágó tanításainak kritikája, Magyar Társadalomtudományi Szemle, V. évfolyam, 1912, 25–38. old.

Moór Gyula, A természetjog problémája (1934).

Moór Gyula, Az alkotmány (1935).

Moór Gyula, Az állam joga és a magánosok joga (1943).

Moór Gyula, Bevezetés a jogfilozófiába (1923).

Moór Gyula, Macht, Recht, Moral (1922).

Moór Gyula, Metafizika és jogbölcselet (1929).

Moór Gyula, Stammler „Helyes jogáról szóló tana”, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 25. Füzet, Budapest, 1911.

Moór Gyula, Szociológia és jogbölcselet (1934).

Moór, Julius, Reine Rechtslehre, Randbemerkungen zum neuesten Werk Kelsens, Zeitschrift für öffentliches Recht, 1935.

Müller Peter, Die Heilung Formwidriger Rechtsgeschäfte, durch Erfüllung, Freiburger Diss., 1938.

Nagy Ferenc, A büntetőjog tudománya (büntető anyagi, eljárásjogi és kriminológia fejlődésmenete) in: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.), A jog tudománya, - Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 261–333 old.

Nagy Ferenc, A büntetőjog tudománya, In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.) A jog tudománya, Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal, HVG/ORAC, Budapest, 2015.

Nagy Ferenc, A magyar büntetőjog általános része, Budapest, HVG/ORAC, 2010,

259–262. old.

Németh János – Varga István (szerk.) Egy új polgári perrendtartás alapjai, HVGORAC, Budapest, 2014.

Németh János – Vida István, A bírósági végrehajtás magyarázata, Budapest, 2004.

Németh János (szerk.) A polgári perrendtartás magyarázata, Budapest, 1999.

Németh János (szerk.), Polgári nemperes eljárások, (ebben, VIII. Fejezet, A bírósági végrehajtás, 273–376. old.), Ligatura Kiadó, Budapest, 1996.

Németh János, Kiss Daisy, (szerk.), A polgári perrendtartás magyarázata, Budapest, 2007.

Neumayr, Matthias, Exekutionsrecht, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2006.

Nigriny Elemér, Jogorvoslatok és perek a végrehajtási eljárás folyamán, Budapest, 1963.

Oftinger, Karl, Die soziale Gedanke im Schadenersatzrecht, Schweizerische Juristen Zeitung, Zürich, 39., 545.

Oftinger, Karl, L'évolution récente de la responsabilité sans faute, Travaux de l'Association Henri Capitant, II, Paris, 1947, 263.

Oftinger, Karl, Schweizerisches Haftpflichtrecht, erster Band, Allgemeiner Teil (1958), zweite überarbeitete Auflage, zweiter Band, Besonderer Teil (1960), Polygrafischer Verlag, Zürich, 1958, 1960.

Osztovits András (szerk. és szerző) – Pribula László – Szabó Imre – Udvary Sándor – Wopera Zsuzsa, Polgári eljárásjog I, A polgári eljárásjog általános szabályai, HVG-Orac, Budapest, 2013.

Osztovits András – Pribula László – Udvary Sándor – Wopera Zsuzsa (szerk. és szerző), Polgári eljárásjog, II., Perorvoslatok, Különleges eljárások, Egyes nemperes eljárások, HVG-ORAC, Budapest, 2013.

Osztovits András, Európai joghatósági szabályok polgári perekben, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2010.

Palandt, Kommentar zum BGB (Kurzkommentar), 2014.

Palásti Gábor – Vörös Imre (szerk.), Az európai kollíziós kötelmi jog, KRIM Bt, Budapest, 2009.

Papp Tekla (szerk.), szerzők: Auer Ádám – Balog Balázs – Jenovai Petra – Juhász Ágnes – Papp Tekla – Strihó Krisztina – Szeghő Ágnes, szerk. Atipikus szerződések, Opten Informatikai Kft, Budapest, 2015, 15–592. old.

Papp Zsuzsanna, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 104–105. old.

Patyi András, Közigazgatási bíráskodásunk modelljei, Budapest, Logod Bt, 2002.

Pauler Tivadar, Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez, Budapest, MTA, 1878, 1–10. old.

Paulovics Anita, Az általános és különös eljárási szabályok a közigazgatásban, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003.

Pena, Origin historiques de l'art. 6, Revue de la recherche juridique – Droit prospectif, 1992/1 sz.

Peschka Vilmos, A jog sajátossága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987 és Appendix, 1989.

Peschka Vilmos, A jog sajátossága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Peschka Vilmos, A jogviszonyelmélet alapvető kérdései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.

Peschka Vilmos, A modern jogfilozófia alapproblémái, Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.

Peschka Vilmos, A társadalmi folyamatok és a jogalkotási folyamat összefüggéseinek néhány problémája, Állam és Jogtudomány, 6/1963.

Peschka Vilmos, Appendix, „a jog sajátosságaihoz”, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

Peschka Vilmos, Érték és kategóriák a jogalkotásban, Jogtudományi Közöny, 4/1981 sz.

Peschka Vilmos, Jog és érték, Állam és Jogtudomány, 4/1964 sz.

Peschka Vilmos, Jogforrás és jogalkotás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

Peschka Vilmos, Max Weber jogszociológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

Peter G. Mayr – Hans Broll, Zivilverfahrensrecht., 6. aktualisierte Auflage, Verlag Österreich, Wien, 2007.

Peter G. Mayr – Robert Fucik, Das neue Verfahren außer Streitsachen, 3. überarbeitete Auflage, WUV; Wien, 2006.

Péteri Zoltán, Természetjog – Államtudomány, Budapest, PPKE Jogbölcseleti Intézet, 1997.

Petrétei József, Magyarország alkotmányjoga, II. Államszervezet, Pécs, Kodifikátor, 2013.

Petrik Ferenc (szerk.), A polgári eljárásjog, Kommentár a gyakorlat számára, Budapest, 2010.

Pintz György – Pogácsás Anett, Tattay Levente (szerk.): Szellemi alkotások joga, Budapest, Pázmány Press, 2011. 395 old.

Planck, Kommentar zum Bürgerliches Gesetzbuch, 5 Bde (öt kötet), 1913–1938.

Pólay Elemér, A római jogászok gondolkodásmódja, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988, 94. old.

Pollak, Sistem des österreichischen Zivilprozessrechtes, Wien, 1906.

Pommer, Sieglinde, Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung, Frankfurt a. Main, Lang, 2005. Probst, Die Grenze des möglichen Wortsinns: methodologische Fiktion oder hermeneutische Realität? – Festschrift E. A. Kramer, 2004, 249. old.

Prugberger Tamás A jogi normák a természeti és társadalmi törvényszerűségek összefüggésrendszerében, in: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica, Tomus XXXI/I.

Prugberger Tamás, A szerődésszegés elméleti kérdései a polgári jogban és a munkajogban, in: Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2013, Újvidék, 2014. (szerk. Szalma József), 83–94. old.

Prugberger Tamás, Adalék a tágabb civilisztikai felelősség jogelméletéhez és joggyakorlatához, in: Pro vita et scientia, Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából, Pázmány Péter Katolikus Egyetem ÁJK, Szent István Társulat kiadása, Budapest, 2012, 252–264. old.

Prugberger Tamás, Vitatható részek a munkajogi kártérítési felelősség újraszabályozásában, in: Vörös Imre jubileumi kötet, Budapest, 2015, 409–417. old.

Prütting – Wegen – Weinreich, BGB Kommentar, 2. Auflage, Luchterhand, 2007.
Prütting – Wegen – Weinreich, Luchterhand, Neuwied, 2007.
Radbruch, Gustav, Gerechtigkeit als rechtspraktischer Maßstab, Mazer-Maly, Festschrift, 1996,
Radbruch, Gustav, Rechtsphilosophie, 1973,
Rebmann – Säcker – Rixecker, Münchener Kommentar zum BGB, 11. Bde (11 kötet), 2010–2013.
Rechberger Walter – *Daphne-Ariane Simotta*, Grundriss des österreichisches Zivilprozessrechts, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2003.
Rechberger Walter H., – *Simotta*, Daphne-Ariane, Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts, Erkenntnisverfahren, 6. ergänzte Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2003.
Rechberger, Walter, Daphne-Ariane *Simotta*, *Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren*, 6. Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 2003.
Reinhardt, Die Vereinigung subjektiver und objektiver Gestaltungskräfte in Verträgen, Festschrift für Schmidt-Rimpler, 115. old.
Reinhardt, Die Vereinigung subjektiver und objektiver Gestaltungskräfte im Verträge, Festschrift für Schmidt-Rimpler.
Riesenberger, Karl, (Hrsg.) Europäische Methodenlehre, Grundfragen des Europäischen Privatrechts, Walter de Gruyter Recht, Berlin, 1995, Veröffentlichung der Vorträge der Tagung "Europäische Methodenlehre" am 3. und 4. Juni an der Europa-Universität Viadrina, Frankfurt (Oder).
Rixer Ádám (szerk.) Állam és közösség, Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére, Budapest, KRE ÁJK, 2012.
Róth Erika – Farkas Ákos, A büntetőeljárás, Budapest, KJK, 2004.
Róth Erika, Előadások a büntetőeljárás jog köréből, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000.
Ruggiero, Roberto, – *Riccobon*, Salvatore – *Vassalli*, Filippo, Lezioni 1930–1932, Scuola di Diritto Romano e Diritti Orientali – raccolte da Károly Visky (a cura di Gábor Hamza, introduzione di Oliviero Diliberto, trascrizione e note al testo di Livia Migliardi Zingale, Pubblicazioni del Dipartimento di Scienze Giuridiche Università degli Studi di Roma „La Sapienza”, Jovene editore, Napoli, 2015.
Ruszló József, Beiträge zur neuere Verfassungsgeschichte, Gondolat Kiadó, Budapest, 2009,
Ruszló József, Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1948, válogatott tanulmányok, Püski Kiadó, Budapest, 2002.
Sacco, R. La comparaison juridique au service de la connaissance du droit, Collection Etudes juridiques comparatives, Paris, 1991.
Salamon László, Magyarország új Alaptörvényének válaszai a XXI. század kihívásaira.
Sangrock, Zur ergänzender Vertragsauslegung im nationalen und internationaln Schuldvertragsrecht, 1966.
Sárffy Andor, A végrehajtási eljárás jogszabályainak magyarázata, Budapest, 1938.

Savatier, Ordre public économique, Recueil Dalloz, 1965.
Savatiere, René, Traité de la responsabilité civile en droit Français – civil, administratif, professionnel, tome premier, deuxième édition, Paris, R. Pichon et R. Durand-Ausias, 1951.
Savigny, Friedrich Kar von, System des heutigen römischen Rechts, III. kötet, Berlin, 1840, 258–184. és 237–242. old.
Savigny, Friedrich Karl, System des heutigen römischen Rechts, Band I. Berlin, 1840.
Savigny, Friedrich Karl, System des heutigen römischen Rechts, I–VIII. kötet, Berlin, 1840–1849.
Savigny, Friedrich Karl, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 1814.
Schapp, Methodenlehre des Zivilrechts, 1998.
Schedel (Toldy) Ferenc, Törvénytudományi műszótár, Buda, Magyar Tudós Társaság, 1843.
Schnädelbach, Herbert, Philosophie in Deutschland 1831–1933, 5. kiadás, 1994.
Schneider, Formbedürftige Rechtsgeschäfte nach schweizerischem Zivilrecht, Diss, 1912.
Schwimmann, Michael (Hrsg), *Schwiemann – Kodek*, Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch, I (2011); II (2012); III (2012); IV (2014), V (2006); VI (2006); VII (2005); VIII (1997). Ld. pl. Bd. 6. (Par. 1090–1292), Praxiskommentar zum ABGB samt Nebengesetzen, 2. Neubearbeitete und erweiterte Auflage, bearbeitet von Peter *Apathy* – Martin *Binder* – Wilhelm *Brauneder* – Peter *Jabornegg* – Walter J. *Pfeil* – Robert *Rebbahn* – Reinhard *Resch*, Verlag Orac, Wien, 1992.
 Selbstanzeigte Naturrecht, I. kiadás, in: Beiträge zur civilistischen Bücherkenntnis der letzten vierzig Jahre, I. Berlin, 1828.
Soergel – Siebert, Bürgerliches Gesetzbuch, erscheint erst 1987, mit 13. spätere Auflage.
Somló Bódog a Juristische Grundlehre, Leipzig, 1917.
Somló Bódog, A szokásjog, in: Emlékkönyv Farkas Lajos tanárságának negyvenötödik éve alkalmából, Kolozsvár, 1914.
Somló Bódog, Jogbölcselet, Pozsony-Budapest, 1901.
Somló Bódog, Jogbölcseleti előadások, op. cit.
Somló Bódog, Jogbölcseleti előadások, Kolozsvár, 1906.
Somló Felix, Kelsen Hans, Grenzen zwischen juristischer und soziologischer Methode, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. V, 1911–1912.
Somló Felix; Das Verhältnis von Soziologie und Rechtsphilosophie, insbesondere die Förderung der Rechtsphilosophie durch Soziologie, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. IV, 1910/11. sz.
Stipta István, A magyar bírósági rendszer története, 2. javított kiadás, DUP Multiplex Media, Debrecen, 1998.
Stipta István, Törekvések a vármegyék polgári átalakulására, tervezetek, javaslatok, törvények, Budapest, 1995.
Stipta István, Vármegyei reform a törvényhozás előtt (1844–1848), in: In memoriam Kovács István, Acta Juridica et Politica, Szeged, Tom XL., Szeged, 1991.

Stubenrauch, Moriz, Commentar zum österreichischen allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch, I (1902), II (1903).

Szabadfalvi József, Moór Gyula Kelsen-interpretációja, Függelék, in: Hans Kelsen, Az államelmélet alapvonalai, Miskolc, 1997.

Szabadfalvi József: Somló Bódog, in: Magyar jogtudósok, IV. kötet, szerk. Hamza Gábor, Siklósi Iván, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

Szabó Béla, *Újvári* Emese (szerk.), Universitas „unius rei”, tanulmányok a római jog és továbbélése köréből, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2014, 309–350. old.

Szabó Miklós – *Jakab* András, A jogdogmatikai kutatás, in: *Jakab* András – *Menyhárd* Attila (szerk.), A jog tudománya, Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 51–52. old.

Szabó Miklós (szerk.), Bevezetés a jog- és államtudományokba, Miskolc, 2001.

Szabó Miklós, A jogdogmatika előkérdéseiről, Miskolc, 1996.

Szabó Zsolt (szerk.) Alkotmányjogi törvénygyűjtemény, Patrocinium, Budapest, 2014.

Szalma József, A „sarkalatos” törvényekről a magyar jogfejlődésben, Jogtudományi Közlöny, 2012/11–12. sz., 499–505. old.

Szalma József, A jószokások (jó erkölcs) és a közrend megsértésének jogkövetkezményei a magyar jogban, Magyar Jog, 2011/11. sz. 37–41. old.

Szalma József, A munkaszerződés, a szolgálati szerződés és a kollektív szerződés, Magyar Jog, Budapest, 2014. évi 1. sz. 52–57. old.

Szalma József, A polgári és kereskedelmi jog kapcsolata az új Ptk. fényében, in: *Miskolczi* Bodnár Péter – *Grad* Gyenge Anikó (szerk.), Megújulás a jogi személyek szabályozásában, KRE ÁJK, Budapest, 2014, 34–60. old.

Szalma József, A polgári jog kodifikációjának általános módszerei és a magyar Ptk. rekonstrukciója, in: Kodifikáció, tanulmányok szerk. *Takáts* Péter, Budapest, ELTE ÁJK, 2002, 40–70. old.

Szalma József, A precedensjogról, Jogtörténeti Szemle, MTA folyóirata, 2012. évi 4. sz. 34–39. old.

Szalma József, A precedensjogról, Új Magyar Közigazgatás. 2011. évi 11. sz. 37–41. old.

Szalma József, A sarkalatos törvényekről a magyar jogrendszerben, Jogtudományi Közlöny, 2002, 9. sz. 378–386. old.

Szalma József, Arbeitsvertrag, Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht im ungarischen Recht, Annales Universitatis Stientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, 2013. évi 54. évfolyami szám, 441–451. old.

Szalma József, AZ ABGB (OÁPTk) továbbélése a Monarchia utódállamaiban – különös tekintettel a volt Juigosláviára és utódállamaira, in: Rác L. (szerk.), A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi, Budapest, Martin Opitz Kiadó, 2011.

Szalma József, Az európai és magyar kollíziós magánjog változásairól – Vörös Imre akadémikus tudományos munkásságáról, in: a világ magunk vagyunk, Liber Amicorum, Imre Vörös, szerk. *Horváthy* Balázs – *Fekete* Balázs – *Kreisz* Brigitta, Budapest, HVG/

ORAC, 2014, 495–505. old.

Szalma József, Az összehasonlító polgári jogról, – Tézisek a polgári jog harmonizációról, konvergenciális, divergenciális és univerzális tendenciáiról, Jogtudományi Közlöny, 1999/6. sz. 245–252. old.

Szalma József, Az új magyar Alaptörvény és a precedensjog, in: Magyar Tudomány Napja a Délvidéken (szerk. *Szalma* József), Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2012, 129–163. old.

Szalma József, Az új magyar Ptk. az inkorporációs szabályozás szempontjából, Magyar Jog, 2008. évi 1. sz. 10–15. old.

Szalma József, Az új magyar Ptk.-ról, jobbító szándékú észrevételekkel, Valóság, Budapest, 2012. évi 10. sz. 10–22. old.

Szalma József, Culpa in contrahendo unter Berücksichtigung der Doktrin und Rechtsprechung in Serbien, in: Haftung aus Verschulden beim Vertragsabschluss in Zentral- und Osteuropa, Hrsg. Rudolf *Welser*, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2012, 167–206. old.

Szalma József, Deák Ferenc, a jogtudós – a magyar polgári jogalkotás, köz- és magánjogi kodifikációk megalapozója, Acta facultatis Politico-Juridicae Universitatis Stientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, 2003, 225–253. old.

Szalma József, Deák Ferenc, A jogtudós, Jogtudományi Közlöny, 2004/2. sz., 45–499. old.

Szalma József, Deák Ferenc, a jogtudós – a magyar polgári jogalkotás, köz- és magánjogi kodifikációk megalapozója, Acta facultatis Politico-Juridicae Universitatis Stientiarum Budapestiensis, de Rolando Eötvös nominatae, Budapest, 2003, 225–253. old.

Szalma József, Der Einfluss des ABGB in der Rechtsprechung des ungarischen Obersten Gerichtshofes (Curia) – Präzedenzien zum Schadenersatzrecht in der zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: *Kohl* G., *Neschwara* Ch., *Simon* T. (Hrsg.), Festschrift für Wilhelm *Brauneder* zum 65. Geburtstag – Rechtsgeschichte mit internationaler Perspektive, Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2008, 671–686. old.

Szalma József, Entwicklungstendenzen bei der Abgrenzung der zivilrechtlichen von der strafrechtlichen Haftung, Journal on European History of Law, Brünn, 2012. évi 1. sz. 32–43. old.

Szalma József, Gondolatok a „Magyar jogtudósok” sorozat I–IV. kötetéről, Jogtudományi Közlöny, 2015/7–8. sz. 389–398. old.

Szalma József, Haupttendenzen in ungarischen Deliktsrecht, in: The legal Development in the Former Socialist Countris and the Challenges of the European Union, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007, 321–335. old.

Szalma József, Haupttendenzen im ungarischen deliktischen Haftpflichtsrecht in der zweiten Hälfte des 19. bis 20. Jahrhunderts mit besondere Besichtigung der Österreichische Einflüsse, Rechtsgeschichtliche Vorträge, Jubiläumsband, 50. sz., Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der UEW an der Lehrstuhl für ungarische Rechtsgeschichte der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 2007, 362–375. old.

Szalma József, Ingatlan-nyilvántartás, Telekkönyvi jog és eljárás, Budapest, Bibliotheca Iuridica, 2005, 35–101. old.

Szalma József, Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht im ungarischem Recht, Journal on European History of Law, Brunn, 2013. évi 2. szám, 118–122. old.

Szalma József, Kodifikáció vagy (és) inkorporáció – A Ptk. újrakodifikálásának módszere, különös tekintettel a Konceptió I. és II. változatára, valamint a normatív szöveg előkészítésére, Kodifikáció, Budapest, 2003. évi 5. szám, 23–27. old.

Szalma József, Magyarország Alaptörvényéről, Magyar Jog, 2011, 651–658. old.

Szalma József, Okozatosság és polgári jogi felelősség, Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért, Miskolc, 2000.

Szalma József, Parlament und Zivilgesetzgebung in Ungarn (szerk. Máté Gábor – Mezey Barna): Ständerversammlungen bis zum Parlamentarischen Regierungssystem in Ungarn, Studien zur Parlamentarismusgeschichte, Budapest, ELTE ÁJK, 2001, 121–145. old.

Szalma József, Reflexiók az új Ptk. tervezeteire a polgári jogi felelősségi alapelvek tekintetében, Jogtudományi Közlöny, 2008. évi 10. sz. 497–504. old.

Szalma József, Rekodifikation des ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuches aus dem Jahre 19959 (beginnend im Jahre 1998), Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, 2001, 54–80. old.

Szalma József, Rekodifikation des ungarischen Bürgerliches Gsetzbuches aus dem Jahre 1959 (beginnend im Jahre 1998), Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Juridica, Tomus XLI–XLII., Millenniumi kötet, Budapest, 2000–2001, 2002, 55–80. old.

Szalma József, Rosszhiszemű szerződés-kötési tárgyalás során beálló polgári jogi felelősség, Prekontraktuális felelősség – Culpa in contrahendo, in: Javítandó és jobbítható elemek a Ptk. kodifikációjában (szerk. Gondosné Pusztahelyi Réka, Juhász Ágnes), Miskolc, Novotni Kiadó, 2012.

Szalma József, Serbische und kroatische Übersetzungen des ABGB, in: Rechtssysteme in Donauraum, Red. Ellen Bos, K. Pócsa (Hrsg), Budapest-Nomos Verlag, 2014.

Szalma József, Szabályozási módszerek a magyar polgári jogban 1985–2005, szerk. Jakab A. – Takács P., A magyar jogrendszer átalakulása, 1985–1990, Jog, rendszerváltozás, EU csatlakozás, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 669–680. old.

Szalma József, Tárgyi és alanyi felelősség, különös tekintettel a magyar Ptk. vonatkozó rendelkezéseire és ezek rekodifikációjára, Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, 2002. évi sz. 20–67. old.

Szalma József, Természetjog és a polgári jog kodifikációja, Magyar Jog, 2003. évi 3. sz., 129–139. old.

Szalma József, Természetjog és a polgári jog kodifikációja, Magyar Jog, 2003/2. sz., 735–776. old.

Szalma József, Az összehasonlító polgári jogról – tézisek a a polgári jog harmonizációs, konvergenciális, divergenciális és univerzális tendenciáiról, Jogtudományi közlöny,

1999. évi 6. szám, 245–252. old.

Szász I., A választottbírárságról és szabályozásáról, Gazdaság és Jog, 2–3 (1993), 8–11. old.

Szeidl Ágnes, Jogi szövegek fordítása – gyakorlati megközelítésben, in: A jog tudománya (szerk. Jakab András – Menyhárd Attila), HVG/ORAC, Budapest, 2015, 721–744. old.

Szigligeti Viktor (szerk.), A bírósági végrehajtás szabályainak magyarázata, Budapest, 1970.

Szigligeti Viktor, A végrehajtási jog elévülésének néhány kérdése, Jogtudományi Közlöny, 1967. évi 3–4. szám.

Szilágyi Péter, Jogi alaptan, Budapest, 2003;

Szilbereky Jenő – Névai László, A polgári perrendtartás magyarázata, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (KJK), Budapest, 1967.

Szőcs Tibor, Bírósági határozatok külföldön történő végrehajtóvá nyilvánítása Európában különös tekintettel a luganói egyezményre, in: Magyar Jog, 1997. évi 4. szám, 238–240. old.

Takács Péter (szerk.), írárok a XIX. századi államtudomány köréből, Szent István Társulat, 2003; ibid, Államelmélet, Miskolc, Bíbor Kiadó, 1997.

Tamás András, A közigazgatási jog elmélete, Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Tattay Levente, A közszereplők személyes jogai, Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2010. 384 old.

Tattay Levente, A Tokaj eredetmegjelölés és a hét nemzetközi egyezmény, Gazdaság és Jog, 2012/4. 23–24. old.

Tattay Levente, Culpa in contrahendo in elektronischem Geschäftsverkehr In: Culpa in contrahendo in Zentral und Osteuropa, Manz Kiadó, Wien, 2012. –207–221. old.

Tattay Levente, Entwicklungsgeschichte der Rechte des geistigen Eigentums in der Europäischen Union – GRUR International, 2013/11. szám, 1012–1024. old.

Tattay Levente, Intellectual Property Law in Hungary [Encyclopedia of Laws/Intellectual Property Law], Alphen an den Rijn, Kluwer Law International, 2010, 305. old.

Tattay Levente, Jurisdiction and Applicable Law in Intellectual Property Report of Hungary In: Toshíyuki Kono: Intellectual Property and Private International Law, comparative perspectives, Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing Kiadó, 2012., 638–680. old.

Tattay Levente, Szellemi alkotások jogvédelme az Európai Unióban, Budapest, Pázmány Press 2014., 416. old.

Tattay Levente, Versenyképesség, innováció és a szellemi alkotások az Európai Unióban, Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle, 2014/4., sz. 5–27. old.

Tattay Levente, Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban, Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Thibaut, Über die notwendigkeit eines allgemeinen Bürgerliches Rechts für Deutschland, 1814.

Triva, Siniša, Građansko parnično procesno pravo, Narodne novine, Zagreb 1980.

Trócsányi László – Schanda Balázs, Bevezetés az Alkotmányjogba, Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, HVG/ORAC, Budapest, 2012.

Trócsányi László (szerk.), Kelet Európa új alkotmányai (Bulgária, Csehország, Horvátország, Szerbia, Lengyelország, Lettónia, Litvánia, Románia, Szlovákia, Szlovénia), JATE, ÁJK, Szeged, 1997.

Trócsányi László, A közjog és a magánjog elhatárolásának ismérvei, A közjog – magánjog elhatárolásának relatív jellege, in: Trócsányi László – Schanda Balázs, Bevezetés az alkotmányjogba, HVG/ORAC, Budapest, 2012, 22–23. old.

Trócsányi László, Alaptanok, in: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.), Bevezetés az alkotmányjogba, Budapest, HVG/ORAC, 2012, 19–76 old.

Trócsányi László, Alkotmányfejlődési irányok, in: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.), Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, HVG/ORAC, LexisNexis, Budapest, 2012, 33–76. old.

Trócsányi László, Az Alaptörvény elfogadása és fogadtatása, in: Varga Norbert (szerk.), Az új Alaptörvény és a jogélet reformja, Szeged, SZTE ÁJK Doktori Iskola, 2013, 293–302. old.

Trócsányi László, Merev és rugalmas alkotmányok, in: Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.), Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, HVG/ORAC, LexisNexis, Budapest, 2012, 30–32. old.

Trócsányi László, Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus a nemzeti alkotmányok kapcsán, in: Constitution, pour quoi faire? – Entre spécificités nationales et consensus européen – Mire való az alkotmány? Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus – Warum bedarf es einer Verfassung? Zwischen nationalen Besonderheiten und europäischem Konsensus, Nemzetközi kollokvium – Colloque international, – Internationale Konferenz, Károlyi József Alapítvány – Helikon Kiadó, Budapest, 2014.

Trócsányi László, Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus a nemzeti alkotmányok kapcsán, in: Un Constitution, Pour quoi faire- Mire való az alkotmány – Warum bedarf es einer Verfassung, Nemzetközi kollokvium, Fehérvárcsurgó, Magyarország, 2013.

Tunc, Mélanges, R. Savatier, Contrats en droit français et anglais, Dalloz, Paris, 1965.

Udvary Sándor, Polgári perrendtartás, kiegészítve jogegységi határozatokkal és a bírói gyakorlattal, Novissima Kiadó, Budapest, 2012.

Ujlaki, L., A választottbírói szerződés jogági elhelyezettsége és tipológiája, Jogtudományi Közlöny, 46 (1991), 216–225. old.

Varga Csaba, a helyes jog elméletéről, Erdélyi Magyar Múzeum Egyesület, Jog- és Társadalomtudományi Kiadványai, 1912–1913.

Varga Csaba, A helyes jog, Huszadik század, XI. évfolyam, 1910/3. sz., 390–395. old.; ibid, das Wertproblem, Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, Bd. 145, 1912.

Varga Csaba, A jog értékmérői, Huszadik század, XI. évfolyam, 1910, 7. sz., 1–14. old.

Varga Csaba, A szociológia és a jogfilozófia viszonya és különösen a jogfilozófia támogatása a szociológia által, in: Varga Csaba (szerk.), Jog és filozófia, Antológia a század első felének polgári jogelméleti irodalma köréből, Budapest, 1981.

Varga Csaba, Documents de Kelsen en Hongrie: Hans Kelsen et Julius Moór, Droit et

Société, 1987/7. sz. 337–352. old.

Varga Csaba, Kauzális vagy normatív etika, in: Alexander Bernát Emlékkönyv, Budapest, 1910.

Varga Csaba, Maßstäbe zur Bewertung des Rechts, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. III, 1909–1910,

Varga Csaba, Rechtsbegriff und Rechtsidee, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, Bd. VIII., 1914–1915.

Varga István (szerk. szerző és szerzőtársak), A polgári nemperes eljárások joga, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.

Vékás Lajos (szerk.), Gárdos Péter (a szerkesztő munkatársa), A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Complex Wolters Kluwer, Budapest, 2013.

Vékás Lajos, Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései, HVG-Orac, Budapest, 2001.

Vékás Lajos, Bevezető, in: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal (szerk. Vékás Lajos, a szerk. munkatársa, Gárdos Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2013,

Vékás Lajos, Grosschmid „Fejezetek kötelmi jogunk köréből” c. művének centenáriuma, Jogtudományi Közlöny, 1999/9. sz. 361–367. old.

Vida István, A bírósági végrehajtás szabályozása a magyar jogban az első végrehajtási kódex megalkotásáig, in: Magister boni et aequi – Studia in honorem Németh János, Budapest, 2003, 935–936. old.

Vida István, A bírósági végrehajtás, Budapest, 1978. Vida István, A bírósági végrehajtás eljárási jellege és fogalma, in: Beck Salamon Emlékkönyv, Budapest, 1985.

Vida István, Büntetés-végrehajtás és vagyoni végrehajtás, Magyar Jog, 1968. évi 10. szám.

Vida István, Végrehajtási jogunk kialakulása a törvényalkotás folyamatában, in: Magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció, Budapest, 2003, 361–462. old.

Viehweg, Theodor, Einige Bemerkungen zu Gustav Hugos Rechtsphilosophie, in FS Engisch, 1969.

Visegrádi Antal, Államtan, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2004.

Visegrádi Antal, Jog- és állambölcselet, Budapest-Pécs, 2002.

Vörös Imre, A nemzetközi gazdasági kapcsolatok jog, KRIM Bt, Budapest, 2004.

Vörös Imre, Grosschmid – reloaded, Tudósítás a jogállamiság határvidékeiről, Jogelméleti Szemle, 2012/3. sz. 118–136 old.

Wagner, Zum Schutzzweck des Beurkundungszwangs gemäß Par. 313 BGB, Archiv für die Zivilistische Praxis, 172, 452. o.

Walter, Aufbau der Rechtsordnung, 1974.

Welser – Zöchling – Jud, Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 14. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2015.

Welser (Hrsg), Die Umsetzung der Verbraucherrechte – Richtlinie in den Staaten Zentral- und Osteuropas, Veröffentlichungen der Forschungstelle für europäische Rechtsentwicklung und Privatrechtsreform an der Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Band X, Manz Verlag, Wien, 2015.

- Welser, Rudolf – Zöchling-Jud, Brigitta, Grundriss des Bürgerlichen Rechts, Bd. II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2015.
- Welser, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, 12. Auflage, Manz Verlag, Wien, 2000, 2001, 14. Auflage, (bearbeitet von Andreas Kletečka), 2014.
- Welser, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 13. Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2007.
- Wenzel Gusztáv, A magyar és erdélyi magánjog rendszere, I. Buda, Egyetemi Nyomda, 1863.
- Wenzel Gusztáv, Egyetemes európai jogtörténet, Budapest, Atheneum, 1873.
- Werböczi Hármaskönyv, Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- Werböczi István, Tripartitum, Téka, Budapest, 2000.
- Windscheid, Bernhard, Wille und Willenserklärung, Archiv für die zivilistische Praxis, 1880, 63. kötet, 72–73. old.
- Windscheid, Bernhard, Wille und Willenserklärung (Eine Studie), Archiv für die zivilistische Praxis, Tübingen, Leipzig, Bd. 63, 1880, 71–112. old.
- Wopera Zsuzsa, Az ideiglenes intézkedés perjogi intézményének elméleti megközelítési lehetőségei, in: Jogtudományi Közlöny, 2001. évi 5. szám, 229. old.
- Wopera Zsuzsa, Európai körkép egyes államok polgári jogának ideiglenes intézkedéseiről, in: Jogtudományi Közlöny, 2001. évi 5. szám, 213–221. old.
- Wopera Zsuzsa, Ideiglenes intézkedések az amerikai polgári eljárásjogban, in: Magyar Jog, 2002. évi 12. szám, 744. old.
- X. Lagarde, Office de juge et ordre public de protection, Juris-classeur Périodique (Semaine juridique), 2001, I.
- X. Lagarde, Transaction et ordre public, Recueil Dalloz, Paris, 2000.
- Zeiler, Commentar über das allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch, 4 Bde und i Registerband (1811–1813).
- Zimmermann, Reinhard, Die Principles of European Contract Law als Ausdruck und Gegenstand Europäischer Rechtswissenschaft, Bonn, 2003.
- Zimmermann, Reinhard, The Law of Obligations, Roman Foundation of the Civilian Tradition, Cape Town, 1990.
- Zimmermann, Reinhard, The Law of Obligations, Roman Foundation of the Civilian Tradition, Cape Town, 1990.
- Zitzelman, Ernst, Die juristische Willenserklärung, Jahrbücher über die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Rechts, XVI. kötet, Jena, 1878, 357–436. old.
- Zitzelman, Rechtsgeschäfte im Entwurf des BGB, Tomus I,
- Zivilrecht – Wirtschaftsrecht, Stud-Jur Nomos Textaufgaben, 10. Auflage, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001.
- Zlinszky Imre, A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra, 1875.
- Zlinszky János Wissenschaft und Gerichtsbarkeit, Quellen und Literatur der Privatrechtsgeschichte

- Ungarns im 19. Jahrhundert, Klosterman, Frankfurt am Main, 1997.
- Zuchetta, Les clauses de style dans acte notarié, Thèse, Aix, 1943.
- Zweigert, Konrad., Kötz, Hein. Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts, 3. Auflage, Tübingen, 1996 (angol fordítás: Introduction to comparative Law, 3. ed., Oxford, 1998; orosz fordítás: Introduzione al diritto comparato, Vol. I., Milano, 1998)

JOGFORRÁSOK JEGYZÉKE (JOGSZABÁLYMUTATÓ)

Magyarország Alaptörvénye, 2011
ABGB, OÁPt. - osztrák Általános Polgári Törvénykönyv, 1811
BGB - német Polgári Törvénykönyv 1896
Code civil - francia Polgári Törvénykönyv, 1804
Werböczy Tripartituma /Hármaskönyve, 1514/17

Törvények

1868. évi LIV. tc.
1869.: IV. tc.
1893: XVIII. tc.
1954. évi III. törvény a polgári perrendtartásról
1991. évi XLI. törvény a közjegyzőkről
1991. évi XLIX. törvényt a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról
1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről
1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról
1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról
1995. évi XXXII. törvény a szabadalmi ügyvivőkről
1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról
1997. évi LIV. törvény (Eütv.)
1997. évi XI. törvény a védjegyről és a földrajzi árujelzők oltalmáról
1999. évi LXXXVI. törvény a szerzői jogról
2001. évi LXII. törvény a szomszédos országokban élő magyarokról
2001. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról
2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról
2008. évi XLV. törvény az egyes közjegyzői nemperes eljárásokról
2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól
2010. évi CIV. tv. a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól
2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról
2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról
2010. évi CXXX. tv. a jogalkotásról
2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról
2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről
2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról

2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról
2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról
2011. évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról
2011. évi CLXIII. törvény az ügyészségről
2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól
2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről
2012. évi törvény az Országgyűlésről; 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról
2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

Rendeletek

180/2001. (X. 4.) Korm. rendelet a betétek és takarékbetétek végrehajtásáról
250/2004. (VIII. 27.) Korm. rendelet a végrehajtói kézbesítés részletes eljárási szabályairól
12/1994. (IX. 8.) IM rendelet a bírósági végrehajtási eljárásban közreműködő jogi képviselő díjazásáról
13/1994. (IX. 8.) IM rendelet a bírósági végrehajtási jutalomról és a végrehajtási költségátalányról
14/1994. (IX. 8.) IM rendelet a bírósági végrehajtói díjszabásról
15/1999. (XI. 10.) IM rendelet a bírósági igazolványokról
8/2001. évi (IV. 27.) IM rendelet a bírósági végrehajtási eljárásban felszámítandó általános költségátalány megfizetésének szabályairól;
13/2001. évi (X. 10.) IM rendelet az adós foglalkoztatásához nélkülözhetetlen gépjármű lefoglalása alóli mentességről
14/2001. (X. 20.) IM rendelet a Magyar Bírósági Végrehajtói kamara egyes feladatairól
15/2001. (X. 20.) IM rendelet a bírósági végrehajtói fegyelmi eljárásban közreműködő személyek részére járó költségtérítésről
16/2001. (X. 26.) IM rendelet a bírósági végrehajtás szervezetéről
1/2002. (I. 17.) IM rendelet a bírósági végrehajtás ügyviteléről és pénzkezeléséről
9/2002. (IV. 9.) IM rendelet a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra és egyéb szervekre háruló feladatokról
24/004. (VI. 30.) IM rendelet a bírósági eljárásban megállapítható szabadalmi ügyvivői költségekről és a pártfogó szabadalmi ügyvivő részére megállapítható díjról és költségtérítésről
28/2004. (VIII. 26.) IM rendelet a bírósági végrehajtó-jelölti kézbesítési vizsgáról
27/2008. (XII. 10.) IRM rendelet az elektronikus árverési rendszer informatikai alkal-

- mazásának működtetésére vonatkozó részletes szabályokról
- 12/2003. (I. 30.) Korm. rendelet a zálogtárgyak bírósági végrehajtáson kívüli értékesítésének szabályairól
- 13/2002. (VII. 24.) IM rendelet a gondnokoltak számítógépen vezetett országos névjegyzékéről és a névjegyzék adataiból történő felvilágosítás adásáról, valamint annak költségtérítéséről
- 27/2003. (VII. 2.) IM rendelet a bíróságon kezelt letétekről
- 56/2007. (XII. 22.) IRM rendelet a jogi segítségnyújtás igénybevételének részletes szabályaitól
- 14/2008. (VI. 27.) IRM rendelet a tanúk költségtérítéséről

Európai Unió jog

- Az európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK Rendelete a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról
- Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK Rendelete a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról
- Az Európai Parlament és a Tanács 1896/2006/EK rendelete (2006. december 12.) az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról
- A Tanács 2000. december 22.-i, 44/2001/EK rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról
- A Tanács 2003. november 27.-i, 2201/2003/EK rendelete a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 21.-i, 805/2004/EK rendelete a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai európai végrehajtható okiratról
- Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12.-i 1896/2006/EK rendelete az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 2007. július 11.-i, 8616/2007/EK rendelete a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről

TÁRGYMUTATÓ

- (Jogi) szaknyelv 42, 104-107
- Adhéziós per 156
- A jogi definíció 100
- Alkotmányosság és törvényesség
- előzetes alkotmányossági kontroll 36
 - utólagos alkotmányossági kontroll 36, 91
- Büntető jog 31, 41, 59, 64, 69, 74, 75, 77, 79, 92, 94, 95, 102, 107, 155
- De lege lata 102, 185
- De lege ferenda 24, 36, 37, 102, 114, 185, 222
- Egyedi jogi aktusok értelmezése 101
- Előkérdés, praejudiciális kérdés 155
- Falsa demonstratio non nocet elve 133
- Fiduciárius szerződés 132, 133
- Formális szerződés 122, 127, 145
- Ingyenes szerződés 79, 121, 127, 128, 133, 146
- Jogágak, jog tagozódása
- anyagi jog 17, 32, 35, 74, 75, 80, 83, 84, 90, 94, 95, 98, 154, 158, 162, 163, 167
 - eljárási jog 74, 83, 84, 86, 90, 94, 163, 175
 - közjog 21, 31, 37, 47, 63, 69, 75, 78, 79, 81, 92, 95-99, 105, 157, 158, 200
 - magánjog 21, 31, 37, 43, 45-49, 51-58, 62, 63-67, 69, 72, 73-76, 79, 81-83, 92-96, 98, 101, 102, 105, 110, 157, 159, 163, 164, 188
- Jogalkalmazás
- bírósági határozatok 79, 87, 120, 149, 153, 155, 160, 181, 196
 - elutasító 79, 151
 - jogalakító 44, 129, 153
 - marasztaló 79, 120, 149, 151, 153, 159, 162, 165, 168-170, 203
 - megállapító 79, 119, 138, 153, 159
 - szubszummáció 29, 79
 - végrehajtás 52, 73-75, 96, 102, 120, 149-153, 157-183
 - végrehajtás tárgya 162, 171, 172, 178
 - végrehajtási jogcím 160, 168, 169
- Jogalkotás 18, 21-24, 28, 32, 35, 37, 58, 59, 78, 79, 83, 85, 87-90, 99, 102, 202
- a magyar jogalkotási törvény 28
 - előzetes hatásvizsgálat 28, 32, 59
 - utólagos hatásvizsgálat 28, 32
- Jogdogmatika 24, 33, 79, 83, 99, 191, 192, 208, 209

Jogellenesség

- közvetett 75, 76, 89, 90, 104
- közvetlen 75, 104

Jogértelmezés

- alkotmánykonform 38, 114
- analógia 31, 77, 117, 192, 222
- autentikus értelmezés 102, 112, 139
- belterjes (intenzív) 26, 99, 102, 103, 114
- európaikonform 115, 139
- fogalma 101
- jogelvek 16, 31, 77, 109, 117-119, 138-140
- joghézag pótlása 31, 117, 118
- jogi hermeneutika 26, 108
- jogi szaknyelv 42, 104-107
- külterjes (extenzív) 26, 100, 102, 103, 114
- logikai 25-27, 32, 38, 79, 101, 104, 108, 118, 120
- normacél (jogszabály célja) szerinti, v. teleológiai 26, 60, 111, 112, 136
- nyelvtani 26-28, 38, 101, 103, 105, 106, 120
- objektív 23-28, 47, 90, 101-103, 111, 133, 134, 147
- osztályozása 102
- rendszerező 101, 191
- szubjektív 24, 27, 47, 80, 102, 103, 126, 133, 137, 140, 146, 147

Jogforrások, jogosultságok fajtái

- alanyi jog 24, 26, 33, 34, 35, 59, 62, 70, 75, 96, 97, 101, 102, 119, 162
- alapjogok 36, 62, 70, 119
- alaptörvény 16, 21, 31-37, 70, 92, 114, 115, 119, 150, 158, 161, 182
- általános üzletkötési feltételek (ÁÜF) 31, 72, 134
- fikció 81
- jóerkölcs 18, 69, 71, 76, 98, 107
- jóhiszeműség és tisztesség 76, 162
- kódexen kívüli törvények 64-66, 85, 193
- kodifikáció 29, 31, 34, 38, 42, 44-47, 55, 64-67, 95, 110, 129
- kollíziós magánjog 52, 69, 72, 73, 187
- közrend 30, 52, 71, 72, 73, 76, 82, 96, 98, 107, 134, 137, 146, 159, 181
- különleges magánjog 65, 66
- modell-törvények (UNIDROIT) 73, 115
- objektív jog 24, 119
- precedensjog 57, 62-69, 89, 99, 197, 222
- sarkalatos törvény 16, 33-38, 62
- szakmai szabályok 22, 23, 198

- személyiségi jogok 70, 93, 94, 160, 161, 197
- szokásjog 18, 23, 42, 49, 57, 60, 67, 71, 73, 89, 107, 110
- szokványok 18, 19, 53, 58, 71, 78, 103, 134, 136
- tárgyi jog 35, 101
- természetes jog 18-22, 117, 138, 139
- vagyoni jogosultságok 26, 70, 93

Jogszabály szerkezete

- jogkövetkezmény 24, 29, 32, 58, 75, 78-81, 97, 113, 116, 131, 132, 168, 204, 205
- rendelkező rész 32, 60, 75, 76, 78-80, 113, 139, 153, 154, 158, 205

Jogszabályok típusai

- kényszerítő 56, 69, 75, 76, 97-99, 104, 111, 123, 131, 137, 146, 159, 162, 163, 170, 175
- megengedő 69, 75, 90, 96, 97
- tiltó 69, 90, 104

Jövőbeni hatály 59, 62, 139, 148

Kerülő szerződés 132, 141

Közigazgatási jog 64, 92, 98, 210

Méltányosság 19, 67, 77, 87, 107, 109, 111, 119, 174

Munkajog 52, 66, 84, 96, 198, 210, 211, 213

Összehasonlító jogi értelmezés 26, 46, 48, 49, 52, 53, 85, 144, 189, 216

Palástolt szerződés 116, 125, 131

Polgári és kereskedelmi jog 63, 78

Szerződéskötési szabadság 18, 30, 69, 72, 77, 97, 107, 133, 146

Színlelt szerződés 116, 130-132

Szinonímák 104, 105

Tételes jog 20, 21-24, 27, 32-33, 44, 59, 69, 71, 85, 102, 116, 174, 185, 191, 203, 204, 221, 222

Titkos fenntartás (reservatio mentalis) 129, 130

Visszaható hatály 59, 62

Visszterhes szerződés 66, 77, 97, 109, 112, 113, 121, 127, 128, 131, 133, 142, 146, 185,

Werböczy Hármaskönyve 71, 105

X 340560

Szalma József professzor kutatómódszertannal foglalkozó könyve a jogtudományok kutatási, vagyis a jog megismerése, a jogértelmezés módszereit tárgyalja. Tartalmazza mind az általános (Alaptörvény, törvényi és önkormányzati aktusok), mind pedig a különleges jogi aktusok (jogügyletek, bírósági és közigazgatási határozatok) értelmezési módszereit. Az általános jogi aktusokra vonatkozóan elemzi a jogforrások rendszerét, a jogágak szerinti (közjog, magánjog, anyagi jog, eljárás jog) szabályozási módszereket. Főként a polgári jogra jellemző mellérendelési és diszpozitív, valamint a közjogra nézve sajátos felérendelési és imperatív szabályozást. Az általános jogi aktusok értelmezésének célja a jogszabály jogalkotói szándék szerinti valós jelentés feltárása. Ennek módszerei a nyelvtani, normacél szerinti, logikai, belterjes és külterjes, (normaalkotás) történeti, jogintézmény történeti, összehasonlító jogi, Európa-konform, stb. értelmezés.

A szerző foglalkozik a joghézag pótlásának lehetséges útjaival, így a generálklauzulák és az analógia igénybevételével továbbá a közvetlen és a közvetett (agere in fraudem legis és in fraudem partis, vagyis a törvénykerülés útján történő) jogellenesség kérdéseivel és szankcióival. Míg az általános jogi aktusoknál igénybe vett értelmezési módszerek célja a törvényhozói szándék szerinti valós jelentés feltárása, addig a jogügyletek értelmezésénél döntő a felek, vagy a jognyilatkozatot tevő jogalanyok egyetértő, objektív, vagy szándékuk szerinti, azaz szubjektív értelmezés. A szerző az egyedi jogi aktusok értelmezésére nézve, az általános módszerek mellett, az akarati és nyilatkozási elv szerinti sajátos értelmezést is elemzi. A könyv a jogalkotás és jogértelmezés elméletének bemutatása és vizsgálata mellett figyelmet szentel a PhD értekezések kidolgozásánál szükséges gyakorlati ismereteknek.

Prof. Dr. Hamza Gábor, akadémikus

Szalma József munkáját egyértelműen hézagpótlónak nevezhetjük. Egy olyan témakörre koncentrálna, aminek fontosságáról meg vannak győződve a jog világának hazai kutatói (a széleskörű nemzetközi szakirodalom is ezt mutatja), azonban mégsem született erről monográfia. Alaposabb kutatási programok legfeljebb néhány részterületen (dogmatika, érvelés és értelmezés-tan) jelentkeztek. A könyv megcélzott olvasóköre: a jogász doktori képzés hallgatói. Számukra ez a munka egyfelől az alapképzésben megismert jogi fogalomrendszer és jogász látásmód tömör összegzését nyújtja, másfelől reflektálva erre a kiinduló tudásra, részletesen bemutatja azokat a megközelítésmódokat, kutatási módszereket, az elemzési fogalmak választásából adódó következményeket, melyekkel a doktorandusz hallgatók a saját kutatásukban szembesülnek, s melyek közötti eligazodás előfeltétele a sikeres PhD dolgozat megírásának. Számukra nagyon fontos orientációt ad Szalma József munkája. De nemcsak számukra – éppen hézagpótló jellege miatt – ennél szélesebb körben is. A szélesebb kört két különböző kontextusban is értve. Egyfelől nemcsak a speciálisan jogász doktori képzésben résztvevőknek, hanem ennél tágabban, más társadalomtudományi doktori képzés hallgatóinak is komoly segítséggel bír a kutatási programjuk kialakítása során. Másfelől pedig a már PhD fokozattal rendelkezők is haszonnal forgathatják, szisztematikus tárgyalásmódjából következően találhatnak benne olyan felvetéseket, elemzéseket, melyek megismerése orientálhatja a doktori program utáni kutatási terveket.

Prof. Dr. Karácsony András

3800 Ft

ISBN 978-963-413-110-6

2 399965 059375

Mike és Társa Antikvárium

9 789634 131106 >